

вуха: — Пан улез у клець дый краў сало, я, дагнаўшы, адабраў ды шэльму выхвастаў, як сабаку. Ды глядзі ж мне, не раскажывай нікому, бо была бы бяда!

Прайшоў адзін тыдзень, другі, гаспадар пабіў сваю жонку за нейкае там ліха. Злукчы на яго, жонка і кажэ:

— Пачэкай жэ, гадзюка! Пайдзю я да пана, усё чыста скажу, як ты знайшоў грошы.

— Ідзі к чортавай мацеры!

Яна тыкі і пабегла. Пан прысылае за мужыком. Калі яго спыталіся аб знойдзеных грашах, здрыгануў ён плечыма, пачаў хрэсціцца ды клясціся, адказваючы:

— Далібог ані чуў, ані бачыў!

— Хлусіць, паночку, брэшэць! — крычала заўзятая баба. — Знайшоў, далібог знайшоў, у той самы дзень, як хмара ішла з пірагамі.

— Ашалела баба! — кажэ здзіўлены пан.

— Скруцілася, паночку! — адказаў муж, уздыхаючы.

— Сам ён скруціўся! — дзіка крыкнула баба. — Знайшоў, далібог, знайшоў, у той самы дзень, як два зайцы да чатыры шчукі у гаць улезлі.

— Што табе, баба, упілася ці ашалела? — пытаўся пан ад смеху, трымаючыся за пузо, каб не лопнуць.

— Кручаная, паночку! — сказаў муж, ламаючы рукі. — Вось і доля мая, доля нешчасная!

— Сам ты кручаны! — крычала, быццам ашалеўшы, баба, грозючы свайму мужу кулакамі: — Знайшоў, паночку, каб я счарнела, як зямля, калі не праўда! Знайшоў у той самы дзень, выбачай паночак, як пан сало краў!

— Нешчасная мая доля, горкае мае жыццё! — крыкнуў мужык са страхам.

А пан, смяючыся, як ніколі ў жыццю, прыказаў бабу звясці да студні ды выліць ёй колькі вёдзер на галаву, каб ёй глудзы прыўраціць.

Сноў. 1849.

РАВІЧ Іосіф Іпалітавіч, вучоны-ветэрынар, педагог. Сапраўднае прозвішча Гіршовіч Мойша. Нарадзіўся 16.4.1822 г. у Слуцку. У 1850 г. закончыў курс ветэрынарнага аддзялення са ступенню ветэрынара. У 1856 г. абараніў дысертацыю, атрымаў званне магістра ветэрынарных навук.

Па выніках конкурсу ў 1859 г. быў прызначаны прыватдацэнтам акадэміі на кафедры зоопаталогіі і зоафізіялогіі, а ў наступным годзе накіраваны на 2 гады на вучобу за мяжу. Пасля вяртання быў выбраны экстраардынарным, а ў 1867 г. ардынарным прафесарам. У 1871 г. узначаліў створаны па яго ініцыятыве часопіс «Архив ветеринарных наук». У 1872 г. прызначаны загадчыкам ветэрынарнага аддзялення акадэміі. Галоўныя навуковыя працы: «Агульная зоопаталогія» (1861), «Курс вучэння пра павальныя і заразныя хваробы свойскай жывёлы», «Поўны курс іпалогіі» і інш. Шэраг яго артыкулаў надрукаваны ў тагачасным перыядычным друку. Памёр 9(21).9.1875 г.

СЕЎРУК Леанід Сафоніевіч, педагог, аўтар шэрагу падручнікаў па прыродазнаўстве. Нарадзіўся ў 1870(?) г. у засценку Сорагі Слуцкага павета. У 1885 г. з залатым медалём закончыў Слуцкую гімназію і паступіў у Пецябургскі ўніверсітэт. Пасля яго заканчэння працаваў выкладчыкам у Пецябургскім сіроцкім інстытуце. Многія складзеныя ім падручнікі ў дарэвалюцыйны час перавыдаваліся па некалькі разоў. Склаў кніжку па батаніцы на беларускай мове, аказаў матэрыяльную дапамогу выдавецкай супольнасці «Загляне сонца і ў наша аконца». Менавіта Л. Сеўрук, якому некалі аказаў матэрыяльную дапамогу настаўнік Слуцкай гімназіі М.Д.Праціпаў, са сваімі сябрамі прывёз з Пецябурга і паставіў на слупках могілках помнік настаўніку з эпітафіяй «Подзвігам твая дзейнасць. Настаўніку-чалавеку».

СЛУПСКІ Аляксандр Іванавіч, беларускі і рускі літаратар, гісторык і археолаг. Нарадзіўся 16.4.1864 г. у Слуцку. Закончыў Мінскую гімназію, Пецябургскі ўніверсітэт (1887). У «Паўночна-заходнім календары» на 1888 год апублікаваў гістарычны нарыс «Ізяслаўль і Тураў...». Пад яго рэдакцыяй у Мінску выдадзены «Паўночна-заходні календар» на 1892 г. і 1893 г., дзе А.І.Слупскі змясціў і свой народны календар, складзены на аснове народных прыкмет беларусаў, тэкстаў беларускіх абрадавых песень і прыказак, а таксама свае артыкулы «Гісторыя Мінска» і «Легенда пра Магілёў». У 1880—1890-я гады друкаваў гісторыка-краязнаўчыя і літаратурна-крытычныя артыкулы ў перыядычных выданнях Мінска.

У артыкуле «Стары Мінск» (газ. «Мінскі лісток», 5.5.1895) прывёў біяграфічныя звесткі пра В.Дуніна-Марцінкевіча. З 1893 г. працаваў на Урале. У 1901—1905 гг. — член Пермскай губернскай архіўнай камісіі. Вывучаў архітэктурную і археалагічную Паўночнага Урала («Архітэктурныя помнікі Салікамска», 1902, «Падземныя хады Салікамска», 1904, «Да пытання аб маскоўскім і наўгародскім уплыве ў архітэктурных помніках Салікамска і Чэрдыні», 1905). Памёр на Урале каля 1907 г.

ТАЙМНІЧЫ АЎТАР

У польскім горадзе Гнезна, што ля Познані, нехта Б.І.К. выдаў у 1905 годзе ананімныя «Успаміны аб Слуцку». Ва ўступным слове сказана, што ўспаміны напісаны ўрадженцам Слуцка, высокім царскім чыноўнікам, імя якога было нямецкім, душа ж — «літоўскай» (г.зн. беларускай). Апошнія гады свайго жыцця гэты чыноўнік правёў у горадзе, звязаным з імем Міцкевіча (г.зн. у Навагрудку або ў Вільні), дзе ў 1886 годзе і ўзнавіў на памяці падзеі паўвекавой даўнасці.

«Нямецкае імя» аўтара «Успамінаў аб Слуцку» расшыфравана ў часопісе «Пшэводнік бібліяграфічны». Гэта быў барон Сталь, або Стаэль. Нягледзячы на сваё арыстакратычнае паходжанне і пасаду слускага гараднічага, ён прытрымліваўся даволі перадавых поглядаў, спачуваў беларускім сялянам і выступаў за тое, каб вызваліць іх ад прыгону.

Барон Сталь расказвае аб гістарычным мінулым Слуцка і яго стане ў пачатку XIX стагоддзя. «Першымі жыхарамі Слуцка і ўсяго гэтага краю былі русіны беларускага племені, набожныя, сумленныя і працавітыя». У 1116 годзе горад цалкам спалілі наезнікі. Потым, у XV стагоддзі, сюды прыйшлі першыя палякі і літоўцы. Каля 1750 года Ян Маджарскі заснаваў тут майстэрню, у якой ткаліся слуцкія паясы.

У пачатку мінулага стагоддзя горад меў каля 7000 жыхароў і належаў буйному магнату князю Вітгенштэйну. У Слуцку было тады ўсяго 15 мураваных будынкаў. Сярод іх вылучаліся праваслаўная семінарыя, кальвінская гімназія і царква святой Тройцы на Трайчанах, пры якой у свой час перапісваліся кнігі, накіраваныя

супраць акаталічвання. Цікава, што абліччы святых на царкоўных абразях былі падобны да твараў мясцовых сялян. Успаміны Сталя пацвярджаюць меркаванне некаторых даследчыкаў, што ў пачатку XIX стагоддзя беларускай мовай шырока карысталася духавенства, асабліва уніяцкае. Велікодная цырымонія ў Слуцку, гаворыцца ва ўспамінах, завяршалася «казаннем кс. Шантыра на народнай беларускай мове; сяляне слухалі тое казанне з вялікай увагай».

У пачатку мінулага стагоддзя Слуцк жыў даволі інтэнсіўным эканамічным і культурным жыццём. Праз чатыры брамы горада вёўся гандаль з Вільняй, Гародняй, Кіевам і Масквой. У партыкулярным доме быў тэатр, дзе выступала трупа Клакоцкага. Мясцовы цырульнік Зэлік арганізаваў музычную капэлу і нават напісаў для яе марш. А шавец Болбут хадзіў па святах з батлейкай.

...Сталь цытуе словы модных сярод слускай моладзі макаранічных песенак. Польскія словы ў іх пераплятаюцца з беларускімі:

Ой, на моры, на акрэнце
Панна з туркем у карты грае
І, граючы, ліст пісае.

А вось і чыста беларускі тэкст. Злодзеі у карчме падае раду сваім кампаньёнам наступнай прыпеўкай:

А кароўку-астрарожку
Выведзіце на дарожку.
Правядзіце за гару, за гару,
А я вас даганю, даганю.

У заключэнне мемуарыст расказвае аб падарожжах у Мазыр, Навагрудак і Слонім...

Да «Успамінаў аб Слуцку» прыкладзены бібліяграфічны нарыс пра Людвіка Развадоўскага. Магістр філасофіі, выпускнік Віленскага ўніверсітэта, ён адкрыў у Балочыцах ля Слуцка сялянскую школу. Пасля смерці Развадоўскага (1869) застаўся рукапіс «Філасофія паводле сістэмы Канта», які пры жыцці Сталя захоўваўся ў Слуцкай гімназіі.

Друкуецца па кн.: М а л ь д з і с А. Падарожжа ў XIX стагоддзі. Мн., 1969. С. 186—188.

ЦЭРАСКІ Вітольд Карланіч (9.5.1849—29.5.1925), астраном, педагог. Нарадзіўся ў Слуцку ў сям'і настаўніка геаграфіі. Бацька яго памёр, пакінуўшы

В.К.Цэраскі.

М.М.Чудоўскі.

А.Ф.Чэскі.

сям'ю ў складаным матэрыяльным становішчы. Дзякуючы намаганням маці Цэраскі пасля заканчэння Слуцкай гімназіі, дзе ён паказаў выдатныя вынікі і схільнасць да дакладных і прыродазнаўчых навук, асабліва да астраноміі, паступіў на вучобу ў Маскоўскі ўніверсітэт. Ужо з 2-га семестра ён працаваў ва ўніверсітэцкай абсерваторыі назіральнікам. Закончыў універсітэт у 1871 г. і быў залічаны на пасаду пазаштатнага асістэнта, а з 1878 г. — астранома абсерваторыі. У 1882 г. Цэраскі абараніў дысертацыю на ступень магістра астраноміі і пачаў выкладаць гэты прадмет у Маскоўскім ўніверсітэце. У 1883 г. практыкаваўся ў абсерваторыях Германіі, слухаў лекцыі нямецкага прыродазнаўца Гельмгольца і іншых вучоных. У 1887 г. абараніў у Пецябургскім ўніверсітэце ступень доктара астраноміі, а ў 1889 г. стаў прафесарам. Праз год Цэраскі прызначаны дырэктарам астранамічнай абсерваторыі Маскоўскага ўніверсітэта і працаваў на гэтай пасадзе да 1916 г. Член-карэспандэнт Расійскай АН (1914) і член многіх астранамічных таварыстваў Расіі. З-за пагаршэння здароўя Цэраскі пакінуў ра-

боту ў абсерваторыі і пераехаў у Крым, дзе яго і застала Кастрычніцкая рэвалюцыя. Не маючы падтрымкі з боку ўлад, Цэраскі апынуўся ў вялікай нястачы і існаваў выключна за кошт невялікіх дапамог ад сяброў з-за мяжы. У 1922 г. яму назначылі дзяржаўную пенсію. У 1923 г. ён пераехаў да сына ў Падмаскоўе. У маі 1924 г. навуковая грамадскасць Расіі шырока адзначыла 75-годдзе Цэраскага, які да апошніх дзён не спыняў навуковай дзейнасці.

Цэраскі быў адным з пачынальнікаў інструментальнай фотаметрыі і заснавальнікам маскоўскай школы фотаметрыстаў, ён распрацаваў методыку фотаметрычных назіранняў і дамогся высокай для свайго часу дакладнасці вызначэння бласку зорак. На працягу 1875—1903 гг. ён дакладна вымераў бласк больш як 500 зорак, адным з першых вызначыў у 1903 г. зорную велічыню Сонца. У 1885 г. ён адкрыў існаванне т.зв. серабрыстых воблакаў, якія свецяцца, і сумесна з А.А.Белапольскім устанавіў, што яны знаходзяцца на вялікай вышыні над Зямлёй (каля 80 км). Па яго ініцыятыве з 1895 г. распачата сістэматычнае фатаграфаванне неба з мэтай адшукання і даследавання пераменных зорак на атрыманых фотаздымках. У 1895 г. на аснове доследаў з плаўленнем металу ў фокусе ўвагнутага люстэрка Цэраскі ўпершыню ўстанавіў ніжнюю мяжу тэмпературы Сонца 3500 °С. Цікавіўся гісторыяй астраноміі, асабліва XVI і XVII ст., спецыяльна наведваў мясціны, дзе жылі і працавалі М.Капернік (апублікаваў пра яго артыкул) і Ц.Браге. Лекцыі Цэраскага як вучонага і педагога вызначаліся высокім прафесіяналізмам і даходлівасцю. Ён па-бацькоўску ставіўся да сваіх вучняў, быў спагадлівым да людзей.

ЧУДОЎСКІ Мікалай Мікалаевіч, рэвалюцыянер, адзін з арганізатараў сацыял-дэмакратычнай групы РСДРП у 1905 г. у Слуцку. Нарадзіўся ў 1885 г. у Слуцку ў сям'і выкладчыка гімназіі. Закончыў Слуцкую гімназію, вучыўся ў Юр'еўскім (Тарту) ўніверсітэце, з якога быў выключаны за ўдзел у рэвалюцыйным руху студэнтаў. У 1904—1905 гг. у Рызе ўдзельнічаў у баявых дружынах, у Мінску прымаў удзел у дэманстрацыях супраць курлоўскага расстрэлу, у Слуцку займаўся рэвалюцыйнай дзейнасцю. У 1907 г. у Германіі, член сацыял-дэмакратычнай партыі, у 1914 г. у гру-

пе «Спартак», супрацоўнічаў з нямецкімі рэвалюцыянерамі Р.Люксембург, К.Лібкнехтам, К.Цэткін. Пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі вярнуўся на радзіму, прымаў удзел ва ўстанаўленні ўлады ў Літве, Беларусі, на Кубані, у Растове, Баку. Працаваў у Маскве ў Камісарыяце знешняга гандлю. Узнагароджаны ордэнам Чырвонага Сцяга, медалямі. Памёр у 1966 г.

ЧЭСКІ Аляксандр Фёдаравіч, актыўны ўдзельнік рэвалюцыі 1905—1907 гг. Нарадзіўся ў Слуцку. Закончыў Слуцкую гімназію, вучыўся ў Маскоўскім універсітэце на прыродазнаўчым факультэце. За-

Мастакі XIX ст. — нашы землякі

ВЯРОЎСКІ Васілій, іканапісец. Нарадзіўся ў Слуцку. Распісваў у XIX ст. Слуцкі праваслаўны сабор, які па знешнім выглядзе нечым нагадваў славыты Ісакіеўскі сабор у Пецябургу. Па расказах выдавочцаў, малюнкi былі выкананы з вялікім майстэрствам, на высокім прафесійным узроўні. На жаль, спадчына яго не захавалася.

ЗАЛЕСКІ Браніслаў Францавіч, беларускі і польскі мастак, пісьменнік. Нарадзіўся ў 1819 г. у маёнтку Рачкавічы Слуцкага павета. Першапачатковую агульную і мастацкую адукацыю, магчыма, атрымаў у Вільні. У 1840 г. закончыў гістарычны факультэт Дэрпскага ўніверсітэта. За ўдзел у нелегальных рэвалюцыйных гуртках быў арыштаваны і ў 1847 г. сасланы ў Арэнбург, потым у Хіву, Туркестан. У ссылцы пасябраваў з Т.Р.Шаўчэнкам. Разам з ім удзельнічаў у экспедыцыях па Аральскім краі і ў горы Каратау. З 1856 г. жыў у Рачкавічах, падарожнічаў па Беларусі. У пачатку 1860-х гадоў эміграваў за мяжу, падтрымліваў паўстанне К.Каліноўскага. Член-карэспандэнт Кракаўскай акадэміі навук (1873). Жыў у Парыжы, Дрэздэне, Рыме. Пахаваны ў Ментане.

Аўтар жывапісных і графічных пейзажаў, сюжэтна-тэматычных кампазіцый, прадстаўнік акадэмічнага кірунку. Свае малюнкi змяшчаў у «Віленскім альбоме». Стварыў шэраг малюнкаў пра паўстанне 1863—1864 гг. («Серакоўскі ў турме» і інш.). Выпусціў ілюстраванае (22 афорты) выданне «Жыццё кіргізскіх стэпаў». Стварыў афорты «Калізей у Рыме» (1864), «Від Сан-Мало».

рэкамендаваў сябе таленавітым хімікам. Удзельнічаў у падрыхтоўцы баявых дружын, непасрэдна праводзіў інструктаж па ваенна-баявой справе. У 1906 г. член Маскоўскага ваенна-тэхнічнага бюро РСДРП, працаваў сумесна з рэвалюцыянерамі М.Праабражэнскім і П.Штэрнбергам. У 1907 г. у Пецябургу арганізаваў інструктарскую школу-лабараторыю, якая ў хуткім часе пераводзіцца ў Каакалу (Фінляндыя), займаецца зброевай справай. Арыштаваны і ў 1908 г. змешчаны ў Трубецкі бастыён Петрапаўлаўскай крэпасці, дзе і памёр яшчэ да пачатку суда ў сакавіку 1909 г.

Аўтар шэрагу публіцыстычных твораў і мемуараў, у тым ліку: «Польскія выгнаннікі ў Арэнбургу» (1866), «Адмена прыгонніцтва ў Літве» (1868), «З жыцця літвінкі» (пра мастачку А.Скірмунт, 1876). Захавалася яго перапіска з Т.Р.Шаўчэнкам, перапісваўся з А.І.Герцэнам. Памёр 2.1.1880 г.

Урыўкі з лістоў Б.Ф.Залескага да ўкраінскага паэта Т.Р.Шаўчэнкі 18 верасня 1856 г.

«...Што мне сказаць табе сёння? Я шэсць тыдняў жыву ўжо сярод сваіх, дыхаю роднымі наветрам, гляджу на родныя лугі і лясоўкі, на ўсё дарагое і на твары сяброў і блізкіх, даражэй за ўсё — я шчаслівы, як не быў шчаслівы ніколі, але хіба я магу гаварыць аб гэтым шчасці табе, беднаму пакутніку? Гэта азначала б здалёку паказваць хлеб галоднаму. Ах, дружа мой! Як бы мне хацелася падаць і табе гэтага ж хлеба! Бачыць і цябе на мілай радзіме — сярод сваіх, якіх ты так шчыра любіш...».

«Маці мая... гаворыць, што хацела б пацалаваць цябе, як роднага свайго. Усе мае любяць цябе шчыра і калі Бог дазволіць табе развітацца таксама з зауральскім стэпам, то па дарозе на радзіму заязджай, дружа, у мой куток; не багата, але шчыра (лісты Б.Залескі пісаў па-руску, але слова «шчыра» напісана ім самім. — А.М.) і ўсім сэрцам сустраўць цябе...».

2 сакавіка 1857 г.

«...Летам, магчыма, я здзейсню падарожжа па Віліі — «маці літоўскіх рэк», з алоўкам і мальбертам. Ствараецца для

гэтага прыватная экспедыцыя, якая мяркуе зрабіць апісанне ракі ў яе гістарычных, археалагічных, тапаграфічных і іншых адносінах. Мяне запрашаюць для складання альбома краявідаў...».

Канец мая 1857 г.

«...Жыццё ў вёсцы ва ўсіх адносінах надзіва чужоўнае, я даўно, вельмі даўно не бачыў падобнай вясны, не пражыў такога мая, як цяпер. Як чужоўна спяваюць салаўі! Як пахнуць гаі! Садок у Рачкавічах так квітнее, што на дрэвах не ўбачыш лісціка — усё напоўнена жыццём і любоўю, і чалавек бліжэй да прыроды, і некай бліжэй да вялікага Бога, грудзі становяцца цяплейшымі і сэрца як быццам мацней б'ецца... Я ўзяў з сабою шмат арэнбургскіх эскізаў і думаю тады, што іх выкарыстаю, але пражыўшы вясну ў чужоўнай Літве, я бачу, што не дакрануся да іх. Малюю і вывучаю нашы дрэвы. Я, дружа мой, не магу стварыць «Блуднага сына», напрыклад, але б мне хацелася вывучыць гэты куток зямлі — для мяне святы і, у крайнім выпадку, на некалькіх малюнках красу яго паказаць...».

Калі заехаць у Рачкавічы не дазваляць табе акалічнасці, то я прыеду ў Пецяярбург, а пасля калі-небудзь, накіроўваючыся пакланіцца старому Кіеву і Дняпру, ты заедзеш і ў мой куточак, памолімся ў «Восточной браме», і старыя мае са слязамі бласлаўляць цябе будучы...».

2 чэрвеня 1859 г.

«...Я жанюся, мой мілы Тарасе... Нявеста мая, гадоў 25-ці».

Дадае, што Алена Скірмунт некалькі гадоў жыла за мяжой, вучылася жывапісу, і абое збіраюцца з'ездзіць за мяжу разам — «любавацца творамі мастацтва і вучыцца».

Згаданы ліст стаў апошнім, пасланым Залескім Шаўчэнку з Рачкавічаў. Правільней, апошнім з тых, што захаваліся. Перапіска, бадай, працягвалася і пасля гэтага, хоць, магчыма, не так рэгулярна. І прычына не толькі ў тым, што Залескі часта выязджаў з Рачкавічаў. І ў 1857—1859 гадах Браніслаў Францавіч некаторы час жыў і ў Дараве непдалёку ад Баранавічаў, і ў Мінску, і пад Гроднам. Тым не менш, ён пастаянна вяртаўся ў Рачкавічы. Па-ранейшаму цешыў сябе надзеяй — абавязкова наведзецца любімы Тарас сюды, дзе яго даўно чакаюць як самага дарагога і блізкага чалавека. Гэтым спадзяваннем заканчваец-

ца і пісьмо ад 2 чэрвеня 1859 года: «Лісты твае знойдуць мяне заўсёды, дзе б я ні быў, калі іх адрасаваць будзеш праз Слуцк у маёнтak Рачкавічы».

Друкуецца па кн.: Марціновіч А. Хто мы, адкуль мы... Мн., 1996. Кн. 1. С. 452, 454—456, 463—464.

КАРСАЛІН Кандрат Ільіч, нарадзіўся 9.3.1809 г. у Слуцку ў небагатай мяшчанскай сям'і. Пэўнай адукацыі ў дзяцінстве не атрымаў. З 12 гадоў захапіўся ікананісам, у 14 гадоў — ён ужо памочнік у мясцовых ікананісцаў, працаваў разам з імі над іканастасамі для гарадскіх цэркваў. Акрамя абразоў, пачаў займацца партрэтным жывапісам. Першыя прафесійныя парады ў асваенні партрэтнага мастацтва ён атрымаў ад Т.Гесэ, выкладчыка малявання мясцовай гімназіі.

У 1830 г. Карсалін пакінуў Слуцк і пераехаў у г. Арол. Тут ён займаўся галоўным чынам партрэтным жывапісам. Выстаўляў свае творы на гарадской выстаўцы 1835 г. З 1838 г. — слухач Пецяярбургскай Акадэміі мастацтваў, а ў 1839 г. за «Аўтапартрэт» і «Мужчыны партрэт» атрымаў званне пазакласнага мастака. Савет акадэміі прапанаваў яму працу мастака пры Рускай духоўнай місіі ў Пекіне. У Кітаі Карсалін пражыў каля трох гадоў. З-за хваробы, не дапрацаваўшы абумоўлены тэрмін, вярнуўся ў Расію. Спачатку жыў у Іркуцку, а ў пачатку 1850-х гадоў прыехаў у Санкт-Пецяярбург. 6.10.1855 г. савет акадэміі за партрэт обер-святшчэнніка арміі і флоту Кутневіча, які быў напісаны з натуры, прысвоіў яму званне акадэміка партрэтнага жывапісу. Пазней ён стаў членам савета акадэміі.

На працягу 1854—1867 гг. мастак стварыў шмат абразоў і іканастасаў, пісаў карціны на біблейскія сюжэты. Займаўся пейзажным жывапісам. Вядомы твор гэтага жанру — «Від на заграадны палац у ваколіцах Пекіна» (1860).

У 1879—1883 гг. К.Карсалін жыў у Слуцку. Верагодна, што ў апошнія гады свайго жыцця, як і ў ранні перыяд творчасці, пісаў партрэты выхараў Слуцка і абразы. Дата смерці невядома.

КРАЊІКОЎСКІ, ікананісец. Напісаў абразы для іканастаса Слуцкага Свята-Мікалаеўскага сабора.

СТРАЛКОЎСКІ Павел, ікананісец 2-й палавіны XIX ст. Вядома, што жыў ён

на «Востраве». У Слуцкім Свята-Міхайлаўскім саборы знаходзяцца яго творы, якія былі напісаны ў 1889 г.: абразы Найсвяцейшай Багародзіцы і Святой Тройцы.

ТАРАСЕВІЧ Адам, іканапісец 1-й палавіны XIX ст. У 1825 г. напісаў абразы для іканастаса саборнай царквы Свята-Ільінскага манастыра ў Слуцку.

ШЭМЕШ Адам, жывапісец і мастацтвазнавец. Нарадзіўся ў 1808 г. у Слуцкім павеце. Творчасць звязана з мастацкім жыццём Беларусі і Літвы. Мастацкую адукацыю атрымаў у Віленскім універсітэце (1826 — 1831). За антыўрадавую дзейнасць ён высланы ў Расію. У 1846 г. вярнуўся ў

Мінск, з 1852 г. жыў у Вільні. Вядомы як партрэтyst (аўтапартрэт, партрэты У. Сыракомлі, С. Манюшкі, І. Янушкевіча, Е. Фялінскай і інш.). Стварыў кампазіцыі на рэлігійныя тэмы, на непацверджаных звестках — на гістарычныя і бытавыя. Рабіў ілюстрацыі да твораў А. Міцкевіча, прымаў удзел у афармленні драматургічных пастановак В. Дуніна-Марцінкевіча. Аўтар «Успамінаў пра Віленскую мастацкую школу», «Успамінаў пра Дамеля» і інш., апублікаваных у віленскім часопісе «Атэнеум».

І. Ціткоўскі, В. Відлога.

Шляхі жыцця праходзілі праз Слуцк

ГРАФ БАНДЫНЭЛІ

1840 год... На адыходзе лета ў радавітай памешчыцкай сям'і Рышарда і Караліны Абуховічаў нарадзіўся хлопчык, будучы пісьменнік. Маёнтак іх быў у Калацічах, што непадалёку ад Глуска. Калі Альгерд падрос, бацькі аддалі вучыцца яго ў Слуцкую гімназію. Але бацькам, відаць, хацелася, каб іх сын атрымаў адукацыю за мяжой, таму і адправілі Альгерда за навучкай у Швейцарыю. Пасля Жэневы быў Парыж. Юнак быў здольны да навук — ён добра валодаў французскай, англійскай, італьянскай, нямецкай і іспанскай мовамі.

У Францыі Альгерд пражыў нядоўга. Яго вяртанне ў родную Беларусь супала з рэзкім узмацненнем сялянскага руху, выкліканага грабежніцкім характарам рэформы 1861 г. У многіх паветах Гродзенскай, Магілёўскай, Віцебскай, Мінскай і іншых губерняў сяляне адмаўляліся плаціць аброк, адрабляць паншчыну, падпісваць устаўныя граматы. У выніку ўсё гэта вылілася ў магутнае паўстанне 1863—1864 гг., якім у Беларусі і Літве кіраваў беларускі рэвалюцыянер-дэмакрат Кастусь Каліноўскі. Па сваіх поглядах, адносінах да сялян Абуховіч не мог заставацца ў баку ад гэтых падзей. І яшчэ... «ён быў нашчадак славунай рэвалюцыйнымі традыцыямі сям'і». Сотні змагароў загінулі ў баях, многія былі кінуты ў турмы, сасланы на катаргу, у Сібір быў высланы і Альгерд Абуховіч.

Тытулаваны памешчык, катаржанін,

мужыцкі пісьменнік — ён стаў «белай варонай у сваім асяроддзі, якое яго выракалася, аб'явіла вар'ятам». І ў асабістым жыцці было мала радасці. Аб чым і піша Абуховіч у сваіх праязічных «Мемуарах» у раздзеле «Мая жонка»: «...яна была асоба голая, вельмі мілая і ветлівая з людзьмі. Варта лепшай долі...». Праз няпоўных сем гадоў сумеснага жыцця ў Пецяярбургу ад сухотаў памерла жонка Абуховіча. Засталася глуханямая дачка, якую ўзяла да сябе гадаваць, там жа ў Пецяярбургу, цётка.

Апошнія гады жыцця Альгерд Абуховіч правёў у Слуцку, працаваў рэпетытарам. Тут жа ў 1894 г. ён і напісаў свае «Мемуары» — праязічны твор біяграфічнага характару. У іх склад увайшло дванаццаць своеасаблівых па жанры і невялічкіх па аб'ёме раздзелаў. Пра гэты твор вядомы літаратуразнавец Адам Мальдзіс пісаў, што «мемуары Абуховіча напісаны яркай, сакавітай мовай... Яны

А.Р. Абуховіч.

стаяць ля вытокаў мастацкай прозы». Акрамя «Мемуараў» на сённяшні дзень вядомы верш «Дума», байкі «Ваўкалак», «Воўк і лісіца», «Суд», «Старшына». На жаль, спадчына пісьменніка дрэнна захавалася. У друку Абуховіч падпісваўся Граф Бандынэлі. Як псеўданім ён выкарыстоўваў дзявочае прозвішча сваёй бабулі, якая была графіняй з Італіі.

На мастацкае развіццё беларускай літаратуры другой палавіны XIX ст. уплыў зрабіла яе ўзаемадзеянне з іншымі літаратурамі. Менавіта ў гэты час вырасла колькасць перакладаў на беларускую мову. Вялікі ўклад у гэту справу зрабіў і Альгерд Абуховіч, які своеасабліваю ўвагу аддаваў перакладам. Здольны і вельмі працавіты, на мову сялян ён пераклаў творы Петраркі, Гётэ, Шылера, Гюго, Байрана, Пушкіна, Лермантава, Міцкевіча, Сыракомлі і іншых. Некалькі гадоў таму ў Польшчы адшукаліся ў перакладзе Абуховіча дзве байкі Крылова.

А што ж знешне ўяўляў сабой пісьменнік? Па словаапісанні мастак Міхаіл Вецік стварыў партрэт А.Абуховіча, а мастак

Ф.Янушкевіч у сваім палатне «Паўстанне 1863 года» адлюстравіў вобраз пісьменніка (карціна знаходзіцца ў Слупкім краязнаўчым музеі) як паўстанца. Памёр 10.8.1898 г.

В.С.Відлога.

З творчасці А.Р.Абуховіча

СТАРШЫНА

Хоць які парадак дай,
Адно тое, братка, знай,
Што круціню ўсё пакруціш
І найлепшэ збаламуціш.
Льва-манарха воўк прасіў,
Каб вайтом яго зрабіў.
Бо авечкі скрозь у бязладдзі,
Шкодзяць вельмі ў панскім садзе.
Ды і самі прападаюць,
Бо, як жыць, яны не знаюць.
І ліса за ім прасіла
(Яе жонка льва любіла).
Воўк з лісіцаю звязаўся
І, як можна, так стараўся:
Дзе прасілі, дзе ўздыхнулі,
Дзе гасцінца падаткнулі,
Каб дабіцца да медалі,
І плацілі, і прасілі, і стагналі...
Леў гаворыць: — Ходзяць толкі,
Што авец з'ядаюць воўкі.
І сазваць сказаў народ
На звярыны вольны сход,
Паспытаць усіх звярат:
— Воўк ці добры, ці ён гад?
Чыны важна ўсе прыйшлі,
Усё начальства тут было.
Ды прычыны не знайшлі,
Зла аб воўку не чуто:
Пад судом ён, бач, не быў
І з начальствам добра жыў,
Дык медаль пан войт надзеў
На авечы цэлы хлёў.
А авечкі што казалі? —
Іх на сход зусім не звалі,
А ўпісана ў пратаколе,
Што «авечкам дана воля».

СУД

Там, дзе пушча, за прасёлкам,
Калісь ліс жыў з шэрым воўкам
І, як весць людская кажа,
Жыло згодна племя ўража;
Ды да часу.
Хутка сварка там пайшла:
Укрыўдзіў нечым ліс ваўка.
Дайшло дзела да суда.

Помнік А.Р.Абуховічу на слупкіх могілках.

Можа, праўда, можа, не, —
Адвакаты — два сабакі на судзе.
Кожны брэша, на праціўніка вядзе.
А суддзёю быў глушэц,
Ён разумны ці глупец,
Тое трудна разгадаць,
Адно толькі, як чуваць,
Што рапты ён дзела так:
Выгнаў з суду ўсіх сабак,
А воўк з лісам плошчэ штраф.
Воўк — бо хлусіць ён напрасна,
Ліс — бо злодзей.

Гэта ясна:
Круцяллёў чым разбіраць,
Лепш абодвух пакараць.

АРЦЕМІЙ (? — 1570), рускі царкоўны дзеяч і публіцыст, прадстаўнік рэлігійнага вальнадумства, прыхільнік неспяжацеляў. З 1536 г. манах у Парфір'евай пустыні каля Кірыла-Белазерскага манастыра, у 1551 г. ігумен Тройца-Сергіева манастыра, у 1554 г. абвінавачаны ў ерасі, адлучаны ад царквы і сасланы ў Салавецкі манастыр. Каля 1554 — 1555 гг. уцёк у Вялікае княства Літоўскае. Спачатку жыў у Віцебску, потым у Слуцку пры двары князя Юрыя Алелькі. Займаўся літаратурнай дзейнасцю, веў барацьбу супраць каталіцызму і лютэранства ў абарону праваслаўя. Асабіста быў знаёмы з С. Будным, К. Калыдінскім, І. Зарэцкім. Арцёмій аўтар 16 пасланняў, 9 з якіх напісаны ў Слуцку. Зарэкамендаваў сябе таленавітым публіцыстам, адстойваў ідэі духоўнага самаўдасканалення, чалавечалюбства, разумнага пераканання, любові да «кожнага слова», цярпімасці да «ератыкоў».

АСКЕРКА Міхаіл Андрэевіч (1836, Мінск — 28.4.1864), удзельнік паўстання 1863—1864 гг. Вучыўся ў Слуцкай гімназіі. Пасля яе заканчэння паступіў на медыцынскі факультэт Маскоўскага ўніверсітэта, потым працаваў у Магілёве урачом. У 1862 г. пакінуў дзяржаўную службу, удзельнічаў у стварэнні рэвалюцыйных арганізацый у Магілёўскай губерні. Належаў да партыі «чырвоных», трымаў сувязь з віленскім паўстанцкім цэнтрам, з К. Каліноўскім. Як камісар Магілёўскага ваяводства разам з Л. Звяждоўскім узначаліў узброенае паўстанне. Летам 1863 г. прызначаны камісарам Мінскага ваяводства. Па заданні К. Каліноўскага ў кастрычніку разам з І. Ямантам рэарганізаваў паўстанцкую адміністрацыю на Міншчыне.

Ратуючыся ад рэпрэсій, выехаў у Пецярбург. Арыштаваны 22.10.1863 г. на ст. Востраў Пскоўскай губерні. Расстраляны ў Магілёве па прыгаворы ваеннага суда.

АСКЕРКА Сцяпан Міхаіл (12.9.1712, Навагрудчына — ?), эканаміст, юрыст. Вучыўся ў Слуцкай гімназіі. Працягваў адукацыю ў Кёнігсбергу і Берліне, але з-за ганенняў езуітаў на яго бацькоў вымушаны вярнуцца на радзіму і прыняць каталіцкую веру. З 1733 г. зноў у Прусіі, саветнік юстыцыі караля Фрыдрыха II. У 1760 г. напісаў эканамічны трактат «Неабавязковы план хутчэйшага асваення абложных зямель Брандэнбургскай маркі» (захоўваецца ў Расійскай нацыянальнай бібліятэцы ў Санкт-Пецярбургу), які ў 1995 г. выдадзены ў беларускім перакладзе. Упершыню ўвёў у навуковы ўжытак слова «план».

АСТРОЖСКІ Канстанцін (Васіль) Канстанцінавіч (1527, Тураў — 21.3.1608), палітычны і культурны дзеяч Вялікага княства Літоўскага, магнат, абаронца праваслаўя. Яго маці Аляксандра паходзіла з дома слупцкіх князёў Алелькавічаў, бацька — Канстанцін Іванавіч — найвышэйшы гетман Вялікага княства Літоўскага. К. Астрожскі атрымаў добрую хатнюю адукацыю, з 1540 г. выконваў розныя гаспадарскія даручэнні («службы»), з 1550 г. — староста ўладзімірскі, маршалак вальнскай шляхты, з 1559 г. і да канца жыцця — кіеўскі ваявода, валодаў землямі на Вальні, Кіеўшчыне, Падоллі, Галіччыне. З'яўляўся заснавальнікам школ у Слуцку, Тураве (1572), школы і друкарні ў Астрогу, дзе знаходзіўся яго радавы маёнтак, і інш. месцах. Падтрымліваў дзеячаў беларускай, рускай і ўкраінскай культуры. Пад яго апекай знаходзіліся многія праваслаўныя брацтвы на Беларусі, у Літве і на Украіне. Варожа ставіўся да сялянска-казацкіх выступленняў Касінскага і Налівайкі. Адзін з ініцыятараў канфедэрацыі праваслаўных і пратэстантаў у 1599 г. у Вільні супраць каталіцкай царквы.

АЧАПОЎСКІ Станіслаў Уладзіміравіч (22.2.1878, в. Ёдчыцы былога Слуцкага павета — 1945, Краснадар), вучоны, доктар медыцынскіх навук, хірург, акуліст. У 1896 г. закончыў Слуцкую гімназію з залатым медалём, потым Ваенна-медыцынскую акадэмію. Працаваў у Краснадарскай вайскавай бальніцы (пазней —

крайовой). За сваю практыку зрабіў 35 тысяч аперацый. Краснадарская крайвая бальніца носіць яго імя. Тут яму пастаўлены помнік.

БАРТАШЭВІЧ Антоній (1723, Віленшчына — 1768), педагог, доктар філасофіі. Выкладаў граматыку, рыторыку і гісторыю ў езуіцкім калегіуме ў Слуцку.

БЕЛАБОЦКІ (магчыма, БЕЛАБЛОЦКІ) Андрэй (да праваслаўнага хрышчэння **Ян**) **Хрыстафоравіч** (2-я палавіна XVII — пачатак XVIII ст.), усходнеславянскі паэт і філосаф. Закончыў Слуцкую кальвінісцкую гімназію, вучыўся ў Францыі, Італіі, Іспаніі, дзе авалодаў многімі мовамі. Быў кальвінісцкім прапаведнікам у Слуцку, настаўнікам у Магілёве. З прычыны ганенняў езуітамі вымушаны быў пераехаць у Смаленск, потым у Маскву, дзе прыняў праваслаўнае веравызнанне. Як перакладчык з лацінскай мовы з пасольствам Ф.Галавіна наведваў Кітай. Галоўны паэтычны твор — паэма «Пентатэу-лум, або Пяць кніг кароткіх», напісаны на стараславянскай мове, у якой адчуваецца ўплыў беларускай. Пісаў філасофскія трактаты, рабіў пераклады.

БЖАЗОЎСКІ Тадэвуш (24.10.1749, Польшча — 1820, Полацк), дзеяч каталіцкай царквы, генерал ордэна езуітаў, педагог. Вучыўся ў езуіцкіх школах у Слуцку і Нясвіжы, закончыў Віленскую духоўную семінарыю. Быў настаўнікам, займаўся перакладамі, стаў вядомы як прапаведнік.

БРЖАЗОЎСКІ Антон Рыгоравіч (20.12.1870, былы Бабруйскі павет, цяпер Любанскі раён — 10.2.1961, Куйбышаў), вучоны, хірург, педагог. У 1889 г. закончыў Слуцкую гімназію, потым медыцынскі факультэт Маскоўскага ўніверсітэта. У 1922 г. прыват-дацэнт Саратаўскага ўніверсітэта, прафесар шпітальнай хірургічнай клінікі Астраханскага медыцынскага інстытута. Выдадзены яго працы «Рак і барацьба з ім», «Курс прыватнай хірургіі» і інш.

БРЭТЦАР Якуб (1690 — 11.8.1733), жывапісец. Працаваў на Беларусі. У 1715—1717 гг. жыў у Слуцку, дзе зрабіў размаляўку інтэр'ера касцёла езуітаў.

ВАЙНІЛОВІЧ Антоній (1773—1885), маршалак шляхты Слуцкага павета.

ВАЙНІЛОВІЧ Тадэвуш (1804—1878), маршалак шляхты Слуцкага павета. Пахаваны на слупкіх могілках.

ВАЙНІЛОВІЧ Эдвард Адам (13.10.1847, Сляпянка, цяпер у межах Мінска — 16.6.1928), гаспадарчы і палітычны дзеяч Беларусі. Адзін з самых багатых памешчыкаў у Мінскай губерні (маёнткі Савічы, Пузаў Цімкавіцкай воласці Слуцкага павета і інш.). У 1865 г. закончыў Слуцкую гімназію, у 1869 г. — Пецярбургскі тэхнічны інстытут, працаваў інжынерам, займаўся сельскай гаспадаркай. З 1878 г. быў членам, віцэ-старшынёй Мінскага таварыства сельскай гаспадаркі, у 1906 г. — членам Дзяржаўнага савета Расійскай імперыі. На працягу 35 гадоў быў ганаровым суддзёй Слуцкага павета. У доме Э.Вайніловіча ў Слуцку праходзіў 1-ы беларускі з'езд Случчыны (1920). За свае сродкі ў Мінску пабудаваў касцёл св. Сымона і Алены, так званы Чырвоны касцёл.

ВАЛІЦКІ Аляксандр (1826, Вільня — 1893), удзельнік грамадскага і культурнага руху на Беларусі ў 1860-я гады. Закончыў Слуцкую гімназію, Маскоўскі (па іншых звестках Харкаўскі) універсітэт. Вучыўся музыцы ў Слуцку і Вільні, выступаў у канцэртах як спявак, выконваў песні С.Манюшкі. У Мінску заснаваў кнігарню, быў хавальнікам фондаў бібліятэкі і архіва М.Радзівіла ў Нясвіжы.

ВАПЛЕР (ВЕПЛЕР) Андрэй (?—?), музыкант, капельмайстар і кампазітар XVIII ст. Каля 1736 г. паступіў на службу ў прыдворную капэлу князя М.К.Радзівіла Рыбанькі ў Нясвіжы. У 1740—1750-я гады працаваў у аркестры князя Г.Ф.Радзівіла ў Слуцку. Выезджаў з аркестрам у Белае (цяпер Бяла-Падляска, Польшча) і Нясвіж.

ВАШЧАНКА Максім Ярмавіч (2-я палавіна XVII ст. — 1708), беларускі гравёр па медзі, друкар. Адзін з заснавальнікаў Магілёўскай школы гравюры. Вучыўся ў Віленскай езуіцкай акадэміі, дзе атрымаў ступень бакалаўра філасофіі і вольных мастацтваў, званне магістра навук. Друкарская дзейнасць звязана са Слуцкам. Выканаў медзярыты для кніг «Манархія Турэцкая, апісаная Рыко» (1678), «Акафісты і каноны» (1693), якія былі выдадзены ў Слуцку.

ВІТМАН Францішак (Франц), музыкант і капельмайстар XVIII ст. У 1749—1760 гг. капельмайстар прыдворнага аркестра князя Г.Ф.Радзівіла ў Слуцку і Бельм

(цяпер Бяла-Падляска, Польшча). У Слуцку выступаў у драматычных спектаклях, вядома, што выконваў ролю Багацея ў адной з п'ес, пастаўленай у 1752 г. У 1756 г. выязджаў з групай музыкантаў у Нясвіж, у 1760 г. быў запрошаны М.К.Радзівілам Рыбанькай узначаліць Нясвіжскую капэлу.

ВІХЕРТ Ян (2.7.1737, Беларусь — 1791), драматург і педагог. У 1756—1758 гг. вучыўся ў Слуцкай езуіцкай калегіі. Выкладаў рыторыку ў Бабруйскай і Полацкай езуіцкіх калегіях, аўтар трагедыі на польскай мове.

ГАЎСМАН Міхаіл Антонавіч (1817—1889), беларускі гісторык, краязнавец, археолаг. Калекцыяніраваў прадметы старажытнасці, археалагічных раскопак, побыту беларусаў, пячаткі, медалі. Быў у Слуцку з археалагічнай экспедыцыяй. У 1877—1878 гг. апублікаваў шэраг гісторыка-краязнаўчых нарысаў, у тым ліку і пра Слуцк, аўтар рукапіснага нарыса «Гістарычны вопіс губернскага горада Мінска і губерні» (вядомы як «Рукапіс Гаўсманскі»).

ГЕСЭ Тамаш (Іван Хрыстафоравіч), мастак-партрэтyst і педагог. Выхаванец мастацкай школы, вучань Я.Рустэма. На працягу 1837—1868 гг. (магчыма, з 1834) працаваў выкладчыкам малявання ў Слуцкай мужчынскай гімназіі. У сярэдзіне 1830-х гадоў пад яго кіраўніцтвам рабіў першыя крокі па асваенні партрэтнага мастацтва К.Карсалін — будучы акадэмік партрэтнага жывапісу.

ДАЛЕНГА-ХАДАКОЎСКІ Зарыян Якаўлевіч (сапраўднае **ЧАРНОЦКІ Адам**, 24.12.1784, в. Гайна Лагойскага раёна — 17.11.1825, Цвярская губерня), славяназнавец, пачынальнік беларускай, польскай, рускай і ўкраінскай археалогіі, фалькларыстыкі, этнаграфіі і дыялекталогіі. Пачатковае навучанне праходзіў у хатняга настаўніка ў м. Лецяшын на Слуцкім каталіцкім вучылішчы. З усіх навук, што выкладаліся тут, больш за ўсё любіў гісторыю і геаграфію, захапляўся кнігамі па старажытнай гісторыі. У 1801 г. закончыў вучылішча і пераехаў у Мінск. Падарожнічаў па Польшчы, Галіцыі, Палессі, жыў у Расіі. З'яўляўся членам-карэспандэнтам варшаўскага Таварыства сяброў навук (1819), членам пецябург-

скага Вольнага таварыства аматараў расійскай славы (1819), маскоўскага Таварыства гісторыі і старажытнасцей расійскіх (1820).

ДАЎКША Эдуардас Якубас (1836, Літва — 1890), літоўскі пісьменнік-дэмакрат. У 1851 г. закончыў Слуцкую гімназію. Ад імя літоўскага народа выступаў на жалобным мітынгу пры пахаванні беларускага і польскага пісьменніка У.Сыракомлі ў 1862 г.

ДЗЮПРЭ Луі Максіміліян (? — ?), танцоўшчык, балетмайстар, педагог. Адзін з заснавальнікаў мужчынскага сцэнічнага танца. Вучыўся ў Французскай акадэміі мастацтваў, саліст «Каралеўскай акадэміі» ў Парыжы. Гастраляваў у Лондане, Варшаве, Дрэздэне, Вене. У 1756 г. запрошаны Г.Ф.Радзівілам у яго прыватны тэатр у Слуцку, разам з А.Пучіні стаў стваральнікам мясцовага балета. У 1756—1758 гг. выкладаў у Слуцкай балетнай школе, выступаў у Слуцку і ў Белым (цяпер Бяла-Падляска, Польшча). Пазней пераехаў у Нясвіж.

ЕЛЬСКІ Аляксандр Карлавіч (псеўд. Бацян з-над Пцічы, Літвін-грамадзянін; 16.6.1834 — 10.9.1916), беларускі пісьменнік, гісторык, этнограф, краязнавец, перакладчык, публіцыст. Нарадзіўся ў в. Дудзічы Ігуменскага павета (цяпер Пухавіцкі раён). Некаторы час жыў у Слуцку. Падрабязна апісваў вонкавы выгляд і гісторыю горада. Найбольшай славу тасцю Слуцка лічыў бібліятэку Бергеля, у якой захоўваліся рэдкія выданні — усяго каля тысячы тамоў. Выйшла яго брашура «Напамін пра бібліятэку Юльяна Бергеля, пастара ў Слуцку». Выдаў «Гістарычныя звесткі пра радзівілаўскую ткальню паясоў у Слуцку» (1893), «Гістарычныя звесткі пра фабрыку шкла і аздобленых люстэрак у радзівілаўскім Урэччы на Літве» (1899).

ІЛЫН Уладзімір Мікалаевіч (1891, Украіна — 1974, Парыж), вучоны, прыватдацэнт Кіеўскага ўніверсітэта, выкладаў гісторыка-філасофскія дысцыпліны, літургіку ў рускім праваслаўным Багаслоўскім інстытуце св. Дзіянісія. З 1919 г. у эміграцыі, выкладаў у Канстанцінопалі, Берліне, з 1925 г. у Парыжы. Закончыў Слуцкую гімназію.

КАЗАЧЫНСКІ Эмануіл (Міхаіл) Аляксандравіч (каля 1700, м. Ямпаль на

Украіне — 1755, Слуцк), царкоўны дзеяч, літаратар, педагог. Закончыў Маскоўскую славяна-грэка-лацінскую акадэмію, шмат падарожнічаў па Заходняй Еўропе. Працаваў выкладчыкам у школах Кіева (1720—1733), у Сербіі, дзе заснаваў школу і займаўся літаратурнай дзейнасцю. Вярнуўся ў Кіеў і пастрыгся ў манахі. У верасні 1748 г. прыехаў у Слуцк, заняў пасаду архімандрыта. У жніўні 1749 г. у Кіеве ў Сафійскім саборы адбыўся спецыяльны малебен у гонар прызначэння Казачынскага на пасаду слускага архімандрыта і замежнага намесніка кіеўскага мітрапаліта. У Слуцку пасяхова веў барацьбу з езуітамі, заваяваў давер да сябе і павагу з боку князя Г.Радзівіла. У час жыцця і дзейнасці ў Слуцку (1748—1755) Казачынскі напісаў некалькі твораў, у тым ліку «Респос...».

КАПІЕВІЧ (КАПІЕЎСКІ) Ілья Фёдаравіч (каля 1651, Брэстчына ці Случчына — 1714, Мсціслаўшчына), пісьменнік, перакладчык, кнігавыдавец, асветнік, энцыклапедыст. Закончыў Слуцкую кальвінісцкую школу, дзе атрымаў добрыя веды і вывучыў замежныя мовы. Зведаў ганенне езуітаў, вымушаны быў выехаць у Галандыю. У 1697 г. у час прыбыцця ў Галандыю расійскага пасольства пад кіраўніцтвам Пятра I быў кандыдатам-пастырам пры Амстэрдамскім саборы. Як знавец многіх моў быў настаўнікам Пятра I і іншых удзельнікаў пасольства. Актыўны прыхільнік пятроўскіх рэформаў, вітаў імкненне славянскіх народаў да аб'яднання. Склаў і выдаў каля 20 кніг, у т. л. «Введение краткое во всякую историю», «Граматика латинская», «Прытчы Езоповы», «Святцы, или Календарь», «Руководение в грамматику славено-российскую» і інш.

КАРПОВІЧ Пётр Уладзіміравіч (3.10.1874, Гомель — 1917), рэвалюцыйна-тэарэтык. Закончыў Слуцкую гімназію, Маскоўскі і Юр'еўскі ўніверсітэты. У 1896—1898 гг. веў рэвалюцыйную агітацыю ў Гомелі, зблізіўся потым з эсэрамі. У 1901 г. смяротна параніў міністра асветы М.П.Багалева за рэпрэсіі супраць рэвалюцыйнага студэнцтва. Асуджаны на 20 гадоў катаргі. У 1907 г. уцёк за мяжу, ад рэвалюцыйнага руху адышоў. Загінуў у 1917 г., вяртаючыся з Англіі ў Расію на параходзе, які падарваўся на міне.

КАРПОВІЧ Станіслаў (24.2.1864 — 16.6.1921, Польшча), педагог, грамадскі

дзеяч, асветнік. Нарадзіўся ў в. Хацішча каля Баранавіч. Вучыўся ў Слуцкай гімназіі. Пасля займаўся самаадукацыяй, распрацаваў асновы самаадукацыі і склаў дапаможнік «Што чытаць». Працаваў настаўнікам. У 1892 г. пераехаў у Варшаву, дзе ўзначаліў маладзёжныя гурткі самаадукацыі, супрацоўнічаў з мясцовымі выданнямі, друкаваў свае артыкулы. Заснаваў у Варшаве кнігарню, а ў хуткім часе і ўласнае выдавецтва нот і школьнай літаратуры. Яго асноўныя творы па асвете моладзі: «Навука аб выхаванні», «Скарбы чалавецтва», «Наша літаратура для моладзі» і інш.

КАРЫШКІ Міхал [7.9.1714, в. Дзітрыкі Лідскага павета — 10.3.1781, г. Мінск (паходзе іншых звестак у 1784 або 1791)], грамадскі дзеяч, паэт і педагог. У 1733 г. закончыў Слуцкую семінарыю, вучыўся ў Віленскай акадэміі на курсе філасофіі. Атрымаў званне доктара філасофіі, выкладаў у калегіумах Мінска і Драгічына, у Віленскай акадэміі. Быў рэктарам Мінскай ваяводскай школы. Найбольш вядомы яго творы «Дэматас і Дафніс», «Казка», «Птушыны сейм» і інш.

КЕРСНІЦКІ Анастас Людвік (1678, Гальшаны Ашмянскага павета — 1733), педагог, каталіцкі публіцыст на Беларусі. Вучыўся ў Вільні і Пінску. Выкладаў у езуіцкіх калегіумах у Слуцку, Гродне, Варшаве, а таксама ў Віленскай акадэміі. Сучаснікі за красамоўства называлі яго Перыклам. Вядомы як непрымירים праціўнік культуры гуманізму і ідэалогіі рэфармацыйнага руху. Заклікаў падданных царпець нягоды і праводзіў ідэю боскага ўмяшання ў дзейнасць людзей. Найбольш значныя творы: «Ключ да скарбаў сардэчных» (выдадзены ў Слуцку ў 1723; у Вільні ў 1725) і «Вольны голас нядзельных прамоў» (Варшава, 1727).

КЛАКОЦКІ Казімір Крыштоф (каля 1625, Міншчына — 1684), дзяржаўны дзеяч Вялікага княства Літоўскага, заснавальнік друкарні, збіральнік кніг. У 1663 г. па пратэкцыі князя Б.Радзівіла стаў губернатарам Слуцкага і Капыльскага княстваў. Вучыўся ў акадэміі ў Арлеане. Па яго ініцыятыве ў 1665 г. у Слуцку была заснавана друкарня для патрэб мясцовых кальвіністаў. Для гэтай друкарні ён набыў у Варшаве неабходнае абсталяванне, і з 1672 г. тут пачалося выданне кніг. Найбольш

інтэнсіўная друкарская дзейнасць прыпадае на 1673—1678 гг., калі пасля смерці Б.Радзівіла (1669) Клакоцкі як апыжун непаўналетняй дачкі Радзівіла Людвікі Караліны набыў значную самастойнасць. Вядомы 29 выданняў Слуцкай друкарні, частка з якіх мела на тытульных лістах надпіс «Gypis stucensibus» або «Drukarnia Slucka» («Слуцкая друкарня»).

У Клакоцкага была цудоўная ўласная бібліятэка, якую ён збіраў на працягу свайго жыцця. Тут меліся рэлігійныя, навуковыя, гістарычныя, юрыдычныя выданні на польскай, французскай, нямецкай, лацінскай мовах; кнігі паступалі з Круляўца, Гданьска, Франкфурта-на-Одэры. Былі сярод іх і апісанні падарожжаў. Пасля смерці рукапісы з гэтага збору сын ахвяраваў бібліятэцы Слуцкага езуіцкага калегіума, але яны пазней былі адпраўлены ў Вільню, а адтуль трапілі ў Галоўны архіў старажытных актаў у Варшаве.

КЛЕЙНБАРТ Леў Максімавіч (15.10.1875, Капыль—20.11.1950), рускі крытык і публіцыст. Закончыў Слуцкую гімназію ў 1896 г. Да рэвалюцыі супрацоўнічаў у часопісах «Образование», «Мир божий», «Современный мир» (Пецярбург), кіраваў літаратурнымі студыямі. Друкаваўся з 1902 г. Напісаў «Нарысы народнай літаратуры», «Нарысы рабочай журналістыкі», кнігу «Маладая Беларусь». Садзейнічаў выхату ў свет зборніка вершаў Я.Купалы «Шляхам жыцця».

КНЯЖЭВІЧ Гжэгаж (Рыгор) (1737, Беларусь—?), перакладчык, гісторык, эканаміст, матэматык. Выкладаў паэтыку, рыторыку і гісторыю ў Слуцкай гімназіі. Напісаў падручнік па матэматыцы і кнігу аб громаадводствах.

КНЯЗЬНІН Францішак Дыянізы (1750, Віцебская губерня—25.8.1807), польскі паэт, драматург, перакладчык. У 1764 г. закончыў клас рыторыкі ў Віцебскай езуіцкай калегіі, у 1764—1770 гг. вучыўся ў Полацку, Нясвіжы і Слуцку. З 1770 г. у Варшаве. Пісаў паэмы, ідыліі, элегіі, оды, байкі. Цікавіўся беларускім фальклорам і выкарыстоўваў яго ў сваіх творах, збіраў беларускія прыказкі, перакладаў заходнееўрапейскую паэзію.

КРАСОЎСКІ Антон Якаўлевіч [1822(?), м. Грозаў Слуцкага павета—1898, Пецярбург], рускі вучоны ў галіне акушэрства і гінекалогіі, заснавальнік навуковага

акушэрства і гінекалогіі ў Расіі, прафесар (1858). Закончыў Слуцкую гімназію.

КУЛАКОЎСКІ Генрых (?—?), вучоны ў галіне медыцыны, прафесар, заснавальнік першай у Расіі клінікі па хваробах скуры. Вядома, што жыў у Слуцку і ў 1825 г. закончыў Слуцкую гімназію.

МУЖЫЛОЎСКІ Андрэй (у манастве Антоній; 1580-я гады—1640-я гады), пісьменнік-палеміст, рэлігійны дзеяч. Біяграфічных звестак амаль не захавалася, але вядома, што ён быў прэсвітэрам, а з канца 1620-х гадоў служыў пратапопам, жыў у Слуцку, прымаў актыўны ўдзел у арганізацыі паездкі на Украіну і Беларусі іерусалімскага патрыярха Феафана, у выніку тут была адноўлена праваслаўная іерархія.

МУЗОНІЙ Андрэй [XVII ст., Італія (?—?), педагог. Біяграфічных звестак няма. Вядома, што выкладаў у Слуцкай школе разам з Адамам Рэйнальдам, Андрэем Дабжанскім. Утрох складалі статут школы, расклад заняткаў, праграму. Статут выданы ў 1628 г. у Любчы.

НАБАРОЎСКІ (НЕБАРОЎСКІ) Даніла (1573, Кракаў—1640), паэт, урач, перакладчык, дыпламат. Вучыўся ва ўніверсітэтах Вітэнберга (Германія), Базеля (Швейцарыя), Арлеана (Францыя). Слухаў лекцыі Галілея ў Падуі (Італія), быў прыхільнікам яго вучэння. У Слуцку жыў, верагодна, пасля 1602 г. Напісаў два медыцынскія трактаты, рабіў пераклады на польскую мову. У вершах і вершаваных пісьмах са Слуцка і іншых мясцін паказаў сацыяльныя супярэчнасці на Беларусі ў XVI—XVII ст. Высмейваў рэакцыйную шляхту, езуітаў, духавенства.

НЕЗАБІТОЎСКІ Станіслаў Ян (1641, Навагрудчына—1717), беларускі мемуарыст. Служыў у Б.Радзівіла і кіраваў яго адміністрацыяй у Слуцкім княстве. Доўгі час жыў у Слуцку. Неаднаразова выбіраўся дэпутатам сесіі Трыбунала Вялікага княства Літоўскага. Выконваючы абавязкі адміністратара, зрабіў шэраг паездак па Беларусі, Літве, Польшчы, Прусіі і Сілезіі. У 1682—1700 гг. сістэматычна веў дзённік, у які запісваў свае назіранні, факты, апісваў падзеі на Слуцчыне і Навагрудчыне гэтага перыяду. Дыярыўш (дзённік) з'яўляецца багатай крыніцай для вывучэння жыцця, звычаяў і культуры шляхты Вялікага княства Літоўскага. Пасля сябе

пакінуў вялікую эпістальную спадчыну (больш за 600 лістоў ад розных асоб), якая зберагаецца ў Нацыянальнай бібліятэцы ў Варшаве (архіў Радзівілаў).

НЕПАКАЙЧЫЦКІ Артур Адамавіч (1813, Мінская губ. — ?), генерал ад інфантэрыі (вышэйшы генеральскі чын у пяхотным войску), начальнік штаба Паўднёва-Дунайскай арміі, герой руска-турэцкай вайны. Вучыўся ў Слуцкай гімназіі.

НЯШКОЎСКІ Іван, доктар медыцынскіх навук. Вядома, што ў 1851 г. закончыў Слуцкую гімназію.

ПАПРОЦКІ Францішак (1723, Беларусь — 1790), выдавец, перакладчык, географ, гісторык і педагог. Вучыўся ў Слуцкім езуіцкім калегіуме, у Польшчы. Выкладаў філасофію, гісторыю і геаграфію ў Варшаве і Віленскай акадэміі. Выдаў «Палітычныя календарыкі», «Віленскія календары», аўтар падручніка па геаграфіі «Еўропа — найлепшая частка свету», энцыклапедычных даведнікаў «Дамашнія весці аб Польскім Каралеўстве», «Дамашнія весці аб Вялікім княстве Літоўскім» і інш.

ПАЎЛОВІЧ Эдвард Баніфацы Францавіч (псеўд. Эдвард з-над Свіцязі, Ясенчык; 7.6.1825 — 10.2.1909), мемуарыст, мастак, асветнік. Нарадзіўся ў мястэчку Тургелі (цяпер Літва). Вучыўся ў Слуцкай гімназіі, пасля яе заканчэння ў Пецябургскай Акадэміі мастацтваў. Працаваў выкладчыкам у Навагрудку, актыўны ўдзельнік культурна-грамадскага жыцця Літвы, Беларусі, Польшчы і Украіны, удзельнік паўстання 1863—1864 гг. Вядомы мемуарныя творы «Успаміны з-над Віліі і Нёмана», «Успаміны. Навагрудак — турма — выгнанне», «З падарожжа па Літве» і інш. Як мастак працаваў пераважна ў жанры партрэта, рабіў замалёўкі Навагрудка і яго ваколіц, маляваў абразы. Яго архіў, у т.л. перапіска з жыхарамі Беларусі, зберагаецца ў бібліятэцы Польскай АН (Вроцлаў).

ПАЧОБУТ-АДЛЯНІЦКІ Марцін (30.9.1728, в. Сламянцы Гродзенскага павета — 20.2.1810, Вільня), беларускі асветнік, астраном. Вучыўся ў Гродне, уступіў насуперак волі бацькоў у ордэн езуітаў, дзесьці ў 1747 г. паступіў у Слуцкую педагогічную семінарыю.

ПАШАКОЎСКІ (Пашкоўскі) Ян (1684, Літва — 3.6.1757, Нясвіж), педагог, выдавец. Пасля заканчэння Віленскай

акадэміі выкладаў там філасофію, граматыку і тэалогію. З 1736 г. працаваў выкладчыкам у Слуцку, потым стаў рэктарам Нясвіжскай езуіцкай калегіі, адначасова быў выхавальнікам сыноў М.К.Радзівіла Рыбанькі. Шмат падарожнічаў. Пісаў трактаты і сачыненні багаслоўскага характару, выдаў 20 «Палітычных календарыкаў».

РЫСІНСКІ Саламон Фёдаравіч [1560(?) — 13.11.1625], філосаф, паэт, педагог, вучоны-фалькларыст і этнограф. Нарадзіўся ў в. Рысін на Полаччыне (цяпер Себежскі раён Пскоўскай вобласці). Працаваў настаўнікам у аддаленых вёсках. Невядома, у якім узросце і ў якасці каго ўпершыню трапіў за мяжу. У адным са сваіх лістоў ён паведамляў, што ў 1582 г. прыбыў у Лейпцыг, дзе меў зносіны з вучонымі. У наступныя гады, да 1587 г., жыў у вёсках паўднёвай Польшчы, настаўнічаў у Гданьску, вандраваў, працуючы выхавателем шляхецкіх дзяцей, па гарадах Германіі. У 1585—1586 гг. знаходзіўся ў Альтдорфе з сынамі польскага дыпламата Я.Бучынскага. Пасля 1600 г. служыў у князёў Радзівілаў. Праца прыдворным паэтам і выхавателем княжацкіх дзяцей знайшла адлюстраванне ў яго творчасці. У вершаванай форме ён апісваў ваенныя паходы Радзівілаў, складаў эпітафіі для членаў княжацкай сям'і і некаторых знатных асоб, займаўся перакладамі. Пераклаў псалмы Давіда на польскую мову (першыя радкі перададзены на стараславянскай мове).

З творчасці Саламона Рысінскага

ЭПІТАФІЯ САФІІ АЛЕЛЬЧЫЦ,
КНЯГІНІ СЛУЦКАЙ, ПАХАВАНАЙ
У СЛУЦКІМ МАНАСТЫРЫ ў 1612 г.

О! Неудачной судьбы мановение
неоспоримо!

О! Никому не избегнуть плачевного жизни конца!
Смерть презирает и прадедов честь, и родителей дело,

Племени блеск уважать не умеет и разума мощь,
Кучей сокровищ пренебрегает и золотом ярким,
Тирской парчи одяние ценное ей
нипочем

Юности цвет иль прекрасные годы ее не задержат,

Как не взволнует и богу подобная дев красота.
Славные брачные узы — клочок для нее лишь
дешевый,

Сердце печальное мужа-вдовца — лишь насмешки предмет.

Смехом жестокая хлещет, злословить, унижить умеет

Полубожественный замок, обитель полулюдей.

Вот она топчет, бесчестная, землю с радостным плясом,

Выдрав добычу из княжьей груди, и победой горда.

О! Приносящая счастье душа, изобилые достоинств

Тех, что лелеет Юнона и в женщины теле растит,

Звездочка! Ты сохранилась в созвездии Слуцком едина

Между литовскими славой ярчайшая первая дочь!

Разве ты менее рыцарь, чем гордый супруг твой великий?

Сила какая, нагрянув нежданно, тебя унесла?

Многие солнца с супругом тебе проводить предстояло,

Нестора долгие дни полагалось по жребию жить,

Шло тебеклады считать, драгоценность сокровищ отцовских,

Ими делиться с тобой и порадовать жаждал супруг.

И полагалось отцом его сделать детишек прелестных.

В доме ж осиротевшем покинула ты одного.

Если б страдальцу осталась надежда наследника рода,

Меньше бы мучило бедствие, грустно терзала печаль.

Горестно сердце заныло двойной неутешною болью,

Слезы соленой росой увлажнили морщины ланит.

Небу угодно иначе: коль с неба падают звезды,

Разве не скажешь: «чудесно», безумному лишь невдомек.

Луч суетливо врываясь и вспыхнув мерцающим светом,

Матери гасит светло, и гаснет в утробе дитя.

Смерть, свирепая, с размаху косою ударяет жестоко,

Мать и потомство убить для нее еще больший триумф.

Ах! Замолчи, быстролетная, смехом грядущим пытаешь,

Пусть и отсюда потащишь останки замученных жертв,

Вечно ли смехом позволено будет тебе наслаждаться?

Слезы, лицо оросившие, бог милостивый сотрет!

Сломлено не было мужество князя ни вражеским строем,

Ядрами, сталью, огнем и угрозами он не сражен,

Меч не поверг или копий ужасных нещадные жала,

Тлением не испугала, в глазах промелькнувшая смерть.

Хворь испытанием на ложе его не сломила.

Разве печали враждебная сила доспехи пронзит?

Вот же, когда собирается силы героя ослабить, Темная мощь Либитины ведь зря раздувает свой гнев.

Друкуюцца па кн.: П о р е ц к и й Я. И. Соломон Рысинский. Конец XVI — начало XVII века. Мн., 1983. С. 67 — 68.

СКАНДРАКОЎ Сяргей Вячаслававіч (9.10.1876, г. Мглін Бранскай вобласці — 2.8.1953), вучоны, журналіст. Вучыўся ў Слуцкай гімназіі, закончыў Маскоўскі сельскагаспадарчы інстытут. Працаваў дырэктарам агранамічнай станцыі ў Цэнтральным бюро краязнаўства, Беларускім навукова-даследчым інстытуце сельскай і лясной гаспадаркі. З 1931 г. на педагагічнай рабоце ў Расіі, Казахстане, у гарадах Беларусі. Быў добра знаёмы з Я. Купалам і Я. Коласам.

СМАКОЎСКИ Вінцэнт (? — ?), жывапісец і скульптар. Вучыўся ў Віленскім універсітэце і Пецябургскай Акадэміі мастацтваў. Працаваў у Віленскім універсітэце. У 1826 г. выкладаў маляванне ў Слуцку.

СТРЫЙКОЎСКИ Мацей [1547(?), Польшча — 1593(?)], гісторык і паэт. Пачатковую адукацыю атрымаў у парафіяльнай школе, вучыўся ў Кракаўскім універсітэце, атрымаў званне бакалаўра. З 1570 г. жыў на Беларусі — у Слуцку, Сямячыцах, — потым у Літве. Пісаў на польскай і лацінскай мовах. Аўтар вершаванай хронікі «Ганец цноты...» (1574), прысвечанай гісторыі Польшчы і Вялікага княства Літоўскага, антытурэцкага гістарычнага твора «Пра вольнасць Кароны Польскай і Вялікага княства Літоўскага...» (1575), шэрагу вершаў і паэм. Сярод яго твораў асобнае месца займае пражэктна-вершаваная хроніка «Пра пачатак, паходжанне, мужнасць, рыцарскія і грамадзянскія справы славутага народа літоўскага, жамойцкага і рускага» (1575 — 78; надрукавана ў Варшаве), прысвечаная князю Юрыю Слуцкаму. Яна ахоплівае перыяд ад легендарных часоў да ўтварэння Вялікага княства Літоўскага.

СЯРЖАНІН Іван Мікалаевіч (1898, Любань — 1973, Мінск), беларускі вучоны ў галіне заалогіі пазваночных жывёл. Член-карэспандэнт АН БССР, доктар біялагічных навук, прафесар. Заслужаны дзеяч навукі БССР. Вучыўся ў Слуцкай гімназіі.

ТУПТАЛА Даніла Савіч (РАСТОЎСКИ Дзмітрый; снежань 1651, Кіеўская вобласць — 1709, Растоў), рускі царкоўны дзеяч і пісьменнік. Упершыню ў Слуцк іераманах Дзмітрый наведваўся ў жніўні 1677 г. Потым жыў у Вільні. У кастрычніку зноў вярнуўся ў Слуцк і пасяліўся ў келлі Праабражэнскага брацкага манастыра. Тут вывучаў лацінскую і польскую мовы, выступаў з пропаведзямі ў Старцавіцкім, Грозаўскім манастырах. Сваімі поглядамі падтрымліваў беларускага епіскапа Феадосія Васілевіча (былы архімандрыт Слуцкага Троіцкага манастыра) у яго імкненні зрабіць беларускую царкву аўтакефальнай. Аб гэты сведчыць і двухрадковы, якое Дзмітрый напісаў і выразаў на верхняй дошцы зруба калодзежа:

«Почто нам въ Самарію за водой ходити,
Егда и zde, въ Слуцеске, лепо её пити?».

Гэты калодзеж быў выкапаны самім Дзмітрыем на тэрыторыі Трайчанскага манастыра. У радках верша закладзены вялікі сэнс — імкненне слугі царкоўнікаў і іх кіраўніка епіскапа Васілевіча да незалежнасці, а з другога боку — вада ў Слуцку такая ж святая, як і ў Самарыі. (Самарыя — горад у Палесціне, куды веруючыя людзі хадзілі за святой вадай.) Дз.Растоўскі быў староннікам рэформаў Пятра I, але і праціўнікам умяшання дзяржавы ў царкоўныя справы. У Слуцку ён прабыў да 1679 г. У сваім дзённыміку (дзярыгушы) апісаў Слуцк.

ТЫЦ Ян Фрэдэрык (? , Саксонія — ?), нямецкі мастак-жывапісец і штукатур. Вядома, што быў нейкі час дырэктарам радзівілаўскіх тэатраў у Слуцку і Нясвіжы.

ТЫШКЕВІЧ (? — ?), жывапісец радзівілаўскіх тэатраў у Слуцку і Нясвіжы.

ТЫШКЕВІЧ Яўстафій Піевіч (18.4.1814, Лагойск — 8.9.1873), беларускі археолаг, гісторык, этнограф і краязнавец, адзін з заснавальнікаў беларускай археалогіі. Ганаровы член Пецябургскай і Стакгольмскай акадэміі навук, Лонданска-

га археалагічнага інстытута. У 1855 г. заснаваў Віленскі музей старажытнасцей, якому перадаў калекцыі ўласных збораў, арганізаваў і ўзначаліў Віленскую археалагічную камісію. Правеў раскопкі курганоў у розных паветах, раскапаў таксама некалькі курганоў пад Слуцкам, дзе выявіў жаночыя ўпрыгожанні. Акрамя вывучэння курганоў вучоны зрабіў і апісанне старажытнага замка ў Слуцку.

ЦЫБУЛЬСКИ Стафан, мастак-жывапісец. Вучыўся ў Гданьску ў Якуба Веслы. Працаваў у радзівілаўскіх маёнтках, у т.л. у 1772, 1775, 1779, 1789 гг. — у Слуцку. Для Радзівілаў пісаў і капіраваў партрэты, стварыў алтарныя карціны. У 1859 г. напісаў партрэт Г.К.Радзівіл.

ЧАРНОЦКИ Напалеон Казіміравіч [13.7.1866, маёнтak Нача-Брындзоўская Слуцкага павета (цяпер Ляхавіцкі раён) — 14.2.1937, Лідскі павет], публіцыст і перакладчык. У 1887 г. закончыў Слуцкую гімназію, быў членам самаадукацыйнага гуртка ў Слуцку. Сумесна з гурткоўцамі пераклаў на беларускую мову брашуру «Дзядзька Антон», якая гектаграфічным спосабам была выдана ў Слуцку, у 1885 г. і ў 1892 г. у Тыльзіце. У 1894 г. закончыў медыцынскі факультэт Маскоўскага ўніверсітэта. Пераклаў на польскую мову апавяданне У.Караленкі «У дрэннай кампаніі», на беларускую мову п'есы «Сватанне» А.Чэхава і «Пашыліся ў дурні» М.Крапіўніцкага, аўтар брашуры «Як будзе з зямлёю», пісаў пра творчасць Я.Коласа.

ШПІЛЕЎСКИ Павел Міхайлавіч [псеўданімы Драўлянскі, Знаёмы чалавек, Барон Ікс; 31.10(12.11).1823 — 17(29).10.1861], беларускі этнограф, пісьменнік, публіцыст і тэатральны крытык. Нарадзіўся ў в. Шпілавічы Бабруйскага павета ў сям'і святара. З 1837 г. вучыўся ў Мінскай духоўнай семінарыі, якая да 1840 г. знаходзілася ў Слуцку. Затым закончыў Пецябургскую духоўную акадэмію са званнем кандыдата багаслоўя. Працаваў у Варшаве, Пецябургу, быў знаёмы з М.А.Дабралюбовым. Аўтар нарысаў і артыкулаў «Беларускія народныя павер'і» (1846 — 1852), «Даследаванне пра ваўкалакаў» (1853), «Падарожжа па Палессі і Беларускім краі» (1853 — 1855) і інш.

Падрыхтавала В.С.Відлога.

1917

1941

НА КРУТЫМ ПАВАРОЦЕ ГІСТОРЫІ

УСТАНАЎЛЕННЕ САВЕЦКАЙ УЛАДЫ

Рэвалюцыйныя падзеі на Беларусі развіваліся пад уплывам спецыфічных умоў, што склаліся ў ходзе 1-й сусветнай вайны. Беларусь падзялялася лініяй фронту на заходнюю і ўсходнюю часткі, паміж якімі ўсе сувязі былі спынены. Слуцк і ўвесь Слуцкі павет аказаліся ў прыфрантавой паласе. Лінія фронту, якая праходзіла за Ляхавічамі, захавалася да лютага 1918 г. У Слуцку і акрузе балшавікі, сацыялісты-рэвалюцыянеры, меншавікі з ліку салдат і афіцэраў Заходняга фронту праводзілі сярод насельніцтва значную агітацыйную работу. У выніку

ў пачатку сакавіка 1917 г. рэвалюцыйна настроеныя рабочыя і салдаты арганізавалі ў Слуцку Савет рабочых і салдацкіх дэпутатаў. Асноўную частку дэпутатаў складалі беспартыйныя, якія не мелі цвёрдых пазіцый і знаходзіліся пад уплывам некаторых партый, у прыватнасці меншавікоў. Гэта адбылася на рашэнні Слуцкага Савета рабочых і салдацкіх дэпутатаў, прынятага ў дні красаўіцкага крызісу 1917 г., які падтрымаў згодніцкую пазіцыю Петраградскага Савета ў адносінах да Часовага ўрада. Балшавікі ж Слуцчыны праводзілі агітацыйна-прапагандысцкую і арганізацыйную

На адной з вуліц Слуцка пасля паведамлення аб перамозе Кастрычніцкай рэвалюцыі.

Я.Л.Аскольдаў
(Калмановіч).

работу сярод насельніцтва павета і салдат, што ўрэшце ўмацавала іх пазіцыі ў Савеце. У ліпені ў горадзе арганізавалася самастойная бальшавіцкая арганізацыя.

Рэгулярна ў памяшканні гарадскога клуба, які размяшчаўся ў былым будынку Дваранскага сходу (цяпер будынак краязнаўчага музея), адбываліся мітынгі, пасля якіх аб'яўляўся запіс у партыю бальшавікоў. Запісваліся салдаты, моладзь, працаўнікі горада. З цягам часу дала плён агітацыйная работа бальшавікоў і ў сельскай мясцовасці. Слуцкі павет з'яўляўся адным з першых у Беларусі па колькасці сялянскіх выступленняў супраць памешчыкаў. Уплыў бальшавікоў на сялян узростаў. І калі ў ліпені 1917 г. праходзіў сялянскі з'езд, работай яго кіравала Слуцкая арганізацыя бальшавікоў. На з'ездзе было прынята рашэнне аб утварэнні павятовых зямельных камітэтаў і Савета сялянскіх дэпутатаў.

У гэты час у Петраградзе адбыліся падзеі, якія знайшлі водгук і на Беларусі: ліпеньскі расстрэл дэманстрантаў. Па Беларусі, не абмінаючы Слуцка, пракацілася хваля сходаў, дзе выказваўся недавер Часоваму ўраду. Крызіс у краіне паглыбляўся і нежыццяздольнасць урада была відавочная.

У канцы жніўня адданыя генералу Карнілаву часці з фронту рушылі на Петраград, каб скінуць Часовы ўрад, ліквідаваць Саветы і ўстанавіць ваен-

ную дыктатуру. Для барацьбы з карнілаўшчынай пры Саветах былі сфарміраваны ваенна-рэвалюцыйныя камітэты і чырвонагвардзейскія атрады. У выніку рашучых дзеянняў рэвалюцыйных сіл змова Карнілава была ліквідавана.

Слуцкая арганізацыя бальшавікоў у выніку гэтых падзей значна вырасла. У верасні яна налічвала ўжо 200 членаў партыі. Бальшавікі Слуцкіны прымалі актыўны ўдзел у арганізацыі партыйнага цэнтра Беларусі і Заходняга фронту. На нарадзе дэлегатаў Заходняй вобласці і фронту, якая адбылася 1—3 верасня, былі прадстаўнікі Слуцкай партыйнай арганізацыі.

У час перавыбараў, што праходзілі ў другой палавіне верасня, фракцыя бальшавікоў складала ў Слуцкім Савеце больш за палавіну дэпутатаў. Слуцкі стаў другім у Беларусі горадам пасля Мінска, дзе Савет стаў бальшавіцкім яшчэ да Кастрычніцкай рэвалюцыі. Старшынёй Савета выбралі Івана Ксенафонтавіча Ксенафонтова, члена РСДРП з 1903 г., старшыню Слуцкага камітэта партыі бальшавікоў. Вялікую работу сярод працоўных праводзілі бальшавікі І.Крэйнес, Хірын, Я.Аскольдаў (Калмановіч) і інш.

З 15 па 18 верасня 1917 г. у Мінску праходзіла абласная канферэнцыя РСДРП(б). На ёй прысутнічалі 67 дэлегатаў, сярод якіх былі 2 дэлегаты ад Слуцкай бальшавіцкай арганізацыі.

Да восені эканамічны крызіс на Беларусі яшчэ больш паглыбіўся, што пацягнула за сабой новую хвалю забастовак, якая не абмінула і Слуцкага павета. Больш за 2 тыдні баставалі рабочыя Старэўскага шклянога завода (на той час Бабруйскі павет), сяляне самавольна захоплівалі памешчыцкія землі і пасевы. Супраць забастоўшчыкаў было накіравана нават войска, гэта выклікала яшчэ большае супраціўленне сялян. Сялянская бедната поўнаасцю перайшла на бок рабочага кла-

са. Бальшавікі Слуцка актыўна выступалі за дэмакратычныя і сацыялістычныя пераўтварэнні. У гэты час актыўную работу ў горадзе праводзілі бальшавікі І.Крэйнес, Я.Аскольдаў (Калмановіч), І.Багдановіч і інш.

5 кастрычніка 1917 г. у Мінску адбылася II Надзвычайная Паўночна-Заходняя абласная канферэнцыя РСДРП(б). У яе рабоце прынялі ўдзел і дэлегаты ад Слуцкай партыйнай арганізацыі. Канферэнцыя лічыла бліжэйшай задачай усталяванне саветскай улады і прапанавала мясцовым арганізацыям партыі бальшавікоў забяспечыць выбранне дэлегатаў на I Усерасійскі з'езд Саветаў рабочых і салдацкіх дэпутатаў. Пасля канферэнцыі 14 кастрычніка ў Слуцку адбыўся сход членаў РСДРП(б), на якім была прынята рэзалюцыя аб перадачы ўлады ў краіне Саветам.

Рабочыя горада і салдаты гарнізона пад кіраўніцтвам Слуцкага камітэта партыі бальшавікоў пачалі падрыхтоўку да ўзброенага паўстання.

16 кастрычніка ў Мінску праходзіла канферэнцыя Савета Заходняй вобласці, у рабоце якой прынялі ўдзел і дэлегаты ад Слуцкага Савета. На II Усерасійскім з'ездзе Саветаў 2 дэлегаты-бальшавікі ад Слуцка перадалі патрабаванні сваіх выбаршчыкаў аб пераходзе ўсёй улады Саветам як у цэнтры, так і на месцах.

24 кастрычніка ў Петраградзе пачалося ўзброенае паўстанне. Да раніцы наступнага дня Часовы ўрад быў звергнуты. Вестка аб гэтым была атрымана ў Слуцку раніцай 26 кастрычніка, і адразу адбылося экстраннае пасяджэнне Савета рабочых і салдацкіх дэпутатаў. Большасцю галасоў была прынята прапанаваная бальшавікамі і падтрыманая дэпутатамі-салдатамі рэзалюцыя: «...цалкам і поўнасьцю прызнаць і падтрымаць Савецкі ўрад на чале з У.І.Леніным». Меншавікі і эсэры, якія не пагадзіліся з гэтай рэзалюцыяй, выйшлі са скла-

ду Савета. Дэпутаты Савета звярнуліся да працоўных горада і павета, да салдат падтрымаць Савецкі ўрад. Члены Савета былі накіраваны ў вайсковыя часці, дзе правялі сходы. Салдаты прымалі рэзалюцыі аб падтрымцы новага рэвалюцыйнага ўрада. Мітынгі і сходы працоўных адбыліся на прадпрыемствах горада, дзе таксама прымаліся рэзалюцыі аб падтрымцы Савецкага ўрада. Па горадзе была распаўсюджана адозва «Да грамадзян Расіі», напісаная Леніным, якая заканчвалася заклікам: «Няхай жыве рэвалюцыя рабочых, салдат і сялян!», а таксама тэксты дэкрэтаў Савецкага ўрада і заклік Слуцкага Савета аб падтрымцы Саўнаркома.

У хуткім часе ў горадзе быў створаны Ваенна-рэвалюцыйны камітэт пад кіраўніцтвам бальшавікоў, які ўзяў уладу ў свае рукі. У нядзелю, 29 кастрычніка 1917 г., на базарнай плошчы адбыўся агульнагарадскі мітынг, удзельнікі якога аб'явілі аб пераходзе ўсёй улады ў Слуцку да Ваенна-рэвалюцыйнага камітэта. Пасля мітыngu чырвонаармейцы занялі пошту, тэлеграф, памяшканні павятовай управы, міліцыі. Замест камісара Часовага ўрада Р.Астроўскага камісарам горада быў прызначаны матрос Балтыйскага флоту Пётр Барцэвіч. Пачаў стварацца атрад Чырвонай гвардыі. За некалькі дзён у яго запісалася каля сотні добраахвотнікаў.

У першыя дні існавання Савецкай улады ў горадзе быў ліквідаваны так званы Камітэт выратавання радзімы і рэвалюцыі, афіцэры, якія ўваходзілі ў яго, былі раззброены і адпраўлены ў Сібір.

Савецкая ўлада на Слуцчыне, такім чынам, была ўстаноўлена мірным шляхам. Гэта стала магчымым таму, што сілы контррэвалюцыі былі невялікімі, Слуцкі Савет стаў бальшавіцкім яшчэ да кастрычніцкіх падзей, 2-я армія была пад моцным уплывам бальшавікоў, сяляне падтрымалі рэвалюцыю.

У ГАДЫ ГРАМАДЗЯНСКАЙ ВАЙНЫ І ІНТЭРВЕНЦЫ

СУПРАЦЬ ЛЕГІЯНЕРАЎ ДОЎБАР-МУСНІЦКАГА

Пасля ўстанаўлення савецкай улады Слуцкі Савет прыступіў да гаспадарчага будаўніцтва. Пад кантроль бралі памешчыцкія маёнткі, землі, лясы. Першыя крокі дзейнасці ўлады былі нялёгкімі: не хапала кваліфікаваных кадраў для ажыццяўлення нават самых простых сацыялістычных мерапрыемстваў, многія дзеянні ўлады байкатаваліся, пашыраліся спекуляцыя, п'янства, грабязжы маёнткаў, распаўсюджваліся розныя чуткі. Для прадухілення гэтых негатыўных з'яў Ваенна-рэвалюцыйны камітэт Заходняга фронту даў указанне ніжэйшым ВРК без суда і следства расстрэльваць усіх пагромашчыкаў і марадзёраў, прыцягваць да адказнасці парушальнікаў парадку. Гэта, безумоўна, адкрывала шляхі для злоўжыванняў уладай, беспадстаўных рэпрэсій. Становішча

Члены бальшавіцкага камітэта ў 1918 г.: Багдановіч, Басінкевіч, Цымбал.

ўскладнялася тым, што антысавецкую лінію праводзіла камандаванне 1-га польскага корпуса генерала Доўбар-Мусніцкага.

12 студзеня 1918 г. Доўбар-Мусніцкі афіцыйна аб'явіў вайну Савецкай Расіі. З гэтага моманту тэрыторыя, на якой знаходзіліся часці польскага корпуса — Рагачоў, Жлобін, Бабруйск, — фактычна аказалася пад акупацыяй. Пасля ўзяцця Бабруйска легіянеры накіраваліся на Мінск і Слуцк. У Слуцкім павеце па рашэнні Савета рабочых і салдацкіх дэпутатаў была аб'яўлена ўсеагульная мабілізацыя, сфарміраваны баявыя дружны Чырвонай гвардыі. Камітэт аб'явіў павет у стане аблогі. Спешна эвакуіраваліся з горада савецкія ўстановы і іх супрацоўнікі.

Слуцкі атрад Чырвонай гвардыі, у якім на пачатку студзеня 1918 г. налічвалася 100 чалавек, узначаліў член ВРК ураджэнец горада Якаў Аскольдаў (Калмановіч). Атрад Аскольдава выступіў насустрач легіянерам корпуса. Па дарозе ў атрад уліваліся добраахвотнікі. Праз некалькі дзён колькасць яго байцоў вырасла амаль удвая. Упарты бой паміж атрадам чырвонагвардзейцаў і легіянерамі Доўбар-Мусніцкага адбыўся 24 студзеня каля чыгуначнай станцыі Ясень (паміж Асіповічамі і Бабруйскам). Перавага аказалася на баку легіянераў. У выніку атрад вымушаны быў адступіць да Слуцка. У лютым легіянеры занялі горад, пачалі арыштоўваць людзей, якія падтрымлівалі Савецкую ўладу.

У ГАДЫ ІНТЭРВЕНЦЫ

16 лютага 1918 г. скончыўся тэрмін перамір'я паміж Германіяй і Савецкай Расіяй. 18 лютага германскія войскі пачалі наступленне па ўсім руска-германскім фронце. Праз некалькі дзён Слуцк занялі германскія войскі, легіянеры здалі горад без бою.

З сакавіка 1918 г. паміж Савецкай Расіяй, Германіяй і яе саюзнікамі быў заключаны Брэсцкі мір. Згодна з яго

ўмовамі пад германскай акупацыяй апынулася большая частка Беларусі, у тым ліку і Слуцк. Акупанты адмянілі ўсе дэкрэты савецкай улады, пачала аднаўляцца памешчыцкая ўласнасць на зямлю, закрываліся прадпрыемствы, абсталяванне і сыравіна вывозіліся ў Германію, зароботная плата рабочых паменшылася, а кошт на прадукты харчавання павялічыўся. Цяжкая ноша акупацыйнага парадку выклікала супраціўленне жыхароў горада і паве-та. Вясной 1918 г. у Слуцку быў арганізаваны падпольны бальшавіцкі камітэт, старшынёй якога стаў А.М.Вендраў, сакратаром Басінкевіч. У склад камітэта ўвайшлі Багдановіч і Цымбал. Спачатку падпольная арганізацыя бальшавікоў налічвала 15 чалавек, а да канца года ў яе радах было ўжо 50 камуністаў. На барацьбу з германскімі акупантамі разам з рабочымі паднялося сялянства павета. Паступова выступленні сялян выліліся ва ўзброеную партызанскую барацьбу. Смелы налёт зрабілі слугкія партызаны на артылерыйскую батарэю акупантаў у в. Лютавічы. Слуцкі партызанскі атрад дзейнічаў да канца 1918 г.

Між тым у Германіі пачалася буржуазна-дэмакратычная рэвалюцыя. Савецкі ўрад, выкарыстаўшы новыя ваенна-палітычныя абставіны, 13 лістапада 1918 г. ануляваў Брэсцкі мірны дагавор з Германіяй. Чырвоная армія перайшла ў наступленне супраць германскіх войскаў па ўсім фронце. Падпольны бальшавіцкі камітэт у Слуцку прыняў на сябе абавязкі Ваенна-рэвалюцыйнага камітэта. Узначаліў ВРК А.М.Вендраў. Немцы яшчэ былі на Слуцчыне, калі ВРК вырашыў выйсці з падполля і ўзяць уладу ў горадзе ў свае рукі. Да каманданта горада, нямецкага генерала, быў накіраваны прадстаўнік рэўкома для перагавораў аб перадачы ўлады. У выніку камандант падпісаў указ аб вывадзе часцей германскага войска з горада. 8 снежня 1918 г. у Слуцк увайшлі часці

17-й стралковай дывізіі, а праз два дні прыбыў камуністычны атрад на чале з І.І.Ланге. Слуцкі рэўком быў рэарганізаваны. Старшынёй яго стаў І.І.Ланге, які прабыў у горадзе да канца студзеня 1919 г. Потым яго накіравалі ў Гомель. На чале ВРК стаў Трафімаў.

На І з'ездзе Камуністычнай партыі бальшавікоў Беларусі, дзе было аб'яўлена аб утварэнні БССР, прысутнічалі і дэлегаты са Слуцка А.М.Вендраў і Р.Нэймарк. З 1 студзеня 1919 г. Слуцк у складзе БССР, а з 27 лютага 1919 — у складзе Літоўска-Беларускай ССР.

12 красавіка 1919 г. у Слуцку была створана камсамольская арганізацыя з 25 чалавек. Узначаліў яе павятовы камітэт камсамола на чале са старшынёй І.Равічам і сакратаром А.Шэйнманам. У склад камітэта ўвайшлі Л.Нэйман, Дарасінскі, Новік, М.Шэйнман, Л.Розаў і інш. У маі адбыўся 1-ы павятовы з'езд камсамола, на якім ад ячэек горада і валасцей прысутнічалі 70 дэлегатаў.

У канцы лютага 1919 г. войскі Польшчы пачалі наступленне ў напрамку Вільня — Ліда — Маладзечна, Баранавічы — Мінск, Кобрын — Пінск. У сакавіку польскае войска прарвалася на Слуцкім напрамку. У горадзе быў сфарміраваны атрад камуністаў, які не даў магчымасці ворагу захапіць горад. Пасля гэтага Слуцкая, Бабруйская і Навагрудская каравульныя роты былі аб'яднаны ў Слуцкі зводны добраахвотніцкі батальён і адпраўлены на Заходні фронт. У красавіку і маі 1919 г. са Слуцка на фронт была адпраўлена яшчэ значная частка камуністаў.

Калі ў ліпені 1919 г. інтэрвенты пачалі новае наступленне, Слуцкі камітэт партыі бальшавікоў аб'явіў новую мабілізацыю. З жыхароў горада і паве-та быў сфарміраваны батальён, які разам з чырвонаармейцамі абарняў подступы да горада, але часцям 8-й чырвонаармейскай дывізіі, якая трымала абарону на захад ад Слуцка, давялося адступіць, і 10 жніўня 1919 г.,

І.І.Бачко.

М.В.Юшкевіч.

пасля двухдзённага бою на рыначнай плошчы, інтэрвенты захапілі горад. Пачалі аднаўляцца былыя парадкі: вярталіся памешчыкам маёнткі, капіталістам — фабрыкі і заводы, быў уведзены каменданцкі час, пачаў дзейнічаць ваенна-палявы суд і г.д.

Барацьбу супраць ворага ўзначаліла Слуцкая падпольная большавіцкая арганізацыя. Быў створаны яе падпольны камітэт, які ўзначалілі І.І.Бачко і М.В.Юшкевіч. Адначасова дзейнічала і падпольная камсамольская арганізацыя. У вёсках павета пачалі стварацца падпольныя большавіцкія ячэйкі, партызанскія атрады. Партызанская барацьба з кожным днём разгаралася. У пачатку красавіка ў горадзе праходзіла павятовая нарада, на якую сабралася група падпольшчыкаў і партызан, каб абмеркаваць падрыхтоўку паўстання ў час наступлення Чырвонай арміі. Але жандарам стала вядома месца правядзення нарады, і ўсе яе ўдзельнікі былі арыштаваны. 24 красавіка адбыўся ваенна-палявы суд, які прыгаварыў 14 чалавек да пакарання смерцю, 12 партызан — да катаржных работ, 9 чалавек — да 10 гадоў зняволення. Пакаранне смерцю адбылося публічна 25 красавіка на гарадскіх могілках.

Жандары лічылі, што з супраціўленнем пакончана, але напады партызан, наадварот, рабіліся ўсё больш частымі, яны псавалі тэлефонную су-

вязь, чыгуначныя камунікацыі і г.д.

Чырвоная армія набліжалася да Беларусі. Узнікла патрэба ў каардынацыі дзеяння армейскіх часцей і партызан. У пачатку чэрвеня 1920 г. М.Юшкевіч быў накіраваны ў Смаленск у штаб Заходняга фронту. Там ён атрымаў інструкцыі, як дзейнічаць партызанам пры падыходзе часцей Чырвонай арміі да Слуцка. Пасля яго вяртання падпольны павятовы камітэт партыі большавікоў пачаў рыхтаваць 2-ю павятовую канферэнцыю, якая адбылася 12 чэрвеня. Праходзіла яна ў полі каля в. Варкавічы. Удзельнікі канферэнцыі прынялі рашэнне: пры набліжэнні Чырвонай арміі напасці на варожыя фарміраванні, не даць спаліць горад пры адступленні.

Калі пачалося ліпеньскае наступленне Чырвонай арміі ў Беларусь, партызаны рушылі да Слуцка. Усю ноч з 14 на 15 ліпеня праз горад спешна адступалі польскія войскі. Яны падпалілі памышканне камерцыйнага вучылішча, мост пераз раку Случ, жылыя дамы, узарвалі вакзал і ўчасткі чыгункі.

Раніцай 15 чэрвеня ў горад увайшлі часткі 6-й брыгады 2-й чырвонаармейскай дывізіі. У той жа дзень быў створаны часовы павятовы Ваенна-рэвалюцыйны камітэт на чале з І.Бачко, з 21 чэрвеня дзейнічаў пастаянны рэўком на чале са старшынёй С.А.Несперам, з канца чэрвеня яго змяніў І.Уладзіміраў.

31 ліпеня 1920 г. у Мінску зноў была абвешчана БССР. У яе склад увайшоў Слуцк і павет. Случане прыступілі да мірнай працы, але яна была нядоўгай. Войскі Польшчы, атрымаўшы новыя падмацаванні з краін Антанты, перайшлі ў контрнаступленне. Чырвоная армія вымушана была адступіць. У кароткі тэрмін фронт з-пад Варшавы перамясціўся да Мінска. 17-я дывізія 16-й арміі Заходняга фронту 5 кастрычніка адышла на лінію Грэск — Бранава — Селішча — Пагост. Слуцк абаранялі 49-я і 55-я брыгады гэтай дывізіі. Аднак пасля вулічных баёў 11 кастрычніка 1920 г.

Слуцк зноў быў заняты польскімі акупантамі.

Як Польшча, так і Савецкая Расія не мелі магчымасці працягваць вайну, і 12 кастрычніка ў Рызе быў заключаны дагавор аб перамір'і, пачаліся перагаворы аб міры. У выніку перагавораў Заходняя Украіна і Заходняя Беларусь адышлі да Польшчы. Ваенныя дзеянні спыніліся ў 24 гадзіны 18 кастрычніка. Устанавілася нейтральная зона. У гэты час не без удзелу Польшчы і Найвышэйшай рады БНР рыхтавалася яшчэ адна акцыя, якая ў пэўных колах атрымала назву «Слуцкае паўстанне».

Перад адыходам польскага войска Найвышэйшая рада рашыла сфарміраваць вайсковыя атрады, каб аказаць узброенае супраціўленне Чырвонай арміі, якая павінна была заняць горад і павет на падставе дагавора аб перамір'і. 15—16 лістапада 1920 г., калі польскія войскі былі яшчэ ў Слуцку, па ініцыятыве судзі Пракулевіча адбыўся з'езд, на якім прысутнічала 127 чалавек. З'езд вырашыў сфарміраваць брыгаду з двух палкоў. Была выбрана таксама Слуцкая рада з 17 чалавек і выказаны пратэст супраць уступлення ў межы павета, адпаведна з умовамі перамір'я, часцей Чырвонай арміі. Удзельнікі з'езда не пратэставалі супраць акупацыі Заходняй Беларусі Польшчай, а наадварот, выступалі за перадачу ёй Слуцкага павета, патраба-

валі пакінуць яго ў межах Польшчы.

14 лістапада ў Рызе было падпісана пагадненне аб вывадзе войскаў інтэрвентаў з савецкай тэрыторыі. Аднак польскія акупанты пакінулі Слуцк толькі 24 лістапада, а 29 лістапада 1920 г. часці Чырвонай арміі ўвайшлі ў горад. У гэты час створаная слугкая брыгада разам з Радай Слуцкіны адышла ў нейтральную зону. Пасля 28 снежня палкі Слуцкай брыгады склалі зброю і былі інтэрніраваны.

18 сакавіка 1921 г. быў падпісаны савецка-польскі Рыжскі мірны дагавор, па ўмовах якога заходнія часткі Украіны і Беларусі адышлі да Польшчы. 6 паветаў Мінскай губерні, у тым ліку і Слуцкі, засталіся ў складзе БССР. Да 1939 г. дзяржаўная граніца БССР з Польшчай праходзіла за 30—40 км на захад і паўднёвы захад ад Слуцка.

У 1922 г. паўсюдна ў БССР абмяркоўвалася пытанне аб стварэнні Саюза Савецкіх Сацыялістычных Рэспублік — СССР. 7 снежня ў Слуцку адбыўся 6-ы павятовы з'езд Саветаў, які падтрымаў праект стварэння новай формы саюзнай дзяржавы. 30 снежня 1922 г. у Маскве на I Усебеларускім з'ездзе Саветаў былі прыняты дэкларацыя аб стварэнні СССР і Саюзна дагавор, БССР увайшла ў склад СССР. У ліку дэлегатаў на з'ездзе прысутнічаў старшыня Слуцкага павятовага выканкома М.В.Уладзіміраў.

Чырвонаармейцы — удзельнікі вызвалення Слуцка ад польскіх акупантаў на адной з вуліц горада. Ліпень 1920 г.

ГАСПАДАРЧАЕ БУДАЎНІЦТВА

Пасля грамадзянскай вайны і замежнай інтэрвенцыі перад працоўнымі горада і павета паўсталі складаныя і цяжкія задачы. Трэба было аднаўляць разбураную гаспадарку, будаваць новае жыццё. Спроба бальшавіцкай партыі перайсці да сацыялістычнага метаду гаспадарання ў форме ваеннага камунізму прывяла да эканамічнага крызісу, які дапоўніўся крызісам палітычным. У вайну эканоміка прыйшла ў заняпад, панавалі беспрацоўе, бандытызм. У выніку паліўнага крызісу многія прадпрыемствы не працавалі, сур'ёзныя разбурэнні былі ў чыгуначнай гаспадарцы. Старэўскі шклозавод, напрыклад, не працаваў па 4—6 месяцаў, поўнасю была разабрана вузкакалейка Слуцк—Ляхавічы. Як выратавання, людзі чакалі каардынальных перамен. Вынікам іх з'явілася новая эканамічная палітыка. З 1922 г. у Слуцку пачала наладжвацца работа невялікіх прамысловых прадпрыемстваў, што дало магчымасць паступова ліквідаваць беспрацоўе. У 1923 г. у горадзе была пабудавана невялікая прыватная маслабойня, працавалі 3 млыны, некалькі майстэрняў. Значная ўвага надавалася развіццю дробнай вытворчасці, промыслам. Адкрыліся швейныя,

слясарныя, шавецкія і дрэваапрацоўчыя майстэрні, пякарні, лаўкі — усё гэта спрыяла хуткаму росту вытворчасці і тавараабароту. У 1924 г. у горадзе арганізаваны арцелі «Чырвоная зорка», «Чырвоны работнік», імя Крупскай. Яны аб'ядноўвалі саматужнікаў — металістаў, бляхароў, рымароў, швейнікаў, пекараў.

У 1924—1925 гг. на базе прыватнага млына Мышалава быў створаны завод па выпуску абознага абсталявання «Аб'яднаны металіст», які ў 1930-я гады атрымаў назву «Пралетарый» (цяпер — вытворчае металаапрацоўчае аб'яднанне).

Са студзеня 1925 г. пачаў працаваць гарбарны завод, пры ім — шавецкая майстэрня, была адкрыта невялікая каўбасная фабрыка. Майстэрні бляхароў і кавалёў былі рэарганізаваны ў сельскагаспадарчыя. Пазней яны былі сканцэнтраваны на вул. Камсамольскай і склалі аснову ліцейна-механічнага завода, які з часам пераўтварыўся ў сучасны завод «Эмальпосуд». У строй была ўведзена электрастанцыя.

У сувязі з аднаўленнем прамысловасці вырасла патрэба ў кваліфікаваных рабочых. Для гэтага была адкрыта прафесійна-тэхнічная школа з вытворчымі майстэрнямі двух кірун-

Святочная дэманстрацыя ў Слуцку 7 лістапада 1922 г.

каў — падрыхтоўка металістаў і дрэва-апрацоўшчыкаў. У горадзе аднавілі будынак былога камерцыйнага вучылішча, у якім размясціліся школа-сямігодка, камітэты прафсаюзаў і Дом культуры. Сталі ўпарадкоўвацца вуліцы. У 1924 г. адкрылася аўтобусная лінія Слуцк — Цімкавічы.

У ліпені 1924 г. у БССР было ўведзена новае адміністрацыйна-тэрытарыяльнае дзяленне, па якім Слуцк з цэнтра павета (у яго ўваходзіла 16 валасцей) стаў цэнтрам акругі, куды ўвайшло 7 раёнаў: Слуцкі, Грэскі, Старадарожскі, Старобінскі, Любанскі, Чырвонаслабодскі і Капыльскі. Колькасць сельскіх Саветаў у іх — 88, колькасць насельніцтва ў акрузе — 273 146 чалавек. Слуцкі раён быў утвораны 17 ліпеня 1924 г. Паводле перапісу 1923 г. у горадзе пражывала 13 708, у 1927 г. — 15 988 чалавек.

У снежні 1924 г. у Слуцку адбылася першая акруговая канферэнцыя Камуністычнай партыі, на якой быў выбраны акруговы камітэт.

Значныя перамены адбыліся ў сельскай гаспадарцы, якая пасля ваеннага ліхалецця знаходзілася ў заняпадзе. Адным з першых крокаў улады была замена харчовай і сыравіннай расклад-

кі натуральным падаткам. Сяляне прынялі яго станоўча, бо пасля выплаты падатку яны маглі распараджацца рэшткамі прадукцыі, прадаваць яе на рынку. Аднаўленне сельскагаспадарчай вытворчасці ў гэты перыяд адбывалася на базе дробных сялянскіх гаспадарак. У 1923 г. быў прыняты Зямельны кодэкс БССР, які замацаваў нацыяналізацыю ўсёй зямлі. Становішча сельскай беднаты палепшылася. Гэтаму спрыяла ліквідацыя памешчыцкага землеўладання, падзел зямлі паміж беззямельнымі і малазямельнымі, падатковая і сацыяльная палітыка Саветскай дзяржавы, яе дапамога. Значная частка малазямельных узнялася да ўзроўню сярэднякоў. Усе гэтыя змены склалі ўмовы для развіцця розных формаў кааперацыі ў вёсцы: таварыстваў па апрацоўцы зямлі, камун, сельскагаспадарчых арцелей.

У красавіку 1921 г. у в. Пуцяты арганізавалася першая камуна — імя К.Маркса. Стваралася яна на матэрыяльнай базе памешчыцкага маёнтка. Першымі камунарамі Слуцчыны былі Пётр Кашанскі, Даніла Атліванчык, Міхаіл Турбан, Фёдар Цяцерскі і Мікалай Каманскі. Кіраўніком камуны выбралі Пятра Сільвестравіча Кашан-

Агульны выгляд тэрыторыі ліцейна-механічнага завода. 1924 г. (цяпер завод «Эмаль-посуд»).

П. С. Кашанскі.

скага. У 1925 г. камуна была рэарганізавана ў калгас імя К.Маркса, які меў 140 гектараў сельгасугоддзяў, у т.л. 80 гектараў ворнай зямлі. У калгаснай гаспадарцы налічвалася 15 кароў, 11 коней, 45 галоў свіней; з інвентару — 8 плугоў, 12 барон, касілка, конная малатарня, жняярка.

У 1921 г. пад Слуцкам арганізаваўся саўгас «Пралетарый». Ён узнік, як і камуна, на матэрыяльнай базе памешчыцкага маёнтка Сузоўчыцы. У тым жа годзе, што і камуна, ён быў таксама рэарганізаваны ў калгас. Першым старшынёй яго стаў Васілій Захаравіч Корж. У 1926 г. дзве гаспадаркі аб'ядналіся ў адзін галгас — імя К.Маркса. Агульная плошча іх складала 410 гек-

тараў зямлі, у т.л. 280 га ворнай. У аб'яднаны калгас уваходзілі 32 сялянскія гаспадаркі.

Да пачатку масавай калектывізацыі ў Слуцкім раёне было 14 калектывных гаспадарак. У 1925 г. былі арганізаваны калгасы імя Вінічэўскага Казловіцкага, «Вольны труд» Беліцкага, «Прагрэс» Сярэдняцкага, «Чырвоны Кастрычнік» Велікасліўскага, «1 Мая» Прошчыцкага сельсаветаў. Актывізаваўся калгасны рух на Случчыне ў 1927—1928 гг.

У прамысловасці за кароткі час новая эканамічная палітыка дазволіла дабіцца аднаўлення вытворчасці, стабілізаваць эканоміку і фінансы, палепшыць матэрыяльнае становішча працоўных. Значныя змены адбыліся ў сельскай гаспадарцы. Да 1925 г. у асноўным адноўлены даваенныя пасяўныя плошчы, ураджайнасць і валавы збор сельскагаспадарчых культур дасягнулі даваеннага ўзроўню, добрыя вынікі былі і ў жывёлаводства. Склаліся спрыяльныя ўмовы для далейшага развіцця прамысловасці і сельскай гаспадаркі.

У горадзе разгарнулася будаўніцтва новых прадпрыемстваў. У 1926 г. пабудавана новая электрастанцыя, што дало магчымасць электрыфікаваць поўнас-

Аўтамабілі 5-га дарожнага ўчастка. Слуцк. 1927 г.

цю гарадскія ўскраіны і прыгарадныя вёскі. Пачалося масавае пераабсталяванне прадпрыемстваў. Новыя станкі атрымалі заводы: мукамольныя «Прагрэс» і «Эканоміка», цагельны. Павялічыўся выпуск прадукцыі на гарбарным заводзе, саматужна-рамесных прадпрыемствах — швейнай, панчошнай, дрэваапрацоўчай, у картанажнай прамысловасці. У 1929 г. адкрылася мармеладная фабрыка, пры якой з 1933 г. пачаў працаваць вінаробны цэх, быў рэканструяваны мукамольны завод «Прагрэс», які стаў даваць у суткі да 50 т мукі. Развіваліся прамысловыя арцелі. Усё гэта спрыяла росту праслойкі рабочых і служачых.

У 1930 г. на базе старой маслабойні і млына створаны плодаагародніннае прадпрыемства і арцель па вырабе мэблі — сталоў, кушэтак, канцылярскіх шафаў і матрацаў. Былі пабудаваны новыя прадпрыемствы — рамонтна-механічны завод, масласыразавод, завод па вырабе дахоўкі.

Развіццё калгасаў паставіла перад прамысловасцю новыя задачы. На ўскраіне горада адкрылася машынна-трактарная майстэрня, дзе працавалі 50

чалавек. Тут шліфаваліся каленчатыя валы трактарных рухавікоў, цыліндры блокаў, выпускаліся некаторыя дэталі сельскагаспадарчых машын. У канцы года была арганізавана машынна-трактарная станцыя (МТС). У в. Вялікая Сліва дзейнічалі трохмесячныя курсы трактарыстаў, на якіх займаліся 42 чалавекі.

У 1934 г. на 7-м акруговым з'ездзе Саветаў былі адзначаны вялікія поспехі працоўных горада і раёна. Валявая прадукцыя прамысловых прадпрыемстваў вырасла ў 1931—1934 гг. на 48%, павялічылася колькасць рабочых на 256%, калгасы раёна аб'ядноўвалі 79% сялянскіх двароў. За гэтыя гады значна змянілася і аблічча горада. У сярэдзіне 1930-х гадоў на месцы рынку быў разбіты сквер, замощаны вуліцы Пралетарская, Ленінская, Калгасная, Сацыялістычная і іншыя. Горад быў радыёфікаваны. У 1936 г. на добраўпарадкаванне Слуцка выдаткаваны 1 мільён рублёў. У 1938—1940-я гады пачаў ажыццяўляцца план генеральнай рэканструкцыі горада. Паводле перапісу 1939 г. у Слуцку пражывала 21 947 чалавек.

Удзельнікі 3-й Слуцкай акруговай канферэнцыі КП(б)Б. 1926 г.

Новая электрастанцыя магутнасцю 1600 кВт уступіла ў строй у пачатку 1940-х гадоў, былі пабудаваны мяса-камбінат, аўтамайстэрня, торфазавод, працягнута чыгуначная лінія Слуцк — Цімкавічы, пабудаваны Дом Саветаў. У горадзе налічвалася 17 прадуктовых і 15 прамтаварных магазінаў.

У раёне дзейнічалі 93 калгасы, плошча зямель якіх складала 98 393 гектары, 40 калгасаў былі ўдзельнікамі Усесаюзнай сельскагаспадарчай выстаўкі, а ў 1939 г. на ёй быў прадстаўлены ўвесь раён. У калгасах налічвалася каля 20 тысяч галоў буйной рагатай жывёлы, каля 9 тысяч коней. У раёне працавалі 3 МТС, якія мелі 150 трактароў і камбайнаў. У 1938 г. сярэдня ўраджайнасць зерневых склала звыш 10 цэнтнераў з гектара, бульбы — 150, ільну — 4 ц з гектара. Для таго часу гэта былі добрыя паказчыкі.

КУЛЬТУРНАЕ РАЗВІЦЦЕ

Добрыя змены адбыліся і ў культурным жыцці Слуцчыны. З 1929 г. у горадзе працавала цэнтральная бібліятэка, 8 рабочих клубаў і пры іх бібліятэкі, клуб піянераў, два кінатэатры. З 1936 г. у горадзе дзейнічаў калгасна-саўгасны тэатр, у рэпертуары якога былі спектаклі вядомых драматургаў: А.Астроўскага «Позняе каханне» і «Не

ўсё кату масленіца», М.Горкага «Васа Жалязнова», К.Крапівы «Хто смяецца апошнім» і інш. Рэжысёрам тэатра быў А.Ф.Аржанаў. Поспехам карысталіся ў глядачоў артысты К.Ф.Мамыкіна, Л.М.Марццянава, Г.М.Мітрына, В.Г.Гецаў і інш.

З 1938 г. да 1941 г. тры разы на тыдзень выходзіла раённая газета «За сацыялістычную Радзіму». А да гэтага, з лістапада 1921 г. да студзеня 1922 г., выходзіла мясцовая газета «Плуг і молат» (тыраж 800 экзэмпляраў), са снежня 1924 г. да лютага 1926 г. — два разы на тыдзень — газета «Вясковы будаўнік», з красавіка 1930 г. — раённая газета «Ленінскі шлях», з 1935 г. да 1938 г. — замест раённай выпускалася акруговая газета «Праўда на рубяжы».

Пачынаючы з 1920-х гадоў, забяспечвалася ўсеагульная адукацыя, праводзілася работа па ліквідацыі непісьменнасці, падрыхтоўцы кадраў. У 1922 г. у рэспубліцы была праведзена рэформа школьнай сістэмы. Асноўную дзевяцігадовую замяніла сямігадовая працоўная агульнаадукацыйная школа. Аднак узнікалі складанасці са сродкамі і кадрамі. У гэты перыяд у Слуцку адкрылася прафесійна-тэхнічная школа, былі наладжаны агульнаадукацыйныя курсы, на якіх

Дзіцячыя яслі калгаса імя Дзяржынскага. 1936 г.

у 1923 г. чытаў лекцыі Якуб Колас. У 1924 г. дзейнічалі 2 тэхнікумы — сельскагаспадарчы і будаўнічы, пункты ліквідацыі малапісьменнасці і непісьменнасці, дзе займаліся 215 чалавек. З 1926 г. працавалі 2 вярчэрні школы для дарослых, з 1927 г. педагогічныя кадры рыхтаваў педтэхнікум, пазней перайменаваны ў педвучылішча. Да 1934 г. у раёне былі 34 няпоўныя сярэднія школы (сямігодкі), дзе займаліся 17 835 дзяцей. У 1939 г. у горадзе дзейнічала 14 школ, сярод іх 4 сярэднія з колькасцю вучняў 4053 чалавекі, працавала 5 дзіцячых садоў на 400 месцаў. Раслі выдаткаванні сродкаў на ўтрыманне навуковых устаноў, у 1939 г. яны склалі 2,2 млн. руб.

На пачатку 1938 г. у БССР было ўведзена новае адміністрацыйна-тэрытарыяльнае дзяленне: замест акругоў арганізаваны вобласці. У сувязі з гэтым Слуцкая акруга была ліквідавана, а Слуцкі раён увайшоў у склад Мінскай вобласці, Слуцк стаў горадам абласнога падпарадкавання.

ДА ГІСТОРЫІ ПАЛІТЫЧНЫХ РЭПРЭСІЙ

1930-я гады — час складаны і супярэчлівы. У гісторыю Савецкай Беларусі яны ўвайшлі як адны з найбольш цяжкіх і змрочных. З аднаго боку, жыццё праходзіла ў мірных умовах і характарызавалася самаадданай працай народа, сацыяльна-эканамічным і грамадска-палітычным развіццём у кірунку пабудовы сацыялізму, з другога — вялася жорсткая барацьба з лепшымі прадстаўнікамі інтэлігенцыі, рабочага класа, сялянства, нават з апорай улады: партыйнымі і савецкімі работнікамі, кіраўніцтвам арміі. Праўленнем сталінскай дыктатуры з'явілася барацьба з так званым нацыяналізмам, якая праходзіла ў канцы 1920-х — пачатку 1930-х гадоў. Адным з вынікаў яе з'явілася «выяўленне» ў 1931 г. фактаў нацыяналізма, катэрызму ў Слуцкім педагогічным тэхнікуме, якія праявіліся ў зместах

куплетаў і вершаў пра негатыўныя бакі жыцця.

Абвінавачванне ў праналежнасці да так званых нацдэмаўскіх, контррэвалюцыйных, антысавецкіх арганізацый «Саюз вызвалення Беларусі» (СВБ), Беларускай сацыялістычнай грамады было прад'яўлена 184 чалавекам. Па гэтых справах праходзілі ўраджэнцы Слуцкага павета і Слуцка: П.Я.Жаўрыд, рэдактар газеты «Звязда» (расстраляны), Я.Л.Дыла, былы нарком працы і пісьменнік, вучоны сакратар Інбелкульта (зняволены на 5 гадоў і высланы за межы Беларусі), Ю.П.Гаўрук, пісьменнік (зняволены на 10 гадоў), А.В.Карачун, журналіст (зняволены на 5 гадоў) і іншыя.

Яшчэ большы размах пачаў набіраць пошук «ворагаў народа» ў час і пасля маскоўскага працэсу над членамі так званага паралельнага антысавецкага трацкісцкага цэнтры ў 1937 г. У цэнтральнай і мясцовай прэсе з'явіліся артыкулы аб выкрыванні «ворагаў народа», заклікі да пільнасці, бо «...вораг умела маскіруецца, праводзіць сваю гнусную работу...». У чэрвені гэтага года ў слуцкай акруговай газеце «Праўда на рубяжы» была змешчана падборка матэрыялаў «працоўныя акругі аднадушна патрабуюць расстрэлу фашысцкіх шпіёнаў». Рэзалюцыі такога зместу былі прыняты ўдзельнікамі сходаў і мітынгаў у арцелях імя Молатава і «Пралетарый», калектывах бальніцы і школ.

Усё часцей і часцей пачалі выяўляць «ворагаў народа» на Слуцчыне. 29 ліпеня 1937 г. на пленуме ЦК КП(б)Б быў выключаны, затым арыштаваны, а ў 1938 г. расстраляны старшыня акруговага выканаўчага камітэта К.М.Жалудоў, які абвінавачваўся ў прыналежнасці да «антысавецкай тэарэтычнай дыверсійна-шкодніцкай арганізацыі правых». У шкоднай дзейнасці былі абвінавачаны і старшыня раённага выканкома Адамчук, сакратар акруговага і раённага камітэтаў камсамола

Галкоўскі і Коган, член акруговага суда Вішнеўскі. Была арыштавана вялікая колькасць святароў, работнікаў чыгункі (14 чыгуначнікаў расстраляны). Хваля арыштаў пракацілася па вёсцы. Так, без суда і следства былі расстраляны калгаснікі А.І.Лясун, А.К.Жываглад і шмат іншых бязвінных людзей, якія быццам бы вялі антысавецкую прапаганду.

Жыццё народа ў гэты перыяд праходзіла ва ўмовах ўсталявання культу асобы І.В.Сталіна, узмацнення адміністрацыйна-каманднай сістэмы. Безумоўна, гэта наклала адбітак на ўсе

бакі грамадска-палітычнага, сацыяльна-эканамічнага і культурнага жыцця. Аднак праца случан давала свой плён. У пачатку 1940-х гадоў былі дасягнуты новыя рубяжы ў сацыяльна-эканамічным развіцці.

Крыніцы:

1. Грицкевич А.П. Древний город на Случи. Мн., 1985.
2. Жук А. Трыццаць сёмы... // Шлях Лыча, 1991. № 81 – 83.
3. Нарысы гісторыі Беларусі. Ч. 2. Мн., 1995.
4. Праўда на рубяжы. 1937. 31 сак.

В.С.Відлога.

Дакументы сведчаць

ПАСТАНОВА СЛУЦКАГА ПАВЯТОВАГА СЯЛЯНСКАГА З'ЕЗДА АБ СТВАРЭННІ ВАЛАСНЫХ ЗЯМЕЛЬНЫХ КАМІТЭТАЎ І ПАВЯТОВАГА САВЕТА СЯЛЯНСКІХ ДЭПУТАТАЎ

2(15) ліпеня 1917 г.

1. Волостные земельные комитеты образовать в каждой волости.
2. Образовать Совет крестьянских депутатов Слуцкого уезда из 50 чел. (по 2 от каждой волости), которые должны быть выбраны крестьянским населением каждой волости и командированы 9 июля 1917 года в гор. Слуцк для избрания исполкома из 3 лиц.

Эти 3 лица должны постоянно находиться в Слуцке. Совет крестьянских депутатов и его исполком должны по-прежнему работать совместно с Советом солдатских, рабочих и крестьянских депутатов специально крестьянским вопросом должны вести исключительно 3 постоянных представителя от крестьян.

Вестник Минского губернского комиссариата. 1917. 8(21) июля.

З РЭЗАЛЮЦЫ АГУЛЬНАГА СХОДУ ЧЛЕНАЎ РСДРП(б) СЛУЦКА

14(27) кастрычніка 1917 г.

...Измученному народу нужен мир, хлеб и свобода. Буржуазно-соглашательная власть не могла удовлетворить этих требований, а поэтому мы, революционные рабочие, солдаты и крестьяне, требуем:

- 1) Передачи власти революционной демократии в лице Советов.
- 2) Немедленной передачи всех земель без выкупа земельным комиссиям и Советам крестьянских депутатов впредь до решения Учредительного собрания и снабжения беднейших крестьян инвентарем.
- 3) Введения рабочего контроля над производством и распределением продуктов производства, контроля над банками и национализации важнейших отраслей промышленности, обложения крупных капиталов и имуществ, конфискации военных прибылей.
- 4) Объявления тайных договоров недействительными и предложения всем воюющим государствам всеобщего мира.
- 5) Обеспечения прав наций, населяющих Россию, на самоопределение и отмены репрессивных мер против Финляндии и Украины.
- 6) Превращения репрессий против революционной демократии и её организации, отмены смертной казни, смены контрреволюционного командного состава.
- 7) Выборности комиссаров и других должностных лиц местными организациями.
- 8) Всеобщего вооружения рабочих.
- 9) Роспуска Государственной думы и Государственного Совета и немедленный созыв Учредительного собрания.

10) Уничтожения всех сословных преимуществ, чинов их орденов и полного равноправия граждан.

11) Введения 8-часового рабочего дня, всестороннего социального страхования.

Буревестник. 1917. 14(27) окт.

Слуцкі Савет рабочых і салдацкіх дэпутатаў

З успамінаў П.Варкуева, члена Слуцкага Савета ў 1917 г.

У 1917 г. я быў салдатам аўтамабільнай каманды пры штабе 2-й дзеючай арміі, які ў той час знаходзіўся ў Слуцку. Пасля ліпеньскіх падзей 1917 г. у Петраградзе мы разгарнулі вялікую работу сярод салдат гарнізона па растлумачэнні і падтрымцы Красавіцкіх тэзісаў У.І.Леніна аб перастанні буржуазна-дэмакратычнай рэвалюцыі ў сацыялістычную. У большасці воінскіх часцей былі арганізаваны партыйныя ячэйкі і групы, у рабоце якіх мне прыходзілася прымаць непасрэдны ўдзел.

Калі 15 кастрычніка (7 лістапада) залпы «Аўроры» апавясцілі свет аб перамозе Кастрычніцкай сацыялістычнай рэвалюцыі, неадкладна быў скліканы Слуцкі Савет, які аднагалосна прыняў рашэнне цалкам і поўнасю падтрымліваць Савет Народных Камісараў на чале з У.І.Леніным. Мы, члены Савета, пасля гэтага накіраваліся да салдат і правялі сярод іх сход. Салдаты выносілі рэзалюцыі аб падтрымцы новага рэвалюцыйнага ўрада.

Слуцкі Савет неадкладна выпусціў аказу аб падтрымцы новага ўрада, да якой

далучыліся ўсе воінскія часці. Але памятаю такі выпадак. На другі дзень пасля выпуску аказу раніцой, калі ў Савеце мы былі ўдзельнікам з Ксенафонтавым, да будынка пад'ехала казацкая сотня. Казакі заявілі, што яны не падтрымліваюць пераварот у Петраградзе. Пасля доўгай гутаркі настрой большасці казакаў змяніўся, і яны паехалі ў сваю частку, заявіўшы, што будуць займаць нейтральнае становішча.

Памятаю яшчэ адзін выпадак. На II Усерасійскай з'езд Саветаў у Петраград ад Слуцка былі пасланы 2 дэлегаты-большавікі. Калі яны ехалі назад, то ў Магілёве ва вакзале выступілі на мітынг перад салдатамі і паведамлілі аб звяржэнні Часовага ўрада і перамозе рэвалюцыі. Прадстаўнікі Магілёўскага Савета арыштавалі нашых дэлегатаў, бо Савет іх быў меншавіцкім. Пасяджэнне Слуцкага Савета камандзіравала мяне ў Магілёў з мандатам, у якім патрабавала вызвалення нашых людзей. Гэта выканаў я паспяхова.

Фонды Слуцкага краязнаўчага музея.

Першы ваенком Слуцкага павета

Васемнаццацігадовым юнаком Ціхан Цярэнцьевіч Карака паступіў працаваць на Вярхуцінскі лесазабуд. Ад цяжкай да цяжкай працы, а за гэта атрымліваў грашы.

...1906 год. Рэвалюцыя ішла на спад. Але паўстанні сялян, забастоўкі рабочых у краіне працягваліся. Хваля рэвалюцыйных падзей дакацілася і да закінутага ў глухавані Вярхуцінскага лесазабуд. Рабочыя забаставалі. Некалькі дзён на лесазабудзе ніхто не выйшаў на работу. Далучыўся да забастоўшчыкаў і Ціхан Карака.

Царскія жандары жорстка расправіліся з забастоўшчыкамі. Многія былі арыштаваны, а яшчэ больш звольнены з работы. Апынуўся за варотамі і Ціхан Карака.

1-я сусветная вайна застала Ціхана

Цярэнцьевіча ў царскай арміі. Ён удзельнічаў у баях ва Усходняй Прусіі. За мужнасць і гераізм, праяўленыя ў баях, Карака ўзнагародзілі Георгіеўскім крыжам. Але хутка руская армія палала ў акружэнне. Разам з тысячамі салдат Ціхан Цярэнцьевіч аказаўся ў палоне. Пачаліся жудасныя дні. Палонных салдат не лічылі за людзей, утрымлівалі пад адкрытым небам у ямах, абнесены калючым дротам. Іх збівалі да смерці, усяляк здзекаваліся. У лагеры, дзе знаходзіўся Ціхан Цярэнцьевіч, з 25 тысяч палонных праз год засталася палавіна. Астатнія загінулі ад пабоў і хвароб.

Два разы ўцякаў Ціхан Цярэнцьевіч з нямецкага палону, і два разы яго лавілі і варочалі назад. Толькі на трэці раз уцёк уцякаўся поспехам.

Ц. Ц. Карака.

У 1917 г. Ціхана Цярэнцьевіча выбралі старшынёй палкавога камітэта ў г. Мазыры. Да гэтага часу ён зарэкамендаваў сябе як актыўны прапагандыст балышавіцкіх ідэй у салдацкіх масах.

1917 г. стаўся памятным для Ц. Карака і тым, што па даручэнні Слуцкага рэўкома ён арганізоўваў атрады Чырвонай гвардыі.

Люты 1918 г. Слуцк часова акупіравалі часці польскага корпуса Доўбар-Мусніцкага. Ціхана Цярэнцьевіча Караку пакінулі ў Слуцку для падпольнай работы. Неўзабаве яго арыштавалі і кінулі ў турму, адкуль ён уцёк і зноў узяўся за падпольную работу па арганізацыі партызанскага атрада.

Летам 1918 г. у в. Ісерна і сумежных вёсках Карака сфарміраваў узброены атрад з 250 чалавек. У чаканні заданняў партызаны знаходзіліся па дамах. Але вось на-

дышоў час рашучых дзеянняў. У снежні 1918 г. атрад са зброяй у руках выступіў супраць акупантаў, дапамог рэгулярным часцям Чырвонай арміі вызваліць Слуцк.

Пасля выгнання акупантаў Ц. Караку прызначылі першым ваенным камісарам Слуцкага павета. Ён праводзіў мабілізацыі ў рады Чырвонай арміі, змагаўся з дэзерцірамі.

Але падзеі тых гадоў на Беларусі былі вельмі складанымі. Вясной 1919 г. палякі, пачаўшы наступленне на маладую рэспубліку, захапілі Слуцк. Ціхан Цярэнцьевіч старыў баявую групу партызан. Група нападала на акупантаў, адбівала ў іх набаванае дабро. Так, на станцыі Слуцк партызаны адбілі ў палякаў 11 вагонаў з хлебам і пагналі іх на ўсход. Неўзабаве Ціхан Цярэнцьевіч пайшоў на фронт. Каля трох гадоў змагаўся ён за вызваленне маладой савецкай рэспублікі.

У 1927 — 1948 гг. Ц. Ц. Карака працаваў на розных участках савецкай і гаспадарчай работы. У 1927 г. ён з'яўляўся старшынёй Пагосцкага сельгаставарыства, потым — старшынёй калгаса «Батрак» Амговіцкага сельсавета, пазней працаваў у Покрашаўскай МТС. Ужо ва ўзросце 60 гадоў яго прызначылі загадчыкам хаты-чытальні, дзе працаваў ён да 1954 г. Апошнія гады Ц. Ц. Карака пражыў у сваёй роднай в. Ісерна.

А. Пыка.

Зары насустрач

З успамінаў М. І. Караля

КАРОЛЬ Міхаіл Іосіфавіч, удзельнік трох войнаў: 1-й сусветнай, грамадзянскай і Вялікай Айчыннай. Нарадзіўся ў 1896 г. у в. Лядна. У 1918 г. чырвонагвардзеец Слуцкага атрада, член партыі балышавікоў. У грамадзянскую вайну змагаўся на Туркестанскім фронце. У гады Вялікай Айчыннай вайны — камісар асобнага кулямётна-артылёрскага батальёна. Пасля вучобы працаваў у Беларускім інстытуце народнай гаспадаркі, дацэнт кафедры гісторыі КПСС гэтага інстытута, кандыдат гістарычных навук. Памёр у 1970 г.

Мы стоялі, вытанувшыся, не сводзя глаз с камандіра учебной команды конных разведчиков поручика Протопопова. Набывшись, он шел вдоль строя. На голенищах его хромовых сапог сияло холодное

солнце. Ржали кони, гремела артиллерийская кононада. Пахло дымом и порохом.

Протопопов приблизился ко мне и стал молча натягивать на правую руку лайковую перчатку. Я вздрогнул, весь напрягся. Вся учебная команда знала: если Протопопов натягивает перчатку — ожидай беды.

Офицерский кулак ударил меня в челюсть. Я пошатнулся, но устоял на ногах. Солдаты недовольно загнули. Протопопов замахнулся второй раз.

Я перехватил руку поручика, и не успели солдаты опомниться, как Протопопов, по-бабьи взвизгнув, грохнулся на землю. Подняв его за грудь, я еще раз саданул ему между глаз. Строй онемел.

Протопопов подхватился с земли и, вобрав голову в плечи, кинулся в сторону офицерской землянки.

Я ринулся к лошадям. Наперерез мне кинулись унтер-офицеры и фельдфебель...

В тюремной камере слышалось бормотание, всхлипывание. Кто-то закричал во сне. Люди ворочались, стонали. Я лежал с открытыми глазами, смотрел, как по серому потолку ползало желтое пятно света, которое пробивалось через решетку. На пятне отражались тени от ветвей дерева, росшего где-то за каменной стеной на улице.

Бухали тяжелые шаги надзирателя в коридоре. Вспомнилось перекошенное лицо Протопопова, его истерический крик: «Сгною! Расстреляю! Повешу!» Снова наплыла и завладела мной ярость на этого гнилозубого дворянского сынка. Я не жалел, что выбил ему два зуба, которые он принес следователю трибунала в качестве вещественного доказательства. Я знал, что царский суд меня за это по головке не погладит, все, на что я мог надеяться, — это расстрел. Шла империалистическая война. Если свободолюбивые солдаты не погибали на фронте, они попадали под безжалостный приговор военного трибунала.

Меня почему-то поместили в камеру, где сидели большевики, эсеры и анархисты. Что мне здесь делать? Неужели меня также считают политическим?

Пятно на потолке бледнело, исчезали на нем тени подвижных веток. Реже гремел коваными сапогами надзиратель в коридоре. Светало.

Как теперь на моей Слутчине? В нашей деревушке Лядно? Может, в этот самый час мать тупает по хате, разжигая щепки в печи, чтобы поставить туда черный чугунок с картошкой. Если, конечно, осталась еще картошка... Жива ли мать...

Припомнилось, как я, восьмилетний мальчишка, собирался на заработки. На востоке только начало светлеть небо. На всю деревню горланят петухи. Мать стоит на подгнившем крыльце и крестит меня: «Иди, сынок, иди. Пусть тебе Бог поможет». Но Бог не помог. Из стада коров, которое я пас, волк зарезал телку кулака-соседа. Едва живого вырвали меня односельчане из его рук...

...Мне четырнадцать лет. Я уже бывалый батрак у зажиточного крестьянина Ильи Гутько в деревне Невязцы. Тяжелая

М.И.Кароль.

до черных кругов в глазах работа. Год... второй...

В августе 1915 года меня одевают в военную форму. И вот он, Западный фронт. Окопы. Огонь и смерть. Всюду убитые, искалеченные, истекающие кровью солдаты... Опустошенные поля и деревни...

...С улицы через решетку долетели винтовочные выстрелы. Камера мгновенно проснулась, загудела. От могучих взрывов вздрогнули стены. Заключение замолчали. Выстрелы слышались уже совсем рядом. И вдруг повисла глухая тишина. По тюремному коридору пробежал надзиратель. Подошвы его сапог гремели, будто пистолетные выстрелы.

— Что-то страшное, — сказал мой сосед.

— Анархия — мать порядка, — спокойно ответил ему матрос и зевнул. — Надзиратель в галльон подался. С перепугу.

В камере нервно засмеялись. В коридоре грохнул выстрел, затупали десятки ног.

— Полундра! — взревел матрос. — Братки, это за нами! Хватай все, что можно! Будем защищаться!

Все вскочили на ноги. Остался сидеть на нарах только один мой сосед. Он дрожащими пальцами крутил сигарку.

Коридор стонал от криков и топота. Загремел засов камеры. Двери широко открылись. В камеру влетел матрос и солдат с винтовками.

— Товарищи! Революция! — крикнули оба и кинулись нас обнимать. — Свернули царю шею!

С минуту мы стояли онемевшие, ошарашенные этой новостью.

Вдоль жилых заборов, приплюснутых хаток серошинельная солдатская масса двинулась к станции Молодечно. Сжимая

только что полученные винтовки, мы, бывшие заключенные-смертники, вместе со всеми бежали по узким улочкам. Революционные солдаты и матросы только что окончили аресты реакционных, монархически настроенных царских офицеров и генералов. Воинские части Западного фронта захлестнула волна митингов. Эсеры тянули свою песню, меньшевики свою, анархисты опровергали и тех и других, выставляя свои лозунги. Солдаты же шли за большевиками, боролись с ненавистными офицерами, учились в своих комитетах самоуправлению. События надвигались грозно, неумолимо.

— На сходку-у!..

Блестели на солнце штыки. Сверкали глаза. Толпа гудела, бурлила.

— Тих-ха-а!

Многоголосое гудение постепенно стихло. Над толпой поплыл махорочный дым.

— Граждане свободной России! — взвился чей-то писклявый голосок. — Наша Родина в опасности. Те, у кого есть гражданская совесть, кому дороги завоевания революции, должны не жалея жизни бороться! Бороться до последнего дыхания...

Толпа взорвалась.

— Снова воевать?! Да гори оно гаром!

— Этот крикун крутит языком, как собака хвостом!

— Иди сам, очкарик, повоюй! Увидишь, как война людей жрет, а кровью запивает!

— Товарищи! Большевики и эсеры продали нас! Долой войну! Что она нам даст, кроме смерти?..

Последний крик поразил меня до глубины души. Я оглянулся. Это кричал мой сосед по нарам Никита Суворов.

Через несколько дней мы ехали на фронт. Большевики и эсеры, которые сидели в Советах, во многих местах захватили фронтовые комитеты, предали народ. Временное правительство мгновенно использовало это.

Снова окопы. Ревели орудия. Шрапнель целовала огненными поцелуями голубое небо. Как злые цепные собаки, таякали пулеметы. Мы застывали над телами погибших, молча снимали шапки.

Юго-Западный фронт напрягся в ожидании великих событий.

— Керенский приехал! — молнией пронеслось по окопам.

— Ента хто таков?

— Главный над Временным правительством.

— А-а...

На массовом митинге Керенский призвал защищать революционную Россию до последней капли крови, до последнего солдата. По его словам, каждый солдат и офицер должны идти в наступление и отдать свои жизни за Временное правительство.

— Правильна-а! — заревел рядом со мной здоровенный фельдфебель. — Живота своего за гражданина министра не пожалею!

— Ідзі плюнь свайму міністру ў вочы, ды не кажы, што я паслаў, — насмешливо осадил его усатый солдат — мой земляк белорус.

Вокруг засмеялись, начали крутить сигарки. Интерес к Керенскому угасал на глазах.

Вечером мы были на собрании в лейб-гвардии Кексгольском полку. Выступал солдат — большевик Лопатин.

— Солдаты! Я только что вернулся из Петрограда, где участвовал во Всероссийской конференции фронтовых и тыловых военных организаций РСДРП(б), — Лопатин на минуту умолк, откашлялся. — На конференции, товарищи, выступал Владимир Ильич Ленин...

— Вот что Ильич просил передать вам.

— Лопатин поднес к глазам бумажку. — Чужая земля нам не нужна. У нас достаточно своей земли. Солдаты! Объединяйтесь сами крепче и теснее сливайтесь с рабочими и крестьянами. Ясно? — Лопатин обвел взглядом притихших солдат. — А еще Ленин призывает вас не отдавать своей вооруженной силы разным прихвостням. Только тогда народ получит землю и избавиться от помещиков. Слышали? Оружие нельзя выпускать. Оно нам требуется для защиты новой социалистической революции... Керенский опять приказал начать наступление. Мы должны его сорвать. Как сказал Ильич, нам не нужна чужая земля...

И сразу на опушке леса, где размещался полк, заметались грозные лозунги. Влетали и падали тяжелыми камнями проклятия, адресованные офицерам и Временному правительству.

Солдаты бушевали.

...Над окопами висела глухая тишина.

Мы молча переглядывались, дымили цигарками. Только что все весело смеялись, добродушно подтрунивали один над другим. Теперь наше беззаботное веселье уступило место какому-то напряженному состоянию. Это не были боязнь, растерянность или малодушие — это была психологическая подготовка к будущему серьезному делу.

Командир батареи штабс-капитан Нечаев взглянул на часы и нервно подошел к тяжелому орудию.

— Готовься! Сейчас начнется!

Мы лениво поднялись, заняли свои места. Командир батареи, не сводя глаз с часов, начал медленно поднимать руку.

— Огонь!

Никто не шевельнулся.

Молчала и соседняя батарея. Штабс-капитан побелел, начал губами ловить воздух.

— Б-бунт?! Р-расстреляю! Всех под трибунал! Предатели!

Мы молча повернулись к нему спиной, полезли в карманы за махоркой. С соседней батареи долетел разъяренный голос офицера:

— Морды раскровяню-у! Скоты-ы!

— Тихе, тихе, господин офицер, — ответил ему спокойный хриплый голос. — А то вот с этой штуковины как жажну, так родичей своих вспомнить не успеете. Некогда будет.

Мы засмеялись.

Задуманное Керенским новое наступление провалилось. Солдаты пошли за большевиками.

В Слуцке по дороге шагала колонна солдат. Впереди — рядовой с черной густой бородой. На рукаве его была красная повязка. Офицеры, которые проходили мимо, иронически улыбались.

Возле хлебной лавки стояла унылая очередь. Некоторые сидели на табуретках, принесенных с собой. В центре города я остановился возле солдатской толпы. Человек в рыжем сюртуке стоял на импровизированной трибуне и что-то выкрикивал.

— Граненым штыком в глотку кайзеру! — донеслось до меня.

«Старая песня», — подумал я, но все же протиснулся поближе к оратору. А тот

говорил о революции, о счастье народа, о свободе. Весь полный самовлюбленности, он готов был так говорить часами.

Бездонное чистое небо нависло над головой, будто перевернутое озеро. Оно светило холодной голубизной. Я отошел от окна. В помещении Совдепа было накурено. Дым медленно прогибался под потолком. Ежеминутно хлопала дверь. Иван Ксенофонтов, член Военно-революционного комитета 2-й армии Западного фронта, сидел за столом и охрипшим от усталости голосом беседовал с посетителями. Вскоре они вышли. Я глянул в ту сторону. Ксенофонтов спал, сидя за столом.

Внезапно гроыхнула смежная дверь.

— Ур-ра-а!

Ксенофонтов вскочил, невольно схватился за маузер. На пороге стоял телеграфист.

— Революция! В Питере — социалистическая революция! Временное правительство арестовано.

— Наконец, — спокойно сказал Ксенофонтов. — Но все же так кричать мне над ухом не следует. Революция должна была свершиться. Товарищи! Поднимайте членов Совдепа. Будем восстанавливать нашу власть по всему Слуцкому уезду...

Большевики-армейцы составляли основное ядро Слуцкого комитета РСДРП(б). Иван Ксенофонтов вступил в партию еще в 1903 г. Сам бывший солдат, он хорошо знал жизнь, очень отзывчиво реагировал на просьбы товарищей, спокойно и убедительно давал ответы на волнующие вопросы. Из революционных солдат старой армии, которых репрессировало Временное правительство за политическую неблагонадежность, Ксенофонтов неутомимо создавал Красную гвардию. В один из ее отрядов вступил и я со своими друзьями-фронтовиками Тимофеем Махуном, Степаном Лебедем и Федором Лобаном.

Этой же ночью Иван Ксенофонтов издал приказ о переходе всей власти в руки Советов. Слуцкий отряд Красной гвардии через несколько часов после этого двинулся на железнодорожную станцию. Она была захвачена без единого выстрела. Оставив там для охраны несколько десятков человек, мы направились на почту, захватили телеграф. В Минский Совет полетела те-

леграмма: «Слуцкий Совет взял власть в свои руки». Тем временем мы уже окружили здание воинского начальника и арестовали офицеров. На рассвете красногвардейцы контролировали все значительные объекты города. Полицейские, жандармы и урядники бежали.

Взошло солнце. По улицам сновали солдаты с красными флажками на штыках. Люди выходили из своих домов и долго не могли понять, что произошло. У одних весть о социалистической революции вызывала радостную улыбку на лицах, другие же кривились, будто от полынной настойки, и поспешно закрывались на замки и запоры.

Над зданием Слуцкого комитета РСДРП(б) и Совета рабочих и солдатских депутатов полыхал красный флаг. На объединенном заседании выступил Иван Ксенофонов.

— Товарищи! — взволнованно говорил он. — Я предлагаю одобрить решение второго Всероссийского съезда Советов. Мы должны высказать свою поддержку Совету Народных Комиссаров во главе с Владимиром Ильичем Лениным.

Отвечом ему были дружные аплодисменты.

— Друзья! — продолжал Ксенофонов. — Предлагаю на 28 октября созвать съезд крестьянских депутатов Слуцкого уезда. Крестьяне не должны стоять в стороне от революции. Давайте обсудим, как нам лучше провести этот съезд. Надо выделить проверенных членов нашей партии для организаторской работы среди крестьян...

Съезд крестьянских депутатов заявил, что он признает только Советскую власть во гла-

ве с Советом Народных Комиссаров и единогласно обещал ему полную поддержку.

Закрепление Советской власти в крупнейших городах и населенных пунктах Беларуси вызвало яростное сопротивление контрреволюции. Один из штабов этих контрреволюционных сил назывался «Комитетом спасения Родины и революции». Он сформировался 27 октября 1917 года в Минске и опирался на реакционные части, которые находились на стороне Временного правительства: батальоны ударников, батальон георгиевских кавалеров, национальный польский корпус Довбор-Мусницкого. Самой же надежной у «комитета спасения» была Кавказская дивизия. Ее еще называли «дикой дивизией».

Мы сидели на лавках и слушали, как Иван Ксенофонтов разговаривал по телефону. Положив трубку, он начал рассказывать:

— Из Минска неплохие вести. Разогнан меньшевистско-эсеровский «комитет спасения» и арестованы его главари. Взят под стражу комиссар фронта, распущен меньшевистско-эсеровский фронтовой комитет. Главнокомандующий Западным фронтом генерал Балув получил по шапке. Вместо него назначен большевик Каменщиков.

— Значит, штаб Западного фронта в наших руках? — спросил кто-то.

— Да, — кивнул головой Ксенофонтов. — Нам поставлена задача — срывать продвижение реакционных воинских частей через станцию Слуцк на Минск, Москву, Петроград.

Друкуецца са скарачэннямі па кн.: В борьбе за Советскую власть. Мн., 1967. С. 141—159.

За шчасце простага чалавека

З успамінаў І.Р.Басінкевіча

БАСІНКЕВІЧ Ісак Раманавіч, нарадзіўся ў 1899 г. у Слуцку. Удзельнік рэвалюцыйных падзей, член партыі бальшавікоў з 1917 г. Агітатар сярод салдат Заходняга фронту. У 1918 г. сакратар Слуцкага падпольнага камітэта партыі. З 1919 г. па 1923 г. у радах Чырвонай Арміі. Пасля працаваў у апарате ЦК УКП(б), інструктарам ТАСС, у Прафвыдавстве. У гады Вялікай Айчыннай вайны на фронце, палітработнік. Жыў у Маскве.

На долю Слуцкой партыйнай арганізацыі пасле Окцябрскай сацыялістычнай

рэвалюцыі выпалі серыёзныя выпрабаванні. На асобных момантах барацьбы з воншнімі і внутранымі ворагамі я і астанавлюсь, паспрабую з дапамогай дакументаў і па памяці востаноўіць картину тых днёў.

В пачале 1918 года войска корпуса пад камандаваннем генерала Довбор-Мусніцкага, разположаныя в Могілеве і Бобруйске, паднялі мятеж протів Советскай влады: разганялі Саветы, арэставывалі бальшавікоў і сочувствующих ім тудыя-

щихся, творили расправу над тысячами белорусов. Этот корпус в Первую мировую войну как польское национальное соединение входил в состав царской армии.

Мятежные войска, находившиеся в Бобруйске, двинулись к станции Осиповичи, поставив перед собой цель захватить этот важный железнодорожный узел, а потом занять Слуцк, который по тому времени являлся важнейшей житницей Беларуси. Создалось крайне напряженное положение. Ведь на западе нам угрожали немецкие войска. А тут еще мятеж корпуса — как нож в спину.

Учитывая сложность обстановки, Слуцкий Совет рабочих, крестьянских и солдатских депутатов переименовал себя в Военно-революционный комитет. Было принято решение двинуться навстречу мятежным войскам, то есть не обороняться, а наступать. Приходилось рассчитывать на местные силы, так как Красная Армия еще не была создана, а на войска, расположенные вблизи города, надежда была слабая.

Военно-революционный комитет оповестил население о грозящей опасности и призвал трудящихся уезды к оружию. Везде прошли митинги и собрания, призывавшие к защите завоеваний Октября, к разгрому мятежников.

Сразу же откликнулись добровольцы. Был сформирован отряд из трехсот человек. Командование принял один из руководителей Военно-революционного комитета, большевик Яков Аскольдов. Основное ядро отряда составили бывшие солдаты царской армии, охранявшие Военно-революционный комитет. Велико было желание солдат, прошедших через окопы всей империалистической войны, вернуться домой, к семьям. Но вместе с тем они понимали, что только при полной победе революции можно будет получить землю и мирно ее обрабатывать. И солдаты добровольно пошли на борьбу с мятежниками. Плечом к плечу с ними стали молодые случане и пожилые рабочие города. Отряд двинулся навстречу врагу. По пути следования в него вливались новые добровольцы из местечек Уречье, Верхутино, Старые Дороги. Под ружье становились деревенские парни из бедноты.

Первый бой с контрреволюционными войсками Довбор-Мусницкого разгорелся 24 января 1918 года под станцией Ясень. Со

стороны мятежников в нем участвовало 1500 солдат и офицеров всех родов войск. Под красным знаменем стояло 500 революционных бойцов.

Наступали красновардейцы, мятежники оборонялись. Бой был упорным и кровопролитным. Несмотря на численное превосходство противника, отряду удалось выбить мятежников с занимаемых позиций, захватить станцию Ясень. И все же силы были неравные. Противник подтянул подкрепления и перешел в контрнаступление. До последнего патрона отстреливались пулеметчики, ученик Слуцкого коммерческого училища тов. Прищепа и другие бойцы. Но слишком большие были потери отряда. Отдельные группы его стали пробиваться через леса и овраги в сторону Орши.

Между тем мятежные войска, рассеяв наш красновардейский отряд, заняли станцию Осиповичи, а затем вступили в Слуцк. Коммунистам пришлось уйти в глубокое подполье.

Начались массовые обыски и аресты. Враги знали, что оказавший им упорное сопротивление отряд сформировался в Слуцке. Поэтому они применяли к заключенным самые утонченные пытки. Из деревянного здания во дворе мужской гимназии, где располагалась дефензива, на весь квартал разносились стоны и крики истязуемых. Но никто не выдал членов комитета, коммунистов. Отдельные товарищи были схвачены просто случайно, при облавах. Вел допрос и руководил истязаниями полковник Войнилович. Иногда он показывался на улицах. В нем быстро узнали помещика, который владел имениями в Слуцком уезде. Не случайно свирепствовал Войнилович, он хотел вернуть реквизируемые в итоге революции имущество и земли.

Беларусь была лакомым куском и для немцев. Они никому не хотели уступать ее. И вот из района Баранович, где проходила линия фронта, на восток двинулись кайзеровские солдаты. Легионеры Довбор-Мусницкого не сопротивлялись. Они рассчитывали разделить власть с германскими оккупантами и восстановить буржуазный порядок. Однако немцы приказали полякам сдать оружие.

По городу был расклеен приказ, в котором говорилось: «Жители города при встрече с немецкими офицерами обязаны

приветствовать их снятием головного убора и поклоном». Многие граждане, особенно молодежь, не хотели сносить такого унижения и не выполняли приказа. За это они подвергались арестам и жестоким избиениям.

Через некоторое время война террора несколько спала. Оккупанты, видимо, считали, что в основном с операцией по вылавливанию неблагонадежных справились их предшественники — легионеры.

Скрывавшиеся подпольщики начали показываться на улицах. Возобновились встречи, восстановились прерванные связи, партийная работа налаживалась.

Вскоре был организован Слуцкий подпольный большевистский комитет. Его секретарем товарищи избрали меня. Основное внимание комитет сосредоточил на создании в городе и уезде большевистской организации, на формировании партизанских отрядов в деревнях, на разложении и подрыве боеспособности немецкой армии.

На первых порах подпольная организация насчитывала всего пятнадцать человек. Но все это были боевые, преданные делу революции люди, готовые, если это потребуется, отдать и жизнь для торжества ленинских идей. Такие, как Иосиф Богданович, который значительную часть времени проводил в разъездах, восстанавливал связи между подпольщиками в уезде, организовал вместе с другими товарищами партизанские отряды в Копыле, Кленке, Тимковичах и прилегающих к ним деревнях.

Собрания подпольщиков проводились каждый раз на новом месте. Только в кухне, расположенной в глубине одного из дворов по Копыльской улице, провели несколько собраний. Уж очень удобное и укромное было место. Днем здесь шумело пламя, гремел молот о наковальню, а вечером собирались подпольщики.

Протоколы или какие-нибудь записи по условиям конспирации не велись. Все откладывалось в памяти. Организация охраны собраний была поручена члену подпольного комитета столяру Водоносову.

Много мы поработали с немецкими солдатами. Стоит немецкий часовой на посту или сидит на завалянке, греется на солнышке, и тут к нему подсаживается большевистский агитатор, угощает папиросой, завязывает разговор. Потом, смотря по

настроению солдата, агитатор говорит об оккупации, о том, что немцы находятся на чужой земле, а белорусы борются за землю и волю, за раскрепощение трудового человека, о возможной революции в Германии. Немецкие солдаты охотно беседовали с агитаторами, многие из которых хорошо знали немецкий язык. Да и воевать немцам уже здорово надоело. А возраст солдат, находившихся в Слуцке, в основном был солидный — император Вильгельм «подскреб» все имевшиеся резервы.

Одновременно среди немецких солдат распространялись листовки и литература на немецком языке. В них был призыв к немцам покинуть пределы нашей страны. Получали мы печатную продукцию в Минске, туда ездили наши товарищи. Явочная квартира находилась на углу улиц Немиги и Раковской. В одной половине дома размещалась фотография, куда заходило много людей, в том числе и немецкие офицеры, а в другой — хранилась литература. Здесь бессменно дежурил представитель ЦК партии А.М.Криницкий (Бамте), который и отпускал агитационный материал. Поддерживали мы связь и с другим представителем большевистского центра в Беларуси — Ш.Ш.Ходошем.

Численность Слуцкой подпольной организации постепенно росла. Каждый кандидат должен был иметь не менее двух рекомендаций членов комитета (конечно, устных), а такие рекомендации давались после тщательной проверки. Опорные партийные группы создавались также в местечках и многих деревнях уезда.

Вскоре возник вопрос о создании для приезжающих подпольщиков явочной квартиры. С этой целью на базаре открыли мануфактурную лавку. «Продавцом» по поручению подпольного комитета стала тов. Вендрова, жена члена подпольной организации. «Покупателями» были в основном представители подпольных ячеек. В лавке между тюками мануфактуры хранились литература и оружие. Ими в основном и интересовались наши покупатели.

Оружием обеспечивали нас... немцы. Да, да сами немецкие солдаты. Деморализованные и пропагандированные нашими агитаторами, они продавали винтовки и пистолеты. Была даже установлена твердая такса: винтовка — 10 рублей, пистолет — 15, пулемет — 25 рублей царс-

кими деньгами. Все купленное оружие переправлялось партизанам.

Наконец комитет получил радостную весть: начался отход немецких войск из Беларуси. Красная Армия стремительно продвигалась вперед. Учитывая обстановку, подпольный большевистский комитет взял на себя функции Военно-революционного комитета.

Вскоре наступающая Красная Армия заняла станцию Уречье — последний опорный пункт немцев на ближних подступах к Слуцку.

Немцы начали спешно готовиться к отходу. Военно-революционный комитет решил выйти из подполья. Необходимо было послать своего представителя к команданту города, немецкому генералу для переговоров о передаче власти большевикам. Выбор пал на Иосифа Бакаляра, человека исключительной выдержки и спокойствия, к тому же хорошо владевшего немецким языком.

Генерал жил в особняке местного богача. Там он и принял нашего представителя. Немец был мрачен. Еще бы! Приди к нему большевик немножечко раньше, так он бы быстро упрятал его в кутузку. А сейчас нельзя. Положение изменилось. Немецкие солдаты отказывались повиноваться офицерам. А Красная Армия уже близко.

Все же генерал овладел собой и пригласил «гостя» присесть. Немца волновал вопрос, что делать с запасами продовольствия, скопившегося на складах в Слуцке. Вывезти в Германию его не успели. А просто так расставаться с добром не хотелось. Вот генерал неожиданно и предложил:

— А не купит ли Военно-революционный комитет у немецкого командования пшеничную муку, сахар и мясные консервы? У нас продовольствия много, очень много.

Решил пойти на сделку генерал, захотел нажиться сам. Иосиф Бакаляр понимал, в чем тут дело, а поэтому ответил, что

торговых функций Военно-революционный комитет на него не возлагал. Да и денег, мол, нет таких, чтобы купить большую партию продовольствия.

Генерал попробовал убеждать, упрашивать нашего представителя. Говорил, что продаст все по самой низкой цене. Но убедившись, что ничего у него не получится, перешел к основному вопросу — о передаче власти большевикам. После долгих колебаний генерал издал приказ о выводе немецких войск из Слуцка. Его набрали в нашей бывшей типографии и ночью расклеили по городу. Утром все жители знали о свершившейся перемене.

Не все, конечно, радовались. Особенно волновались помещики, которых было немало в уезде. Жестокостью и насилием они отличились и в то время, когда город был захвачен легионерами Довбор-Мусницкого, и при немцах. Каждое имение было контрреволюционным гнездом, на которое опирались оккупанты.

...Последний день пребывания немцев в Случке. Вдоль шоссе выстроился длинный обоз — это помещики покидали свои имения. Они устремлялись на запад, в буржуазную Польшу. Вверх на лошадях обоз сопровождали вооруженные помещичьи сынки.

Военно-революционный комитет постановил не пропустить в Польшу лютых врагов революции, тех, кто оставил в Слуцком уезде свой черный след. Партизанским отрядам был отдан соответствующий приказ...

Морозным декабрьским утром 1918 года немцы в панике покинули город.

На трибуне, установленной на центральной улице, собрались все члены Военно-революционного комитета. Они вместе с ликующими жителями Слуцка приветствовали вступление в город частей Красной Армии. Начался митинг — первый легальный митинг после долгих месяцев немецкой оккупации.

Дружееца па кн.: В борьбе за Советскую власть. Мн., 1967. С. 131–137.

Чэкіст з Васілінак

Беражліва захоўваецца ў краязнаўчым музеі невялікая кніжачка Паўла Яўгенава «Обелиск в Раифе», на адвароце вокладкі якой старанна напісана кожнае слова: «Краеведческому музею г. Слуцка от членов совета музея чекистов Раифской

средней школы в память о Вашем земляке Ф.К.Копко, погибшем в Раифе в июне 1918 года за упрочение Советской власти в Татарии. 12.11.1979».

Непадалёку ад Казані ёсць в. Раіф, дзе
стаіць помнік з імёнамі, сярод якіх і імя

Ф. К. Копка.

нашага земляка — Фёдора Канстанцінавіча Копка.

Нарадзіўся Фёдар у в. Васілінкі ў 1896 г. Дзяцінства было як і ва ўсіх сельскіх хлапчукоў таго часу. Кемлівы і жвавы, ён добра закончыў Слуцкую гімназію. У 1914 г. паехаў у Вільню за больш ґрунтоўнымі ведамі. Паступіў у хіміка-тэхнічнае вучылішча, якое рыхтавала тэхнікаў і інжынераў для цукровых заводаў. Пазнаёміўся і пасябраваў там са сваім аднагодкам Пятром Лаўрыновічам. А калі ў 1915 г. вучылішча было эвакуіравана ў Казань, сябры сталі як родныя браты — трымаліся заўжды разам. Нават апраналіся аднолькава. Характарамі яны дапаўнялі адзін аднаго. Пятрок быў маўклівы і стрыманы, а хударлявы і рослы Федзя — гаваркі, рухавы, любіў спяваць пад гітару.

Пасля Лютаўскай рэвалюцыі пазнаёміліся сябры са сваім земляком з Ліды бальшавіком Акельніцкім. Ён даручыў Фёдару і Пятру распаўсюджваць бальшавіцкую літаратуру, а пазней уцягнуў у работу мясцовай ЧК. Так і сталі сябры чэкістамі. Становішча ў Казані ў той час было напружаным. Ажывілася контррэвалюцыя, пачаўся сабатаж. Фёдару і Пятру ўдавалася пранікаць у самыя патаемныя месцы, дзе пляліся ніці змовы. Стала вядома пра падпольную арганізацыю белавардзейскіх афіцэраў. Былі і іншыя контррэвалюцыйныя арганізацыі. Адною з іх кіраваў генерал Папоў.

Нітакі, якая вяла да ворага рэвалюцыі, намацаў Фёдар. Ён высачыў гаспадыню дома, дзе збіраліся змоўшчыкі. У зручны момант зрабілі налёт на явачную кватэру.

Групу арыштавалі, але кіраўніка яе сярод арыштаваных не аказалася. Даведаліся, што быццам бы ён уцёк у Свіяжск, але і там яго не знайшлі. Мясцовыя людзі падказалі: трэба пашукаць яго ў Раіфскім манастыры. Аператыўная група, у складзе якой былі сябры, накіравалася ў Раіф. Каля гадзіны ехалі цягніком. Вечарэла. Пайшоў дождж. Калі выйшлі з цягніка, зусім сцямна. Змрочна і насцярожана сустрэў іх манастыр, які здалёк быў падобны на крэпасць.

Пакуль чэкісты рабілі допыт, кіраўнікі духавенства арганізавалі змову. Распаўсюдзілі навакол чуткі, што манастыр грабляць бандыты. З навакольных вёсак пачалі збягацца людзі. Фёдар адразу зразумеў, у чым справа. Ён выйшаў у двор і пачаў тлумачыць, што яны не бандыты і ніхто не збіраецца рабаваць манастырскія каштоўнасці. Паказаў свой дакумент. Разгубіліся мясцовыя жыхары, але багацеі з крыкам «Бі бандыта» накінуліся на Фёдара. Вядомы на ўсю вёску хуліган стукнуў жалезнымі віламі па галаве. Хлынула кроў і Копка паваліўся на зямлю. Астатніх членаў групы раззброілі і кінулі ў манастырскую старожку, каб назаўтра адправіць у Казань і высветліць, сапраўды гэта бандыты ці не. Не прайшло і гадзіны, як каля манастыра з'явіліся ўзброеныя людзі. Сярод іх былі і афіцэры. Дазнаўшыся, дзе зачынены чэкісты і чырвонаармейцы, загадалі манахам вывесці іх. У гэты час каля манастыра быў ужо велізарны натоўп — чалавек каля пяці соцень. Ніякія спробы ўтаварыць гэты натоўп адкласці расправу да высвятлення сапраўдных мэт чэкістаў не ўдаваліся. Хто крычаў «расстраляць», хто — «пачакаць, у Казань іх». Натоўп гудзеў, як патыржваныя пчаліны рой.

Усіх членаў групы расстралялі па адным прама там, каля манастырскай сцяны. Расстралялі і Фёдара, якога вывалаклі з манастырскай бальніцы. Потым пакідалі трупы ў яму, аблілі газай і падпалілі.

Праз некалькі дзён бандытаў злавілі. А 26 чэрвеня 1918 г. Казань праводзіла ў апошні шлях барацьбітоў, сярод якіх быў і наш зямляк Фёдар Копка і яго верны сябар Пётр Лаўрыновіч.

В. С. Відлога.

Камсамольцы ў падполлі

З успамінаў Я.Сініцкага, аднаго з першых камсамольцаў Слуцка

Пустынныя ўліцы городка. Редка-редка сустрачаюцца прохажыі. К маленькаму доміку на самым краі горада, крадучыся, падбіраюцца тэні. Это мы — камсамольцы — сбіраемся на тайное сабрание. Знаем — «судны дзень сёння», ушлі старыкі-родітэлі Барона ў синагогу і можам нам сваё абсудзіць.

За абеднным сталом, на котарым былі разбросаны карты і некалькі польскіх марок, адзін за другім па'являюцца нашы рэбятэ: Лівшыц, Нейман, Сініцкі, Мазе, Барон, Берковский, Галкін, Скакальскі...

Стукнула дзверь. Выходзіць невысокага росту чалавек. Все нетерпеливо вшматриваемся ў смуглае энергичное ліцо.

— Здраўсцуйце, таварышч!

Так тепло прозвучало, это давно не слыханное, близкое, дорогое слово «таварышч»! Оно сразу же подбодрило нас, сильней горячих речей подбодрило...

Это прішеў член подпольного комитета коммунистической партии. Тихим голосом говорил он о положении на фронте, развернул картину подпольной организации...

Первое время собирались где и как попало. Но уже через пару недель стали собираться регулярно. Принялись на работу. Приходилось выслеживать польских контрразведчиков. Нужно было знать их, чтобы предохранить организацию от провала.

Бывало, притаившись, лежишь на чердаке и смотришь сквозь узкую щелку. Дом напротив — дефензива. Всех входящих и выходящих внимательно оглядываешь, записываешь отличительные признаки в книжку.

Холодно... Долго тянется белая, зимняя ночь. Глаз устаёт. Лежать тоже очень неудобно. Но сознание исполнения долга даёт новые силы, новую энергию. А утром бежишь в комитет передать свои наблюдения.

И так каждый день и каждую ночь...

Охотно брались наши ребята и за распространение какого-нибудь слуха, подрывающего доверие к польским властям.

Но главная наша работа — это распространение прокламаций.

Раздали однажды нам новенькие прокламации. Получив пачку, я пошёл в свой район: Угол Романовской и Подвальной. Быстро оглядываюсь — нет ли «блестящих пуговиц»? Вытаскиваю одну прокламацию и прикрепляю к забору кнопками. Оглядываюсь — и понес! В другом переулке то же самое.

А когда не остаётся в кармане ни одного листика — медленно иду назад. Вот смотрю — белеют на стенах «мои» прокламации.

На утро собирается народ, у этих самых мной прикрепленных листов, прочитывают, спорят...

В апреле 20 года жандармерией было накрыто совещание представителей партизанских отрядов Слуцкого уезда. Пошли аресты и у нас — были арестованы Нейман, Лившиц, Галкин, Скакальскі...

Но не надолго: 10 мая Красная Армия была уже в Слуцке. Растворились двери тюрьмы. Слуцкий комсомол начал свою новую работу.

Фонды Слуцкага краязнаўчага музея.

Дакументы сведчаць

ДАКЛАД СТАРШЫНІ СЛУЦКАГА ПАДРАЁННАГА КАМІТЭТА КП(б)Б ВЕНДРАВА АБ ДЗЕЙНАСЦІ КАМІТЭТА

25 лютага 1919 г.

Докладчыком выступае т. Вендров, который указывает, что комитет партии организован из пяти человек еще в подполье в июне месяце. Несмотря на все препятствия, которые комитет встречал как со стороны немецких властей, так и со стороны несознательного населения, комитет партии сразу приступил к организационной работе. Комитет партии прежде всего начал распространять литературу и организовывать ячейки на месте. Удалось организовать ячейки в Копыле, Пагосте, дер. Михейки и еще во многих других, так что к приходу советских властей в ячейках состояло более 500 человек, которые в нужный момент могли выступить с оружием в руках. К приходу советских властей была также организова-

на городская партия в 50 человек. Комитет партии в подполье созывал несколько раз уездные конференции и посылал своих делегатов в Минск на районные конференции. Перед самым приходом советских войск, когда еще немецкие войска были в г. Слуцке, комитет партии организовал ревком, принял власть от немцев, не дав захватить власть организованному Бундному совету. После ухода немецких войск комитет партии приложил все усилия для организации власти на местах, действуя через ячейки и рассылая своих активных работников по волостям. Когда власть была уже организована, то комитет партии приступил к организации волостных и деревенских ячеек, где таковых еще не было.

Борьба за Советскую власть в Белоруссии. 1918—1920 гг.: Сб. документов и материалов. Мн., 1968. Т. 1. С. 536.

ДАКЛАД АБ ПАРТЫЙНЫМ І САВЕЦКІМ БУДАЎНІЦТВЕ Ў СЛУЦКІМ ПАВЕЦЕ ЗА СНЕЖАНЬ 1918—САКАВІК 1919 г.

10 красавіка 1919 г.

8 декабря 1918 г. в 2 часа дня батальон 153-го стрелкового полка вступил в г. Слуцк.

Еще до этого Слуцкой подпольной организацией партии коммунистов был создан ревком, куда вошел также и один представитель от партии Поалей-Цион. Во главе ревкома стоял председатель комитета партии коммунистов т. Вендров. Ревком еще 7 декабря заставил немецкие власти выпустить объявление, что вся власть в городе и уезде переходит к ревкому, что помешало взять власть организованному партией Бундному совету.

10 декабря в Слуцк приехал московский коммунистический отряд в составе 26 человек во главе с т. Ланге для организации власти в Слуцком уезде. В связи с этим ревком был организован, в состав его вошли многие члены московского отряда, члены местной партии коммунистов, представитель же партии Поалей-Цион не был допущен. Председателем ревкома был избран т. Ланге. Ревком сразу же приступил к организации различных отделов и к утверждению волостных и сельских ревкомов, создаваемых или коммунистическими ячейками, где таковые были, или же просто гражданами, стоящими на платформе Советской власти. 12 декабря на буржуазию г. Слуцка наложена была контрибуция а 500 тыс. руб., необходимых на первое время для организации Советской власти.

На 15 декабря 1918 г. была назначена I уездная конференция партии коммунистов. Но среди населения всего уезда было столько желания ознакомиться со строительством Советской власти, что явились на конференцию не только представители коммунистических ячеек, но и представители всех волостных и деревенских ревкомов, а где еще не было таковых, то являлись просто представители от деревень. Ввиду этого была открыта не конференция, а I крестьянский съезд Слуцкого уезда.

На повестку дня было поставлено много вопросов, но центральное место из них заняли текущий момент и организационные вопросы, ввиду того, что все представители, а также посылающие их были совершенно незнакомы со строительством Советской власти. На съезде кулацкого элемента почти совершенно не было, а если были отдельные кулачки, то открыто выступать они не смели, а было подано две или три записки вроде: «На каком основании ревком, не избранный всем населением уезда, захватил власть в свои руки?» Съезд выбрал 20 представителей, из которых некоторые вошли в состав членов уездного ревкома, а остальные заняли ответственные должности в различных отделах.

20 декабря состоялся II крестьянский съезд, на котором выяснилось, что власть на местах везде уже организована, и были намечены первые шаги дальнейшей деятельности на местах. Между прочим, на съезде поднимали вопрос о печальном финансовом положении на местах. Съезд по этому вопросу постановил обложить уездную буржуазию и кулачество налогом. После II съезда т. Ланге, согласно данной задаче, из центра отправился с московским отрядом в Гомель; председателем ревкома был избран т. Трофимов.

За период организации Советской власти с 8 декабря до половины января 1919 г., когда все ответственные партийные работники были заняты организационной работой и партийная работа стояла на недостаточной высоте, не было установлено очередных партийных собраний, не было постоянного секретаря партии, работа в ячейках тоже стояла не на должной высоте.

На 12 января 1919 г. была назначена I уездная конференция партии коммунистов. На конференцию съехалось 35 делегатов от 216 членов ячейки. Многие волостные и деревенские ячейки не были представлены, поэтому конференция приняла совещательный характер. Первое место занял организационный вопрос. Было решено более активно поставить

работу в ячейках, организовать ячейки там, где таковых еще не имеется, подготовиться к выборам Советов.

После партийного совещания приступили к проведению в жизнь принятых постановлений. Посылались ответственные партийные работники в уезд для организации ячеек, ячейки стали регистрироваться в подрайонном комитете партии. Были назначены очередные партийные собрания по субботам. 20 января все ответственные работники разъехались по волостям для выборов волостных Советов, к 23 января во всех волостях прошли выборы волостных Советов и исполкомов.

На 26 января был назначен уездный съезд Советов. От каждой волости явилось по 8 делегатов от городских профессиональных союзов. Перед открытием съезда было создано фракционное совещание коммунистов, где был составлен кандидатский список членов исполкома. На съезде список прошел почти целиком, поэтому в исполком прошли только коммунисты. На съезде был также намечен план дальнейшей работы.

После выборов Советов все органы Советской власти приступили к практической работе. Приступила к работе по выкачиванию излишков хлеба у крестьян особо-закупочная комиссия, присланная из Минска. Эта комиссия, приехав с диктаторскими полномочиями и миллионными, совершенно парализовала действия местного продовольственного аппарата. Повышение цен на хлеб, как, пример, на рожь до 70 руб., привело к тому, что кулаки начали припрятывать хлеб в надежде на еще большее повышение цен. Потом опять установление твердых цен окончательно подорвало авторитет закупочной комиссии. Несмотря на все это, местные органы власти оказывали всякое содействие закупочной комиссии, и излишки продуктов выкачивались и выкачиваются.

29 января был объявлен чрезвычайный революционный налог: 1 млн. на город и 2 1/2 млн. на уезд. При обложении старались совершенно не затронуть даже середняков. На места посылались ответственные работники для проведения налога.

25 февраля 1919 г. была создана уездная конференция партии коммунистов, которая была названа первой, так как 12 января было совещание. На конференцию явилось 97 представителей от 23 деревенских и волостных ячеек, в которых насчитывается до 1 тыс. членов. На конференции выяснилось, что организационная работа налаживается везде, волостные партийные комитеты организовали много деревенских ячеек, которые еще не зарегистрированы. Некоторые волостные ячейки открыли партийные клубы, но чувствуется острая нужда в литературе и средствах. На съезде было высказано пожелание открыть партийную школу при уездном комитете партии.

12 марта 1919 г. началась мобилизация трех годов, которая начала проходить успешно. Но еще в первых числах марта проходили слухи о приближении польских белогвардейцев. Наконец в половине марта получили официальные сведения, что польские белогвардейские банды грабят в районе Синявка—Клецк—Несвиж. Среди населения создалось тревожное настроение, в некоторых волостях вспыхнули кулацкие восстания. Ввиду этого был создан Реввоенсовет, город был объявлен сначала на военном, а потом на осадном положении. Все власти оставались на местах, было эвакуировано только казначейство да погружены в вагоны склады продкома и некоторые ценности. Агенты же закупочной комиссии, бросив все свои склады, бежали. Вся реальная сила г. Слуцка, караульная рота, рота ЧК и рота, присланная из Бобруйска, были отправлены на фронт, куда отправились и некоторые ответственные работники. Были посланы также отряды из коммунистов для умирения кулацких восстаний.

К 20 марта все уже было ликвидировано и опять приступили к нормальной работе. Но все-таки перед исполкомом стояло много ответственных задач: отражение польских банд и умирение кулацких восстаний: мобилизация, которая еще не кончилась; взимание чрезвычайного налога, который несколько затормозился; выкачивание хлеба. Ввиду всего этого и массы назревших практических вопросов на 30 марта был назначен II деловой съезд советов. Но еще до съезда мобилизация прошла вполне удовлетворительно, без всяких эксцессов и применения реальной силы. Съезд 30 марта носил чисто деловой характер, была разрешена масса практических вопросов. После съезда все вошло в нормальную колею. Чрезвычайный налог начал поступать более интенсивно. С города уже собрано более 900 тыс., с волостей также постепенно поступает чрезвычайный революционный налог.

Со времени прихода Советской власти в Слуцком уезде прошло более 300 митингов в волостях и деревнях при участии партийных работников. В самом городе митингов было 40.

Но очень мало читалось лекций, так как нет для этого достаточно сил. К настоящему времени в Слуцком уезде имеется 16 зарегистрированных волостных и деревенских ячеек, в которых насчитывается 200 членов; кроме того, имеется много деревенских ячеек, незарегистрированных ввиду чисто технических обстоятельств.

В городской партии имеется 139 членов и 40 сочувствующих, но на последнем партийном собрании решено приступить в ближайшем будущем к перерегистрации городской партии.

(Подпись неразборчива, автор не установлен.)

Борьба за Советскую власть в Белоруссии. 1918—1919 гг.: Сб. документов и материалов. Мн., 1968. Т. 1. С. 545—549.

3 ПРАТАКОЛА 1-й ДЭЛЕГАЦКАЙ НАРАДЫ КАМУНІСТАЎ МІНСКАЙ ГУБЕРНІ

13 красавіка 1919 г.

Доклад представителя Слуцкого у.

Слуцк занят советскими войсками 8 декабря. Образован ревком. Прибыл отряд коммунистов, который совместно с местными товарищами стоит у власти. Организуются ячейки. Со времени прихода советских войск было устроено свыше 300 митингов и лекций. Существует 16 ячеек, представляющих 200 членов. Проявляющих же инициативу и активную работу всего 7 ячеек. Неналаженность партийной работы объясняется сильной занятостью партийных работников в советских органах. Мобилизуются коммунистические силы для агитации в деревне по проведению земельной реформы.

Борьба за Советскую власть в Белоруссии. 1918—1920 гг.: Сб. документов и материалов. Мн., 1971. Т. 2. С. 65.

3 ПРАТАКОЛА АГУЛЬНАГА СХОДУ МАЁНТКА ВАНЬКОЎШЧЫНА СЛУЦКАГА ПАВЕТА АД 24 ЧЭРВЕНА 1919 г.

Заслухаўшы даклад нашых таварышаў аб тым, што наша доблесная Чырвоная Армія мае патрэбу ў хлебе, усе аднагалосна паставілі сабраць усё, што можна, і паслаць неадкладна для нашых дарагіх братоў праз прадстаўнікоў брацкага з'езда. Няхай ведаюць таварышы, якія абараняюць нашу свабоду, што мы іх не забываем і абяцаем ніколі не забыць і дапамагаць будзем, чым толькі магчыма, няхай гэта маленькая колькасць — 12 пудоў хлеба — паслужыць ім парукай да неадкладнай і хуткай перамогі над нашымі ворагамі.

Шлях Ільіча. 1973. 22 лют.

АБ'ЯВА ПОЛЬСКАГА КАМІСАРА СЛУЦКАГА ПАВЕТА АБ АДНАЎЛЕННІ ПРЫВАТНАЙ УЛАСНАСЦІ ПАМЕШЧЫКАЎ І КАПІТАЛІСТАЎ

1 верасня 1919 г., Слуцк

Согласно распоряжению заместителя Генерального комиссара восточных земель объявляется к всеобщему сведению:

1. Все распоряжения и декреты большевистских властей, касающиеся частной собственности, сим упраздняются. Право собственности вполне восстанавливается.

2. Комитеты, возникшие в период большевистского правительства, управляющие делами земельного и лесного хозяйства, со дня объявления сего лишаются права вмешательства в дела частной земельной собственности. С момента передачи имений эти комитеты упраздняются. Профессиональные организации сельскохозяйственных рабочих могут образоваться на основе устава, утвержденного властью.

3. Всякая частная собственность, как захваченная, так и находящаяся случайно не у законных владельцев, должна быть немедленно возвращена.

4. Владельцы имений и их юридические заместители обязаны до 10 сентября принять во владение имения, которые должны быть им переданы Ликвидационной Комиссией бывшего Управления частных имуществ (национализированных) после составления соответствующих актов.

5. Имения, которые до 10 сентября с. г. не будут приняты их законными владельцами без серьезных причин, остаются в администрации государственного управления и могут быть сданы в аренду на текущий хозяйственный год.

И. Черноцкий

И. д. комиссара Слуцкого уезда

Белоруссия в борьбе против польских захватчиков в 1919—1920 гг. Мн., 1940. С. 157.

Еўліцкая камсамольская ячэйка

З успамінаў І.С.Чымбурга, камсамольца 1920-х гадоў

У нашай вёсцы камсамольская ячэйка была арганізавана ў канцы лета 1920 г. амаль перад самым прыходам польскіх акупантаў. Сход адбыўся ў другой палавіне дня на полі непадалёку ад вёскі. Перад пачаткам сходу моладзі я і Аляксандр Казак сустрэліся з прадстаўнікамі Слуцкага павятовага камітэта камсамола і ўдакладнілі месца правядзення сходу, вызначылі, каго патрэбна на яго запрашаць. І вось у пэўны час сабралася больш за 15 чалавек. Нам расказалі аб задачах камсамола і хто можа быць прыняты ў яго рады. У гэты дзень уступілі ў камсамол Аляксандр Казак, я, Пётр Доўбік, Іван Бародзіч і інш. Старшынёй ячэйкі выбралі Сашу Казака, а сакратаром мяне. У канцы сходу аб'явілі, што ў хуткім часе ў Слуцку будзе праходзіць камсамольскі сход, на якім нам выдадуць камсамольскія білеты. Аднак ён не адбыўся, бо горад занялі польскія акупанты.

Бандыты Булак-Балаховіча распускалі чуткі, што калі вернецца Чырвоная армія,

то ўсіх юнакоў прызыўнога ўзросту расстраляюць за тое, што знаходзіліся яны на акупіраванай тэрыторыі. Мы хадзілі па вёсках і хутарах і супакойвалі насельніцтва, угаворвалі не верыць гэтым плёткам і не падтрымліваць бандытаў. Трэба адзначыць, што тыя, хто нам паверылі, засталіся дома і не пайшлі ў банды, а хто пайшоў, потым шкадавалі аб гэтым. Пасля вызвалення Слуцкіны ад палякаў у нашу ячэйку ўступілі яшчэ некалькі чалавек. У пачатку 1921 г. я паехаў на вучобу ў Слуцк, а Сашу Казака накіравалі на работу ў Старобін, дзе ён быў забіты кулакамі. Але наша ячэйка працягвала дзейнічаць — быў адкрыты клуб, дзе стаў працаваць драматычны гурток (былі падрыхтаваны пастаноўкі: «Паўлінка» Янкі Купалы, «Жаніцьба» М.Гоголя і інш.), чыталіся лекцыі. І з кожным разам наведвальнікаў у клубе становілася ўсё больш і больш.

Фонды Слуцкага краязнаўчага музея.

Юнацтва неспакойнае маё

З успамінаў Віктара Дзмітрыевіча Арцішэўскага, члена Слуцкага акруговага камітэта камсамола ў 1921—1925 гг., байца Слуцкай роты асобага назначэння

Восенню 1920 г. я вярнуўся ў свой родны Слуцк. У гэтыя дні ў памяшканні клуба Крэйнеса поўным ходам ішла рэгістрацыя камсамольцаў. Побач з клубам абсмаваўся павятовы гарадскі камітэт камсамола. Калі камсамольская арганізацыя поўнасьцю сфарміравалася, я стаў працаваць інструктарам па арганізацыі ячэек камсамола ў Цараўскай, Старобінскай і Пагосцкай валасцях. У павеце было яшчэ шмат бандытаў (асабліва Булак-Балаховіча), а кулак бачылі ў нас, камсамольцах, сваіх заклітых ворагаў. Жыццё наша было неспакойнае, таму спаць прыходзілася са зброяй.

Пасля III з'езда камсамола быў узят курс на вучобу камсамольцаў — маладой краіне патрабаваліся добрыя кадры. Многіх камсамольцаў накіравалі на вучобу ў ваенныя школы, рабфакі, партшколы. Камітэт камсамола накіраваў на вучобу ў Мінск і мяне. У 1921 г. закончыў я партшколу і пачаў працаваць інструктарам ак-

руговага камітэта ў Грэскай, Грозаўскай, Любанскай і Цімкавіцкай валасцях нашага павета.

Нам, інструктарам, шмат даводзілася хадзіць пешшу ад вёскі да вёскі. Мы дапамагалі ячэйкам наладжваць работу ў камсамольскіх справах, арганізоўваць мерапрыемствы для моладзі, дапамагаць камбедам, праводзілі прапагандысцкую і растлумачальную работу і г. д. Вялікая ўвага ў гэты час надавалася абароне эканамічных і прававых інтарэсаў рабочай моладзі, бо ў рэспубліцы было яшчэ беспрацоўе, панавалі голад і тыф, заможныя сяляне эксплуатавалі батракоў, якія працавалі без выхадных, за маленькую плату. Пры нашым камітэце камсамола быў спецыяльны аддзел — эканамічны. Доўгі час ім загадваў Рафаіл Шандаровіч.

Непадалёку ад клуба Крэйнеса ў нас, камсамольцаў, быў свой клуб, дзе развучвалі мы песні, ставілі пастаноўкі,

праводзілі палітсуды, дыспуты, слухалі лекцыі, гулялі ў шашкі і шахматы, чыталі газеты і часопісы, праводзілі сходы. Цяга моладзі да ведаў была вялікая. Клубам за-гадваў Меер Шэйнман.

Слуцкія камсамольцы вялі барацьбу за лепшую частку яўрэйскай працоўнай моладзі, якая знаходзілася пад уплывам арганізацыі Югенд-Бунд, а многія былі і членамі яе. Работа ў гэтым кірунку была вельмі складанай, але з часам многія з яўрэй-бундаўцаў атрымалі камсамольскія білеты.

Непадалёку ад Слуцка праходзіла дзяржаўная граніца з Польшчай. Памежная ахова была яшчэ слабай, пагранатрады толькі пачалі фарміравацца. Пры такіх абставінах праз граніцу пранікалі розныя банды і кантрабандысты. Было неспакойна. У барацьбе з гэтымі з'явамі камсамол прымаў актыўны ўдзел. Сярод нас пільнасцю і кемлівасцю вылучаўся Мікалай Мурашка. Ворагі ўжо зналі яго і ў сваю чаргу сачылі за ім. І вось аднойчы, у адну з летніх начэй, ім удалося выманіць Мікалая з хаты, і за горадам яго забілі. Сябра нашлі мы толькі назаўтра. Пахавалі яго з ушанаваннямі на ўскраіне горада каля Падвальной вуліцы. На жаль, забойцы знойдзены не былі.

На адным з пасяджэнняў ЦК камсамо-ла было прынята рашэнне аб шэфстве над

Ваенна-марскім флотам. Жаданне слу-жыць у ім было вялікае ў нашых хлоп-цаў, аднак са Слуцка трэба было адабраць толькі чатырох чалавек з вясковых ячэек. Гэту справу даручылі мне. Шкада, але прозвішчы кандыдатаў я ўжо не памятаю. А ў хуткім часе камсамольцы вёсак і го-рада сабралі зерне, грошы, абутак, і ўсё гэта было адпраўлена ў якасці падарунка пад-шэфнаму флоту.

У 1924 г. наша камсамольская аргани-зацыя пачала актыўна разгортваць работу па фізкультуры і спорце. У нас была свая спартыўная пляцоўка на вуліцы Бульвар-най. Мы наладжвалі спаборніцтвы, фіз-культурныя шэсці, паказальныя выступ-ленні. Аднойчы летам было шэсце з удзе-лам 500 чалавек у спартыўнай форме. Наша работа ў гэтым кірунку была адзна-чана Вышэйшым саветам фізкультуры Беларусі — Слуцку было выдзелена мес-ца з рашаючым голасам на пленуме Чыр-вонага спартыўнага інтэрнацыянала ў Маскве. Дэлегатаў ад Беларусі было 5 ча-лавек з рашаючым голасам і некалькі з да-радчым.

У пачатку 1925 г. мяне накіравалі на работу сакратаром Старадарожскага рай-кома камсамола, потым мая камсамольская работа прадоўжылася яшчэ ў Віцебску.

Фонды Слуцкага краязнаўчага музея.

У агні баёў народжаны

Люты 1919 г. У Слуцку склалася невялікая, але актыўная група моладзі, з ліку навучэнцаў і маладых рабочых. У хуткім часе яна атрымала статут і прагра-му камсамола.

У пачатку сакавіка ў Слуцк з Мінска прыехаў інструктар ЦК Камуністычнага саюза моладзі Літвы і Беларусі Карабанаў. Мэта яго прыезду — падрыхтаваць усё для стварэння камсамольскай арганізацыі. Ініцыятыўная група складалася з 6—7 ча-лавек. У групу уваходзілі Міхаіл і Абрам Шэйнманы. У красавіку 1919 г. у Слуцк прыехаў з Мінска член ЦК КСМ Літвы і Беларусі Альпяровіч. У партыйным клу-бе ініцыятыўнай групай быў скліканы арганізацыйны гарадскі сход моладзі. Ён адбыўся 12 красавіка. Альпяровіч расказаў аб створаным у кастрычніку 1918 г. у Маскве Камуністычным саюзе моладзі, аб

дзеянсці яго мясцовых арганізацый у гарадах і вёсках, аб праграме, задачах, мэ-тах, статucie камсамола. Затым ён прапана-ваў стварыць у Слуцку мясцовую аргани-зацыю камсамола.

Пасля даклада і выступленняў нека-тых удзельнікаў сходу ў камсамол запісалася 25 чалавек. Гэта былі навучэн-цы, маладыя рабочыя. На сходзе выказва-лася думка аб неабходнасці прыцягнення ў камсамол усёй рэвалюцыйна настроенай моладзі. Гарачым прыхільнікам уступлен-ня моладзі ў камсамол быў Леў Разоўскі.

Потым адбыўся першы арганізацыйны агульнагарадскі сход моладзі, дзе быў выб-раны павятовы камітэт камсамола (адзіны для горада і павета). У яго склад увайшлі: І.Равіч — старшыня, Абрам Шэйнман — сакратар камітэта камсамола да ліпеня 1919 г., навучэнец, Дарасінскі — друкар, Леў

Разоўскі — навучэнец, Леў Нэйман — фатограф, Міхаіл Шэйман — навучэнец, які з чэрвеня 1919 г. стаў сакратаром камітэта камсамола. У чэрвені Абрам Шэйман па камандзіроўцы ЦК КСМ Літвы і Беларусі быў накіраваны на вучобу ў Цэнтральную партыйную школу.

Камітэт камсамола не меў ніводнага платнага ці вызваленага работніка.

Так пачала сваё існаванне ў Слуцку мясцовая арганізацыя Расійскага Камуністычнага Саюза Моладзі.

З дапамогай падраённага камітэта РКП(б) павятовы камітэт КСМ атрымаў у цэнтры горада невялікае памяшканне, дзе была арганізавана чытальня. У тым жа памяшканні знаходзіўся і камітэт камсамола. Прапаганда вялася і ў клубе прафсаюзаў, і ў школе, і ў мясцовай газеце «Плут і молат». Робатай камсамола цікавіўся падраённы камітэт РКП(б), у прыватнасці старшыня камітэта І.І.Бачко, сакратар камітэта М. Юшкевіч.

Павятовы камітэт Камуністычнага саюза моладзі вырашыў пачаць работу сярод

сялянскай моладзі павета. У камітэт камсамола прыходзілі хадакі з вёсак за інструкцыямі і літаратурай.

У канцы мая 1919 г. пры ўдзеле падраённага камітэта партыі і рэўкома павятовы камітэт камсамола склікаў першы Слуцкі павятовы з'езд рэвалюцыйнай рабоча-сялянскай моладзі. У рабоце з'езда прымала ўдзел каля 70 прадстаўнікоў моладзі ад камсамольскіх ячэек горада і большасці валасцей павета. Пасяджэнне з'езда праходзіла ў зале партыйнага клуба (цяпер памяшканне краязнаўчага музея). На з'ездзе абмяркоўвалася пытанне аб задачах саюза моладзі. Выбралі павятовы камітэт камсамола, старшынёй яго стаў Равіч, сакратаром Разоўскі.

Пасля з'езда ў многіх месцах узніклі камсамольскія арганізацыі. Яны імкнуліся звязацца з павятовым камітэтам камсамола. Але акупацыя павета палякамі спыніла работу па стварэнні шырокай сеткі камсамольскіх арганізацый.

В.С.Відлога.

Баявая маладосць

З успамінаў дэлегата 1-га Слуцкага павятовага з'езда камсамола Івана Навумавіча Крыцкага

У сакавіку 1919 г. павятовым камітэтам партыі сумесна з прадстаўнікамі ЦК камсамола Беларусі была створана ў Слуцку ініцыятыўная група, на якую ўскладалася работа па аб'яднанні моладзі ў камсамольскія арганізацыі, растлумачэнне задач камсамола, а таксама падрыхтоўка павятовага з'езда камсамола. Памяць захавала прозвішчы таварышаў, якія ў яе ўваходзілі. Гэта — браты А.М. і М.М.Шэйманы, Н.М.Дарасінскі і інш.

Вялікая работа была праведзена гэтай групай сярод працоўнай моладзі горада і сялянскай у вёсцы. Было вырашана пытанне і аб падрыхтоўцы першага павятовага з'езда рабоча-сялянскай моладзі. Гэты з'езд быў прызначаны на 12 красавіка 1919 г.

У памяшканні партыйнага клуба сабраліся дэлегаты з горада і розных канцоў павета. Ад ЦК камсамола Беларусі прысутнічалі прадстаўнікі — Вераб'ёў і Гальперын. Асноўным на з'ездзе быў даклад аб задачах Расійскага Камуністычнага Саюза Моладзі. У ім гаварылася аб статусе і праграме камсамола, паказаны шляхі, па якіх павінна накіроўвацца работа камсамола. З вялікай

увагай слухалі дэлегаты аб бягучым моманце, заслуханы былі і выступленні з месцаў. Аднагалосна прынята рашэнне аб стварэнні павятовага камітэта камсамола, быў выбраны першы павятовы камітэт. У яго склад увайшлі браты Шэйманы.

Камсамол набіраў сілы ў сваёй рабоце, арганізоўваліся камсамольскія ячэйкі. Многія камсамольцы добраахвотна ішлі ў Чырвоную армію і змагаліся на розных франтах.

Наступіла лета 1919 г. Сіламі імперыялістаў рыхтаваўся трэці паход Антанты. На захадзе спешна фарміраваліся сілы буржуазнай Польшчы, на поўдні камплектавалася армія барона Урангеля. Антанта забяспечвала іх усім неабходным. Часовая перавага польскай арміі, выступіўшай на лінію фронту, прывяла да таго, што нашым войскам прыйшлося адступіць. Слуцк быў акупіраваны. Гэта была паўторная акупацыя. Цяжка ўспамінаць той час, калі Польшча наводзіла на нашай зямлі свае парадкі. Разам з польскай арміяй у свае маёнткі вярталіся і памешчыкі. Аднавілі сваю дзейнасць буржуазныя нацыяналісты.

Кривавыя сляды пакінула за сабой афіцэрская рота, якая праходзіла па вёсках Слуцкага павета ў складзе польскай арміі.

Першымі ахвярамі польскага тэрору ў горадзе сталі Юрый Ферапонтаў і Эразм Сухаміль. 15 жніўня 1919 г. па ўсім горадзе былі расклеены аб'явы: «Военный суд, созданный по приказу начальника гарнизона за № 1256 от 14 августа 1919 года, приговорил к расстрелу коммунистов и членов чрезвычайки Ферапонтова Юрия и Сухомилля Эразма. Приговор приведен в исполнение». Ніхто не ведаў месца расстрэлу гэтых таварышаў. Маці Юрыя Ферапонтава доўгі час шукала месца расстрэлу сына, каб перапахаваль яго.

У такіх складаных і цяжкіх умовах прыходзілася партыйным і камсамольскім арганізацыям працаваць у падполлі. У павеце рыхтавалася ўзброенае паўстанне, ствараліся партызанскія атрады. Падпольнаму парткамітэту ўдалося арганізаваць камсамольскую групу сярод польскіх салдат Слуцкай каравульнай роты. У гэту роту добраахвотна ўступіў камсамолец Аляксандр Камінскі. На яго ўскладалася

задача праводзіць рэвалюцыйную работу сярод польскіх салдат.

Усю зіму вялася напружаная работа. І вось ранняя вясной, у адну ноч, на ўсіх вуліцах горада з'явіліся заклікі да працоўных арганізаваць рашучую барацьбу з польскімі акупантамі. Многія зразумелі, што гэта дзейнічае партыйнае падполле. З'яўленне заклікаў насцярожыла і палякаў. З вечара да раніцы ў горадзе забараняўся ўсякі рух на вуліцах. Жандармерыя была кінута на пошукі падпольшчыкаў. З дапамогай правакатараў ім удалося схіпіць першую групу з васьмі чалавек. А крыху пазней з дапамогай здраднікаў Бадзяка і Панамарова польскія жандары арыштавалі групу салцкіх партызан і групу польскіх салдат з каравульнай роты. Сярод іх былі і камсамольцы. Палякамі была арыштавана таксама група камсамольцаў — Скальскі, Галкін, Ліўшыц, Шэйман і інш. Але з імі ворагі не паспелі расправіцца, выратаваў прыход Чырвонай арміі.

Фонды Слуцкага краязнаўчага музея.

Дакументы сведчаць

ЗАГАД СЛУЦКАГА ЧАСОВАГА ПАВЯТОВАГА РЭЎКОМА АБ АДНАЎЛЕННІ САВЕЦКАЙ УЛАДЫ Ў ГОРАДЗЕ І ПАВЕЦЕ І ЎСТАНАЎЛЕННІ РЭВАЛЮЦЫЙНАГА ПАРАДКУ

15 ліпеня 1920 г.

С 15 сего июля власть в гор. Слуцке и Слуцком уезде принадлежит уездному временному Военно-революционному комитету, выдвинутому подпольной организацией коммунистов совместно с председателем оперирующих в районе гор. Слуцка воинских частей.

Граждане города и уезда подчиняются распоряжениям Военно-революционного комитета. Всем гражданам вменяется в обязанность оказывать содействие проходящим воинским частям, соблюдая полное спокойствие, поддерживать революционный порядок.

За разъяснениями, справками и с жалобами обращаться в Военревком, гостиница «Бристоль», верхний этаж.

Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь. Ф. 8. Воп. 1. Спр. 34. Л. 37.

ПРАТАКОЛ ПАСЯДЖЭННЯ СЛУЦКАГА ПАВЯТОВАГА ВАЕННА-РЭВАЛЮЦЫЙНАГА КАМІТЭТА АД 16 ЛІПЕНЯ 1920 г.

Слушали:	Постановили:
Об организации некоторых подготовлений	1) Поручить тов. Файнштейну организовать типографию. 2) Открыть электрическую станцию, оставив ее в заведовании бывшего хозяина, гражданина Сикорского, и назначить для наблюдения за ходом работ на ней тов. Богдаева.
Об организации жилищного отдела	Открыть жилищный отдел и назначить заведующим его тов. Скрипко.
Председатель военревкома	Бочко
Члены: М. Юшкевич	
Ф. Бодухин	
Секретарь Ахрамович	

Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь. Ф. 8. Воп. 1. Спр. 34. Л. 31.

З ЦЫРКУЛЯРА ЗЯМЕЛЬНАГА АДДЗЕЛА СЛУЦКАГА ПАВЯТОВАГА РЭЎКОМА ПА АХОВЕ ЛЕСУ

20 ліпеня 1920 г.

Уездный земельный отдел предписывает приступить к немедленному исполнению и руководству нижеследующего.

1. Впредь до назначения лесничих принять все зависящие меры к охранению лесов; как-то от самовольной рубки, расхищений заготовленных лесных материалов, пастьба скота на сенокосах и пахотных участках, на культурах и молодняках.

2. Предотвратить захваты и уничтожение сена на корню и уже убранный, а также яровых и озимых хлебов.

3. Немедленно принять все возможные меры к прекращению лесных пожаров, уничтожающих леса республики, для чего вменить в обязанность председателям сельских комитетов при возникновении пожаров в соседних к селениям лесах высылать народ для тушения их.

4. Виновные в неисполнении и уклонении от сего будут преданы военно-революционному суду.

Ревкомам Слуцкому, Царевскому, Гресскому и Грозовскому предписывается оказывать полное содействие образовавшимся уже Слуцкому и Гресскому лесничествам и посланным в них лесничим.

Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь. Ф. 518. Воп. 1. Спр. 1. Л. 2.

ЗАГАД № 6 СЛУЦКАГА ПАВЯТОВАГА ВАЕННА-РЭВАЛЮЦЫЙНАГА КАМІТЭТА 22 ліпеня 1920 г., Слуцк

Магутным ударам Рабоча-Сялянскай Арміі банды белай Польшчы і аб'яднанай буржуазіі ўсяго свету выбіты з межаў Слуцкага павета, а разам з імі ўцякла буржуазія, як памешчыкі, фабрыканты і капіталісты, якія пакінулі засеяныя збожжам маёнткі і сядзібы на волю лесу.

Таварышы сяляне! Цяпер гэта ўсё з'яўляецца народным здабыткам, які не павінен гінуць не ўбраным з палаткаў.

Рабоча-Сялянскую Чырвоную Армію неабходна забяспечыць дастатковым харчаваннем.

Польскія разбойнікі пры сваім адступленні спалілі цэлыя гарады і вёскі, пакінуўшы сотні тысяч абяздоленых сялян і рабочых, якія таксама просяць вашай дапамогі. А таму абавязак кожнага добрасумленнага грамадзяніна Савецкай Расіі прыкласці ўсе намаганні да таго, каб не засталася ніводнага коласа не ўбраным у жытніцу Рабоча-Сялянскай Расіі.

Слуцкі Павятовы Ваенна-Рэвалюцыйны Камітэт ускладае зняцце ўраджаю, прыцягваючы як рэальную сілу грамадзян навакольных вёсак добраахвотна, і там, дзе з'яўляецца неабходнасць, у парадку працоўнай павіннасці.

У валасях, у якіх назначаны ўпаўнаважаныя ад Апрадкамдзіва і Апрадкамбрыга, Валрэўкомам загадваецца аказваць ім усялякае садзейнічанне, камандзіруючы ў іх распараджэнне сваіх прадстаўнікоў для больш узмацненай і паспяховай работы.

Аб ходзе работ па ўборцы збожжа перыядычна, не менш аднаго раза ў тыдзень, прадстаўляць звесткі ў Паветрэўком.

За невыкананне гэтага загаду Валрэўкомы, сельсаветы і грамадзяне, не аказаўшыя садзейнічання па ўборцы ўраджаю, будуць карацца па законах Ваенна-Рэвалюцыйнага часу.

Старшыня Слуцкага Ваенна-Рэвалюцыйнага Камітэта Несцер

Тав. старшыні Уладзіміраў

Сакратар В.Ахрамовіч

Іллях Ільіча. 1968. 29 чэрв.

ДАКЛАДНАЯ ЗАПІСКА СТАРШЫНІ СЛУЦКАГА ПАВЯТОВАГА ВАЕНРЭЎКОМА НЕСЦЕРА ў МІНСКІ ГУБРЭЎКОМ АБ СТАНОВІШЧЫ ў ПАВЕЦЕ

22 ліпеня 1920 г.

Доношу:

1. Г.Слуцк был взят красными войсками 15 сего июля в 9 час. утра, и в тот же день был организован временный военно-революционный комитет в составе: председателя тов. Бочко, членов тов. Юшкевича, Ахрамовича и председателя от военного ведомства тов. Бадухина, а затем и представителя от подива 2-й тов. Масловского, который в этом составе и продолжал

работать до приезда члена уездревкома тов. Нестера — 18 сего июля. По прибытии тов. Нестера ревком продолжил работу в прежнем составе до прибытия тов. Синевича к месту назначения, который и явился 20 сего июля вечером, после чего и было приступлено к назначению постоянного ревкома. Постановлением партийно-организационной тройки по уезду был назначен уездревком в следующем составе: председатель тов. Нестер, члены тов. Синевич, Бочко, Юшкевич и врид военкома тов. Чиж.

2. 21 сего июля состоялось заседание ревкома с участием двух представителей соварм 16-й, назначенных членами ревкома по Слуцкому у., тов. Владимиров и тов. Кротова, заявивших о том, что они являются единовременными полномочными представителями при организации Слуцкого уездревкома, ссылаясь на свои мандаты, выданные совармом 16-й.

Основываясь на строгой централизации и дисциплине, в заседании ревкома 21 сего июля за № 9 пришли к заключению, что назначенный ревком в заседании партийно-организационной тройки, назначенной согласно мандатов ЦК КП(б) Либ и губревкома на имя тов. Нестера и Синевича (протокол № 3), остается в своем составе и впредь до выяснения совармом 16-й тов. Владимиров и Кротов входят в ревком с правом решающего голоса и ведут работу по указанию ревкома; тов. Владимиров назначен завотуправ, а тов. Кротов уездвоенкомом.

3. С начала деятельности ревкома 15 сего июля последним было немедленно обращено самое серьезное внимание на установление Советской власти в городе и уезде, на организацию волревкомов, отделов уездревкома и реализацию урожая. Немедленно было приступлено к исправлению уничтоженных мостов, восстановлению телеграфной связи, снабжению продовольствием проходящих воинских частей и урегулированию жизни, для чего ревкомом были изданы соответствующие приказы за № 1—6.

4. Не застав на месте достаточного количества опытных партийных и советских работников, я вынужден приступить к работе с тем незначительным количеством работников, которые находились в распоряжении ревкома.

Охватывая в настоящее время всю организационную работу, должен констатировать, что работая в уездном масштабе при таком скудном составе необходимых работников, быстро справиться с возложенными на меня колоссальными задачами по проведению в жизнь принципов Советской власти и линии поведения центра, является осуществлением вышеизложенного весьма трудным условием, так как те 2—3 товарища, присланные из губцентра, считаю безусловно недостаточной силой для сохранения линии поведения при установлении Советской власти, ибо местные, главным образом партийные, работники настолько слабы и малочисленны, что на них надеяться главным образом на первое время не приходится.

5. Принимая во внимание, что организация г. Несвижа представляет собой также важный пункт и выделение туда необходимого кадра опытных и надежных работников и руководителей является неотложной необходимостью, я полагаю, что, кроме представителей соварм 16-й тов. Владимиров и других, выделить не представляется возможным для проведения советской и партийной работы в г. Несвиже, который уже начинает самостийничать.

6. Во всей работе ревкома с начала его деятельности принимал деятельное участие неофициальным членом ревкома представитель политотдела 2-й дивизии тов. Масловский, который за это время сделал колоссальную работу как партийно-политическую, так и ровно и организационную советскую, проявив себя в этой работе как вполне сознательный и дисциплинированный товарищ, обладающий организационными способностями и сохранивший в своей работе твердую линию поведения центра. Тов. Масловский является старым подпольным партийным работником с 1904 г.

Принимая во внимание изложенное и учитывая в первое время еще некоторых отделов ревкома (организацию рабочих, привлечение к работе специалистов и полную тактичную утилизацию их сил, организацию партийно-просветительной работы, в частности устройство партийной школы, как лектор), для проведения всей этой работы я не имею подходящих товарищей, кроме указанного тов. Масловского, почти единственного товарища, могущего справиться с этой работой, почему мною и предлагается поручить такую работу ему, а потому со своей стороны настаиваю перед Минским губревкомом немедленно возбудить ходатайство перед позапом, в ведении которого находится 2-я дивизия, о временном откомандировании из дивизии и оставлении в Слуцком ревкоме тов. Масловского.

7. Касаясь общего финансового положения уезда, то за полным отсутствием советских денежных знаков вести в дальнейшем работу невозможно, почему необходимо срочно отпустить ссуду в 10 млн. руб. и такую же сумму для изъятия польских марок, каковая опера-

ция будет проведена в Слуцком у. по установленному курсу приказом Минского губревкома за № 5. Финансовый отдел организован 21 сего июля и заводделом сего числа командировается в г. Минск за получением денежных знаков и инструкций.

8. Необходимо указать на полное отсутствие продовольствия в г. Слуцке, что до сих пор еще армией не организован райпродком и что все имевшиеся в кооперативах запасы продовольствия употреблены для удовлетворения проходящих воинских частей, почему прошу спешно снестись с опродкомарм 16-й тов. Рейнгольдом о скорейшем урегулировании и налаживании продовольственного вопроса, так как даже больницы и тюрьма имеют продовольствия на 1—2 дня, не говоря уже об удовлетворении военкома и милиции продовольствием.

9. Здравоотдел организован, медикаменты отсутствуют, даже касторовое масло; дизентерия развивается, имеется масса больных красноармейцев и населения города и уезда. Необходимо принять срочные меры и снабдить на первое время хотя бы минимальным количеством медикаментов и дезинфекционными средствами. Все меры к прекращению дизентерии принимаются.

В заключение изложенного добавлю следующее: для того, чтобы двинуть полным ходом работу в отделах уревкома и волревкома уезда, необходимо принять меры к достаточному снабжению канцелярскими принадлежностями (прислать хотя бы две машинки для ревкома) и, кроме того, достаточным количеством печатной бумаги, так как отсутствие таковой не дает возможности своевременно печатать и распространять на местах приказы, воззвания и пр., что крайне необходимо в первое время делать в повседневной работе ревкома в целом.

Приложение 9 протоколов заседания ревкома и 5 приказов ревкома.

О последующем прошу мне сообщить и дать указания.

Председатель Слуцкого уездного военно-революционного комитета Нестер.

Борьба за Советскую власть в Белоруссии. 1918—1920 гг.: Сб. документов и материалов. Мн., 1971. Т. 2. С. 394—398.

ПАВЕДАМЛЕННІ ПАГОСЦКАГА ВАЛРЭЎКОМА СЛУЦКАМУ ПАВЕТРЭЎКОМУ АБ ДАПАМОЗЕ НАСЕЛЬНІЦТВА ВОЛАСЦІ ЧЫРВОНАЙ АРМІІ

24 ліпеня 1920 г.

При сем препроводжается добровольно собранное пожертвование в пользу Красной Армии: печеного хлеба 8 пудов 30 фунтов, сала свиного 9,5 фунта, сыра 10 фунтов, вес нетто; картофеля 4 пуда 30 фунтов, вес брутто; 1 рубаха, 2 куса холста и 20 фунтов ржи, вес брутто. Мешки просили возвратить и в получении выдать квитанцию.

26 ліпеня 1920 г.

При сем препроводжается печеного хлеба 4 пуда 20 фунтов, сыра 34 фунта и сала с колбасами 11 фунтов, добровольно пожертвованных гражданами Погостской вол. В получении выдать квитанцию.

23 жніўня 1920 г.

При сем препроводжается добровольно пожертвованное гражданами Погостской вол. в пользу Красной Армии: ржи 1 пуд 14 фунтов, 34 фунта ячменя, 27 фунтов овса, 150 шт. яиц, 20 арш. полотна, 9 рубах нательных старых и также 9 кальсон, 1 фуражка и деньгами 874 руб. На получение выдать квитанцию.

Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь. Ф. 595. Воп. 1. Спр. 9. Л. 22, 26, 49.

ПАВЕДАМЛЕННЕ АБ ПАДАРУНКУ ЧЫРВОНАЙ АРМІІ ВАГОНА ХЛЕБА СЯЛЯНАМІ ВЁСКІ НАВАСЕЛЛЕ (НАВАСЁЛКІ) СЛУЦКАГА ПАВЕТА

11 жніўня 1920 г.

Дер. Новоселье Слуцкого уезда поднесла в виде подарка Красной Армии целый вагон с хлебом. Крестьяне подвезли хлеб к станции и передали его этапному коменданту.

Революционные комитеты БССР... (июль—декабрь 1920 г.): Сб. документов и материалов. Мн., 1957. С. 153.

ЗАГАД № 3 СЛУЦКАГА ЧАСОВАГА ВАЕННА-РЭВАЛЮЦЫЙНАГА КАМІТЭТА ПА ЗЯМЕЛЬНЫМ АДЗЕЛЕ

1. Временный Военно-Революционный Комитет объявляет, что все земли (помещичьи, церковные и монастырские) не трудового пользования, а также трудовые хозяйства, владельцы коих ушли с поляками, национализированы. Владельцы, если таковые остались, никакого отношения к хозяйству больше не имеют.

2. Все леса, как казенные, так и частные, поступают в распоряжение Республики.

3. Все укрытое из имений помещиками имущество, хотя бы под разными предложениями (спрятанное у кого бы то ни было, даренное, условно розданное, заложенное, проданное и пр.), должно быть немедленно возвращено лицами, принявшими на хранение, купившими и пр. в соответствующие имения.

Виновные в неисполнении сего будут преданы Военно-Революционному суду.

4. Воспрещаются: самоуправство, захваты как имущества национализированного, так и трудового, уничтожение посевов и сена на корню и убираемого, пастьба скота по угодьям, для этого не предназначенным, в том числе и в молодых лесах, разборка и разлом всяких построек и расхищение заготовленных лесных материалов.

Виновные в неисполнении сего будут преданы Военно-Революционному Суду.

5. Борьба с начинавшимися лесными пожарами, а также предупреждение пожаров возлагается на все окрестное население и Волостные Ревкомы.

6. Всякая рубка леса воспрещается до 1 сентября с.г. и только лицам, пострадавшим от пожара, лес будет выдан немедленно, причем им надлежит обратиться в Лесной Подотдел, имея при себе удостоверение от Волостных Ревкомов о количестве потребного им леса.

Председатель Слуцкого Временного Военно-Революционного Комитета

Заведующий Земельным отделом

Секретарь

Занальны дзяржаўны архіў у г. Бабруйск. Ф. 335. Воп. 1. Спр. 2. Л. 3.

ДАКЛАД СЛУЦКАГА ПАВЯТОВАГА РЭЎКОМА АБ ДЗЕЙНАСЦІ З 13 ПА 20 ЖНІЎНЯ

20 жніўня 1920 г.

Волревкомы Слуцкого уезда сконструировались полностью и, кроме организованных ранее отделов управления, военного, земельно-продовольственного и народообраза, выделили комиссии: хозяйственную, по оказанию натуральной помощи семьям красноармейцев и комиссию по оказанию помощи пострадавшим от контрреволюции. Приступили к работе волкомтруды, заканчивающие в настоящее время учет рабочей силы и гужевого транспорта. Члены волревкомов утверждены отделом управления совместно с предревкомами. В большинстве случаев это — в прошлом советские работники, пережившие в тяжелых условиях польскую акупацию; часть из них принимало участие в подпольной работе и организации партизанских отрядов, часть же ничем активно не проявила себя, а назначена лишь потому, что других, более активных работников, не имеется.

Антисоветских выступлений за отчетное время не было, ровно не замечалось антисоветской агитации.

О т д е л у п р а в л е н и я

Ведет неустанно работу по информированию и инструктированию волревкомов, проверяет на местах деятельность последних и своевременное выполнение ими распоряжений и приказов, исходящих из центра, устраивая периодические тщательные ревизии. В целях объединения деятельности волревкомов и предвыборной кампании Советов рабочих и крестьянских депутатов отдел управления созывает на 25 августа уездную конференцию представителей волревкомов, уездных отделов и профсоюзов.

Уездный отдел управления, состоящий из подотделов общего, информационно-инструкторского, актов гражданских записей, справочного и пропускного бюро, развивает интенсивную деятельность во всех административных и организационных областях. Разосланы им распоряжения об организации волостных подотделов актов записей гражданского состояния. Вместе с тем опубликованы и распространены воззвания об отделении церкви от государства.

У е з д в о е н к о м (а т) и к о м д е з е р т и р

Личный состав военком(ата) остается прежний (92 человека). З 13 по 20 августа по мобилизации явилось 2908 человек; из них принято 1817, освобождено по негодности к воен-

ной службе 711, уволено в отпуск по болезни — 320, послано на испытание — 60. Командного состава явилось: быв. офицеров — 2, быв. унтерофицеров и подпрапорщиков — 83 и быв. чиновников — 3. Поступило добровольцев 4 человека, освидетельствовалось красноармейцев разных частей 61 и 1, находящийся в отпуске по болезни.

Отдан приказ о мобилизации (лиц рождения) 1889 и 1900 гг., ведется перерегистрация медицинского персонала и регистрации зубных врачей и дантистов. Собираются статистические данные о количестве лошадей в уезде.

За истекшую неделю на довольствии состояло еженедельно в среднем 2000 человек. Продукты получают из райпродкома аккуратно, за исключением сахара, чая, спичек, мыла и табака. Командированный в Минск уполномоченный Военревкома за получением денег таковых не привез за отсутствием их в губвоенкоме. В кассе военкома(та) имеется в настоящее время 56 261 руб. 54 коп.

Производится прием артиллерийско-инженерного имущества, сдаваемого местным населением и учреждениями, производится регистрация охотничьих винтовок и ружей, также выдача удостоверений на право держания таковых; приступлено к мобилизации велосипедов.

На складе военкома(та) имеется: шаровар старых — 4 пары, рубах нательных — 1, кальсон — 1 пара, матрацев — 2, ранцев — 1, патронташей — 1, вещевых мешков — 1 (холщевый), кожаных — 1, фляг — 1, хомутов — 1, уздечек — 1, мундштуков — 1, запасных вещей к обозу (мешков — 114, бочек — 1 и рогож — 34).

С 13 по 20 августа на пересыльном пункте находился на довольствии 1731 мобилизованный красноармеец, отправляющийся оттуда в части войск и на испытание.

Разосланы инструкции всем волостным Ревкомам о мерах борьбы с дезертирством. Дезертир явился 1, двое задержано. Приняты меры к изъятию у населения оружия, снаряжения и казенного имущества.

М и л и ц и я , у г о л о в н ы й р о з ы с к и п о л и т б ю р о

В связи с происходящей мобилизацией и скоплением поэтому в Слуцке большого количества людей со всего уезда милиции приходится напрягать все свои усилия для соблюдения надлежащего порядка. Особых случаев нарушения революционного порядка не наблюдалось. Милицией выполнялось значительное количество нарядов по поставке бытовых подвод как для нужд командированных по срочным служебным делам сотрудников советских учреждений, равно для перевозки мобилизованных.

Районы милиции в уезде, в зависимости от отшедших из Слуцкого уезда в Барановичский и Несвижский уезды 10 волостей, реорганизованы и определены в следующем виде: 1-й район в Старобине, обнимающий волости Старобинскую, Милковичскую, Погостскую и Царевскую, 2-й район в селе Заостровечье с волостями: Круговичская, Заостровечская и Вызнянская; 3-й район в местечке Грозове с волостями: Грозовская, Гресская, Слуцкая и Пуковская и 4-й район в местечке Ленино с волостями: Киевичская, Быстрицкая, Ленинская и Чаплицкая. Штат командного состава и милиционеров в этих районах частью пополнен, частью же пополняется. За отчетное время дел по уголовным преступлениям зарегистрировано 24, из них грабежей — 1, краж — 11, тайного винокурения — 1, присвоения и растраты — 3, нанесения побоев — 2, спекуляций — 1, пожаров — 1 и случаев убийств — 1. По перечисленным делам задержаны 16 человек, из коих 3 перечислены за политбюро, по 4 производится дознание, а остальные освобождены с подпиской о неотлучке, и дела о них переданы в бюро народных судей для привлечения к ответственности. По политбюро зарегистрировано 28 человек, из коих освобождено — 11, передано в губчека — 2, передано в особый отдел 57-й дивизии — 2, отправлено по месту совершения преступления — 3. В настоящее время за политбюро числится (вместе с числившимися ранее) 50 человек.

У е з д з д р а в

Проводится в жизнь постановление отдела здравоохранения от 16 августа о сдаче аптекарскими магазинами всех без исключения медикаментов и перевязочного материала, за исключением препаратов, имеющих исключительно хозяйственное значение. В 1-ю советскую аптеку назначены в помощь управляющему 2 ассистента. Согласно постановлению уездревкома от 9 августа, организована санитарная комиссия из представителей Ревкома, военкома, милиции, коммунального и профсоюзного по борьбе с антисанитарным состоянием города; выработана для означенной комиссии соответствующая инструкция.

Создана комиссия из представителей уездздрава, компартии, земотдела и профсоюзов

для устройства домов отдыха в непосредственной близости от города. В первую очередь постановлено открыть таковой дом на 25 человек в имении Ивань.

Н а р о д о о б р а з

Кроме переезда в новые, более приспособленные помещения 3 детских очагов, намечается открытие в срочном порядке детского дома III Интернационала для обслуживания детей красноармейцев (по типу самоуправляющейся коммуны). Выясняются способы ремонта школьных помещений. Работу тормозит неясность вопроса об отсрочках учащихся и учащихся. Подыскано помещение для библиотеки. Утвержден приказ о возвращении книг из бывших библиотек отделу народного образования. В проекте — организация дома трудового крестьянина. Интенсивно работает театр с целью проведения «Недели Запфронта»: проведено 5 концертов, 6 спектаклей и одно кабаре. Принимаются меры к открытию музыкальной школы, найдено помещение, разрабатывается устав. Организован финансовый отдел; ожидаются образцы книг и смет.

З е м о т д е л

Лесной подотдел занят подготовительными работами к предстоящему открытию сезона лесных разработок и отпуска леса. Разъяснен порядок отпуска всем вообще гражданам строевого леса и дров. Выясняется потребность граждан всего уезда в строевом и дровяном лесе. Выяснен порядок удовлетворения советских имений топливом и строевым материалом. Предотвращены расхищение и продажа на рынке заготовленных в лесах дров. Предприняты меры к обеспечению гор. Слуцка и окрестностей лесом, для чего возбуждено ходатайство о присоединении к Слуцкому уезду близлежащих лесистых волостей Бобруйского и Игуменского уездов. Установлен порядок удовлетворения сельских школ дровами. Издано распоряжение лесничим о производстве учета заготовленных в лесах материалов. Выработана такса на дрова и строевой лес.

Ветеринарный подотдел принял меры к приобретению медикаментов. Затребованы от пунктов ветеринарных фельдшеров описи имеющегося на пунктах имущества, инструментов и медикаментов. Установлен надзор за передвигающимися в уезде гуртами скота. Отдано распоряжение ветеринарным фельдшерам о надзоре за убиваемым скотом, провозимым мясом. В проекте — открытие 4-го ветеринарно-фельдшерского пункта. Собираются сведения о количестве скота и о состоянии животноводства в Слуцком уезде. Обследованы некоторые деревни Царевской волости, где падеж скота принял большие размеры, и даны указания об уходе за больными животными и принятии мер для предупреждения заноса болезни в другие поселения. Для получения инструкций по борьбе с эпидемией скота командирован в Минск уполномоченный ветеринарного подотдела.

Юридический подотдел выработал и разослал всем волземотделам инструкцию о порядке ведения и направления земельных дел. Приняты меры к скорейшему и справедливому разрешению споров о земле и имуществе. Проводится регистрация и учет специалистов сельского хозяйства.

Политический подотдел ведет подготовительные работы по организации артелей и общественных запашек под озимь; с этой целью посланы в уезд 5 инструкторов для ознакомления крестьянства с тезисами земельной политики Советской власти.

При политическом подотделе работает уездкомиссия по оказанию помощи семьям красноармейцев.

Получены сведения с мест об уборке хлебов. Хлеб за малыми исключениями весь убран. В некоторых местах не убраны горох и вика. Производится по мере возможности засолка огурцов, хотя вследствие летней засухи урожаи на огородах слабы. Во многих имениях началась молотба ржи как для посева, так и для извлечения излишков по требованиям райпродкома. Самым важным вопросом момента является запашка и засев озимых полей; для выполнения этой важной задачи разосланы циркуляры и приказы губземотдела, указывающие способы разрешения означенной задачи.

Работа земотдела тормозится мобилизацией в имениях советских работников, которых приходится отрывать от дела и направлять в Минск для регистрации.

С о ц и а л ь н о е о б е с п е ч е н и е

Подотдел помощи жертвам контрреволюции обследовал через своих агентов, посланных на места, 10 волостей, обследование остальных 5 вол(остей) уезда подходит к концу.

Приняты энергичные меры по оказанию помощи пострадавшим. Местными волостями и населением спешно оказывается помощь пострадавшим путем трудовой повинности, заго-

товляется и вывозится отпущенный пострадавшим лес на постройку домов, убирается их урожай, запахивается земля и т.д.

Ощущается острая нужда в живом и мертвом инвентаре. Для оказания первоначальной помощи необходимо спешно приобрести: 750 лошадей, 300 коров, 720 плугов, 1500 телег. Составлена смета на 154 000 000 руб., включая сюда 11 700 000 руб. для оказания помощи пострадавшим гор. Слуцка.

Бедствия и разрушения по Слуцку выражаются в следующих цифрах: сгорели вокзал, коммерческое училище, деревянное здание при быв. мужской гимназии, 2 дома с постройками быв. земства, Георгиевская церковь, общественная баня, 2 моста через р. Случь и частные строения: каменных домов — 11, деревянных — 39, сараев и амбаров — 18; расхищено движимое имущество у 43 владельцев.

Пострадавшие как в Слуцке, так и в уезде размещаются по частным домам зажиточных. Тем не менее проектируется постройка бараков для пострадавших от пожаров, каковая к осени будет закончена. 468 пострадавших крайне нуждаются в обуви, белье и одежде.

Собираются сведения о нуждающихся семьях красноармейцев как находившихся во время польской оккупации в рядах Красной Армии, так и мобилизованных в настоящее время. Полученные списки, доставляемые агентами (у)собеса, спешно рассматриваются на предмет назначения денежного пайка. От губсобеса получено аванса для раздачи пайка 3 000 000 руб. За отчетный период выдано проезжающим беженцам 3466 фунтов хлеба. Для детей бедноты Слуцка отпускается ежедневно продуктов питания на 600 человек.

Р а й п р о д к о м

Выработана и разослана форма отчетности мельниц. Приняты меры к доставке на склад райпродкома со всех паровых мельниц полученных за помол фунтов. Поступило с мельниц 1353 пуда 32 фунта. Предписано райконтролерам и владельцам паровых мельниц представить сведения о количестве дров, потребных для мельниц на 6 месяцев. Выполняется наряд губпродкомиссии по хлебной неделе. Приняты меры к учету огородов, сельских хозяйств. Заготовлено 99 голов скота, из коих 50 отправлено в Минск. Остаток поступит на удовлетворение потребности горнизонов. Закончена постройка сушилки и приступлено к сушке фруктов.

С о в н а р х о з

Кожевенная секция собрала и передала в выделку яловых кож — 56, подъяловичков — 16, телачьих 88, конских — 16, всего — 176. Подотдел снабжения выдал разным лицам по ордерам соответствующих учреждений 65 пудов железа, 24 пуда гвоздей, 27 пудов проволоки, 2 десятичных весов и др. Техничко-статистический подотдел занят заданиями военкома(та) по составлению планов и смет, и для этой цели командирован в распоряжение военкомата инженер. При полиграфическом подотделе оборудованы: переплетная мастерская, портняжная, шапочная, сапожная и заготовочная. Работа тормозится из-за отсутствия из центра инструкций.

К о м м у н о т д е л

Заклучено 25 договоров с гражданами на городские сады и прочие земли на условиях, выработанных эксплуатационной комиссией; организована трудовая сельскохозяйственная артель на монастырской земле; обследовано 5 фольварков в окрестностях города; приняты меры к частичному ремонту городского пожарного обоза, при котором организован добровольческий отряд из 170 человек; произведена очистка ассенизационным обозом в 8 учреждениях, а ровно очистка Красной площади. Выдано 29 ордеров частным гражданам на занятие 40 комнат, военным лицам — 19 ордеров на 20 комнат; подысканы и отведены помещения для 6 советских учреждений.

У к о м т р у д

Работа в волостях постепенно налаживается. 5 волкомтрудов: Грозовский, Киевичский, Гресский, Муканский и Древский закончили учет рабочей силы и гужевого транспорта, остальные волкомтруды таковой учет производят. Отпущена за истекшую неделю 371 подвода, отправлено на работы 358 человек. Ведутся подготовительные работы по учету строительных рабочих, металлистов и железнодорожников.

У е з д а г е н т с т в о

За отчетную неделю полученная литература разбита на библиотеки и распределена следующим образом: компартии — 128 экз., совпрофсоюзу — 77 экз., показательной библиотеке при уездегентстве — 190 экз. и учреждениям по специальным вопросам — 19 экз.; итого — 414 экз. Газет получено 4278 экз.: отпущено волостям — 3456 экз., местным учреждениям и организациям — 612 и расклеено — 410. Расклеено плакатов: 15 в Слуцке, в

волостях — 12. Воззваний расклеено в Слуцке 30, отправлено в волостные Ревкомы 150. Получено сообщение из Старобинской волости об открытии 4 изб-читален.

Рабоче-крестьянская инспекция

Кроме текущей работы по проверке и утверждению отчетов подотчетных отделов, деятельность инспекции выразилась в следующем: разработан и рассылается всем отделам, согласно декрету, инструкция для сведения и руководства о предоставлении денежных документов на утверждение, о приглашении представителей отдела инспекции для участия в комиссиях и заседаниях распорядительных управлений.

10 сего августа была произведена ревизия деятельности и денежных сумм(у) собеса. Во всех подотделах работа идет нормально. Ведется планомерная работа по оказанию помощи жертвам контрреволюции. Необходимо, чтобы соприкасающиеся отделы пошли навстречу во всем для выполнения плана, намеченного этой комиссией.

18 и 19 августа была проведена ревизия Совнархоза. В общем, как видно, работа не налажена, например, райлесконторой до сего времени не достигнуто никаких результатов в заготовке дров и строительного материала для нужд уезда. В ужоже продолжается еще учет кож и на складе пока имеется небольшое количество. То же самое надо сказать и по отношению к подотделу утилизации. Техничко-статистическое бюро выработало проекты переноса электрической станции, устройства сыроварни и мастерских, но ни один из этих проектов еще не осуществился. Главная причина неналаженности работы в этом важнейшем органе, по мнению инспекций, — отсутствие главы и энергичных, живых работников.

По требованию военкома(та) командирован сотрудник для участия в комиссии по осмотру зданий для выяснения потребного ремонта.

Для утверждения счетов отделу приходится затрудняться, так как нет ни нормированных цен на предметы, которые обнаруживают тенденцию к неограниченному росту, ни норм оплаты труда, которые устанавливаются отделами произвольно.

Планомерность и продуктивность работы в отделе Рабоче-крестьянской инспекции на протяжении этой недели тормозилась главным образом недостаточностью помещений и мебели.

Революционные комитеты БССР... (июль—декабрь 1920 г.): Сб. материалов и документов. Мн., 1957. С. 84—91.

ПАВЕДАМЛЕННЕ АБ МЕРАПРЫЕМСТВАХ САВЕЦКАЙ УЛАДЫ Ў СЛУЦКІМ ПАВЕЦЕ

30 верасня 1920 г.

Во всех 18 волостях Слуцкого у. организованы волревкомы. Проводится учет транспортных средств. Выдано денежных пайков семьям красноармейцев 534 185 руб. Оказывается помощь пострадавшим от контрреволюции. Производится выдача бесплатных детских обедов. До последнего времени выдано свыше 6 тыс. детских обедов. В волостях Слуцкого у. открыто 65 библиотек. Была проведена уездная партийная конференция, на которой было представлено 15 ячеек с числом членов 138 человек. За истекший месяц была проведена «Неделя Запфронта», несколько субботников и больших концертов-митингов.

Звезда. 1920. 30 вер.

З ЗАПІСУ РАЗМОВЫ ПА ПРАМЫМ ПРОВАДЗЕ ГАЛОЎНАКАМАНДУЮЧАГА ЎСІМІ ЎЗБРОЕНІМІ СІЛАМІ РЭСПУБЛІКІ С.С.КАМЕНЕВА З КАМАНДУЮЧЫМ ЗАХОДНІМ ФРОНТАМ М.М.ТУХАЧЭЎСКІМ АБ ХОДЗЕ АПЕРАЦЫІ СУПРАЦЬ БАНД БУЛАК-БАЛАХОВІЧА

24 лістапада 1920 г.

0 гадз. 35 мін.

Главком: Здравствуйте, Михаил Николаевич. Что скажете?

Тухачевский: Здравствуйте, Сергей Сергеевич. Дело в следующем. Операция против Балаховича в общем закончилась, 1-й дивизии, примерно в составе около 500 штыков и сабель при 6 орудиях, удалось прорваться в районе Капличи в направлении на Калки. Командарм 16-й утверждает, что все три дивизии отпущены нами в виде жалких остатков, и я того же мнения. Однако в Слуцке и его районе, который поляки ни за что не хотят ос-

тавить, производится мобилизация и набор добровольцев для Балаховича, что, конечно, опять пополнит его кадры. 10-я Кубанская кавдивизия преследует остатки 1-й дивизии, а главные силы 16-й армии будут перегруппированы на слущкое направление... В общем поляки очень нагло поддерживают Балаховича и банды, я считаю, что нужно принять решительные шаги против них, благо они составляют сейчас единственный наш фронт...

Расійскі дзяржаўны ваенны архіў. Ф. 104. Воп. 4. Спр. 516. Л. 6.

Беларуская справа пад час польскай акупацыі 1919—1920 гг.

Абапіраючыся на ваенную і палітычную падтрымку Антанты, увесну 1919 г. польскія легіёны рушылі на Беларусь. Не сустракаючы сур'ёзнага супраціўлення з боку бальшавіцкіх войскаў, палякі ўвосень выйшлі на лінію Дзвінск—р. Заходняя Дзвіна—Лепель—р. Бярэзіна—р. Прыпяць і авалодалі большай часткай беларускіх зямель. У выніку польскай інтэрвенцыі фактычна спыніла сваё існаванне Літоўска-Беларуская ССР. 22 красавіка 1919 г. кіраўнік Польскай дзяржавы Пілсудскі звярнуўся з адозвай «Да жыхароў колішняга Вялікага княства Літоўскага», у якой запэўніваў беларускі народ, што польскія жаўнеры прыйшлі на Беларусь дзеля яе вызвалення ад бальшавізму і што беларусам будзе дадзена магчымасць «а без ніякага гвалту ці націску з боку Польшчы вырашаць свае ўнутраныя нацыянальныя і рэлігійныя справы». У крывадушнасці гэтых слоў беларускі народ хутка змог пераканацца. На захопленай тэрыторыі ўсталяваўся жорсткі акупацыйны рэжым. Былі разлаганы мясцовыя органы самакіравання — сялянскія рады, разброены аддзелы самааховы і народнай міліцыі, якія баранілі беларускія вёскі і мястэчкі ад польскіх банд з канца 1918 г. перад адыходам нямецкіх войскаў. У той жа час польскія ўлады не перашкаджалі ўзнаўленню земстваў на Беларусі, бо тыя, у адрозненні ад сялянскіх рад, не закраналі эканамічных інтарэсаў тутэйшых польскіх памешчыкаў, стаялі на антыбеларускіх пазіцыях і выступалі супраць беларускай дзяржаўнасці.

Польская акупацыя выклікала масавае супраціўленне беларускага народа: стыхійна ствараліся партызанскія аддзелы, выбухалі антыпольскія выступленні і паўстанні. Учынены палякамі тэрор прыводзіў да крайняй радыкалізацыі народных мас, што давала добрую глебу для распаўсюджвання бальшавіцкай прапаганды. Нельга аспрэчваць той факт, што знач-

ная доля партызанскіх аддзелаў і падпольных групавак ці непасрэдна кіравалася, ці знаходзілася пад уплывам бальшавікоў.

Напярэдадні польскай акупацыі беларускі нацыянальны рух з-за палітычных рознагалоссяў быў расколаты і раз'яднаны. Яго палітычны цэнтр — Рада БНР — ужо з канца 1918 г. не ўяўляў сабою цэласнай арганізацыйнай структуры і фактычна існаваў толькі на паперы. Старшыня кабінета міністраў БНР Антон Луцкевіч у гэты час быў у Парыжы, а пасля — у Варшаве, дзе дыпламатычнымі захадамі дамагаўся ад сусветнага супольніцтва, і найперш ад Польшчы, прызнання Беларусі як суверэннай дзяржавы. Але з-за пазіцыі польскага ўрада і незацікаўленасці вядучых еўрапейскіх краін і ЗША ў беларускім пытанні, беларускі прэм'ер, нічога не дамогшыся, аказаўся ў палітычнай ізаляцыі. Пад уплывам красавіцкай заявы многія беларускія дзеячы пайшлі на супрацоўніцтва з палякамі, спадзеючыся з іх дапамогай здзейсніць ідэю незалежнасці Беларусі. Яны забылі, аднак, адну аксіёму: ніводны акупант яшчэ нікому добраахвотна волю не дараваў. Усе намаганні польскіх улад былі скіраваны на задушэнне беларускага нацыянальнага руху...

Ужо на трэці дзень акупацыі Мінска палякамі (10.8.1919) тут быў утвораны прадстаўнічы орган беларускіх арганізацый — Часовы беларускі нацыянальны камітэт (ЧБНК). Аснову яго склалі тыя беларускія дзеячы, што раней працавалі пры савецкай уладзе: А.Грыневіч, Х.Бандарчык, Я.Лёсік, І.Луцэвіч (Янка Купала), С.Рак-Міхайлоўскі і інш. Да іх далучылася прадстаўніцтва Беларускай хрысціянска-дэмакратычнай злучнасці (БХДЗ).

Паводле свайго статута, ЧБНК ставіў за мэту згуртаванне ўсіх беларускіх арганізацый Міншчыны дзеля падняцця нацыянальнай самасвядомасці, духоўнай і матэрыяльнай культуры беларускага народа...

Важным этапом у дзейнасці ЧБНК стала стварэнне ў снежні 1919 г. арганізацыйна-інструктарскага аддзела на чале з Трафімавым. Аддзел рыхтаваў і накіроўваў у воласці і паветы інструктараў (рэзідэнтаў) з мэтай арганізацыі ў беларускіх школах культурна-асветных гуртоў, чытальняў, кааператываў. Лік іх быў нясталы і даходзіў часам да 32 чалавек. Большасць інструктараў — сябры партыі беларускіх эсэраў альбо Беларускай камуністычнай арганізацыі. Заўважым, што нярэдка, прыкрываючыся афіцыйным мандатам ЧБНК, яны займаліся арганізацыйнай на месцах паўстанцкіх аддзелаў і падпольных групавак, за што часам арыштоўваліся польскай жандармерыяй. Дзякуючы працы інструктараў, камітэт змог развіць сваю дзейнасць на ўсю Міншчыну.

Ліст Ю. Лістапада старшыні Беларускай цэнтральнай школьнай рады Сымону Рак-Міхайлоўскаму

1 лістапада 1919 г.

Паважаны Пане Старшыня!

Ужо тры дні, як я прыехаў дадому. Па дарозе з Менска да Слуцка я прыпыняўся ў вёсках і абгаварваў школьную справу і раздаваў газеты.

Прыехаўшы ў Слуцк, я пайшоў да пана Начальніка павету, ён даў мне паперу, каб ніхто мне не шкодзіў, і сам выказаў, што ён рад усімі сіламі памагаць беларусам. Пан Школьны інспектар тэж добра аднёсся да мяне.

Пан Асвятцкі вельмі рад, што Вы паслалі працаўніка па школьных справах.

Што датычыць пана Абрамовіча, то ён, прачытаўшы Ваша пісьмо, спужаўся, бо ён да гэтага часу яшчэ і не думаў працаваць на карысць Беларусі. Сядзіць сабе ў польскай канцылярыі і запісвае ўхадзячыя і выходзячыя паперы. Ён кажа, што ў Слуцкім павеце людзі не хочуць адчыняць беларускія школы. Усё тое, што я пачуў ад Абрамовіча, паказвае, што ён зусім не беларус, а паляк, бо пасля службы ходзіць па Слуцку ў польскіх галунах (пагонах).

Тым часам я, не слухаючы пана Абрамовіча, пайшоў па бліжэйшых вёсках ад Слуцка, каб даведацца, у якім стане знаходзяцца вясковыя школы. Я даведаўся, што з адзінаццаці вясковых школ Слуц-

кай воласці адчынена толькі адна школа расейская. Што датычыць беларускіх школ, то ні адзін настаўнік пра іх нічога не ведаў, а прыгаворы падаюць, каб адчыніць хоць якую школу. Наогул скажаць, амаль што не ўсе школы падалі з'явы, каб адчыніць расейскую школу з польскай моваю.

Я за гэтыя два дні пабываў у дзвюх вёсках на бацькоўскіх сходах і вытлумачыў ім добра пра школьную справу, дык яны ўсе, як адзін, згадзіліся адчыніць беларускую школу. На сходах было больш як 100 бацькоў. Толькі напісалі ў прыгаворы такую згоду, што пачнуць вучыць па-беларуску тады, калі будуць прысланы ім беларускія падручнікі.

Я на кожным шагу тлумачу ўсім, як бліжэй, так і далёкім людзям, пра Беларускае школьную справу і з усіх бакоў чую прыхільнасць, але, як ім дастоль не было вядома ўсё гэта, дык я прасіў бы Вас, каб Вы наклапаціліся аб тым, каб можна было па ўсіх вёсках зрабіць другія сходы, на якіх быў бы прадстаўнік-беларус, і я спадзяюся, што на гэтых сходах галасавалі за беларускую школу.

Вось усё тое, што я паспеў за гэтыя тры дні зрабіць і даведацца. Цяперачы я Вас прашу, Пане Старшыня Школьнай Рады Меншчыны, каб Вы назначылі мяне назаўсёды рэзідэнтам Беларускіх школ Слуцчыны, бо тыя, на каго Вы так спадзяваліся, нават і не думаюць аб сваіх абавязках, гэта я кажу пра Абрамовіча.

Прычым, калі я толькі буду часова рэзідэнтам, дык я застаўся ў разбітага карыта, бо школы ўсе будуць заняты, і я застаўся без куска хлеба. Працую дзень і ноч, каб як зрабіць лепей і больш адчыніць беларускіх школ. Прысылайце ўсе настановы і інструкцыі і беларускіх падручнікаў. Яшчэ кажу, што школ вельмі мала адчынена, прыгаворы пададзены і чакаюць рэзальцыі начальства.

З пашанай Ю. Лістапад.

Пішыце як найхутчэй.

Яшчэ, пане Старшыня, дабаяўлю.

У мяне надта шмат знаёмых настаўнікаў вясковых школ. Яны даведліся, што я прыехаў з Менска, гэтыя тры вечары чалавек па дзесціх прыходзілі даведацца пра школы. Ім я растлумачыў, як належыць быць, і ні адзін з іх не мае нічога проціў і кожны згаджаецца ўвесці ў сва-

ёй школе беларускую мову. Толькі яны просяць, каб атрымаць адкуль-небудзь беларускіх падручнікаў і рады пабываць на курсах Беларусказнаўства, якія ў хуткім часе адчыняцца ў Слуцку.

У нас у Слуцку няма яшчэ ні школьнае павятовае рады, ні нацыянальнага камітэту. Гэтымі днямі ўжо выбярэм, бо будзе сход, здаецца, сёння ўвечары на гэтых пытаннях.

Працаўнікоў-беларусаў у нас надта мала. Людзі добрыя і спрыяючыя Беларусі, гэта Асвясцімскі, Пётрашкевіч, старшыня Беларускага гуртка Бараноўскі, а на Абрамовіча яны тэж маюць невялікую надзею. Што будзе зроблена мною за гэты тыдзень, дык я напішу, і як адчыняцца беларускія школы, то напішу, дзе і колькі іх будзе.

Юрка Лістапад.

**Ліст Андрэя Бараноўскага
кіраўніку інструктарска-
арганізацыйнага аддзела
Часовага беларускага
нацыянальнага камітэта
Яўсею Трахімаву (Трафімаву)**

Таварыш Трафімаў!

Хаця яшчэ мая праца не дала вялікіх знакаў, але ўсё-такі, дзякуючы таму, што едзе чалавек, пасылаю а сабе маленькую вестку. З прыездам у Слуцк я звярнуў увагу на арганізацыю павятовае Школьнае Рады Слуцчынны. Не маю магчымасці склікаць сход беларусаў, мною зложена часовая рада, паперу а зацверджанні якой пры гэтым пасылаю. Аб гэтым жа мною наслана папера і Павятоваму старасце. Уважна прашу найскарэй зацвердзіць раду, даць ёй датычачыя яе дырэктывы і выслаць усё гэта чэраз падаўца гэтага, нашага сябра Русака, бо, здаецца, праца будзе. Быў ужо на павеці. Агульнае ўражанне вельмі добрае. Сялянства, пачуўшы словы праўды, ідзе насустрач з адчыненай душой. У кожным слове іх чутна скарга на палякаў.

У вёсцы Ліпнікі Цараўскае воласці вучыцель ужо даўно пачаў знаёміць дзяцей з беларускай мовай, і сам чалавек вельмі спрыяючы беларускаму руху, але зазначаць у пратаколе а звароце школы з расейскай на беларускую не здарылася дзеля таго, што школа топнуе яшчэ трох

вёсак і склікаць сход было немажліва. Тут я залажыў культурна-просветны гурток «Вясковая Зорка», статут якой прывязу на зацверджанне. На каляды ўстрайваюць беларускія ігрышчы. Ставіць будуюць «Антося Лата» і «Па дарозе жыцця». Гурток мае на мэце пашыраць сведамасць па суседніх вёсках, дзе будзе закладаць чытальні. У вёсках Паўстынь і Валаты Цараўскае воласці і ў вёсцы Ісерна Пагоскай воласці ўдалося звярнуць расейскія школы на беларускія.

Прашу наведміць Радз, што дзеля школ беларускіх наш гурток выдае кнігі бясплатна. У вёсцы Заграддзе Цараўскае воласці залажыўся беларускі кааператыв «Гаспадар», пры якім мною зложена беларуская чытальня. Сялянства вельмі цікавіцца палітыкай, аб чым прыходзіцца гаварыць нямаля. Прывязу многа дакументаў. Не малое значэнне мае чытанне вершаў. Газета расхадзіцца добра. Нават у самых далёкіх вёсках здаралася знаходзіць нумары «Беларусі». У прадмесці м. Слуцка — Остраў — заснавана беларуская чытальня «Бацькаўшчына».

Будзь ласкаў, напішы, што дзеецца ў Менску наогул і асабіста ў нашых палітычных колах. Сялянства выносіць поўнае незадавальненне а здарэнні з Радаю. Прывязу дакументы. З Русаком гавары аб усім. Гэта пэўны наш працаўнік ува ўсіх кірунках.

Будзь здароў, дзядзька Трафімаў, наважваючы Вас

Андрэй Бараноўскі.

P.S. Прашу, чэраз Русака напішы, якія абавязкі школьнага рэзідэнта і ці магу я ці школьная рада рэкамендаваць на Слуцкі павет рэзідэнта і якая яму пенсія. А.Б.

**Ліст Я.Станкевіча ў Беларускаю
цэнтральную школьную раду**

На курсы з 30-га сакавіка занятак адбіваецца нармальна. У адносінах да акупацыйнай улады слухачы дзержацца добра, аніякіх самых малых парушэнняў, загадаў ці нядобраспаздванняў не было, і я пэўны, што і не будзе.

На 1 ліпеня сёлета назначаны ў Слуцку польскія неабавязковыя курсы для вучыцеляў усіх школ — маскоўскіх, беларускіх, польскіх. Мэта курсаў быўшых цяпер русіфікатараў — прыгатаваць ра-

зам і паланізатарай, хоць бы ў маскоўскіх школах. Вучыцельства, нават лепшае, дрыжачы за кусок хлеба, думае ўсё ісці на гэтыя курсы. Але быць на двайх курсах цяжка і амаль немагчыма. Дзеля гэтага на просьбу вучыцеля ўведзена на нашых курсах і польская мова, каторай вучу я.

Склад слухачоў наогул робіць добрае ўражанне. Вучыцеляў ёсць болей за 200, рэшта студэнты, гімназісты і інш. Усіх каля 350. Каб прымаць, дык набралася недзе чалавек яшчэ 300, а кажуць, што і болей. Стыхійна ідуць на беларускія курсы. Дзеля гэтага стараемся зрабіць другую змену.

Падмога на 10 марак у дзень выдаецца ўсім вучыцелям, што запісаліся да 30-га красавіка ўключна.

Але лектары, лектары!!! Я ніколі не спадзяваўся, каб маглі інтэлігентныя людзі так нягодна чытаць, як чытаюць Жаўрыд гісторыю беларускай літаратуры і Петрашкевіч геаграфію Беларусі. Жаўрыд чытае так нягодна, што яго лекцыя дае адзін пэўны мінус. Што да Петрашкевіча, дык тут мінуса пакуль што няма, але і аб карысці можна сумнявацца. Петрашкевіч зайсёды пачынае лекцыю ад слоў: «Паважаныя слухачы...» — і, прачытаўшы прафесарскім тонам мінут 15 — 25 (максімум!), канчае лекцыю. Мае ўвагі не памагаюць. Адказ у яго адзін: на такі вялікі ўрок, як 50

мінут, не хапае матэрыялу! Трэба ратаваць палажэнне. На курсы сабраўся ўвесь цвет вялікай слупкай інтэлігенцыі, ад гімназістаў і студэнтаў да былога гарадскога галавы і яго жонкі. Пастаўлена на карту справа беларускага руху ў Слуцкіне.

Усё зрабіце, каб як-та прыехалі лектар гісторыі Ігнатойскі, лектар паяння Чарняўскі альбо Тэраўскі.

Увага! Яшчэ да майго прыезду Школьная Рада Слуцкіны настанавіла выплачваць лектарам па 40 марак за гадзіну.

Калі няма лепшага лектара геаграфіі, дык неяк прагаруем з Петрашкевічам, але, канешне, прышліце з гэтым вучыцелем Мамчыцам адну вялікую карту Беларусі і на продаж, колькі можаце. Зрабіце, што можаце, каб прыслаць на курсы другога лектара літаратуры, калі гэта зрабіць немагчыма, дык прышліце на мой адрас 2 рукапісныя сшыткі гісторыі беларускай літаратуры Максіма Гарэцкага. Гэта можа напавіць хоць трохі лекцыі Жаўрыда. Маецца (а тут кнігі прадаюцца добра) для продажы кааператыўная кнігарня «Процераб», нядаўна тут закладзеная.

6.5.1920 г.

Кіраўнік курсаў беларусазнаўства
Янка Станкевіч.

Друкуецца паводле публікацый у часопісе «Спадчына» № 6 за 1994 г.

Слуцк. 1920—1921 гг.

З успамінаў Дзмітрыя Лаўрэнцэвіча Юр'ева, былога члена Слуцкага павятовага рэўкома

Гражданская война подходила к концу. Основные силы интервентов и белогвардейцев были разгромлены. Полки 22-й бригады 8-й дивизии получили приказ дислоцироваться в Слуцком уезде. Находившиеся здесь поляки отошли на новую границу западнее линии Тимковичи — Копыль. Штаб 22-й бригады разместился в Слуцке. Официально складывалась мирная обстановка на границе с Польшей. В действительности поляки формировали на своей территории бандитские отряды и даже целые войсковые соединения (Савенков, Булак-Балахович) и с ведома Пилсудского эти банды переходили советскую границу, открывали военные действия. По-

ложение в уезде было сложным. Существовавшая мелкая промышленность была разорена, а продразверстка на селе вызвала недовольство крестьян.

Вскоре после прибытия в Слуцк 22-й бригады меня ввели в состав Слуцкого уездного ревкома. При распределении обязанностей был утвержден заместитель председателя ревкома, которому было поручено заведование отделом управления. В этот период главной задачей этого отдела было восстановление Советской власти в уезде. В течение ноября 1920 г. во всех волостях были созданы ревкомы, а в селах — сельсоветы. Их возглавляли представители местных большевистских орга-

низаций, а по ряду волостей председатели были назначены представители воинских частей.

Январь 1921 г. В эти дни в городе и уезде проходили партийные собрания, на которых обсуждалась роль профессиональных союзов в хозяйственной жизни страны. В Слуцке профсоюзная дискуссия проходила не так бурно, как в больших рабочих центрах. Фигурировали две платформы: ленинская и троцкистская. Помню, на одном из таких собраний я докладывал о ленинских установках в профсоюзном движении, а секретарь укома Ахманов выступил с защитой тезисов Троцкого. Бурным было обсуждение, но коммунисты проголосовали за ленинскую платформу.

Восстанавливая хозяйство, приходилось еще крепко держаться за винтовку. Поэтому систематически проводились военные учения. Кронштадтское восстание воскресило надежды контрреволюционных элементов в уезде. В дни, когда проходил X съезд Коммунистической партии в Слуцке среди белого дня была попытка восстания. На базарной площади города вооруженная толпа, в которой были и бывшие гимназисты, открыла стрельбу, разогнала толпу на рынке и направилась к зданию ревкома. Однако отряд особого отдела милиции быстро ликвидировал этот мятеж.

В начале октября 1921 г. состоялась уездная партийная конференция. На ней большое внимание было уделено земельному вопросу. К этому времени в уезде малоземельные крестьяне дополнительно получили 42 тысячи десятин земли. Коллективы и коммуны находились в зачаточном состоянии. Их земельный клин не превышал 500 десятин. Основным орудием были борона да соха. Присутствующие делегаты на конференции с большим вниманием слушали выступления представителей ЦК Белоруссии о развитии сельского хозяйства в преломлении новой экономической политики. Но каково же было их изумление, когда информация представителей свелась к тому, что надо форсировать организацию крестьянства в коммуны. Мне как председателю посевного комитета пришлось выступать против такой линии в земельном вопросе, как преждевременной, не отвечающей принятым решениям X съезда партии. Сплошная организация крестьянства в коммуны в тот период звуча-

ла красивым лозунгом, но оторванным от действительности.

В середине октября 1921 г. в Минске состоялась X партийная конференция. Наша делегация оказалась единственной, которая не разделяла точку зрения присутствующих по земельному вопросу. Тогда по предложению Кнорина, секретаря ЦБ Коммунистической партии Белоруссии, в повестку дня был включен наш содоклад. Его сделать наша делегация поручила мне. И хотя партконференция приняла тезисы ЦБ, но осуществить их не смогла. Только спустя десять лет — это уже только в 1930-е годы — утвердился на селе колхозный строй, а опыт создания коммун не имел успеха, и они были преобразованы в колхозы.

Установив Советскую власть, вплотную подошли к осуществлению культурной революции. Не хватало учителей, а также письменных принадлежностей, учебников. Были случаи, когда снабжение бумагой, перьями, карандашами шло за счет контрабанды, отобранной пограничниками. Многие школы требовали капитального ремонта. В дореволюционном Слуцке были мужская и женская гимназии, коммерческое и духовное училища. Большинство учителей этих заведений продолжали работать в советских средних школах, названных школами 2-й ступени. Тогда вместо учитель вошло в употребление название школьный работник — сокращенно «шкраб». На уездном съезде Советов обсуждался доклад о народном образовании. К тому времени вместо отдела управления на меня возложили обязанности заведования отделом народного образования.

В июне в Слуцке работали Белорусские курсы учителей, на которых присутствовало около 200 человек. Эти курсы посетил поэт Якуб Колас. Его выступления всегда проходили оживленно и интересно. О посещении Слуцка он написал в одном из номеров газеты «Советская Белоруссия»: «Слуцк — тихий и небольшой городок...», но природа и люди напоминают ему «...здесь Белорусский дух, здесь Белорусью пахнет». Такими словами заканчивался его небольшой очерк. На память с ним сфотографировалась группа учителей и работников народного образования, к сожалению фотография у меня не сохранилась.

Нічыпар Бянько.

Сцяпан Красуцкі.

В городе существовал драматический кружок. Он состоял из местной интеллигенции. В небольшом театре кружковцы дважды в месяц показывали пьесы дореволюционного репертуара. В связи с этим меня критиковали и критиковали справедливо, ведь на самом деле современный репертуар отсутствовал.

Многогранная работа в уезде требовала большого количества грамотных людей.

26 слуцкіх партызан

Жыхарам горада добра знаёмы вуліцы 14 Слукіх партызан і Камсамольская. Яны звязаны адзінымі падзеямі 1920 г. Пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі ў Слуцку была ўстаноўлена савецкая ўлада. Але неўзабаве Случчыну акупіравалі палякі. Народ падняўся на барацьбу з захопнікамі. Кіраваў падпольным і партызанскім рухам павятовы камітэт КП(б) на чале з І. Бачко і М. Юшкевічам.

У красавіку 1920 г. палякам удалося арыштаваць 26 падпольшчыкаў і партызан, якія сабраліся на нараду. 14 красавіка польскі ваенна-палявы суд прыгаварыў да расстрэлу 14 чалавек. 12 партызан былі прыгавораны да катаржных работ. Патрыётаў расстралялі на гарадскіх могілках. Апошнімі словамі іх былі: «Мы памром, але прыйдзе Чырвоная армія і прагоніць вас! Нас замяняць тысячы новых байцоў».

Пасля вызвалення Слуцка астанкі 14 слукіх партызан былі перанесены на вуліцу Шырокую, самую прыгожую ў горадзе, і там пахаваны. Патрыёты былі маладыя, камсамольскага ўзросту. Вуліцу Шырокую перайменавалі ў Камсамольс-

С этой целью была создана в Слуцке партийная школа. Здесь в течение шести месяцев работники волостей пополняли свои знания.

В период моей работы в Слуцке вместе со мной работали: Юшкевич — секретарь укома, Владимиров — председатель ревкома, а позже уисполкома, Танхилевич — секретарь укома после Юшкевича, Аскольдов и Бауман — работники аппарата укома, Козлас — председатель продовольственной комиссии, Пассаманик — зав. отделом здравоохранения, Синюк — секретарь ревкома, позже уисполкома, Чиж — зав. земельным отделом, Борисов — председатель Тимковичского волревкома и др.

... На 2-м Всебелорусском съезде Советов меня избрали членом Белорусского ЦИК от Слуцкого уезда. С 1922 года стал работать в ПУРе (политуправление Реввоенсовета Красной Армии) и, естественно, сменил место жительства: из Слуцка переехал в Москву.

Фонды Слуцкага краязнаўчага музея.

кую. А вуліца Кладбішчанская, па якой вялі іх у апошні шлях туды, дзе яны былі расстраляны, перайменавана ў вуліцу 14 Слукіх партызан.

У 1926 г. на брацкай магіле герояў-партызан быў пастаўлены гранітны помнік. Вось прозвішчы загінуўшых:

БЫЧЭНКА Міхail.

БЯНЬКО Нічыпар.

ГРАЧУК Яфім.

КРАСУЦКІ Сцяпан.

ЕМЯЛЬЯНЧЫК Міхail.

КАМІНСКІ Аляксандр, польскі салдат-камуніст.

РЭУТОВІЧ Міхail.

САЛАДУХА Пётр.

СІМАНОВІЧ Яўхім (Антон) Іванавіч, нарадзіўся каля 1894 г. у в. Агароднікі ў сям'і сялян. Служыў у царскай арміі. Пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі служыў у Чырвонай гвардыі і органах Надзвычайнай камісіі.

З успамінаў брата Я. Сімановіча Антоні Іванавіча

Пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі мой брат Яўхім вярнуўся на радзіму і працаваў у ВЧК. Мы жылі ў цёткі, бо бацькоў

ужо не было, яны памерлі. У час польскай акупацыі Яўхім прымаў актыўны ўдзел у барацьбе супраць ворага, веў падпольную работу. Мне часта прыходзілася дапамагаць яму: выконваў розныя даручэнні, расклеяў лістоўкі і г.д. Я быў малодшы і вучыўся яшчэ ў гарадскім пачатковым вучылішчы. Пашпарта ў мяне яшчэ не было, была даведка. І калі Яўхім выходзіў у горад, то карыстаўся ёй. Таму і на судзе ён праходзіў як Антон. Антонам ён значыцца і ў спіску расстраляных. Арыштавалі брата на сходцы ў хаце Салавейчыка. Калі ўварваліся жандары, Яўхім стрэліў і выскачыў на двор, дабег да вуліцы Чырвонаармейскай, але ворагі дагналі яго і арыштавалі. А 25 красавіка брата з іншымі барацьбітамі расстралялі.

СЦЕПАНОВІЧ Пётр.

ЦІШКЕВІЧ Максім.

ЦІШКЕВІЧ Мікалай.

ЦІШКЕВІЧ Міхаіл, нарадзіўся ў 1900 г. у м.

Грэск.

ЯРМАЛІЦКІ Пётр, польскі салдат-камуніст.

* * *

Асуджаныя на катаржныя работы 12 партызан былі вывезены ў Польшчу ў турму Дон-Корн у Познані. Са 120 чалавек, што былі ў гэтай турме, 60 памерлі, іншыя захварэлі на сухоты. Сярод памерлых былі 3 партызаны са Слуцка. Астатніх, зусіх хворых, пасля 17-месячнай катаргі абмянялі на польскіх контррэвалюцыянераў і прывезлі ў Беларусь. Але здароўе многіх было падарвана. На жаль, далейшы лёс многіх з іх невядомы.

ГЛАДКІ Аляксандр Максімавіч, нарадзіўся ў в. Саўкова Слуцкага пав. (цяпер Капыльскі р-н) у 1902 г. Асуджаны на 10 гадоў катаргі. Памёр у 1952 г.

ДВАРЭЦКІ Якуб, прыгавораны да 3 гадоў турмы.

ЖУРАЎСКІ Цімафей, прыгавораны да 10 гадоў катаргі. Памёр у турме.

КІМЛАЧ Максім, прыгавораны да 4 гадоў катаргі.

КРАСУЦКІ Пётр, прыгавораны да 10 гадоў катаргі.

КУХАРЧЫК Міхаіл, прыгавораны да 10 гадоў катаргі. Пасля абмену вучыўся два месяцы ў Цэнтральнай партыйнай школе Беларусі, пісаў вершы, марыў напісаць пра партызан, але цяжка захварэў і ў 1921 г. памёр. Пахаваны ў Мінску.

ЛЁСІК Мітрафан, прыгавораны да 10 гадоў катаргі.

МЯЦЕЛЬСКІ Васіль Уладзіміравіч, нарадзіўся

Пётр Саладуха.

Я.І.Сімановіч.

Мікалай Цішкевіч.

Міхаіл Цішкевіч.

ў 1901 г. у м. Грэск у сям'і селяніна. Асуджаны на 10 гадоў катаргі. У 1925 г. закончыў Мінскі політэхнічны інстытут, працаваў навуковым супрацоўнікам.

З успамінаў В.У.Мяцельскага

У час польскай акупацыі я ўдзельнічаў у падпольнай рабоце супраць палякаў. У Слуцку з падпольнага камітэта я ведаў толькі Міхаіла Кухарчыка. Праз яго меў сувязь з Янам Сімановічам і Сямёнам Чыжом. У воласці ствараліся падпольныя партызанскія атрады. У красавіку 1920 г. як арганізатар грэскіх партызан быў выкліканы на нараду ў Слуцк. Сабраліся ў невялікім доміку. Мы яшчэ не паспелі адкрыць нараду, як у домик імгненна ўварваліся ці то жандары, ці то польскія жаўнеры і ўсіх нас схапілі. Добра памятаю толькі бойку. Нас хтосьці выдаў.

Мне было 19 гадоў. Мая сястра Ульяна Казубовіч (потым загінула ў фашысцкіх засценках) казалася, што бацька прадставіў на мяне даведку, у якой быў дадзены ўзрост менш за 18 гадоў, таму я быў прыгавораны да катаржных работ на 10 гадоў.

С.А. Чыж.

Нас вывезлі ў Польшчу ў турму Дон-Корн у Познані.

Пасля заключэння мірнага дагавора з Польшчай мы пісалі ў Чырвоны Крыж заяву з указаннем прозвішчаў усіх

палітзняволеных. Неўзабаве да нас прыехаў прадстаўнік Чырвонага Крыжа, прывёз прадукты і крыху грошай. Пазней усіх нас, хто застаўся жывым, накіравалі ў Варшаву. Там мы прабывлі некалькі дзён у лагеры, потым былі адпраўлены ў Беларусь. Нас сустрэла дэлегацыя на чале з сакратаром ЦК КП(б)Б В.Кнорыным. У 1921 г. па пучёўцы ЦК камсамола Беларусі я паступіў на падрыхтоўчае аддзяленне Мінскага політэхнічнага інстытута.

СИМАНОВІЧ Іван (Ян), прыгавораны да 4 гадоў катаргі. Памёр у 1920 г. у турме.

СЯМІДЗЕЛАЎ Аляксандр, прыгавораны да 10 гадоў катаргі.

ТЫШКЕВІЧ Сцяпан, прыгавораны да 3 гадоў турмы.

ЧЫЖ Сямён, прыгавораны да 10 гадоў катаргі.

В.С.Відлога.

Дакументы сведчаць

АБВЕСТКА ПОЛЬСКАГА ПАЛКОЎНІКА І КАМАНДЗІРА АКРУГОВАГА ЭТАПУ ШЭМЕТА АБ РАССТРЭЛЕ І ПРЫГАВОРЫ ДА ТУРЭМНАГА ЗАКЛЮЧЭННЯ СЛУЦКІХ ПАРТЫЗАН*

Жаўнеры: Ярмаціцкі Пётра, Емялянчык Міхась, Камінскі Аляксандр і прыватныя асобы: Сімановіч Антось, Бычэнка Міхась, Грачук Яўхім, Красуцкі Сцяпан, Саладуха Пётра, Рэзювіч Міхась, Тышкевіч Максім, Тышкевіч Міхась, Тышкевіч Мікалай, Сцепановіч Пётра і Бенько Нічыпар пастановаю палявога суда камандзіра акруговага этапа Менска-Літоўскага, дня 24 красавіка 1920 г. за здраду і змову супроць войска польскага прысуджаны да кары смерці праз расстрэл. І гэты прыговор, праз дзве гадзіны пасля абвешчання, 25 красавіка, а 10-й гадзіне раніцы ў Слуцку быў выкананы.

Пастановаю гэтага ж суда за такія ж учынкi прыгавораны да 10 год катаргі:

Жаўнеры: Гладкі Аляксандр, Красуцкі Пётр і прыватныя асобы: Сімановіч Ян, Мяцельскі Васіль, Чыж Сямён, Кухарчык Міхась, Жураўскі Цімох, Семідзелаў Аляксандр і Лёсік Мітрафан.

За тое, што ведаў аб гэтай змове і здрадзе і не паведаміў начальству, Кімлач Максім прыгавораны гэтым жа судом на 4 гады катаргі.

Дварэцкі Якуб і Тышкевіч Сцяпан за тое, што схавалі карабіны без дазволу ўлады, прыгавораны гэтым жа судом да 3 гадоў турмы кожны.

Шэмет, палкоўнік і камандзір акруговага этапа.

Фонды Слуцкага краязнаўчага музея.

Чатырнаццаць слуккіх партызан

Патанулі ў дыме веснавыя далі,
Родны край імглою апавіў туман.
За Радзіму-маці сэрцы аддавалі
Чатырнаццаць слаўных слуккіх партызан.

Узнялася ціха баявая песня,
Яе горда слухаў навакольны люд.
Чужаніца люты над магілай цеснай
Прачытаў паўстанцам свой ліхі прысуд.

Вы не плачце горка, родныя матулі:
Як арлы, стаялі мужныя сыны;
Родныя прасторы бачылі і чулі:
Білі па-геройску ворагаў яны.

Ведае Айчына пра сыноў адданных,
На магіле помнік памяць апячэ.
Услаўляюць песні слуккіх партызанаў,
Ды ў матулі слёзы на шчацэ...

Андрэй Лешчанка.

*Падобныя абвесткі ў красавіку 1920 г. былі парасклеяваны па ўсёй Беларусі. Некаторыя прозвішчы ў дакументах адрозніваюцца ад іх правільнага напісання.

У барацьбе супраць захопнікаў

З успамінаў П.Н.Грыцкевіча

ГРЫЦКЕВІЧ Пётр Навумавіч, нарадзіўся ў 1897 г. у в. Варкавічы Слуцкага павета. У 1912 г. закончыў Лучнікоўскае двухкласнае і прадоўжыў вучобу ў Слуцкім вучылішчы. З 1916 г. па 1917 г. у царскай арміі. Пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі вярнуўся ў родную вёску, дзе працаваў сакратаром валаснога рэўкома. У 1918 г. здаў экзамен на званне настаўніка народнай школы. У гады польскай акупацыі (1919—1920) — член валасной падпольнай партыйнай ячэйкі, партызан Слуцкага партызанскага атрада. Удзельнік абедзвюх падпольных слuckіх павятовых канферэнцый. З 1920 г. член Камуністычнай партыі. Прымаў удзел у вызваленні Слуцка ад польскіх акупантаў.

Дэлегат X, XII, XIV з'ездаў КП(б)Б. Быў членам ЦВК БССР. З 1921 г. па 1941 г. на партыйнай і педагогічнай рабоце ў Слуцку і Мінску. З пачатку Вялікай Айчыннай вайны на фронце: камісар асобнага сапёрнага батальёна. Загінуў на Заходнім фронце на пераправе праз Дняпро каля в. Салаўёва ў кастрычніку 1941 г.

Помнік 14 слuckіх партызанам. 1926 г. Знішчаны ў гады Вялікай Айчыннай вайны.

Десятого августа 1919 года поляки заняли Слуцк. Для нелегальной работы в городе была оставлена группа партийцев и создан уездный подпольный комитет Коммунистической партии. В деревнях Слуцкого уезда начали создаваться подпольные большевистские ячейки. Осенью 1919 года и в нашей деревне Варковичах организовалась волостная ячейка партии. Нас было всего несколько человек. Руководил нами член уездного комитета Иван Иванович Бочко. Наша волостная ячейка охватывала деревни: Варковичи, Лучники,

Помнік 14 слuckіх партызанам. Пастаўлены на вул. Камсамольскай у 1970 г. замест знішчанага.

П. Н. Грышкевіч.

Серяги, Безверховичи, Подлипы, Ушаловичи, Василюки, Бокшицы, Браново. Мы призывали население не давать наглым захватчикам ни продовольствия, ни денег, ни людей для работы. Наши призывы находили живой отклик у крестьян, которые уже испытывали все ужасы хозяйничания польских панов.

На окраине Слуцка в маленьком домике девушка-коммунистка печатала на пишущей машинке воззвания, листовки. Члены ячейки расклеивали эти воззвания на видных местах в окружающих деревнях, разбрасывали листовки и в городе, особенно по базарным дням. Волостная ячейка поднимала и организовывала крестьян на вооруженную борьбу против поляков.

Как мы работали? Сперва мы находили надежных людей. Мы объясняли такому надежному человеку наши задачи, затем давали ему винтовку, обязывали хорошо спрятать ее и быть готовым в любую минуту выступить. Таким образом в Варковичах и Серягах организовался партизанский отряд — 28 партизан, вооруженных винтовками и имевших к ним по несколько десятков патронов. Желающих уйти в партизаны в окрестных деревнях было много, но на всех не хватало оружия.

В начале 1920 года в Слуцке состоялась 1-я уездная подпольная конференция большевиков. Она проходила в доме на углу Болотной и Копыльской улиц. Съехались представители со всего уезда. К тому времени почти во всех волостях уже существовали подпольные ячейки. На конференции все делегаты заявили, что крестьяне поддержат открытое выступление против оккупантов. Один из партизан-партийцев говорил на конференции:

— Народ подготовлен. Дайте только приказ, мы соберем крестьян и возьмем Слуцк.

Уездная конференция дала указание усилить работу по подрыву тыла польской армии. Делегаты вернулись в свои отряды, и с весны 1920 года участились случаи порчи военного имущества оккупантов, разрушения железнодорожных путей, взрыва мостов.

Помню, наш отряд получил задание повредить телеграфную линию. Нам удалось перерезать провода и повалить столбы на расстоянии двух-трех километров. Польское командование прислало в Варковичи карательную экспедицию. Каратели забрали у крестьян скот, дочиста ограбили деревню и наложили большую контрибуцию. Это вызвало возмущение крестьян не только в Варковичах, но и в других деревнях.

В апреле 1920 года в Слуцке произошел большой провал. В домике сторожили театра Соловейчика шло уездное совещание партизан. О нем пронюхали жандармы. Сторожка была окружена, и участники собрания арестованы.

Мы, в Варковичах, узнали об этом на другой день. Уездный комитет партии предложил отряду быть наготове. Боясь провала, мы предложили партизанам вместе с молодежью уйти в воробьевские леса. Партизаны перешли на нелегальное положение, спали не дома, а на гумнах и в лесу.

После слуцкого провала нашей ячейке было поручено перенести оружие в более надежное место. На потайном складе в Слуцке были запрятаны винтовки, патроны, бомбы, литература. И вот однажды ночью человек десять коммунистов и партизан направились в Слуцк и всю ночь переносили свой опасный груз. Оружие и литература были спрятаны по деревням, в огородах, на гумнах. Польские власти считали, что они покончили со слуцкими большевиками. Но уже к 1 мая почти по всему уезду и по городу были расклеены воззвания коммунистической партии и разбросана литература.

В июне 1920 г. состоялась 2-я Слуцкая уездная конференция большевиков. Место для нее было выбрано километрах в пяти от Слуцка, на болоте. Кругом, во ржи, стояла охрана: несколько партизан, вооруженных винтовками. На конференции

присутствовал представитель ЦК Коммунистической партии Литвы и Белоруссии.

Поздно ночью, поодиночке собрались в указанное место человек двадцать делегатов от волостных партийных организаций. Далеко от места встречали их члены уездного комитета и надежные партизаны. На конференции стоял вопрос о подготовке к открытому выступлению против поляков при приближении Красной Армии к Слуцку. Мы уже знали, что на Украине конница Буденного гонит поляков. Недаром оккупанты с таким озлоблением и остервенением набрасывались на крестьянство, отыскивали партизан, подвергая уничтожению целые деревни.

На случай выступления мы заранее заготовили из материи красные звездочки, чтобы иметь в этот момент отличительные знаки. Звездочки хранились на сумке, под соломой.

Когда началось июльское наступление Красной Армии, из уездного комитета пришел Бочко и предложил отряду немедленно собраться.

— Ну, товарищи, мы двигаемся на Слуцк, нужно выбить оттуда поляков и защитить город от полного разрушения, — сказал он.

Партизаны вышли на улицу с винтовками и выстроились в колонну. Крестьяне, женщины, дети плакали от радости, целовали и обнимали партизан. Матери говорили сыновьям: «Идите, сынки, бить поляков, чтобы они больше не вернулись!»

Наш отряд под командой Бочко вошел в Лучники. Здесь мы убили полицейских

и солтысы и направились к Слуцку. Оккупанты жгли и разрушали город. Население попряталось на чердаки и в подвалы. Всю ночь с 14 на 15 июля через город спешно отступали польские части, все грабя и поджигая на своем пути. Они подожгли коммерческое училище — трехэтажное здание. Был взорван и подожжен вокзал, разрушены пути. Некоторые дома были облиты смолой и подожжены. Расположившись на другом берегу, враг начал обстреливать горящие кварталы.

Огнем было уничтожено более 150 домов по улицам Володарского, Комсомольской и Юрьевской, жертвами огня становились и люди.

Увидев партизан на улицах города и узнав от своей разведки и подходе частей Красной Армии, польские войска отступили к Пинску. Наш отряд занял учреждения, железнодорожную станцию. Был выделен начальник по охране складов. В город вступили части 2-й дивизии. Вперед шел броневик. Красноармейцев и партизан радостно встречали, ликование охватило всех трудящихся Слуцка. Мы не могли продвигаться вперед: нас обнимали, слезы радости катились по лицам.

2-я дивизия двинулась дальше преследовать отступающего врага. Партизаны к ней присоединились. Члены уездной партийной организации отправились по волостям Слуцкого уезда для организации ревкомов.

Друкуецца па кн.: Белоруссия в борьбе против польских захватчиков в 1919—1920 гг. Мн., 1940. С. 133—137.

Варкавіцкая ячэйка дзейнічала

З успамінаў М.К.Шыловіча, удзельніка барацьбы з польскімі акупантамі ў 1919—1920 гг.

ШЫЛОВІЧ Міхаіл Кузьміч, нарадзіўся ў в. Варкавічы ў 1900 г., член КПСС з 1920 г., вучыўся ў Маскве ў Пятроўскай (Ціміразеўскай) акадэміі (1925), абараніў кандыдацкую дысертацыю (1937), удзельнік Вялікай Айчыннай вайны. Узнагароджаны ордэнамі Чырвонай Зоркі, Айчыннай вайны 1-й ступені, Працоўнага Чырвонага Сцяга, медалямі. Працаваў і жыў у Маскве.

У канцы жніўня 1919 г. да мяне ў вёску наведваў Міхаіл Юшкевіч, якога я добра ведаў па гімназіі, і прапанаваў прыняць удзел у рабоце падпольнай камуністычнай

арганізацыі супраць польскіх захопнікаў. Пры гэтым сказаў, што ў Варкавічах ужо дзейнічае падпольная камуністычная ячэйка, а яе арганізатарам з'яўляецца Іван Цімафеевіч Валетка. Я даў згоду. Усяго ў Варкавіцкай ячэйцы было восем чалавек, акрамя мяне: Іван Цімафеевіч Валетка, Дзмітрый Цімафеевіч Валетка, Хрысанф Лаўрэнцэвіч Дубалека, Пётр Навумавіч Грыцкевіч, Дзмітрый Навумавіч Грыцкевіч, Іван Мікалаевіч Басалыга, Пётр Іванавіч Лістапад, Рыгор Мацвеевіч Чуйко. У сусед-

ній в. Сярагі таксама была падпольная ячэйка, арганізатарам і кіраўніком якой быў А.І.Шклярэўскі. Павятовую падпольную камуністычную арганізацыю ўзначальваў камітэт у складзе старшыні І.І.Бачко, сакратара М.В.Юшкевіча і члена У.Баглаева.

Камітэт арганізаваў барацьбу супраць ворагаў, а таксама друкаванне і распаўсюджванне лістовак. Помню, найбольш масавым і актыўным было распаўсюджванне іх у пачатку красавіка 1920 г. перад Вялікім днём. Да нас у вёску з горада лістоўкі дастаўляў В.В.Папавіч. Але у тым жа месяцы польскай дэфензіве ўдалося напасці на след Слуцкай падпольнай арганізацыі. Была арыштавана машыністка Маня Ярха, зроблены аблавы на многіх явачных кватэрах. М.В.Юшкевіч прапанаваў на гэты час камітэту перабрацца ў Варкавічы. Явачнай кватэрай фактычна тут стала старое гумно, да якога было зручна дабірацца, асабліва ноччу.

У многіх вёсках павета былі створаны партызанскія атрады, якія ажыццяўлялі дыверсіі — рвалі тэлефонную сувязь, грамілі паліцэйскія ўчасткі, падпальвалі склады і масты і г.д. Так, на мінскім гасцінцы паміж вёскамі Васілінкі і Хранова, варкавіцкімі і сяражскімі партызанамі на вялікай адлегласці былі зрэзаны тэлеграфныя слупы, правядзі.

У канцы мая М.В.Юшкевіч быў накіраваны павятовым падпольным камітэтам для асабістай сувязі і атрымання дырэктыв у штаб Заходняга фронту. Пасля вяртання ён мне сказаў, што ў бліжэйшы час патрэбна правесці 2-ю павятовую канферэнцыю і выбраць для яе правядзення месца. Разам з ім мы агледзелі месца ў 2 км на захад ад вёскі, на забалочаным лузе. Канферэнцыя была прызначана на першую палавіну чэрвеня. І вось на-

стаў той дзень. Сабраліся члены падпольнага павятовага камітэта і прадстаўнікі валасных партыйных арганізацый. Удзел прынялі і камуністы партыйных ячэек вёсак Варкавічы і Сярагі. Праходзіла канферэнцыя пад аховай мясцовых партызан. М.В.Юшкевіч расказаў прысутным аб сваім наведванні штаба, пазнаёміў з атрыманымі там інструкцыямі, расказаў, якімі павінны быць дзеянні партызан пры падыходзе Чырвонай арміі.

Хутка пасля канферэнцыі па даручэнні Юшкевіча мною са Слуцка ў Варкавічы быў дастаўлены сцяг, які знаходзіўся ў Баглаева. На чырвоным палотнішчы былі нашыты чорнымі літарамі словы «Смерць паразітам». Крыху пазней на часовае захоўванне мне былі перададзены чырвоныя зорачкі. З Жукава ў Варкавічы Дз.Грыцкевічам і І.Басалыгам былі дастаўлены вінтоўкі, а Дз.Валетка і Х.Дубалека прывезлі тры скрынкі патронаў.

У пачатку ліпеня 1920 г. польскія акупанты асабліва лютавалі ў сувязі са сваімі няўдачамі на фронце. Палілі вёскі, адбіралі ў насельніцтва коней, забівалі людзей і г.д. Нам, партызанам, быў дадзены загад — знаходзіцца ў баявой гатоўнасці, несці ўзброеную ахову вёскі ўначы час, а пры спробе падпаціць яе даць адпор. Ноччу з 14 на 15 ліпеня ў многіх месцах віднеліся сполахі пажараў, у Слуцку — таксама. Назаўтра да нас прыскакаў на кані сувязны Ваданосаў і перадаў, каб мы накіроўваліся ў Слуцк. Хуценька прышылі мы на левыя рукавы зорачкі і, узброеныя, накіраваліся ў горад. Набліжаліся да горада часці Чырвонай арміі, партызаны захапілі станцыю і другія ўстановы. Вораг спешна адступаў. У гэты ж самы дзень у гасцініцы «Брыстоль» быў арганізаваны рэвалюцыйны камітэт на чале з І.І.Бачко.

Гэта было ў дваццатым

...15 ліпеня 1920 года 1-ы і 23-ы аўтабронетрады, сфарміраваныя ў Петраградзе напярэдадні Кастрычніцкага ўзброенага паўстання, прайшлі тысячы кіламетраў франтавымі дарогамі па Украіне, Паўночным Каўказе, лясках і балотах Пскоўшчыны, падышлі да ракі Случ. Мост цераз раку быў спалены.

Аляксандр Манахаў і Мікалай Сяр-

гееў вылезлі з машын, памыліся, прыселі, пачалі абдумваць, як фарсіраваць раку.

Падышоў селянін з суседняй вёскі. Ён і паказаў драўляны мост, па якім чырвоныя байцы маглі прайсці на браневіках.

Зараўлі матары, браневікі папаўзлі поплавам. З вёскі навывперадкі беглі хлапчкі.

— А ну, хлопцы, падсабляйце! — весе-

ла гукнуў Аляксандр Манахаў, загадаўшы дзесям кідаць усялякае ламачка на мост. Работа кіпела. Аляксандр скінуў прамаслены камбінезон, працаваў у адной цяльняшцы (памяць аб Балтыцы, дзе службыў матросам на кананерцы).

Браневікі пачалі асцярожна перапраўляцца на другі бераг, а селянін ішоў наперадзе, рукамі паказваў вадзіцелю, як лепей праехаць. Хлапчукі весела пасаблялі сталёвым машынам і запіхвалі за шчокі перасыпаны тытунём, прапахлы машынным маслам сіняваты цукар — частунак дзядзькі ў «паласатай кашулі».

Зноў знаёмы гасцінец. Апусцелі вуліцы Слуцка. Дзе ж вораг?.. За ўзгоркам жаўцеў пыл: вораг адступаў. У бінокль было відаць, як пагойдваліся гарматы: атакаваць у лоб нельга — можна было напароцца на агонь артылерыі.

Прынялі рашэнне: дзвюм машынам абысці калону з левага флангу, машыне Манахава — з правага, а ў раёне вёскі Бязверхавічы ўдарыць з двух бакоў.

— Па машынах! — прагучала каманда.

Бранявік Манахава звярнуў управа і пакаціўся па пыльным прасёлку. Абпал даспявала збажына, у небе не змаўкалі жаўранкі. Аляксандр адкрыў люк машыны, з асалодай уздыхнуў водар палеткаў. Голас вадзіцеля Мікалая Самета вывеў яго з задумнення.

— Таварыш камандзір, бачу калону.

— Я таксама бачу, — адказаў Манахаў, закрываючы люк машыны і кладучы далоні на рукаяткі кулямёта.

А па гасцінцы кіламетры на два расцягнулася чужая, варожая пяхота, кавалерыя, абозы — пілсудчыкі везлі нарабаванае барахло.

Задрыжаў у руках Манахава «максім», па сталёвым корпусе машыны градам забарабанілі стрэлянныя гільзы. А на гасцінцы ўсчаўся верхал: коні ўздыбіліся, пачалі перакульваць павозкі, вырывацца з рук жаўнераў, кідацца ў поле. Салдаты падалі ў дарожны пыл, вялі беспарадкавы агонь па браневіку, а бранявік біў і біў з кулямёта бяскончымі чэргамі.

Захапіўшыся боем, Манахаў не заўважыў, як пілсудчыкі павярнулі ў яго бок гарматы. Зусім побач разарваліся снарады, па машыне забарабанілі асколкі. Прамым

Аляксандр Манахаў.

М.М.Сяргееў.

пападаннем снарада развярнула матор, шыбанула полымя. Экіпаж пакінуў машыну, стаў адпаўзаць у жыта.

Калі рассяёўся дым і пыл, Манахаў ляжаў ніцма, па яго шырокай спіне распылвалася чырвоная пляма. Асколак снарада скасіў байца напавал. Сябры падхапілі камандзіра, вынеслі з поля бою. З другога боку нарасталая яшчэ больш частая страляніна — гэта падышлі два другія браневікі: яны завяршылі разгром калоны.

М.Сяргееў пісаў у сваіх успамінах: «Хавалі Манахава на другі дзень, 16 ліпеня 1920 года. Паставілі труну з целам нябожчыка на бранявік «Вораг капіталу», які папрасілі ў камандавання суседняга, 1-га аўтабронетрада. Гэта быў той самы легендарны бранявік, з якога 3 красавіка 1917 года, пасля вяртання з эміграцыі, Уладзімір Ільіч Ленін выступаў перад рабочымі, салдатамі і матросамі на Фінляндскім вакзале. Цяпер на ім везлі ў апошні час баявога таварыша. Тым красавіцкім днём семнаццаціга года ён таксама быў на вакзале, слухаў Ільіча, пакляўся выканаць яго заветы і загінуў як герой рэвалюцыі...

Іграў палкавы аркестр, уздоўж вуліцы Шасейнай (цяпер вуліца імя У.І.Леніна) стаялі сотні гараджан. Многія плакалі. Жалобны картэж накіраваўся да гарадскога саду, дзе Манахава і пахавалі. Пазней мне стала вядома, што па рашэнні гарадскіх улад сад назвалі імем героя. На другі дзень наш бронетрада працягваў наступленне ў бок Баранавіч...

М.Кутнявецкі.

Літаратура і мастацтва. 1970. 20 лют.

Падзеі на Случчыне ў 1920 г. (Случкае паўстанне)

КАНЕЦ САВЕЦКА-ПОЛЬСКОЙ ВАЙНЫ 1919—1920 гг.

Случкае паўстанне адбылося ў самым канцы грамадзянскай вайны ў лістападзе — снежні 1920 года. У гэты час яшчэ не скончылася савецка-польская вайна. 12 кастрычніка 1920 года ў сталіцы Латвіі Рызе быў заключаны дагавор аб перамір'і і прэлімінарных (папярэдніх. — А.Г.) умовах міру паміж РСФСР і УССР, з аднаго боку, і Польшчай — з другога. Але фармальна стан вайны яшчэ працягваўся. А ў сталіцы Латвіі працягваліся перагаворы, каб заключыць канчатковы мір.

Кіраўнік савецкай расійска-ўкраінскай дэлегацыі ў Рызе А.А.Іофэ не дапусціў прадстаўніка БССР А.Чарвякова да перагавораў, сказаўшы яму, што калі спатрэбіцца, то савецкі бок перадаць усю тагачасную тэрыторыю Беларусі (шэсць паведаў былой Мінскай губерні — да Барысава, Бабруйска і Мазыра ўключна) Польшчы. І сапраўды, А.Іофэ, згодна з інструкцыяй урада РСФСР, пранаваў Польшчы гэтую тэрыторыю, каб толькі спыніць наступленне польскіх войск на ўсход. Аднак старшыня польскай дэлегацыі Ян Домбскі адмовіўся ад гэтага падарунка, бо Польшча лічыла немэтазгодным уключаць вялікую (разам з Заходняй Беларуссю) тэрыторыю з беларускім насельніцтвам у склад Польскай дзяржавы.

Паводле дагавора ад 12 кастрычніка 1920 года Заходняя Беларусь перадавалася Польшчы. Дзяржаўная мяжа вызначалася па Заходняй Дзвіне, потым праходзіла на захад ад Ветрына, Ушачаў, Бягомля, Плешчаніц, Заслаўя, Негарэлага, Капыля, Цімкавічаў, Семежава, Вязны (цяпер Чырвоная Слабада), Старобіна і Турава. За гэтую лінію павінны былі адысці польскія войскі пасля ратыфікацыі (зацвярджэння) дагавора аб перамір'і.

Аднак, паводле дагавора, ваенныя дзеянні спыняліся толькі праз шэсць дзён пасля падпісання дагавора, гэта значыць 18 кастрычніка. А за гэты час польскія войскі ўзмацнілі тэмп наступлення, якое працягвалася пасля паражэння савецкіх армій пад Варшавай у жніўні 1920 года. У сярэдзіне кастрычніка 1920 года польскія

войскі наступалі ўжо на ўсход ад дзяржаўнай граніцы. Яны 15 кастрычніка часова занялі Мінск, 11 кастрычніка — Слуцк і прасунуліся на ўсход ад яго на 25 кіламетраў. На поўдні захапілі Тураў.

Паводле ўмоў перамір'я, савецкія войскі пасля спынення ваенных дзеянняў, гэта значыць у 24 гадзіне 18 кастрычніка, павінны былі яшчэ адысці ад лініі фронту на 15 кіламетраў, каб стварыць нейтральную зону.

Такім чынам, значная частка тагачаснай БССР была або ў зоне польскай акупацыі («другая польская акупацыя», першая была ў 1919—ліпені 1920 года), або ў нейтральнай зоне і не кантралявалася савецкай уладай. Але па ўмовах перамір'я польскія войскі пасля ратыфікацыі дагавора павінны былі адысці, у сваю чаргу, за лінію дзяржаўнай граніцы.

НАЦЫЯНАЛЬНА-ВЫЗВАЛЕНЧЫ РУХ НА СЛУЧЧЫНЕ

Слуцк і Слуцкі павет былі асяродкам дзейнасці беларускага нацыянальнага руху. Тут і раней была моцная нацыянальна-вызваленчая традыцыя, якая падтрымлівалася ідэямі незалежнай Беларускай Народнай Рэспублікі. Яшчэ ў 1918 годзе ў Слуцку быў створаны Беларускі нацыянальны камітэт, адкрыта беларуская гімназія. Частка інтэлігенцыі займала актыўныя патрыятычныя пазіцыі.

Трэба адзначыць і палітычную пазіцыю беларускага сялянства, якое было падманута палітыкай бальшавікоў у аграрным пытанні. Як гэта ні парадаксальна гучыць, аграрная палітыка, у тым ліку і ў галіне падаткаабкладання, якую праводзілі нямецкія (у 1918 годзе) і польскія акупанты (у 1919—1920 гг.) была не такой жорсткай, як палітыка ваеннага камунізму з амаль поўнай канфіскацыяй ураджаю і жывёлы (харчразвёрстка). Усе гэтыя абставіны толькі абастраілі сітуацыю і незадаволенасць беларускага сялянства, якое не прызывалася да гэтай палітыкі савецкай улады. Сялянства Случчыны таксама займала патрыятычныя пазіцыі.

Асноўнай сілай Слуцкага паўстання было сялянства. А актыўным элементам, які

падняў сялянства на барацьбу за нацыянальную незалежнасць і супраць сацыяльнага прыгнёту, была свядомая беларуская нацыянальная інтэлігенцыя. З лета 1920 года ў Слуцку дзейнічаў камітэт партыі беларускіх сацыялістаў-рэвалюцыянераў (эсэраў), якая не мела аніякага дачынення да расійскай партыі эсэраў, бо выйшла з Беларускай сацыялістычнай грамады.

Адразу пасля заняцця Слуцка ў кастрычніку 1920 года польскімі войскамі («другая польская акупацыя») Беларускі нацыянальны камітэт узнавіў сваю дзейнасць. Аднак сярод беларускіх нацыянальных дзеячаў у Слуцку не было адзінства. Тут існавалі групы розных палітычных поглядаў.

Адна з гэтых груп, схільная да супрацоўніцтва з польскімі ўладамі, 2 лістапада 1920 года арганізавала сход («прадстаўнікоў горада» і двух чалавек з вёскі), на якім да старога складу камітэта было дададзена яшчэ сем сяброў. Але стары склад камітэта, у які ўваходзілі ў асноўным беларускія эсэры, не прызнаў паўнамоцтваў некаторых абраных членаў, абвінаваціўшы іх у тым, што яны «русіфікатары».

Нават старшыня Беларускага нацыянальнага камітэта ў Слуцку лекар А. Паўлокевіч быў абвінавачаны ў тым, што ён дрэнна гаворыць па-беларуску, а дагэтуль наогул пагардліва ставіўся «да ўсяго беларускага». Гэтая групоўка дзеячаў у камітэце арыентавалася на супрацоўніцтва з польскімі ўладамі і генералам Булак-Балаховічам, да якога беларускія эсэры ставіліся непрыхільна.

Гэта рознагалоссе адмоўна адбілася на далейшым ходзе падзей, бо быў страчаны час для лепшай арганізацыі беларускага войска.

Польскія вайсковыя ўлады даволі позна, толькі ў лістападзе 1920 года, перадалі цывільную ўладу ў Слуцку і павеце Беларускаму нацыянальнаму камітэту. У горадзе былі паднятыя бел-чырвона-белыя сцягі Беларускай Народнай Рэспублікі. Адміністрацыя і гаспадарка перадаваліся ў рукі беларусаў. Але польскія вайсковыя ўлады не дазволілі стварыць нацыянальнае войска, спасылаючыся на ўмовы Рыжскага дагавора. Толькі пачала фарміравацца беларуская міліцыя з пяці тысяч чалавек: 500 чынных, астатнія — у рэзерве міліцыі.

У валасцях Слуцкага павета замест прызначаных польскімі ўладамі войтаў былі створаны беларускія камітэты. Потым такія ж камітэты былі створаны ў вёсках замест прызначаных польскімі ўладамі солтысаў. Такім чынам была выкарыстана дэмакратычная форма мясцовага самакіравання.

З'ЕЗД СЛУЧЧЫНЫ І РАДА СЛУЧЧЫНЫ

Прадстаўнікі беларускіх эсэраў у Слуцку і на Случчыне займалі незалежныя пазіцыі ў дачыненні як да Польшчы, так і да Расіі. Яны вырашылі склікаць з'езд Случчыны, каб устанавіць легальную ўладу. Былі праведзены выбары на з'езд: па пяць прадстаўнікоў ад кожнай воласці і па аднаму прадстаўніку ад беларускіх культурна-асветніцкіх гуртоў, якія існавалі ў горадзе і ў вёсцы.

Першы беларускі з'езд Случчыны адбыўся 14—15 лістапада 1920 года ў Слуцку ў вялікай зале дома Э. Вайніловіча, фундатара Чырвонага касцёла ў Менску. На з'езд сабралася 107 прадстаўнікоў горада Слуцка і 15 валасцей Слуцкага павета з правам пастанаўляючага голасу і 10 прадстаўнікоў — з правам дарадчага.

Кіравалі з'ездам беларускія эсэры. Старшынёй з'езда быў абраны Васіль Русак, а віцэ-старшынёй — Уладзімір Пракулевіч.

14 лістапада з'езд прыняў рэзалюцыю, у якой вітаў Найвышэйшую раду Беларускай Народнай Рэспублікі і заявіў катэгарычна пратэст супраць савецкай улады ў Беларусі «як чужацкай». У рэзалюцыі змяшчаўся заклік «да ўсяго свету і Лігі Нацый аб дапамозе ў стварэнні нашай вайсковай сілы». Асноўным зместам гэтай рэзалюцыі было рашэнне падняць паўстанне «супраць акупацыі» за «незалежную Беларусь».

З'езд Случчыны выбраў раду Случчыны Беларускай Народнай Рэспублікі ў складзе 17 чалавек на чале з У. Пракулевічам, даверыў ёй цывільную ўладу і даручыў арганізацыю нацыянальнага войска. Рада Случчыны лічылася часовым урадавым органам аж да ўтварэння выбранага органа на Беларусі.

На з'ездзе былі абвешчаны патрыятычныя лозунгі, якія адлюстравалі інтарэсы беларускага народа: аб «вольнай, незалежнай дэмакратычнай Беларускай Народнай

Рэспубліцы ў яе этнаграфічных граніцах», аб беларускай арміі і беларускім устаноўчым сойме, аб братэрстве ўсіх славянскіх народаў.

Ад 16 лістапада пачалі сваю дзейнасць рада Случчыны з 17 сяброў і яе прэзідыум з пяці чалавек. Старшынёй рады быў абраны Уладзімір Пракулевіч. У складзе рады было восем беларускіх эсэраў — У.Пракулевіч, В.Русак, Асвятцкі і іншыя. Да іх прымыкалі спачувальныя ім, такія, як Ю.Лістапад. Другой групай у радзе Случчыны былі прыхільнікі Булак-Балаховіча — А.Паўлюкевіч, паручнік Мацэля і іншыя. Урэшце былі і прадстаўнікі «нейтральных груп».

Першачарговай справай рады Случчыны з'яўлялася фарміраванне войска, дзеля чаго была створана вайсковая тройка з сяброў рады — П.Жаўрыда, капітана Анцыповіча і паручніка Мацэлі, якія спешна пачалі збіраць узброеныя атрады. Іншыя сябры рады займаліся арганізацыяй розных цывільных устаноў.

Случкая рада 21 лістапада выдала дэкларацыю, якая заклікала сялянства на барацьбу за «незалежную Беларусь у яе этнаграфічных граніцах» і за «інтарэсы сялянства».

Пры актыўнай патрыятычнай падтрымцы сялянства і гараджан Случка рада Случчыны за тры дні сфарміравала з добраахвотнікаў «1-ю Случкую брыгаду стральцоў войск Беларускай Народнай Рэспублікі» ў складзе двух палкоў: 1-га Случкага і 2-га Грозаўскага.

Фарміраванне войска рабілася паспешна, бо, паводле ўмоў прэлімінарнага мірнага дагавора, польскія войскі павінны былі хутка адысці за лінію граніцы. Выпад польскіх войск пачаўся толькі пасля падпісання спецыяльнага пагаднення (14 лістапада) — з 22 лістапада. У раёне Случка гэты адвод войск адбываўся ў апошняй дэкадзе лістапада 1920 года.

24 лістапада 1920 года польскія войскі пакінулі Случк. 29 лістапада савецкія часці выйшлі на новую для іх дэмаркацыйную лінію: мястэчка Вызна — мястэчка Леніна, заняўшы горад Случк. Паміж дзяржаўнай граніцай і дэмаркацыйнай лініяй савецкіх войск утварылася 15-кіламетровая нейтральная паласа. Такая ж 15-кіламетровая нейтральная зона была і на польскім баку. Дэмаркацыйныя лініі і нейтральная зона

існавалі да падпісання канчатковага мірнага дагавора ў сакавіку 1921 года.

Случкая брыгада разам з радай Случчыны адышла на захад, у мястэчка Семежава, якое знаходзілася ў нейтральнай зоне (прыкладна ў 8-мі кіламетрах ад граніцы). Тут да канца лістапада 1-ы Случкі полк быў сфарміраваны, а фарміраванне 2-га Грозаўскага палка ўжо амаль закончылася.

Колькасны склад Случкай брыгады, як сведчыла гродзенская газета «Беларускае слова» (27 лістапада 1920 года), складаў чатыры тысячы чалавек. Лічба ж дзесяць тысяч улічвала і рэзерв, разам з брыгадай.

На ўсіх зброі не хапала. У пачатку паўстання ў Случкай брыгадзе налічвалася ўсяго 300 карабінаў, якія былі перададзены польскімі ўладамі, і 500 вінтовак, што прынеслі самі паўстанцы. Потым, праўда, выявілася, што польскія карабіны былі перададзены са збітымі прыцэламі і для баёў аказаліся непрыдатнымі.

Пасля пачатку паўстання праз Беларускую вайсковую камісію ў Польшчы брыгадзе былі перададзены яшчэ вінтоўкі і кулямёты. Частка зброі была атрымана ад дэзерціраў або ўзята ў баях як трафеі. Усяго ў снежні 1920 года брыгада мела ўжо 2000 вінтовак і дзесяць кулямётаў. Аднак зброі на ўсіх не хапала. Артылерыі ў паўстанцаў наогул не было. Абеспячэнне спачатку, дзякуючы добраахвотным ахвяраванням сялян, было наладжана добра, але потым, па меры скарачэння тэрыторыі пад іх кантролем, пачало пагаршацца.

Камандзірам брыгады рада Случчыны прызначыла аднаго са сваіх сяброў — капітана Анцыповіча. Камандзірам 1-га Случкага палка быў прызначаны капітан генеральнага штаба рускай арміі П.Чайка (ураджэнец Случчыны), які да другой польскай акупацыі працаваў на пасадзе памочніка ваеннага кіраўніка Случкага павятовага ваенкамата. Камандзірам 2-га Грозаўскага палка стаў капітан Семянюк, які з лютага 1920 года быў камандзірам першага беларускага партызанскага атрада (створанага Беларускай вайскавай камісіяй у Мінску).

Брыгада была пяхотнай, палкі яе падзяляліся на батальёны і роты. У яе складзе знаходзіліся конны атрад, палкавыя абозы і зброевая майстэрня. Быў сфарміраваны і асобны ад брыгады атрад

з двюх рот. У палках былі створаны свае штабы. Арганізаваны штаб брыгады, аддзелы разведкі і контрразведкі пры ім, а таксама палявы шпіталь і вайсковы суд.

ПАЎСТАННЕ

У канцы лістапада 1920 года 1-ы Слуцкі полк заняў ужо франтавы ўчастак ад мястэчка Семежава да мястэчка Вызна, працягласцю прыкладна 20 кіламетраў.

Баявы дзеянні слuckіх паўстанцаў пачаліся 27 лістапада 1920 года. У гэты дзень падраздзяленні 1-га Слуцкага палка рабілі налёты на размяшчэнне часцей 8-й дывізіі Чырвонай Арміі, на яе палявыя каравулы і заставы на дэмаркацыйнай лініі. У наступныя дні паўтараліся безупынныя атакі з нейтральнай зоны не толькі на фронце 1-га Слуцкага палка, але і на ўчастку размяшчэння 2-га Грозаўскага палка. Гэтыя атакі былі асабліва моцныя на фронце Капыль — Цімавічы — Вызна, ужо працягласцю 60 кіламетраў.

Тады камандаванне 16-й арміі савецкіх войск вырашыла ачысціць нейтральную зону ад паўстанцаў. Польскія ўлады далі дазвол на ўваход 4 снежня савецкіх войск у зону на тры дні. Такім чынам, і польскія ўлады адносіліся адмоўна да паўстанцаў.

Аднак гэтая карная аперацыя Чырвонай Арміі дала мізэрны вынік: было затрымана каля 50 дэзерціраў і 15 перабежчыкаў. Камандаванне Слуцкай брыгады,

карыстаючыся падтрымкай мясцовага насельніцтва, вывела свае асноўныя сілы з-пад удару чырвоных войск. Толькі ў раёне Семежава частка атрадаў паўстанцаў была разбіта і 7 снежня перайшла польскую граніцу. Пры гэтым польскія ўлады раззброілі 30 афіцэраў і 400 салдат Слуцкай брыгады.

У гэты час у кіраўніцтве паўстанцаў рознагалосі прывялі да змены камандавання брыгадай. Камандзір 1-га Слуцкага палка капітан П. Чайка быў арыштаваны па абвінавачванні ў здрадзе. Ён спрабаваў перадаць пакет з сакрэтнымі дакументамі на савецкі бок. Здолеў збегчы з-пад арышту ў Слуцк. Аднак там ён быў таксама арыштаваны за здраду і пасля прыговору ваенна-палявога суда чырвоных расстраляны.

Рада Случчыны сабралася на надзвычайнае пасяджэнне і паставіла змяніць камандзіра брыгады і начальніка контрразведкі. Камандзірам 1-й Слуцкай брыгады 3 снежня 1920 года быў прызначаны штабс-капітан Антон Сокал-Кутылоўскі, а камандзірам 1-га палка — палкоўнік Гаўрыловіч. Камандзіру брыгады рада Случчыны часова перадала дыктатарскія паўнамоцтвы.

Пасля вяртання з нейтральнай зоны на дэмаркацыйную лінію савецкіх часцей паўстанцы зноў пачалі нападаць на перадавыя часці Чырвонай Арміі. Звычайна гэта былі

Сцяг 1-га Слуцкага палка. Злева направа: Лявон Вітан-Дубейкаўскі, невядомая, Антон Сокал-Кутылоўскі. Вільня. 1921 г.

начныя налёты. Так, у ноч на 10 снежня быў зроблены напад на вёскі Крыпасёлкі і Навасёлкі, у ноч на 12-е — на вёску Старины. Потым паўстанцы зрабілі спробу адцягнуць перадавыя часці Чырвонай Арміі з займаемых ёю пазіцый. Быў распачаты наступ на мастэчкі Семежава і Вызна.

У ноч на 13 снежня паўстанцы зноў занялі Семежава, але потым з боем адышлі. Штаб Слуцкай брыгады перамясціўся ў вёску Морач (у 20-ці кіламетрах на захад ад Вызны). У наступных баях у ноч на 18 снежня атрады паўстанцаў зноў занялі Семежава, а ў наступную ноч — Вызна і пасунуліся на ўсход ад яе.

Сабраўшы значныя сілы, раніцай 19 снежня войскі Чырвонай Арміі пачалі свой наступ, каб ліквідаваць узброенае паўстанне. У гэты ж дзень чырвонымі было адбіта мястэчка Вызна. Паўстанцы пачалі адыходзіць на захад да вёскі Смолічы (у 10-ці кіламетрах на захад ад Вызны). 20 снежня яны былі выцеснены да ракі Морач. У той жа дзень чырвоныя выбілі іх і з Семежава.

Зноў польская дэлегацыя ў Рызе дала савецкай згоду на ўвядзенне савецкіх войск у нейтральную зону, нават на польскій тэрыторыі, каб праследаваць паўстанцаў і там.

Гісторыя газетным радком

Газета «Молат», 1917, № 5

Агульны сход Слуцкай арганізацыі РСДРП(б), пасля заслухоўвання даклада аб бягучым моманце, вынес рэзалюцыю, у якой патрабуе перадачы ўлады рэвалюцыйнаму пралетарыяту і бяднейшаму сялянству, перавыбараў Саветаў, захавання на сваіх пастах рэвалюцыйных камітэтаў, якія забяспечаны паўнатай улады ў барацьбе з контррэвалюцыяй, узбраення рабочых, змены контррэвалюцыйнага каманднага саставу і замены яго выбарным, перадачы зямель памешчыкаў валасным камітэтам і Саветам...

Газета «Плуг і молат», 1919, 17 ліпеня

У сувязі з ажыўленнем баявых дзеянняў на нашым фронце, буржуазія і яе ахвосце распускаюць правакацыйныя і контррэвалюцыйныя чуткі, якія адбі-

Штаб Слуцкай брыгады вымушаны быў перабрацца ў вёску Заастравечча (Клецкі раён) каля ракі Лань, за якой стаялі польскія войскі. Сюды збіраліся часці паўстанцаў, якім было нанесена паражэнне. Рада Слуцкіны прыняла рашэнне перайсці праз Лань.

Перад самым адыходам 1-ы Слуцкі полк за ўдзел у баях атрымаў ад рады палкавы сцяг залацістага колеру. На ім быў надпіс: першы Слуцкі полк Беларускай Народнай Рэспублікі.

Пасля пераходу на тэрыторыю, кантралюемую польскімі войскамі, салдаты Слуцкай брыгады былі раззброены і інтэрніраваны спачатку ў часовым лагеры ў мястэчку Сіняўка (Клецкі раён), потым у лагery ў Беластоку, а пасля гэтага ў лагery ў Дарагуску. Яны былі вызвалены з лагера толькі ў маі 1921 года (пасля падпісання канчатковага расійска-польскага мірнага дагавора ў Рызе, у сакавіку 1921 года).

Але са складу брыгады адзін батальён (каля 400 чалавек) на чале са сваімі афіцэрамі застаўся ў нейтральнай зоне для працягу ваенных дзеянняў партызанскага характару асобнымі групамі. Яны працягвалі барацьбу яшчэ доўгі час.

Анатоль Грыцкевіч.

Слуцкі край. 1992. № 93—96.

ваюцца на абароне Чырвонага фронту. Нашы ворагі — памешчыкі, якія ідуць адбіраць зямлю ў сялян, і капіталісты, якія ідуць адбіраць заводы, фабрыкі і жыццё ў рабочых, імкнуцца да адной мэты: унесці паніку ў нашы рады, раз'яднаць нас, а потым нанесці нам рашучы ўдар. Слуцкі павятовы выканаўчы камітэт, вамі ж выбраны, звяртаецца да вас з заклікам: Не верце гэтым правакацыйным чуткам!

Таварышы, Слуцкі павятовы выканаўчы камітэт заклікае вас пільна сачыць за ўсімі правакатарамі і контррэвалюцыйнерамі. Арыштоўвайце іх і накіроўвайце ў Надзвычайную Камісію. Абараняйце вашы правы, вашы інтарэсы, ваша жыццё... Савецкая ўлада моцная і непераможная.

На ўсходзе мы прагналі Калчака! На поўдні б'ём дзянікінскія банды! Чарга за

польскімі легіянерамі! Рабочыя і сяляне! За зброю і — на фронт!

... Мы адкрыта заяўляем усім цёмным сілам, што ў рабочых і сялян хопіць сіл, каб задушыць нікчэмныя рэшткі буржуазіі і яе прыхвасняў. Рабочыя і сяляне ў жорсткай барацьбе са сваімі ворагамі выкавалі волю да перамогі. У той момант, калі абараняюцца правы ўсіх працоўных, калі мы ўступілі ў апошні і рашучы бой, ніякай літасці белагвардзейцам!

Таварышы, Слуцкі павятовы выканаўчы камітэт заклікае вас пільна сачыць за ўсімі правакатарамі і контррэвалюцыянерамі. Арыштоўвайце іх і накіроўвайце ў Надзвычайную камісію. Ахоўвайце вашы правы, вашы інтарэсы, ваша жыццё.

Няхай жыве рабоча-сялянскае права!

Няхай жыве Савецкая ўлада!

Слуцкі павятовы выканаўчы камітэт.

Адчуваецца недахоп урачоў, медыкаментаў... За чэрвень месяц дэзінфекцыйным атрадам прадэзінфікавана ў Слуцку пасля хваробы тыфам і воспай 77 кватэр, аб'ёмам 477 кубічных сажняў... Атрымана 5000 воспенных прышчэпак, якія размеркаваны па павеце...

ПРАТАКОЛ АБ'ЯДНАНАГА СХОДУ
ПРАЛЕТАРСКІХ АРГАНІЗАЦЫЙ гор.СЛУЦКА

Заслухаўшы даклад аб бягучым моманце і ўлічваючы цяжкае становішча Слуцкага павету, а таксама пагрозу белагвардзейскіх банд гораду, сход членаў пралетарскіх арганізацый гор. Слуцка прызнае безумоўна неабходным падрыхтавацца да адпору белагвардзейшчыне, а таму пастанаўляе:

Неадкладна прыступіць да работы па арганізацыі баявой адзінкі з усіх здольных насіць зброю членаў пралетарскіх арганізацый горада.

Кожны, хто ўхіляецца ў такі цяжкі момант ад выканання гэтай пастановы, лічыцца дэзерцірам з усімі вынікамі.

Усе на барацьбу з белагвардзейшчынай!

Усе на работу па ўмацаванню заваёў рэвалюцыі!

Прэзідыум Выканкама

ПАРТЫЙНАЯ РАБОТА І РАБОТА СЯРОД
МОЛАДЗІ СЛУЦКАГА ПАВЕТУ

У павеце ідзе арганізацыйная работа. Утварыліся групы адказных партыйных і савецкіх работнікаў, якія наладжваюць савецкі механізм. Камітэтам Слуцкай арганізацыі рассылаюцца інструктары і многія адказныя работнікі для наладжвання мітынгаў і арганізацыі ячэек па вёсках і валасцях. Сярод моладзі ідэі камунізму сустракаюць значна больш водгукаў. Саюзы моладзі робяць самае добрае ўражанне сваімі высокімі ідэаламі і самаахвяраваннем. Усяго ячэек Саюза Моладзі ў Слуцкім павеце ёсць каля 20 з 400 членамі, прычым лік ячэек расце...

Газета «Советская Белоруссия»,
1920, 30 верасня

СООБЩЕНИЕ ОБ ОКАЗАНИИ ПОМОЩИ
СЕМЬЯМ КРАСНОАРМЕЙЦЕВ В СЛУЦКОМ
УЕЗДЕ

В Слуцком уезде по оказанию помощи семьям красноармейцев всю неделю работало 265 подвод и 578 рабочих. Вспаханы и засеяны поля 577 семей красноармейцев.

Газета «Вяскowy будаўнік»,
1924, № 1

ЯЧЭЙКА ХАРЧАВІКОЎ

Наша ячэйка налічвае 9 членаў. У сваёй рабоце ячэйка ўзяла правільны курс на работу сярод рабочай моладзі саюзаў. Сходы ячэйкі наведваюць беспартыйныя маладыя рабочыя. Іх бывае 20 — 30 і больш чалавек.

Асабліва жыва абмяркоўваюцца пытанні, якія закранаюць жыццё і быт рабочага падлетка.

Моладзь раскачалася. Будзем чакаць далейшых вынікаў. Бюро ячэйкі ўважліва сочыць за ўсімі рухамі і ўсё гэта ўлічвае.

Газета «Вяскowy будаўнік»,
1924, № 2

ЗА ВУЧОБУ

З наступленнем зімы наш камсамол дзейна ўзяўся за арганізацыю вучобы. Гэта работа набывае асабліва важнае значэнне ў сувязі з тым, што больш палавіны нашай арганізацыі складаюць навічкі. Уся вучоба павінна ўключаць тры асноўныя моманты: 1) ліквідацыя непісьменнасці і

Б.В.Алешка.

М.Д.Алешка.

малапісьменнасці, 2) палітычная, 3) сельскагаспадарчая адукацыя камсамольцаў.

Лозунг VI з'езда РЛКСМ — «Да XI Міжнароднага юнацкага дня ніводнага непісьменнага камсамольца» — павінен быць выканан.

Удзельнікі 1-й сусветнай і грамадзянскай войнаў, рэвалюцыйных падзей на Случчыне

Камісія па падрыхтоўцы хронікі «Памяць» правяла вялікую работу па пошуку ўдзельнікаў 1-й сусветнай і грамадзянскай войнаў, рэвалюцыйных падзей на Случчыне. Людзі адышлі з жыцця, а дакументаў захавалася мала ці наогул адсутнічаюць. Але з выхадам у свет кнігі «Памяць» не закончваецца пошукавая работа. Безумоўна, будучы новыя адкрыцці, з'явяцца і новыя імёны.

АДЗЯРЫХА Дамітрый Фёдаравіч, н. у в. Навабелічы, баец 25-й Чапаеўскай дывізіі.

АЛЕШКА Барыс Васільевіч, н. у в. Балотчыцы.

АЛЕШКА Лявонцій Цімафеевіч, н. у 1885 у в. Балотчыцы.

АЛЕШКА Мікалай Дарафеевіч, н. у 1897 у в. Балотчыцы.

АЛЕШКА Нічыпар Мікалаевіч, н. у 1887 у в. Балотчыцы, змагаўся ў 150-м Атаманскім палку пад Дзвінскім, Рыгай, у Літве, дзе быў паранены. У грамадзянскай вайну — кулямётчык 220-га Івана-Вазнясенскага палка 25-й Чапаеўскай дывізіі.

БАГЛАЕВА Аляксандра Іосіфаўна, н. у 1896.

БАНДАРЭВІЧ Якаў, н. у в. Вясей.

БАРДАЧЭЎСКІ Афанасій Іванавіч, н. у 1900 у в. Сярагі.

БАРКОЎСКІ Аляксандр.

БАРОДЗІЧ Гаўрыла.

БАРОДЗІЧ Макар Анісімавіч, н. у 1898 у в. Белічы.

ЗМЫЧКА ГОРАДА З ВЁСКАЙ

Гарадская ячэйка шэфствуе над ячэйкай вёскі Шулякі. Спачатку вясковая ячэйка была зусім малалікая. Агульнымі намаганнямі работа шулякоўскай ячэйкі наладзілася. Яна напалавіну вырасла за лік батрацкай і бядняцкай моладзі не толькі вёскі Шулякі, але і бліжэйшай вёскі Хранова. Дрэнна толькі адно — ячэйка не мае свайго клуба, і заняткі прыходзіцца праводзіць на прыватных кватэрах. Але ўсё ж мы спадзяёмся, што з нашай дапамогай шулякоўская ячэйка яшчэ больш вырасце, умацуецца і ў свой час будзе заслужана насіць імя ленінскай.

Т.Санюта.

БАРЦЭВІЧ Пётр Паўлавіч, н. у в. Кухты, удзельнік грамадзянскай вайны. У 1917 салдат Случкай караўльнай роты, у 1919 начальнік участка міліцыі, у перыяд польскай акупацыі змагаўся ў палку чырвоных камісараў на фронце.

БАСАЛЫГА Дамітрый Яўхімавіч, н. у в. Сярагі, удзельнік барацьбы з польскімі акупантамі на Случчыне ў 1919—1920. У 1922 старшыня сельсавета, актыўны ўдзельнік калектывізацыі.

БАСАЛЫГА Іван Мікалаевіч, н. у в. Варкавічы.

БАЧКО Іван Іванавіч, н. у 1898 у в. Лапацічы.

БЕРАСНЁЎ Памфіл Емяльянавіч.

БОГДАН Сцяпан Пятровіч, н. у в. Рачкавічы, поўны Георгіеўскі кавалер. Служыў у 99-м пяхотным Іванагародскім палку. У 1914 скончыў школу падпрапаршчыкаў, стаў камандзірам узвода. Узнагароджаны Георгіеўскім крыжам 4-й (1914), 3-й і 2-й (1915), 1-й (1916 за бой каля Смаргоні) ступеней. Памёр у 1964.

БРАНАВЕЦ Пётр Пятровіч.

БУЛАТ Уладзімір.

БУРАК Васіль Мітрафанавіч, н. у 1900 у в. Гольчыцы.

БЫКОЎСКІ Аляксандр Мікалаевіч, н. у 1898 у в. Цалевічы.

БЫКОЎСКІ Іван Мікалаевіч, н. у 1892 у в. Цалевічы.

БЫЧОК Н.А.

БЯЛЬКЕВІЧ, н. у в. Стары Гуткоў.

ВАДАП'ЯН Пётр Данілавіч, н. у в. Стараселле, удзельнік барацьбы з польскімі акупантамі на Случ-

чыне, актыўны ўдзельнік арганізацыі калгаса ў в. Шышчыцы. Забіты 9.1.1930. Пахаваны ў Слуцку на гарадскіх могілках.

ВАЙЦАХОВІЧ Цімафей Сяргеевіч, н. у 1896 у в. Цараўцы. Памёр у 1985.

ВАЛЕТКА Дзмітрый Цімафеевіч, н. у в. Варкавічы.

ВАЛЕТКА Іван Цімафеевіч, н. у в. Варкавічы.

ВАРАБ'ЁЎ Пётр.

ВЕНДРАЎ А.М., н. у Слуцку, старшыня РВК у 1918, дэлегат І з'езда КП(б)Б, удзельнік барацьбы з польскімі акупантамі на Слуцкім 1919—1920.

ВІЧЫК М., н. у Слуцку, загінуў на Паўднёвым фронце ў баях з Врангелем.

ВІШНЯКОЎ Рыгор Сцяпанавіч, н. у 1896 у Саратаўскай губ.

ГАНЧАР Рыгор.

ГАРБАЦЭВІЧ Дзяў'ян Пятровіч, н. у в. Чыжоўка.

ГАРБАЦЭВІЧ Фядос Пятровіч, н. у в. Чыжоўка.

ГАРБАШЭВІЧ Аляксандр.

ГАРКАВЫ Антон Іосіфавіч, н. у 1897 у в. Бялёвічы.

ГАЎРУК Павел Сямёнавіч, н. у 1873 у в. Шалавічы. Памёр у 1946.

З аўтабіяграфіі вядомага беларускага пісьменніка і перакладчыка Юрыя Паўлавіча Гаўрука

Бацька мой, Павел Сямёнавіч, сялянскага паходжання, з вёскі Шалавічы, кіламетраў дваццаць ад Слуцка... Апроч бацькі ў дзеда майго было яшчэ сямёра дзяцей, а ўсяго — пяць сыноў і тры дачкі. Дочкі павыходзілі замуж, а сыны, за выключэннем малодшага Якава, распаўзліся па свеце шукаць свайго шчасця... на дробенькім сялянскім надзеле пракарміцца яны не маглі. Павел Гаўрук быў забраны ў армію і даволі доўга служыў звыштэрмінова, а потым, вярнуўшыся ў Слуцк, прыстаў у прымы да Еўдакіі Максімаўны Маскаленка, маёй маці... У 1914 годзе бацьку мабілізавалі на вайну ратнікам апалчэння, і вярнуўся ён у Слуцк аж у канцы 1917 года пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі. У 1915 годзе маці, кінуўшы хату, паехала ў бежанцы да бацькі ў горад Пскоў. Там я вучыўся ў другім класе Пскоўскай гімназіі. Першыя страхі ўлягліся, і ў 1916 годзе, па новай, толькі што пабудаванай чыгунцы ад станцыі Урэчча да Слуцка прывезла мяне маці назад у роднае сяло. Пабывалі ў Слуцку і немцы, далася ў знакі і польская акупацыя з рабункамі, падпаламі і гвалтоўным насаджэннем польскасці...

Друкуецца са скарачэннямі па кн.: Пра час і пра сябе: Аўтабіяграфіі беларускіх пісьменнікаў. Мн., 1966. С. 96—97, 99.

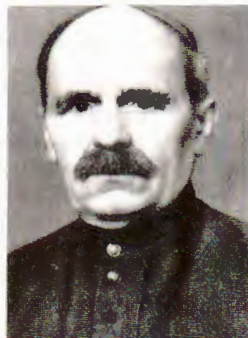
Н.М.Алепка.

А.І.Баглаева.

П.П.Барцэвіч.

С.П. Богдан.

П.П.Бранавец.

А.Гарбашэвіч.

А.І.Гаркавы.

Я.П.Голец.

П.П.Грэчыц.

В.І.Гук.

ГІЛЬ Фёдар Мартынавіч, н. у 1898 у в. Бяз-
верхавічы.

ГЛАЗУНОЎ Аляксей Абрамавіч, н. у 1892 у
с. Міхайлаўскае.

ГОЛЕЦ Якаў Піліпавіч, н. у 1893 у в. Рачкавічы.

ГРАК Дзмітрый Нічыпаравіч, н. у в. Ніва.

ГРАК Тарас, н. у в. Гарадзішча.

ГРЫЦКЕВІЧ Дзмітрый Навумаўіч, н. у в. Вар-
кавічы.

ГРЫШКОЎ Арсенцій Рыгораўіч, н. у 1901 у м.
Грэск.

П.С.Гаўрук з жонкай і сынам Юрыем.

ГРЭЧЫЦ Пётр Пракопавіч, н. у 1894 у в. Тане-
жыцы. Змагаўся на Заходнім фронце, потым быў
начальнікам пагранзаставы. Удзельнік Вялікай
Айчыннай вайны. Узнагароджаны ордэнамі Леніна,
Чырвонага Сцяга, медалямі.

ГУБЧЫК П.І.

ГУЗ Марк Раманаўіч, н. у Слуцку.

ГУК Васілій Іванаўіч, н. у в. Бокшыцы.

ГУК Рыгор Іванаўіч, н. у в. Бокшыцы.

ГУРЫНОВІЧ Лука В., н. у в. Кухты.

ГУРЫНОВІЧ Рыгор Пятровіч, н. у в. Кухты.

ГУТКОЎСКИ Валерый Іосіфавіч, н. у 1895 у
в. Гольчыцы, удзельнік грамадзянскай і Вялікай
Айчыннай войнаў.

ГУТКОЎСКИ Мікалай Макараўіч, н. у 1886 у в.
Забелы.

ДАМАНСКИ Цімафей Іванаўіч, н. у 1898 у в.
Малая Падзер.

ДЗЕХЦЯРОВІЧ Іван Іосіфавіч, н. у 1895.

ДЗЯРЭЧА Міхаіл Кірылавіч, н. у в. Варкавічы.

ДУБАЛЕКА (КАРАНЕВІЧ) Іван Еўдакімавіч,
н. у 1892 у в. Лучнікі. У 1913 быў прызваны на служ-
бу на флот. Узнагароджаны Георгіеўскім медалём,
Георгіеўскімі крыжамі 4-й і 3-й ступеней.

ДУБАЛЕКА Хрысанф Лаўрэнцьевіч, н. у
в. Варкавічы.

ДУБІНА Трафім Ціханаўіч, н. у 1898 у в. Ісерна.

ДУБІНА Ціхан, н. у в. Ісерна.

ЕМЯЛЬЯНАЎ Ігнат Міхайлавіч, удзельнік гра-
мадзянскай і Вялікай Айчыннай войнаў. За ўдзел у
ліквідацыі банды Караткевіча ўзнагароджаны ордэ-
нам Чырвонага Сцяга. Жыў у Слуцку.

ЖАЛУНОВІЧ, жыхар в. Амговічы.

ЖУК Іван, н. у Слуцку.

ЗАЛОГА Андрэй Васільевіч, н. у 1901 на Брэст-
чыне, удзельнік Кастрычніцкай рэвалюцыі, грама-
дзянскай і Вялікай Айчыннай вайнаў. Узнагароджа-
ны ордэнам Чырвонага Сцяга. Жыў у Слуцку.

ЗЕНЧЫК Кліменцій Пятровіч, н. у 1898,
загінуў.

ЗІНЬКОВІЧ Ігнат Сільвестравіч, н. у 1899 у в.
Буда Грэская.

ЗУБАРЫК Аляксандр Тарасаўіч, н. у 1895.

ІЛЫН Фама Іванаўіч, н. у 1898 у Варонежскай
вобласці, удзельнік грамадзянскай і Вялікай Айчын-
най войнаў. Узнагароджаны ордэнамі Леніна, Чыр-
вонага Сцяга, Чырвонай Зоркі. Жыў у Слуцку. Па-
мер у 1989.

ІЛЬЮКЕВІЧ Іван Мікалаевіч, н. у 1898 у в.
Ячава.

КАВАЛЕВІЧ Піліп Цімафеевіч, н. у в. Ніва.

КАЗАК Аляксандр, н. у в. Еўлічы ў 1900.

КАКОЦЬКА Апанас, н. у в. Старцавічы (цяпер
в. Знамя).

КАКОЦЬКА Сцяпан Апанасаўіч, н. у
в. Старцавічы (цяпер в. Знамя).

КАЛБАСНИК Мендзель Пейсахаўіч.

КАЛМАНОВІЧ (АСКОЛЬДАЎ) Якаў Лаза-

равіч, н. у 1893 у Слуцку. У 1918 камандзір Слуцкага чырвонаармейскага атрада. Узнагароджаны двума ордэнамі Чырвонага Сцяга. Жыў у Маскве.

КАЛМАНОВІЧ Яўгенія Карлаўна, н. у Слуцку.

КАЛЯДКА Мікалай, н. у в. Лясуны.

КАЛЯДКА Самуіл, н. у 1893 у в. Лясуны, загінуў у 1919 у баі з Дзянікіным.

КАЛЯДКА Трафім, н. у 1893 у в. Лясуны.

КАПАЧЭНЯ Павел Яўхімавіч.

КАПЛАН Міхаіл Майсеевіч, н. у 1902 у Слуцку, удзельнік барацьбы з польскімі акупантамі на Слуцшыне ў 1919—1920. Закончыў Маскоўскі лясны інстытут. У Вялікую Айчынную вайну змагаўся на фронце, прымаў удзел у Сталінградскай бітве. Узнагароджаны ордэнамі і медалямі. Пасля вайны жыў і працаваў у Маскве. Памёр у 1950.

КАПЛАН Хаім Рувінавіч, н. у Слуцку, удзельнік грамадзянскай вайны. Памёр у 1980.

КАРАКА Ціхан Цярэнцьевіч, н. у 1888 у в. Ісерна.

КАРАНЕВІЧ Іван, н. у в. Цараўцы (цяпер в. Кірава).

КАРОЛЬ Даніла Іосіфавіч, н. у 1894 у в. Лядна.

КАРПОВІЧ Павел Антонавіч, н. у 1903 у в. Стары Гуткоў.

КАСЦЮК Пётр Андрэевіч, н. у в. Кальчыцы.

КАХАНОВІЧ Аляксандр Іларыёнавіч, н. у 1891 у Слуцку.

КАХАНОВІЧ Міхаіл Іларыёнавіч, н. у 1896 у Слуцку.

КОЗАК Кузьма Іванавіч.

КОЗІНЦАЎ-ПРАКОПЧЫК Яўгеній Сцяпанавіч, н. у 1889 у в. Капцэвічы Мінскай губ., удзельнік Кастрычніцкай рэвалюцыі і грамадзянскай вайны. Камісар першага працоўнага атрада Балтыйскага флоту. У пачатку Вялікай Айчыннай вайны — упаўнаважаны ЦК КП(б)Б па эвакуацыі прамысловасці і сродкаў вытворчасці сельскай гаспадаркі. Пасля вайны на партыйнай і савецкай рабоце. У 1950—1959 — старшыня Слуцкага гарвыканкома. Узнагароджаны ордэнамі Леніна, Айчыннай вайны 1-й ступені, Працоўнага Чырвонага Сцяга і медалямі. Жыў у Слуцку. Адна з вуліц горада носіць яго імя. Памёр у 1977.

КРАКАСЕВІЧ Іван Васільевіч, н. у 1890 у в. Сярагі.

КРАСУЦКІ Мікалай Пятровіч, н. у в. Васілінкі, удзельнік грамадзянскай і Вялікай Айчыннай войнаў. Узнагароджаны ордэнамі Леніна, Працоўнага Чырвонага Сцяга, чатырма ордэнамі Айчыннай вайны. Палкоўнік. Памёр у 1975.

КРАЎЧЭНЯ Міхаіл, н. у в. Старцавічы (цяпер в. Зняма).

КРУПКО Адам Сцяпанавіч.

КРЫСЬКО Васіль Максімавіч, н. у в. Еўлічы, бацька беларускага пісьменніка В. Віткі. Закатаваны фашыстамі ў студзені 1943.

КРЭЙНЕС Іосіф Вульфавіч, н. у 1891 у Слуцку, удзельнік Кастрычніцкай рэвалюцыі, дэлегат II

І.Е.Дубалека (Караневіч).

І.М.Емяльянаў.

А.В.Залого.

Ф.І.Лыін.

П.Я.Капачэня.

М.М.Каплан.

Я.С.Козінцаў-Пракопчык.

М.П.Красуцкі.

І.В.Крайнес.

К.Я.Лосік.

І.С.Любачка.

А.П.Махлай.

А.І.Кахановіч (сядзіць справа) з сябрамі-землякамі, удзельнікамі 1-й сусветнай вайны.

Усерасійскага з'езда Саветаў у Петраградзе. Загінуў у 1917 у Маскве.

КУНЦЭВІЧ, н. у в. Стары Гуткоў.

ЛАПЕЦ Малаш Міхайлавіч, н. у в. Ніва.

ЛЕАНОВІЧ Л.П., н. у в. Іграва, прымаў удзел у падаўленні паўстання польскіх легіянераў генерала Доўбар-Мусніцкага.

ЛЕМЕШ Ілья Фёдаравіч.

ЛЕМЕШ Рыгор Іванавіч, н. у 1895 у в. Падлессе.

ЛЕШЧАНКА.

ЛЕШЧАНКА Казімір, н. у в. Покрашава, загінуў.

ЛІСТАПАД Пётр Іванавіч, н. у в. Варкавічы.

ЛОСІК Кузьма Якаўлевіч, н. у 1894 у м. Грск.

ЛЮБАЧКА Іларыён Сямёнавіч.

ЛЯСКАВЕЦ Сямён Дамітрыевіч, н. у 1893, дэлегат III Усерасійскага з'езда Саветаў.

ЛЯТКОЎСКИ Аляксей Аўдзеевіч, н. у в. Падліпцы.

ЛЯХАВІЦКИ Аляксандр Лук'янавіч, н. у в. Таежыцы, загінуў.

МАГЛЯВЕЦ Васіль.

МАЛЕЦКИ Андрэй Якаўлевіч, н. у 1887 у в. Вяся.

МАЛІНОЎСКИ Васіль Якаўлевіч, загінуў.

МАРТЫНАЎ Аляксандр Аляксандравіч.

МАРЦІНОВІЧ Ігнат Кузьміч, н. у в. Кальчыцы.

МАХЛАЙ Арцём Пятровіч, н. у 1892 у в.

Васілінкі, удзельнік штурму Зімягя палаца, грамадзянскай вайны. З 1913 па 1918 службы матросам на крэйсерах «Аўрора». З 1918 змагаўся супраць белавардзейцаў Каледзіна, быў старшынёй атраднага камітэта. Да канца 1919 ваяваў на Паўднёвым фронце на браняносьцы «Палтава». Пасля вярнуўся ў родную вёску, прымаў удзел у калектывізацыі. Працаваў у калгасе. Узнагароджаны ордэнам Чырвонага Сцяга, медалямі. Памёр у 1978.

МАХУН Цімох.

МІХЕЙКІН Навум Пейсахавіч, н. у Слуцку, загінуў.

МУРАШКА Мікалай Данілавіч, н. у в. Бязвержавічы, загінуў у 1922.

МЯЦЕЛЬСКИ Міхаіл Фаміч.

НЕВАРКА Канстанцін Іванавіч, н. у 1890.

НЭЙМАРК Рафаіл Вольфавіч, н. у 1900 у Слуцку, змагаўся з легіянерамі генерала Доўбар-Мусніцкага. У 1919 г. закатаваны ў палоне.

НЯРОНСКИ Якаў Сафронавіч, н. у 1888 у в. Сярагі.

ПАПОВІЧ Віктар Васільевіч.

ПАСЮКЕВІЧ Мікалай Цімафеевіч, удзельнік савецка-фінляндскай і Вялікай Айчыннай войнаў, узнагароджаны ордэнам Чырвонай Зоркі.

ПРАКАПОВІЧ Рыгор Міхайлавіч.

ПРАТАСЕНЯ Купрыян Андрэевіч, н. у 1884 у в. Вялікае Быкава, на фронце змагаўся да 1917. Удзельнік Лютаўскай і Кастрычніцкай рэвалюцый, барацьбы з польскімі акупантамі на Случчыне ў

1919—1920. У гады Вялікай Айчыннай вайны з 1943 змагаўся ў партызанскім атрадзе. Потым працаваў у калгасе.

ПРАТАСЕНЯ Сцяпан, загінуў.

ПРАТАСЕНЯ Фёдар, н. у в. Старцавічы (цяпер в. Знамя).

РАДЗЮК Максім Лукіч, н. у 1895 у в. Лесуны.

РАК Піліп Мікалаевіч, узнагароджаны ордэнам Чырвонага Сцяга.

РАМАНОВІЧ Мікалай Ануфрыевіч, загінуў.

РАТНЕР Раіса, н. у Слуцку.

РОСМАН Якаў Герцавіч, н. у Слуцку, загінуў.

РУБІС Ганна Пятроўна, н. у 1893 у в. Раманава (цяпер в. Леніна).

РУДЭНЯ Арцём, н. у в. Балотчыцы, баец 25-й Чапаеўскай дывізіі, загінуў у 1919.

РУСАК Пётр Сцяпанавіч, загінуў.

САВАНОВІЧ Пётр Ксенафонтавіч, н. у 1897 у в. Лучнікі, на фронце з 1916. Закончыў вучэбную радыёкаманду Заходняга фронту і быў радыё-інструктарам. У 1917 — радыст Заходняга фронту радыёстанцыі штаба вярхоўнага галоўнакамандуючага М.В.Крыленкі. У 1918 дэлегат Усесаюзнага з'езда работнікаў ваеннага радыётэлеграфа ў Маскве, увайшоў у склад Цэнтральнага савета ваеннага радыётэлеграфа. У сакавіку 1918 ваенны камісар радыётэлеграфа Заходняга фронту. У 1919 пераведзены на Паўднёвы фронт, потым — Туркестанскі. Пасля працаваў у радыёпрамысловасці. Жыў у Маскве.

САЛАВЕЙ Рыгор, за баі з польскімі акупантамі пад Бабруйскім узнагароджаны ордэнам Чырвонага Сцяга.

СНЯГУБ Іван Данілавіч, н. у 1892 у в. Ячава, удзельнік 1-й сусветнай і грамадзянскай войнаў, арганізатар партызанскай ячэйкі ў Ячаве. Памёр у 1927.

СКІБРА Мікалай Антонавіч, н. у в. Лядна.

СКІБРА Павел Сцяпанавіч, н. у 1880 у в. Лядна.

СУХАМІЛЬ Рамуальд, н. у 1878 у Слуцку.

СУХАМІЛЬ Эрнст Вільгельмавіч, н. у Слуцку, расстраляны палякамі 15.8.1920.

СУЧОК Ф.П.

СЫЦЬКО Савасцян.

ТАТАРЫНАЎ, камандзір атрада 17-й дывізіі, загінуў каля в. Замошша ў кастрычніку 1920.

ТРАФІМОВІЧ Антон Іванавіч.

УЛАСЕВІЧ М.А.

УСОВІЧ С.К., н. у в. Лядна, у 1-ю сусветную вайну радавы лейб-гвардыі Фінляндскага палка, прымаў удзел у баях каля г. Збараж Каменец-Падольскай губ., быў паранены. З 1918 у радах Чырвонай арміі, удзельнік грамадзянскай вайны, быў тэлефаністам у Авіяпаветрафлоте (1918—1922).

ФЕРАПОНТАЎ Ю.С., н. у Слуцку, расстраляны 15.8.1919 у Слуцку.

М.Д.Мурашка.

Р.В.Нэймарк.

К.А.Пратасеня.

П.М.Рак.

Г.П.Рубіс.

П.К.Савановіч.

Рамуальд Сухаміль.

М.А.Уласевіч.

А. Д. Хацько.

П. Дз. Холад.

Ф. Ф. Чуйка.

М. У. Чыжк.

А. С. Шарэшык.

А. С. Шырын.

А. М. Шэйнман.

Брацкая магіла чырвонаармейцаў у в. Белічы, якія загінулі ў 1920 г.

ФІЛПОВІЧ В., н. у в. Малышэвічы.

ФІЛПОВІЧ Пётр Мікітавіч, н. у 1896 у в. Малышэвічы, удзельнік трох войнаў, узнагароджаны ордэнам Чырвонай Зоркі і 8 медалямі. Памёр у 1983.

ФІСЕНКА, н. у м. Грэск, узнагароджаны ордэнам Чырвонага Сцяга.

ФУРС Васілій Уласавіч, н. у 1900.

ХАРОШКА Сяргей, н. у в. Балотчыцы.

ХАЦЬКО Аляксандр Дамінікавіч, н. у 1898 у в. Замосце, баец 25-й Чапаеўскай дывізіі.

ХОЛАД Павел Дзянісавіч, н. у 1893.

ХОМІЧ Мікалай Васілевіч, загінуў.

ЦІМІНСКІ (ЦІАМІНСКІ) Аляксандр Канстанцінавіч, загінуў.

ЦІШКЕВІЧ Раман.

ЦЫБУЛЬКА Павел Нічыпаравіч, н. у 1895 у в. Белічы.

ЦЫБУЛЬКА Пётр Кузьміч, н. у 1880 у в. Белічы.

ЦЫБУЛЬСКІ Васіль Гаўрылавіч, н. у 1898 у в. Белічы, удзельнік Вялікай Айчыннай вайны.

ЧУБРЫК Іван Дамітрыевіч, н. у 1899, узнагароджаны двума ордэнамі Чырвонай Зоркі. Памёр у 1979.

ЧУЙКА Рыгор Мацеевіч, н. у в. Варкавічы.

ЧУЙКА Філімон Фёдаравіч, н. у 1897 у в. Сярагі.

ЧУМАКОЎ Іван Рыгоровіч, н. у 1902 на Брэстчыне. Памёр у 1978.

ЧЫГІР Аляксей Захаравіч, загінуў.

ЧЫГІР Іван Ануфрыевіч, загінуў.

ЧЫЖ Макар Уладзіміравіч, н. у 1886 у в. Вялікая Сліва. Памёр у 1941.

ЧЫЖ Сямён Аляксандравіч, н. у Слуцку. Памёр у турме ў Польшчы ў 1920.

ЧЫРСКІ Якаў Фёдаравіч, н. у в. Рабак.

ШАПРА Якаў.

ШАРЭШЫК Аляксандр Самуілавіч, н. у в. Прошчыцы.

ШКЛЯРЭЎСКІ Антон Іванавіч.

ШУМАНСКІ Рыгор Раманавіч.

ШЫЛОВІЧ Міхаіл Кузьміч, н. у 1900 у в. Баркавічы.

«Папараць-кветка»

«Папараць-кветка», беларускае культурна-асветніцкае таварыства на Случчыне ў 1917—1920 гг. Утворана ў верасні 1917 г. па ініцыятыве С.Бусла і Я.Ракуцкі (першы старшыня таварыства) навучэнцамі Слуцкай земскай гімназіі. Мела 3 секцыі: краязнаўчую, літаратурную і драматычна-хараваю. Паводле свайго статута ставіла за мэту прапаганду беларускай мовы, культуры і мастацтва. Знаходзілася пад уплывам беларускіх эсэраў (А.Бараноўскі, М.Асвятцкі, А.Каўпак, П.Жаўрыд і В.Русак уваходзілі ў кіруючае ядро БПС-Р). У час нямецкай і польскай акупацыі праводзіла падпольную работу. Намаганнямі членаў «Папараць-кветкі» ў Мінску былі выдадзены 2 нумары часопіса «Наша каляіна». У 1920 у Слуцку члены таварыства заснавалі беларускі кааператыў «Зара», бюро для беспрацоўных, у сакавіку — ліпені спрыялі арганізацыі беларускіх павятовых настаўніцкіх курсаў. У час польскай акупацыі ў мястэчках і вёсках Слуцкага павета былі ўтвораны 8 беларускіх школ, некалькі сельскагаспадарчых і спажывецкіх кааператываў, чыгальні, заснаваны філіі-гурткі. У кастрычніку 1917 г. у Слуцку адбылася першая тэатральная вечарына таварыства, на якой была паказана п'еса Я.Купалы «Паўлінка». За час існавання таварыства на Случчыне ставіліся п'есы Ф.Аляхновіча, У.Галубка, К.Каганца і іншыя; адбыліся канцэрты беларускай народнай песні; дэкламацыі вершаў беларускіх паэтаў. У чэрвені — ліпені 1920 г. драматычны гурток таварыства ўзначальваў У.Галубок. Летам 1920 г. та-

ШЫРЫН Андрэй Сцяпанавіч, н. у 1898 у в. Працавічы. Памёр у 1989.

ШЭЙНМАН Абрам Маркавіч, н. у Слуцку, удзельнік Вялікай Айчыннай вайны.

ЭПШТЭЙН Янкель Хаймавіч, н. у Слуцку, загінуў.

ЮРКЕВІЧ Раман Піліпавіч, н. у м. Грэск у 1900.

ЯРОНСКІ Павел Максімавіч, н. у 1896 у в. Малышэвічы, удзельнік Вялікай Айчыннай вайны. Памёр у 1987.

ЯРХА Марыя, н. у Слуцку, удзельніца барацьбы з польскімі акупантамі на Случчыне ў 1919—1920.

варыства налічвала больш за 300 чалавек. У ліпені дзейнасць «Папараць-кветкі» была прыпынена польскімі акупацыйнымі ўладамі, адноўлена ў лістападзе 1920 г. Члены таварыства прынялі ўдзел у арганізацыі і рабоце беларускага з'езда Случчыны, на якім была абрана Беларуская рада Случчыны. Актывісты «Папараць-кветкі» ўвайшлі ў 1-ю Слуцкую брыгаду войскаў БНР у час Слуцкага паўстання 1920 г. Таварыства спыніла сваю дзейнасць у снежні 1920 г. з усталяваннем на Случчыне савецкай улады*.

ЛІТАРАТУРА:

1. Беларуская справа пад час польскай акупацыі 1919—1920 гг. // Спадчына. 1994. № 6.
2. Лістапад Юрка. Узбіліся на свой шлях // Там жа. 1998. № 1.

Уладзімір Ляховіцкі.

Друкуецца па кн.: *Энцыклапедыя гісторыі Беларусі. Мн., 1999. Т. 5. С. 404.*

РЭПАРТАЖ УЛАДЗІСЛАВА ГАЛУБКА ПРА ЯГО ПАЕЗДКУ ў СЛУЦК

З ПАЕЗДКІ ў СЛУЦК

Як і ў даўныя часы, Слуцк лічыўся адным з найвыбітнейшых гарадоў Беларусі, так і цяпер у Слуцку грамадзянская справа вельмі бойка пашыраецца і нацыянальная свядомасць паміж сялян і мяшчан далёка вышэй стаіць, чымсь у Менску і па-за межамі яго. [...]

Было 11 ч. ночы, калі я быў ля дзвярэй Нацыянальнага К-ту.

Беларускі сыяг і пагоня свядчылі мне, што тут сяліба слугцкіх беларусаў.

*Паводле апошніх архіўных звестак таварыства «Папараць-кветка» дзейнічала да 1922 г.

Сяргей Бусел.

Увайшоўшы ў памяшканьне К-ту, у чытальні я ўбачыў вялікі партрэт Я.Купалы, нарысаваны вядомым слуцкім мастаком, Праатцавым, і шмат плякатаў нацыянальнага характару. Усё гэта сьведчыло, што тут працуюць беларусы.

Назаўтра пазнаёміўся з працоўнікамі К-ту, а праз некалькі дзён, убачыў і жыццё іх. Аказалася — усе яны безработныя і жывуць у вельмі цяжкім становішчы. Працаўнікоў досыць вялікі лік, і, на радасьць, між імі ёсць два юрысты і археалёг.

Штадня раніцаю ўсе яны зьяўляюцца ў К-т і працуюць, а праца разнахарактарная: выдача кніжак і газэт у чытальню, выдача справак аб ваеннапалонных (задарма), дапамога сялянам у справах юрыдычных і ў справах вызвалення беларусаў з вастрогу, статыстыка безработных, грашовая дапамога безработным, справа тэатральная, хоральная і інш. Поруч з мужчынскім персоналам удзел у працы прымаюць кабеты і паненкі, якія гэтак сама бязупынна працуюць у К-це.

Пры мне быў скарбоначны збор для безработных.

Случане вельмі прыхільна аднесліся, і такім чынам сабралі нешта больш за 2000 р.

Раздаваць меліся каталіком, праваслаўным беларусам і жыдом — усім тым, хто зарэгістраваўся ў К-це.

Праца слуцкіх беларусаў вельмі цяжкая, праходзіць пры холадзе і голадзе; ні дроў на апал К-ту ні грошаў ніядкуль ня маюць. Усе тые грошы, якія зьмятаюць з усіх куткоў, выдаюць за арэнду памяшканьня К-ту (300 руб. у месяц) і на ўтрыманьне некалькіх вучняў гімназістаў (беларусаў), якія, будучы сіратамі, ня маюць мажлівасьці плаціць за право навукі.

Польская ўлада добра наглядае за беларусамі. Ёсць і прыхільнікі беларусаў, якія заўжды стараюцца не перасолюваць; такім зьяўляецца павятовы староста і інш. Слукіе беларусы вельмі шануюць іх і рады быць у іх, верачы ў іх шчырасць.

У вялікай пашане ў случчан свой тэатр.

У дзень спектаклю (29 лютага «Праменьчык шчасця») білеты былі раскуплены ўсе. Збор быў 2000—2500 р. Тэатр сам па сабе невялікі — дэкарацыі бедныя.

Пьеса ставілася пасля 3 рэпэтыцый, і праўду кажучы, прайшла надрэнна. Персонал тэатральны падбіраецца, але брак жаночых сіл. Між іншым пры трупе ёсць хор, арганізатарам каторага зьяўляецца п. Русак. Хор шмат завучыў песень і часта выступае на сцэне.

Вялікая заслуга п. Русака ў тым, што ён, жывучы пры Слуцку ў вёсцы, запісвае там на ноты песні і штатня прыходзіць у горад кіраваць хорам.

Запісаных на ноты песень вялікі лік і гэта для тэатру і музыкі беларускай вялікі скарб. Вельмі пажаданым было-б, каб Слуцкіе дзеячы парупіліся аб музэі, і як найхутчэй пачалі-б збор этнаграфічных, археалёгічных і розных гістарычных рэчаў Беларускай зямлі, а Слуцкая зямля гэтым багата.

Гэту справу лёгка можна распачаць, прымаючы пад увагу, што пры Камітэце ёсць вельмі пажаданыя шчыры дзеяч К-ту юрыст-археалёг п. Фёдараў, які ў імя дарагой бацькаўшчыны не адмовіцца працаваць у гэтым кірунку.

Са сьветлымі і дарагамі ўспамінамі я пакінуў Слуцк і лепшых сыноў Бацькаўшчыны.

Беларусь. 1920. 10 сак.

РЭПАРТАЖЫ КАРЭСПАНДЭНТАЎ МІНСКАЙ ГАЗЕТЫ «БЕЛАРУСЬ» СА СЛУЧЧЫНЫ ЗА ЧЭРВЕНЬ 1920 г.

10 чэрвеня

КУРСЫ БЕЛАРУСАЗНАЎСТВА Ў СЛУЦКУ

26-га красавіка сёлетняга году ў Слуцку, для вучыццалёў адчыніліся курсы беларусазнаўства. Вучыццалёў і вучыццалек зьехалася больш за 400 чалавек, з каторых акуратна слухала лекцыі чалавек 350. Апрача вучыццалёў быў невялічкі процэнт на курсах і, так званых, вольных слухачоў —

вучняў апошняе клясы сярэдніх школ м. Слуцку (гімназій, рэальнае і камэрцыйнае школы), каторыя, згодна з існуючым цяпер правам, могуць быць сапраўднымі вучыцямі, праслужыўшы, як памочнікі, 3 месяцы пры дазваным вучыццю. Амаль ня ўсе слухачы былі з Слуцкага пав. І толькі пакрысе было з паведаў Мазырскага, Бабрускага і Баранавіцкага. Склад слухачоў наагул быў добры як з боку педагагічнага, так і з беларускага нацыянальнага боку. Відаць было, што людзі запраўды сабраліся, каб пазнаёміцца з сваім родным і скарыстаць з гэтага ў працы на ніве роднае Бацькаўшчыны. На курсах вучыцельскіх беларускае мовы, гісторыі, беларускае літаратуры, польскае мовы, гісторыі Беларусі, геаграфіі Беларусі, п'яныне, тэатр. З лектараў былі Я.Станкевіч, проф. Б.Тарашкевіч, Фр. Аляхновіч, проф. музыкі Іваноўскі і інш. Кіраўніком курсаў быў Я.Станкевіч. Заняткі на курсах адбываліся вельмі акуратна. (...) Для слухачоў быў зроблены інтэрнат у манастырской будоўлі.

У канцы курсаў быў зроблены экзамен беларускае і польскае мовы. Тыя, што выдзелілі, дасталі пасведчаньне. Курсы скончыліся 29-га мая.

Перад канчаткам апец протаіерэй Шамяціла адслужыў малебен, пры гэтым тут жа склалі вельмі добры хор. Пасля малебну протаіерэй Шамяціла меў па-беларуску да слухачоў і пропаведзь, у каторай сказаў, што Беларусь радзілася ў буру і навалініцу, што яна шмат перацярпела, але выжыла і адраджаецца. Што асабліва цяпер, калі ўсе народы адраджаюцца, павінна і Беларусь адраджацца да свайго дзяржаўнага жыцця. Кожны народ дзяржаўца трыма рэчамі — зямлёю, на каторай жыве, моваю, каторую гамоніць, і вераю, што дастаў ён ад продкаў сваіх. Гісторыя Беларускага Народу прайшла ў барацьбе за тры гэтыя рэчы і Беларускі Народ дагэтуль захаваў усе гэтыя сьвятыя для яго рэчы. Мы-ж павінны іх захаваць і перадаць непашкоджанымі новым пакаленьням. Ня ўсе маюць шчасьце працаваць паміж народам. Вучыццём выпала гэтае шчасьце. Адны з іх увойдуць у Сьвятое, другія — у Сьвятое Сьвятых свайго народу, але няхай усе памяць, што народ толькі тагды іх прыме, калі яны будуць шчырымі сынамі свайго Беларускага Народу.

Пасля прамоў курсы скончыліся беларускім гімнам «Не пагаснуць зоркі ў небе, пакуль неба будзе, не загіне край наш родны, пакуль будуць людзі!»

На курсах ня была забыта ім організацыйная праца. Важнейшаю работою ў гэтым кірунку трэба лічыць арганізаваньне «Беларускага Вучыцельскага коопэратыву Слуцчыны». (...) Уступная плата 10 мар., паст. — 100 мар. У коопэратыве будуць гмінныя (харчавыя) і іншыя тавары. Адно з галоўных месца зоймуць у іх беларускія кнігі і пісьмёныя матэрыялы і прылады для школ. (...)

Беларускі народны тэатр, каторы ад якога часу так борзда пашыраецца на Беларусі адбыўся і на курсах у Слуцку. За кароткі час слухачы згулялі ажно тры спектаклі. Першы раз гулялі «Ня розумам сьціямі, а сэрцам» — Вясёлага; другі раз «На дарозе жыцця» і «Антось Лата» — Тараса Гушчы і трэці раз «Бутрым Няміра» і «Янка і Маланка» Фр.Аляхновіча. Апошні спектакль адбыўся пад рэжысурай самога аўтара (...), каторы прыезджаў з Менску ў Слуцк прачытаць лекцыі аб тэатры.

З працаўнікоў у курсавай адміністрацыі трэба адзначыць сябру Школьнае Рады Слуцчыны А.Бараноўскага — адзінага мясцовага супрацоўніка ў адміністрацыі. Ён быў загадчыкам гаспадаркі курсаў і шмат палажыў шчырай ідэйнай працы. (...)

В.Я.

22 чэрвеня

ДОПІСЫ З СЛУЧЧИНЫ

На апошнім пасяджэньні сяброў Беларускага Нацыянальнага Камітэту Слуцчыны К-т быў падзелен на аддзелы — Адміністрацыйна-арганізацыйны з Юрыст-консульскім Бюро, Школьны, Эканаміцкі і Аддзел дапамогі бедным жыхарам і дзецям. Кожным аддзелам кіруе адзін з сяброў прэзідыуму па спецыяльнасьці. Утворана асобная тэатральная камісія, якая цяпер вядзе рэгістрацыю лепшых тэатральных сіл Слуцку. Дзеля наладжваньня тэатральнай справы, магчыма, што ў хуткім часе выедзе ў Слуцк п. Галубок.

А.Б. [Андрэй Бараноўскі].

24 чэрвеня

БЕЛАРУСКІ ТЭАТР У ПРОВІНЦЫІ

У суботу 26-га чэрвеня ў Слуцк выязджае вядомы беларускі пісьменнік і арты-

ста У.Галубок, гдзе думае прабыць 3 тыдні. За гэты час ён мае з'арганізаваць у Слуцку моцную аматарскую трупку і паставіць 5—6 найвыдатнейшых пьес.

24 чэрвеня ў лікі 40 асоб хор Тэраўскага, які, даўшы ў Слуцку 3 канцэрты, вы-

едзе на павет па маршруту — Рамапава, Нясьвіж, Заміры, Менск. Па дарозе ў мястэчках і вялікіх вёсках будзе даваць канцэрты.

Падрыхтаваў У.В.Ляховіскі.

Мой лёс

З успамінаў А.Ц.Барысаўца

На Слуцчыне, як і ў многіх іншых раёнах Беларусі, настаўніцтва складае значную частку мясцовай інтэлігенцыі. Да такой катэгорыі вясковых жыхароў амаль паўстагоддзя належаў і Аляксандр Цімафеевіч Барысавец, які нарадзіўся 2 лістапада 1893 г. у в. Бранава Сяражскага сельсавета ў сям'і селяніна-серадняка і пражыў больш за 80 гадоў.

Акрамя мяне бацькі выходзілі яшчэ 6 дзяўчынак. Усяго ж у нашай хаце нарадзілася 11 дзяцей. Чацвёрта (дзяўчынка) памерла ў раннім узросце. Мы жылі ў канцы вёскі, дзе шырока раўніна з таямнічымі курганамі ўпіралася ў невялікі лясны масіў. Вясной і летам наша наваколле пакрывалася шматкаляровым раслінным дываном, а зімой — бясконцай белай коўдрай.

Званне настаўніка народных вучылішчаў я атрымаў 1 мая 1913 г. пасля заканчэння экстрэнату пры аўтарытэтнай навучальнай установе — Слуцкай гімназіі. Званне давала права не толькі на працу, але і на нашэнне прыгожай настаўніцкай формы. У час 1-й сусветнай вайны служыў у Царыцыне ў 141-м пяхотным палку пісарам. У 1916 г. горад на Волзе наведаў цар Мікалай II. Так здарылася, што ў тыя дні мяне за маю нядрэнную каліграфію прызначылі перапісваць спісы ўзнагароджаных салдат. Цар з'явіўся ў штаб нашага палка нека раптоўна. Усе сталі спалохана

бегаць, а я працягваў спакойна займацца сваёй справай. Тут і адбылася мая сустрэча з Мікалаем. Ён папрасіў мяне прачытаць на памяць малітву «Ойча наш». Калі я скончыў дэкламаваць, цар падзякаваў за маю набожнасць і падарыў мне пазалочаную шкатулку з гавайскімі цыгарамі. З таго часу я яшчэ помню Керанскага, Леніна, Троцкага. Керанскага многія ў арміі паважалі, бо пры ім змяніліся ў лепшы бок адносіны да салдат. Яго аўтарытэт стаў падаць пасля ўвядзення на фронце пакарання смерцю.

Як сёння, бачу будынак першай Слуцкай школы летам 1925 г. Там адбылася мая сустрэча з Канстанцінам Міхайлавічам Міцкевічам (Якубам Коласам), які прыехаў у Слуцк чытаць лекцыі па методыцы на курсах беларусізацыі. Чытаннем урывкаў са сваіх паэм «Новая зямля» і «Сымон-музыка» Канстанцін Міхайлавіч тонка паэтызаваў манатоннае вясковае жыццё. Ён напаўняў нашы настаўніцкія душы пачуццём нацыянальнай годнасці.

З 1923 г. па 1929 г. я працаваў настаўнікам і загадчыкам Бранаўскай пачатковай школы. Гэта быў час беларусізацыі, якая супала з увядзеннем новых школьных праграм па мове, гісторыі, матэматыцы, фізіцы, спевах, фізкультуры і г.д. У іх скла-

А.Ц.Барысавец (2-і справа) з настаўнікамі. Слуцчына. 1914 г.

данні прымаў удзел і я. Новыя праграмы спалучалі ў сабе тэарэтычныя веды з практычнымі навыкамі, гэта асабліва выяўлялася ў праграмах для вясковых школ, дзе гэтыя ўстановы з'яўляліся цэнтрамі рашэння і рознага роду земляробчых, культурных і выхаваўчых праблем. Некалькі слоў аб зменах наогул у школьнай адукацыі. Адукацыйная сістэма да Кастрычніка мела нямаля станоўчага. Наш Слуцкі павет па колькасці школ і ахопе дзяцей быў у Беларусі адным з лепшых. Перад вайной Мінскае губернскае земства выношвала нават план поўнага ахопу дзяцей школай. У пачатку 1920-х гадоў больш за 30% школьных будынкаў у Слуцкім павеце былі разбураны. І вось у гэтых умовах савецкая ўлада прыступіла да ўвядзення ўсеагульнай школьнай адукацыі. Такая задача пры дапамозе саюзнага ўрада была вырашана ў пачатку 1930-х гадоў.

У 1929 г. я пераехаў з сям'ёй у Цараўцы, дзе працаваў дырэктарам мясцовай няпоўнай сярэдняй школы і выкладаў матэматыку ў 5—7 класах гэтай навучальнай установы. У 1920-я гады я нават і дадумацца не мог да таго, што прыйдзе час, калі беларусізацыя стане адной з прычын крымінальнага абвінавачання людзей у «нацыянал-дэмакратызме», скажэнні нацыянальнай палітыкі, у патаемных сувязях з польскай дэфензівай. Амаль кожныя дзевяць нядзелі мы выкрэслівалі каго-небудзь з падручнікаў як ворага народа. Настаўніцтва з сімпатыяй адносілася да старшыні ЦВК БССР А. Чарвякова і старшыні СНК БССР М. Галадзёда. Чарвякоў не аднойчы бываў у Слуцку. Усе добра ведалі яго намаганні палепшыць фінансавое становішча настаўнікаў. І тут раптоўна ўрадавае паведамленне аб яго самазабойстве летам 1937 г., пасля якога з раённага цэнтру прыйшоў загад аб вынясенні партрэтаў Чарвякова са школьных памяшканняў. У памяці назаўсёды застаўся прыезд Галадзёда ў Цараўцы на сход, прысвечаны ўтвэрэнню калгаса. Сяляне не падтрымалі прапановы ўрада БССР аб абагуленні жывёліны, сельскагаспадарчага інвентару. Аб гэтым нават пісала газета «Звязда». Мікалай Мацвеевіч не толькі не абурыўся на вясцоўцаў, а нават паабяцаў дадаткова разгледзець пытанне на пасяджэнні ўрада. Па невядомых нам гады прычынах гэтыя два чалавекі аказаліся ворагамі народа «за

увядзенне контррэвалюцыйнай дзейнасці». Самагубствам скончыў жыццё і Мікалай Мацвеевіч. Аднойчы адна наша маладая настаўніца, вяртаючыся зімой у завею з пасяджэння мясцовага метадычнага аб'яднання, нечакана збілася з дарогі і перайшла савецка-польскую мяжу. Палякі вярнулі яе, нядрэнна пакарміўшы, на нашу тэрыторыю, а мясцовыя ўлады прысудзілі ей некалькі гадоў турмы.

У 1930-я гады завяршылася адзяржаўленне школьнай справы на аснове саюзных праграм. У іх беларускай нацыянальнай культуры, нацыянальнаму духоўнаму жыццю, нацыянальным дзеячам усё больш адводзілася перыферыйнае месца. Складаным пытаннем з'яўлялася праблема працягласці агульнай асветы і часу пераходу да асветы прафесійнай. Народны камісарыят асветы СССР вывучаў гэта пытанне ў Заходняй Еўропе і ў Амерыцы, дзе агульная асвета працягвалася амаль 12—13 гадоў. Прыняцце такой сістэмы для СССР было спрэчным, бо вучні, якія заканчвалі сярэднюю агульнаадукацыйную школу, не заўсёды трапілі ў вышэйшыя навучальныя ўстановы. Таму ў аснову рэформы была пакладзена школа-сямігодка. У даваенныя гады аснову адукацыі складалі: дашкольныя ўстановы, чатырохгадовыя пачатковыя школы, сямігадовыя працоўныя школы, школы сялянскай моладзі, школы фабрычна-заводскага вучнёўства, тэхнікумы, вышэйшыя навучальныя ўстановы, навукова-даследчыя кафедры і навукова-даследчыя інстытуты. Безумоўна, у сістэме існавалі і слабыя месцы. Але патрэбен быў час, каб іх ліквідаваць.

Трэба было перажыць Вялікую Айчынную вайну, у час якой я быў сувязным партызанскага атрада, якім камандаваў загадчык Слуцкага раёна Змітровіч. Пры абароне Ленінграда загінуў мой старэйшы сын Аляксандар, студэнт аднаго з ленінградскіх ВНУ.

Удзельнічаў у аднаўленні адукацыйнай сістэмы ў пасляваенны перыяд, быў настаўнікам матэматыкі, алгебры, геаметрыі ў Васілінкаўскай НСШ, школе № 1 Слуцка.

Мой настаўніцкі лёс — гэта жыццё і справы маіх шматлікіх вучняў, сярод якіх рабочыя, сяляне, інжынеры, настаўнікі, літаратары, вучоныя, афіцэры і нават адзін генерал.

Запісаў Я.І. Бараноўскі.

Каспяровіч на Случчыне*

...У верасні 1922 г. у Слуцкім адзеле народнай асветы з'явіўся юнак, якому было на той час 22 гады. Накіраванне атрымаў у Наркомаце асветы БССР, дзе сам Усевалад Ігнатаўскі выказаў яму свае пажаданні — стварыць беларускую школу ў павеце. Інспектар сацвыху, па сённяшняй тэрміналогіі — школьны інспектар, такую пасаду атрымаў Каспяровіч. І з незвычайнай энергіяй узяўся за справу.

За тры паўтара года, што Каспяровіч працаваў на Случчыне, ён зрабіў незвычайна многа, а 1923 год стаўся ці не самым багатым на падзеі як для настаўніцтва, так і для інспектара сацвыху.

Найпершым клопатам было стварэнне матэрыяльнай базы навучання, заключэнне калектыўных дагавораў на частковае ці поўнае ўтрыманне школ насельніцтвам, павышэнне аплаты настаўнікам, забеспячэнне школ падручнікамі, мэбляй, прыладамі, адшукванне сродкаў, прыстасаванне пад школьныя будынкі былых маёнткаў, каб «школы не парыліся ў сялянскіх хатах». Не зусім уласцівая для інспектара праца, але абставіны вымушалі займацца ёй...

Шмат сіл ён прыкладаў для пашырэння беларускай культуры і вывучэння пытанняў краязнаўства, паколькі разумеў, што трэба пачынаць са школы, з настаўнікаў, вучыць іх, дапамагаць, накіроўваць.

У снежні 1922 г. пры Слуцкім АНА была арганізавана камісія беларусазнаўства, якая мела на мэце распрацоўку метадычных пытанняў выкладання беларусазнаўчых дысцыплін у школе, вывучэнне і даследаванне Беларусі, а найперш Слуцкага павета.

За час існавання камісія зрабіла велізарную на той час працу, якая шырока асвятлялася ў друку, найчасцей у газеце «Савецкая Беларусь», куды рэгулярна дасылалі свае допісы мясцовыя карэспандэнты, у тым ліку і інспектар Каспяровіч. Камісар народнай асветы Усевалад Ігнатаўскі пад час наведвання Слуцка ўхваліў працу гэтай камісіі. Яна праводзілася ў двух накірунках: асветнага беларусазнаўства і краязнаўства наогул. У першым накірунку дзейнасць камісіі выявілася ў скліканні сходаў, гарадскіх і павятовых беларусазнаўчых кан-

ферэнцый. У краязнаўчым накірунку дзейнасць Слуцкай павятовай камісіі беларусазнаўства выяўлялася ў падрыхтоўцы дакладаў па школьным кнігазнаўстве, выпрацоўцы анкет і праграм, стварэнні музеяў, наладжванні экскурсій і папулярызацыі ідэй краязнаўства. «Усебакова ведаць Случчыну дзеля будавання яе новага жыцця», — такім быў асноўны дэвіз камісіі.

Для выканання гэтых мэт наладзілі цэлы шэраг літаратурных і навуковых лекцый і дакладаў, стварылі лектарскае бюро, арганізавалі гурток самаадукацыі і кароткатэрміновыя курсы.

«Гаворачы аб карыснай дзейнасці камісіі беларусазнаўства, нельга не адзначыць, што ўсю справу арганізацыі камісіі вынес на сабе інспектар школ Слуцкага павета т. Каспяровіч. Кіруючыся заўсёды мэтай уцягнуць настаўніцтва ў жывую творчую працу, ён няспынна склікаў розныя сходы, канферэнцыі, арганізоўваў даклады, лекцыі і наогул гуртаваў настаўніцтва вакол розных навуковых і педагогічна-літаратурных пытанняў. Вынікам яго няспыннай працы мы і бачым ужо акрыўшы жывы арганізм камісіі беларусазнаўства», — такую ацэнку даў аўтар допісу ў «Савецкую Беларусь» у маі 1923 г.

Значным крокам у распрацоўцы метадычных аспектаў выкладання беларусазнаўчых прадметаў стала павятовая канферэнцыя 15—17 студзеня 1923 г., розгалася аб якой разнёсся па іншых паветах. Асаблівую цікавасць выклікалі інфармацыі з месцаў, у якіх адзначалася, што прадметы беларусазнаўства і выкладання наогул на беларускай мове як вучнямі, так і бацькамі сустракаюцца вельмі прыхільна. Выкладанне прадметаў на роднай мове спрыяе лепшаму засваенню матэрыялу ў параўнанні з выкладаннем па-руску. Школьнікі-небеларусы таксама з ахвотай ўспрымаюць прадметы беларусазнаўства і часта нават «выпіраджваюць» беларускіх дзетак у гэтым...

На канферэнцыі былі заслуханы выступленні прадстаўнікоў савецкай улады і кампартыі, якія выказалі прыхільныя адносіны да беларусізацыі школы. І настаўніцтва паверыла таму, што, «карыстаючыся роднай мовай, яно здолее падняць культ-

*Мікалай Іванавіч Каспяровіч (9.5.1900, в. Ізабалёва Пухавіцкага раёна — 26.12.1937), беларускі краязнавец, лексікограф, мастацтвазнавец і літаратуразнавец, з 1922 г. інспектар Слуцкага раённага аддзела народнай асветы.

туру працоўнага народа, злучыць горад з вёскай і ўсёй сваёй дзейнасцю прыблізіць панаванне камунізму». Але, як паказала жыццё, надзеі былі марнымі. Большасць тых, хто актыўна закладваў падмурак беларусізацыі, былі пазней рэпрэсаваны, у тым ліку і інспектар Каспяровіч.

Акрамя таго, Каспяровіч загарэўся ідэяй стварэння краязнаўчага музея. «Камісія працерабіла поле існавання музея радзімазнаўства ў Случку», — адзначалася ў газеце. «Сваёй упартасцю ён, дзе толькі мог, разварушваў згуртаванае беларускае настаўніцтва, кліучы іх узяць на сябе ініцыятыву арганізацыі музея», — гэта таксама радкі з допісу. У рэшце рэшт была створана музейная падкамісія пад кіраўніцтвам Каспяровіча.

Перш за ўсё звярнулі ўвагу на ахову помнікаў старасветчыны і мастацтва, якімі была багатая Случчына. З месцаў, дзякуючы разасланым патрабаванням, паступалі звесткі аб старажытнасцях і цікавых з археалагічнага боку мясцовасцях. Ставілася задача збірання і захоўвання тых рэчаў, якія маглі знікнуць. Напрыканцы 1923 г. Случскі музей краязнаўства стаў рэальнасцю, а камісія беларусазнаўства была рэарганізавана ў павятовае таварыства краязнаўства.

Але на дасягнутым Каспяровіч не спыніўся. «Трэба абудзіць інструкцыяй і падштурхнуць загадам арганізацыю школьных музеяў радзімазнаўства, грунт для якіх створаны», — пісаў ён у адным з артыкулаў.

Для прыродазнаўчага і гістарычнага вывучэння краю наладжваліся экскурсіі. У шматлікіх паведамленнях адзначалася «няўпыйнае старанне», «уважлівыя адносіны» да арганізатара: «Трэба шчырае дзякуй сказаць таварышу Каспяровічу, што ён дабіўся жывой дзейнасці школ павета».

Летам 1923 г. Беларусь рыхтавалася да Усесаюзнай сельскагаспадарчай выстаўкі ў Маскве. Заданне збіраць экспанаты атрымалі Інбелкульт і павятовыя камісіі. Інспектары Каспяровіч і Саковіч тэрмінова выехалі ў экспедыцыю. Было сабрана многа экспанатаў: тканіны, вопратка, прылады працы. Зроблены замалёўкі народнага арнаменту. Значную колькасць экспанатаў далі сямігодкі. Ленінская сямігодка атрымала першую прэмію за падрыхтоўку экспанатаў. Сабраны матэрыял скарысталі для арганізацыі павятовай сельскагаспадарчай выстаўкі з багатым этнаграфічным аддзелам.

У допісе «Случчына на выстаўку» М.Каспяровіч пісаў: «Далейшы збор экспанатаў для другой чарговай адпраўкі ідзе. Згоджан лірнік, які, апрача сваіх духоўных вершаў, спявае і свецкія песні: беларускую «Марсельезу», «Жаніўся верабей» і гэтак далей. Рыхтуецца група валачобнікаў, калядоўшчыкаў і інш., адзежа касца, жніі і г.д. Усе экскурсанта са Случчыны маюць быць адзеты ў нацыянальныя вопраткі (беларускія)».

Намаганнямі Каспяровіча была створана паказальная школа на чале з настаўнікам Грозаўскай сямігодкі І.Пратасевічам. Многа хваляванняў выклікала наладжванне быту, падбор памяшканняў. Узнагародай за ўсё была згода Якуба Коласа выкладаць беларускую мову і методыку. Лепшыя «пісоўныя работы» — сачыненні курсантаў — друкавала газета «Савецкая Беларусь». Пераважная колькасць заняткаў вялася на беларускай мове.

Усхвалявана і радасна праводзілі слухачы свята 11 ліпеня — дзень вызвалення ад польскай акупацыі. Яны хадзілі са спевамі па вуліцах, на мітынг, на адкрыццё помніка ахвярам, а ўвечары ставілі спектакль «Страхі жыцця» Ф.Аляхновіча. Перад спектаклем Якуб Колас чытаў аўдыторыі паэму «Новая зямля», чым вельмі задаволіў курсантаў.

А 29 ліпеня на развітальным вечары ў гонар Якуба Коласа Мікола Каспяровіч вітаў песняра — педагога, які яшчэ ў 1905 г. пачаў барацьбу за прызнанне навучання дзяцей на матчынай мове, і аўтара першай і адзінай методыкі роднай мовы, што на той час была падрыхтавана да друку.

«На гэтых курсах, — адзначаў адзін са слухачоў П.Зянюк, — першы раз цвёрда і практычна пастаўлена пытанне аб беларускай мове».

Мікалай Улашчык, малады папечнік Міколы Каспяровіча, у сваёй «Хроніцы», якая, на жаль, друкуецца яшчэ толькі ва ўрыўках, успамінае пра Каспяровіча як пра надзвычайную асобу. Ён меў шмат талентаў, у тым ліку і «талент дэлаватасці»: «умеў неяк лёгка арганізаваць, «прабіць» самую цяжкую справу». І случкія старонкі жыцця Міколы Каспяровіча — лепшы таму доказ.

Аляксандра Гесь.

Чырвоная змена. 2000. 16 сак.

Краязнаўчы рух на Случчыне

1920-я гады на Беларусі — час, калі адбываўся незвычайны ўздым і росквіт асветніцтва ва ўсіх галінах навукі і культуры.

Надзвычай шырокі размах набыў і краязнаўчы рух. І гэта не было ініцыятывай «зверху». Наадварот, у розных гарадах і мястэчках Беларусі стыхійна ўзніклі краязнаўчыя гурткі і таварыствы. Краязнаўчая праца на Случчыне пачалася са стварэннем культурна-асветнага таварыства «Папараць-кветка» ў 1918 г.¹

Таварыства мела 150 сяброў у г. Слуцк і 2 філіі ў павеце — у вёсках Старыцы, Ліпнікі. Магчыма, звестак пра гэта таварыства ў М. Каспяровіча на той час не было, бо ён называе ў якасці першай краязнаўчай арганізацыі на Случчыне Слуцкую павятовую камісію (1922), якая ў яго на другім месцы пасля Смалярскага гуртка (1918)². Атрымліваецца, што «Папараць-кветка» і Смалярскае гурток утвораны ў адным годзе і з'яўляюцца першымі краязнаўчымі арганізацыямі.

У 1921 г. таварыства «Папараць-кветка» прыпыніла сваю дзейнасць. У гэты час быў арганізаваны Слуцкі павятовы аддзел народнай асветы, які даручыў сябру «Папараць-кветкі» А. Бараноўскаму распачаць працу па збіранні і захаванні рэчаў культурна-краёвага значэння, для чаго адвёў пакой у будынку былой гімназіі. Такім чынам быў пакладзены пачатак заснаванню ў Слуцку краязнаўчага музея³.

У 1922 г. была заснавана Слуцкая павятовая камісія беларусазнаўства (з 1923 г. Слуцкае павятовае таварыства краязнаўства), якая складалася пераважна з асветнікаў.

За час свайго існавання таварыства прарабіла велізарную працу, якая выклікала водгукі на старонках «Полымя», «Савецкай Беларусі» і інш. Народны камісар народнай асветы У. Ігнатоўскі пад час свайго візіту ў Слуцк ухваліў працу камісіі і даручыў павятоваму аддзелу народнай асветы і надалей дапамагаць пашырэнню гэтай працы, якая адбывалася ў двух напрамках: асветнага беларусазнаўства і краязнаўства ўвогуле⁴.

Пра плённую працу слуцкіх краязнаўцаў сведчыць артыкул у «Полымі» за 1923 г. «У Слуцку адчыніўся мясцовы музей», у якім распавядаецца пра унікальныя экспанаты музея, такія, як Берасцейская Біблія,

надрукаваная Мікалаем Радзівілам Чорным у XVI ст. Выданне было скуплена католікамі і спалена ў Вільні (таму кніга — вялікая рэдкасць).

Адным з накірункаў дзейнасці камісіі — скліканне сходаў і беларусазнаўчых канферэнцый. Адна з іх адбылася 15—17 студзеня 1923 г. Бралі ў ёй удзел выкладчыкі беларусазнаўства Слуцкага павета, прадстаўнік Камісарыята асветы, інструктары сацыяльнага выхавання і інш.

Былі абмеркаваны наступныя даклады: пра выкладанне геаграфіі Беларусі, пра метады выкладання гісторыі Беларусі, беларускай мовы.

Канферэнцыя мела водгук у рэспубліканскай прэсе. Часопіс «Полымя» цёпла адклікаецца пра слуцкіх настаўнікаў: «...спакойна, але непарушна цвёрда перакананы ў тым, што робяць вялікую, разумную і карысную працу, і перакананы ў тым, што толькі праз мацярынскую мову, праз радзімазнаўства патрапіць працоўная школа стаць на цвёрды і пэўны грунт...»

Настаўнікі паводзяць сябе годна, не звяртаючы асаблівай увагі на тыя злысныя выпадкі, якія робяць часта з-за вугла праціўнікі беларушчыны, прыхільнікі старых русіфікатарскіх традыцый — «істинно — русские»⁵.

На канферэнцыі настаўнікі таксама абмяркоўвалі праблемы, з якімі сутыкнуліся пры выкладанні новага прадмета — вуснай народнай творчасці. Выкладчык літаратуры Ю. Лістапад так вырашае праблему недахопу падручнікаў: настаўнік з вучнямі сам павінен збіраць фальклор сваёй мясцовасці.

Настаўнікі Случчыны першымі паслалі просьбу ў Наркампрос надрукаваць «падручнік па беларускай народнай славеснасці, а таксама і хрэстаматыю да яго»⁶.

У галіне краязнаўства дзейнасць камісіі выявілася ў заслужоўванні дакладаў па школьным краязнаўстве, выпрацоўцы анкет і праграм, пашырэнні музея, наладжванні экскурсій і папулярнага ідэй краязнаўства.

З прычыны недастатковай вывучанасці Случчыны камісія наладжвала экспедыцыі для збірання патрэбных матэрыялаў.

Пачаткам «падарожніцкай» дзейнасці трэба лічыць 1923 г., калі была наладжана першая экспедыцыя па вывучэнні і зама-

лёўцы народнага арнаменту. Вынікам яе было звыш 200 замалёвак, якія былі прадстаўлены на Усесаюзную сельскагаспадарчую і саматужна-прамысловую выстаўку⁷.

Наступныя «падарожы», якія наладжвала Случкае акруговае таварыства, уражваюць сваімі лічбамі. За 14 дзён, практычна пехатою, было пройдзена 232 вярсты! За гэтую «падарож» (1927) было сабрана безліч матэрыялу, запісана 150 нумароў фальклору, зроблена 70 фотаздымкаў краявідаў, тыпаў насельніцтва, паселішчаў і розных іншых прадметаў: помнікаў стараветчыны. Справаздачай гэтай вандроўкі з'явіўся артыкул актывістаў случкага таварыства У. Мікіцінскага, Р. Пяцэвіча, П. Ажэўскага ў часопісе «Наш край»⁸.

Сябрам таварыства ўдалося запісаць шмат старых звычаяў, сярод іх абрад провадаў масленкі ў в. Чапляі: «У сані запрагаюць каня, а ззаду прывязваюць ступку, садзяцца на яе, таўкачом паганяюць. Часам замест ступкі прывязваюць маленькія санкі («сучку»), на якіх едуць з чырвоным сцягам, а часам да санак прывязваюць «ляльку масленкі».

У в. Саковічы быў запісаны ўнікальны абрад сватання, паводле якога хлопец, перш чым ісці ў сваты, павінен быў наплесці столькі лапцей, колькі душ сям'і ў нявесты.

У в. Дамановічы быў запісаны першабытны спосаб здабывання агню. Гэты ўрачысты абрад адбываўся штогод. З самага ранку ў хатах тушылі агонь. Каля дванаццаці чалавек дзядоў ішлі ў лес, ссякалі ясень пры дапамозе розных прыстасаванняў, трэннем здабывалі агонь, які разносілі па хатах. Такі агонь, лічылася, прыносіў шчасце і адганяў усякую пошасць ад жывёлы. Агонь гэты кабеты імкнуліся захаваць цэлы год.

Улетку 1988 г. было здзейснена чатыры «падарожы» па Случчыне (пешшу 449 і па чыгунцы 18 вёрст), пад час якіх была зроблена 351 замалёўка (узоры народнага арнаменту, схематычныя планы замчышчаў, гарадзішчаў, сядзіб, будоўляў, прыватных і культурных паселішчаў, вёсак, адзення, прылад працы, краявіды і г.д.). У. Мікіцінскі апісаў адно з падарожжаў у «Нашым край»⁹.

Праца Случкага краязнаўчага таварыства была рознабаковая. Пра гэта сведчыць таксама грунтоўны артыкул саміх случкіх краязнаўцаў, знакамітай «тройцы» — Р. Пяцэвіча, У. Мікіцінскага, П. Ажэўскага — «Краязнаўчы рух на Случчыне», дзе падводзяцца

вынікі пяцігадовай дзейнасці таварыства. Розныя накірункі дзейнасці случкіх краязнаўцаў часткова пададзены ў назвах раздзелаў гэтага артыкула: «Асвятленне ў друку краязнаўчай дзейнасці», «Падарожніцтва», «Музейбудаўніцтва» і інш.

Да імёнаў случкіх краязнаўцаў належыць і імя Рыгора Бахты. І хоць ён з'яўляўся адказным сакратаром часопіса «Рунь», а гэта выданне Свіслацкай краязнаўчай камісіі, усё ж гэта наш зямляк. Гэта адзначае М. Каспяровіч, характарызуючы часопіс «Рунь»: «Пераважная большасць яго матэрыялу належыць аднаму краязнаўцу (Р. Бахце) і паходзіць з радзімы апошняга (Случчыны)...¹⁰ М. Каспяровіч называе часопіс «Рунь» (1924) першым краязнаўчым выданнем на Беларусі. Магчыма, у яго не было іншых звестак, бо нам вядома больш ранняе выданне «Наша каляіна» (1918), выданне Случкага культурна-асветнага таварыства «Папараць-кветка».

Вяртаючыся да асобы Р. Бахты, мы адзначым, што гэта быў не толькі краязнаўца, але і пісьменнік, і перакладчык. На жаль, і ў новай Беларускай энцыклапедыі (Т. 2, 1996) няма звестак пра дату і месца нараджэння, як і пра яго работу ў часопісе «Рунь».

У пачатку 1930-х гадоў плённая праца краязнаўцаў Беларусі прыпыняецца. У часопісе «Наш край» пачалі з'яўляцца артыкулы «правільных савецкіх вучоных»: «Супраць контррэвалюцыйных нацдэмаўскіх тэорый у этнаграфіі». З 1931 г. часопіс «Наш край» стаў называцца «Савецкая краіна».

Трагічны лёс напаткаў многіх краязнаўцаў, а потым і іх матэрыялы, адасланых ў Інбелкульт (яны згарэлі пры пажары ў час Вялікай Айчыннай вайны). Але нават тое, што захавалася для нас тагачасным друкам, уражвае, дае паняцце аб велізарнай самаадданай працы, здзейсненай краязнаўцамі. Яны і сёння маюць вялікую каштоўнасць.

КРЫНІЦЫ:

1. Наш край. 1928. № 12.
2. Тамсама. № 2.
3. Тамсама. № 12.
4. Тамсама.
5. Польша. 1923. № 2.
6. Тамсама.
7. Наш край. 1928. № 12.
8. Тамсама.
9. Тамсама. 1929. № 1.
10. Наш край. 1928. № 6—7.

Н. В. Матыліцкая.

Гісторыя Случчыны на старонках часопіса «Наш край»

1926 г. № 2.

У. Мікіцінскі,
Р. Пяцэвіч і П. Ажэўскі

ПАДАРОЖ ПА СЛУЧЧЫНЕ

(Матар'ялы краязнаўчай экскурсіі Случкага Краязнаўчага Таварыства, якая адбылася ў 1927 годзе на працягу часу з 6—21 ліпня)

...Экскурсія мела сваёй мэтай кароткае абследаванне самага глухога закутку Случкае акругі — возера Князь з яго ваколіцамі ў прыродна-геаграфічных, грамадзка-эканомічных і культурна-гістарычных адносінах, з беглым вывучэннем тэрыторыі, па якой адбывалася экскурсія.

За 15 дзён экскурсантаў прайшлі пехай усяго 232 вярсты. У склад экскурсіі ўваходзілі наступныя таварышы: Пяцэвіч Рыгор — старшыня Праўлення Т-ва, Мікіцінскі Ёсэп — загадчык музея, Ажэўскі Піліп — кіраўнік культурна-гістарычнай сэкцыі, Карп Шатэльнік — сябра Т-ва і фотограф-аматар, Нерапеня Сільвестар — сябра Т-ва...

Першая вёска, праз якую праходзілі, — Журава, на рэчцы Лакнеі, сярод невялічкіх узвышшаў, мае досыць прыемны выгляд і адзначаецца добрымі сенажацямі па Лакнеі. Праходзячы каля Цараўцаў, з дарогі заўважылі некалькі курганоў, якія былі абгледжаны пры звароту экскурсіі назад. Далей каля вёскі Квасыніч, сярод жыта заўважылі могілкі, пабудаваныя на вялікіх курганох. У пасёлку «Навабелічы», які пабудаваны ў 1922 г. на зямлі б. маёнтку Белічы, спыніліся адпачыць. Пасёлак заселены былымі батракамі маёнтку, якія дасюль яшчэ неабжыліся: ня маюць будоўлі ў поўнай патрэбе, няма садоў, нават гароды не агароджаны і ня добра апрацаваны. Праходзячы праз вёску Млынку, на могілках заўважылі вялікі курган. На млынкоўскіх палёх добрая пшаніца і ячмяні, чаго дасюль не наглядалася.

1926 г. № 8—9.

Я. Зянюк

З КІЕМ ПА РАЁНУ

(Грозава, Случкай акругі)

Шмат разоў выклікае паміж сяброў Грозаўскага Краязнаўчага Т-ва экскурсія

па раёну, вызначаная плянам управы на ліпень месяц.

Група настаўнікаў у 5 чалавек 22 ліпеня з кіямі ў руках, з торбамі за плячыма, хто босы, хто ў сандалях, рушылі з Грозава...

Сьпяшаемся ў Грэзак. Тут старавечнае замчышча на высокай высьпе паміж раўчука й лагоў, што засталіся на месцы даўнейшага возера, прыцягвае нашу ўвагу. Цяпер вапнякі капаць грашчанам (жых. м. Грэску) забаранілі на «Замку», а раней капалі і выкопвалі з пяску косыцы чалавечыя, шаблі, шпоры ды іншыя рэчы, захаваныя тут ад мінулых часоў. Дакопваліся да нейкіх лёхаў, што ідуць у глыбіню. «Падземныя ходы», кажуць аб іх сяляне. Мясцовыя таварышы падносяць нам два чарапы чалавечых галоў, якія вельмі добра захаваліся ў пяску, нават з поўным лікам зубоў. Выгляд выспы псуець крыху акопы часоў імперыялістычнае вайны, схаваныя паміж высокіх векавых вязаў. Аглядаем сьляды былых сьцен (там цэглу раней даставалі грашчане), месца былое грэблі й мосту, што быў над ровам для злучэння з мястэчкам...

Раніцаю бадзёра сыціаем далей. Аблічлі, аглядзелі, а наш самацканы мастак і замаляваў курганы ў полі паміж вёскамі — Марозы і Забелы. Іх усяго 35, відаць, вайсковага пахаджэння, завуць іх «Магілкі».

У вёс. Шынгчыцах, перш, чым дайсці да школы, дзе сьнедаць думалі, забрылі ў капліцу, што стаіць пры вёсцы. На сцяне прыгожага пісьма вобраз «божай маці». Тут-жа запаленая «канпанія» ў куточку. З аднаго боку на ёй вобраз хрыста, на ім надпіс славянскімі літарамі: «року 1791 сеи образъ брацкі до цекви насвшеі панны маріи забелскоі в память вѣчную», а на другім баку — «пакланенне валхвоў» з надпісам «Eripnania Domini»...

1928 г. № 12.

Р. Пяцэвіч, У. Мікіцінскі, П. Ажэўскі

КРАЯЗНАЎЧЫ РУХ НА СЛУЧЧЫНЕ

(Да пяцігодзья Случкага Краязнаўчага Таварыства)

Агульны гістарычны агляд і сучасны стан

Пачатак краязнаўчае працы на Случчыне трэба аднесці да 1918 году, калі тут

заснавалася Культурна-Асьветнае Таварыства «Папараць-кветка». Праца Т-ва хутка пашырылася: яно мела ў самым Слуцку звыш 150 сяброў, апрача таго дзеве філіі на павеце: «Крыніцу» ў Старыцы і «Зорку» ў Ліпніках. Таварыства выдавала часопіс «Наша Каляіна». Дзейнасьць яго выявілася ў зьбіранні фальклёру, папулярызаванні ведаў пра Беларусь і распаўсюджваньні кніжак на беларускай мове, якіх за кароткі час сьнаваньня таварыства было пашырана праз філіі звыш 10 000.

У 1921 годзе таварыства «Папараць-кветка» зачынілася. У гэты час быў арганізаваны Слуцкі Павятовы Аддзел Народнае Асьветы, які ставіў сабе мэтай пашырэнне беларускай культуры і вывучэнне пытанняў краязнаўства. Зараз-жа Аддзел даручыў аднаму з сяброў Таварыства «Папараць-кветка» Андрэю Бараноўскаму распачаць працу па зьбіранні і захаванні рэчаў культурна-краёвага значэння, для чаго адвёў пакой у будынку былой гімназіі і палажыў яму зарплату па стаўцы настаўніка. Такім чынам быў паложаны пачатак заснаваньню ў Слуцку краязнаўчага музэю. Але ў хуткім часе выявілася, што Павятовы Аддзел, які ў тых часы меў шмат працы, ня можа аддаць належнага часу і сродкаў на пашырэнне чыста краёвай працы, таму ён стаў клапаціцца аб заснаваньні асобнай камісіі, з шырокім удзелам у ёй зацікаўленых асоб, па прыწყыпу дабрахвотнасьці. У выніку ўсяго гэтага ў верасьні 1922 г. і была заснавана Слуцкая Павято-

вая Камісія Беларусказнаўства, пры Павятовым Аддзеле Народнае Асьветы; яна праіснавала год, да верасьня 1923 г., калі і была рэарганізавана ў Слуцкае Павятовае Таварыства Краязнаўства.

Камісія мела мэтай: 1) апанаваньне ведамі пра Беларусь, якія былі назапашаны да часу заснаваньня камісіі, 2) распрацоўку мэтодычных пытанняў выкладаньня комплексу ведаў аб Беларусі, гэта значыць, беларусказнаўства ў школах, і 3) вывучэнне і дасьледаваньне Беларусі, асабліва былога Слуцкага Павяту. Камісія складалася пераважна з асьветнікаў, выкладчыкаў беларусказнаўства ў школах, інспэктароў соцыяльнага выхаваньня і іншых. За час свайго існаваньня яна прарабіла вялізарную, для таго часу, працу, якая выклікала водгукі на старонках «Полымя», «Савецкай Беларусі» і інш. Гэтаму спрыяла тое, што праца камісіі мела сваім прадметам пераважна заданьні сучаснасьці.

Камісар Народнае Асьветы Беларусі Ў.Ігнатоўскі, у часе свайго побыту ў Слуцку, ухваліў працу камісіі і даручыў Павятовому Аддзелу Народнае Асьветы і надалей дапамагаць пашырэнню гэтай працы. Адбывалася яна ў двух кірунках: асьветнага беларусказнаўства і краязнаўства наогул. У першым кірунку дзейнасьць камісіі выявілася ў скліканьні сходаў і агульнагарадзкіх і павятовых беларусказнаўчых канфэрэнцый. На іх, адпаведна вымаганьням часу і патрэбам асьветнай працы Слуцчыны, заслухоўваліся даклады, якія мелі

Актыў Слуцкага раённа-гарадскога таварыства краязнаўства. 1928 г. Сядзяць (злева направа): С.Куровіч, Ю.Сяляновіч, Т.Бахановіч, Р.Пяцэвіч, К.Касцюк, У.Мікіцінскі, В.Нямковіч; стаяць: К.Пражого, К.Аўгусцінскі, В.Мікіцінскі, П.Кацярыніч, І.Крышч, Б.Русак, А.Крываль.

дапамагаць выкладчыку беларусазнаўства ў яго школьнай працы: аб творчасці М. Чарота, аб прозе Гартнага, аб стане Беларусі пасля Люблінскае вуніі, аб рэволюцыйным руху на Беларусі, а таксама даклады аб спосабах і задачах выкладання беларусазнаўства ў школе.

Паваротнымі ў апошняй галіне былі агульна-гарадзкая беларусазнаўчая канфэрэнцыя — 18 кастрычніка 1922 г. і павятова — 15—17 студзеня 1923 г.

У галіне краязнаўчай дзейнасці Слуцкай павятовай камісіі беларусазнаўства выявілася ў заслухоўванні дакладаў па школьным краязнаўстве, выпрацоўцы анкет і програм, пашырэнні музея, наладжванні экскурсіі і папулярызацыі ідэі краязнаўства. З прычыны адсутнасці ў Слуцку патрэбных архіваў і бібліотэк, а таксама неабходнасці ўсеабова ведаць Слуцкіну, дзеля беспамылковага будавання яе новага жыцця, камісія ўсю сваю ўвагу сконцэнтравала на вывучэнні сучаснага яе становішча ў самых разнастайных галінах. Адназначна гэтаму на сходах камісіі абмяркоўваліся наступныя даклады: школа на Случчыне, Слуцкія паясы, соцыяльнае выхаванне на Случчыне, вывучэнне беларускага мастацтва наогул і народнага мастацтва Случчыны, арганізацыя і плян Слуцкага музея радзімазнаўства і школьных радзімазнаўчых музеяў. Кароткі змест гэтых дакладаў пазней друкаваўся ў газеце «Савецкая Беларусь». Для збірання патрэбных матар'ялаў камісія арганізавала экспедыцыі. Фактычнае кіраўніцтва Слуцкай павятовай сельска-гаспадарчай выстаўкай з этнографічным аддзелам у 1923 г. наладжана таксама камісіяй беларусазнаўства. Запісванне фольклёру рабілася настаўнікамі і вучнямі на мясцох, якія прысылаліся ў камісію. Рассылаліся таксама анкетны, на якія атрымліваліся з месца адказы. Камісіяй арганізаваліся экскурсіі з розных месцаў павету ў Слуцк і са Слуцку на павет. Для пашырэння музейнай працы была вылучана асобная падкамісія, якая ў першую чаргу занялася збіраннем і захоўваннем тых рэчаў, якія маглі знікнуць. Пад кіраўніцтвам падкамісіі пачаў засноўвацца шэраг валасных радзімазнаўчых музеяў. Апрача таго падкамісія клапацілася аховаю мясцовых помнікаў старасветчыны, якімі так багата Случчына. Для пашырэння пропаганды

ідэі і ведаў аб сваім краі было ўтворана асобнае лектарскае бюро камісіі, якое наладзіла шэраг лекцый у горадзе, а таксама некалькі па розных кірмашох у Слуцку. На ўсім працягу сваёй дзейнасці камісія трымала моцную сувязь з Павятовым зямельным аддзелам, мясцовым земляробчым тэхнікумам і іншымі ўстановамі, што значна паляпшала яе працу. Аб працы камісіі ў свой час друкавалася ў розных перыядычных выданнях.

У верасні 1923 г. дзякуючы таму, што пільная патрэба вырашэння тэрміновых пытанняў асветнага краязнаўства была задаволена працай камісіі, яна рэарганізавалася ў навукова-даследчую арганізацыю — Слуцкае Павятовае Таварыства Краязнаўства. Глеба для існавання Таварыства была настолькі падрыхтавана, што ў першым месяцы ў склад яго ўвайшло больш за 100 чалавек розных працаўнікоў. Статут Таварыства быў зацверджаны Аддзелам Народнай Асветы, і праца, распачатая папярэдняй камісіяй, значна ажыўілася. Але хутка падышоў перапынак яе. Да лістапада месяца ўсе асобы, якія стаялі на чале праўлення, у тым ліку і загадчык музея, пакінулі Слуцк. Краязнаўчая праца зусім спынілася да вясны 1925 г., калі адбыўся сход зацікаўленых асоб, які і заснаваў Слуцкае Акруговае Таварыства Краязнаўства. Летам праца зноў спынілася і аднавілася толькі 22 лістапада 1925 г., калі зацверджаны быў АВК сталы статут таварыства, апрацаваны ЦБК. З гэтага часу і да ліквідацыі Слуцкае Акругі дзейнасць Таварыства была вельмі жвавай, дзякуючы ўважлівым адносінам Акрывканкому, які дапамагаў таварыству матар'яльнымі сродкамі, асыгнаноўваючы іх на розныя мэты: экскурсіі, канфэрэнцыю, таксама водпускам сродкаў у каштарысным парадку; так у 1926 годзе было асыгнавана 100 р. на экскурсіі, а ў 1926—1927 бюджэтным годзе адпушчана па каштарысу на ўтрыманне музея і на краязнаўчую працу 1000 руб. Апрача гэтага Акрывканком дапамагаў вярбоўцы сяброў Таварыства, і быў час, калі ўсе працаўнікі яго цалкам уваходзілі ў склад Акруговага Таварыства Краязнаўства. Выпікам гэтага было тое, што ў 1925—26 годзе агульных сходаў Т-ва, на якіх прысутнічала ад 40 да 100 сяброў, было 6, а пасяджэнняў праўлення 27. Усяго сяброў таварыства лічылася 100 чалавек: бе-

ларусоў 60, яўрэяў 35, палякаў 5; партыйных 7, беспартыйных 93. Настаўнікаў — 45, вучняў — 40 і іншых — 15. Сябры таварыства падзяляліся на сэкцыі і вялі працу паводле распрацаванага пляну. Усіх сэкцый было 5: а) музэйная — 32 сяброў, б) прыродна-геаграфічная — 20 сяброў, в) культурна-гістарычная — 21 чалавек, г) этнографічна-эканомічная — 27 асоб, д) юнсэкцыя з бягучым лікам асоб; апрача таго працавала слоўнікавая камісія — 37 асоб. На раёнах былі краязнаўчыя гурткі: Чырвона-Слабодзкі, Грозаўскі, Копыльскі і Стара-Дароскі, з агульным лікам 120 сяброў. Гурткі таксама працавалі пры школах-сямігодках: Любаньскай, Пагосцкай, Старобінскай, Ленінскай і пры Случцкіх агульна-адукацыйных курсах.

На агульных сходах і сходах праўлення заслухоўваліся даклады і вырашаліся наступныя пытанні: мэты краязнаўства, пабудова музэю і музэйная праца, гісторыя гор. Случку, слоўнікавая праца і праца іншых сэкцый, краязнаўчыя экскурсіі, папулярызацыя працы па раёнах праз інструктароў і арганізаваны плян вывучэння Капыльскага раёну. Па сэкцыях праца выканана наступная: этнографічна-эканомічная сабрала 300 песень і казак Случчыны, кароткі нарыс Случчыны ў этнографічным, географічным і эканомічным напрамку, экзэмпляр яго быў ацалены ў Інбелкульт для часопісу «Наш Край». Прыродна-геаграфічная сэкцыя апрацавала 100 відаў раслін Случчыны, вивучала жывёлы і расліны Случчыны. Культурна-гістарычная сэкцыя здабыла і перамалявала плян гораду Случку 1780 г., агледзела і ўзяла на вучот помнікі старасьветчыны Случку, вивучала гісторыю гораду і рэвалюцыйнага руху сярод сялянства ў 1905 г. і таксама вивучала жыццё яўрэяў на Случчыне. Музэйная сэкцыя дабілася адводу памяшкання пад музэй, перавязла архіў Кальвінскага касцёлу, сабрала і пашырыла бібліятэку, злажыла і распаўсюдзіла адозву па акрузе аб ахвяраванні музэйных рэчаў. Слоўнікавая камісія сабрала 1000 слоў мясцовай мовы. Акруговае Т-ва мела бюджэт 430 рублёў, якія злажыліся з асыгнаванняў Інбелкульту 300 рублёў, Акрвыканкому — 100 р. і сяброўскіх узносаў 30 руб. Галоўны выдатак гэтых сродкаў пайшоў на абсталяванне музэю, 150 р. на Акруговую канфэрэнцыю,

якая адбылася 23 і 24 кастрычніка 1926 г. На гэтай канфэрэнцыі, якая праводзілася пры ўдзеле прадстаўніка ЦБК тав. Казака, прысутнічалі 41 дэлегат Т-ва. На ёй абгаварваліся пытанні: 1) Справаздача Акруговага Праўлення і двух раённых таварыстваў: Грэскага, Любаньскага і аднаго гуртка пры Пагосцкай сямігодцы. 2) Задачы і мэты краязнаўства і аб далейшай працы па акрузе. 3) Краязнаўства і школа. 4) Выбары Праўлення. 5) Рознае.

Канфэрэнцыя ўхваліла плян працы Т-ва на 1926—1927 г., які быў вельмі вялікі, не адпавядаў сілам і ўмовам працы і быў выкананы толькі часткова. Плян будаваўся па трох галінах: 1) Арганізацыя Т-ва. 2) Популярызацыя працы яго. 3) Дэталізацыя самой працы. Па першаму моманту прадбачылася арганізацыя сэкцый, наладжванне пасяджэнняў праўлення і агульных сходаў, арганізацыя раённых таварыстваў і гурткоў па сельсаветах і школах. Значная ўвага адводзілася ўцягненню сяброў у Т-ва, як па Саюзе Працасветы, так і па іншых. Популярызацыяй працы прадбачылася асьвятленне перад працоўнымі масамі ідэй краязнаўства на сходах сяброў саюзаў шляхам дакладаў, лекцый, друкаваннем вестак аб краязнаўчай працы на мясцох у газэтах і пэрыодычных выданнях, як часопіс «Наш Край», папаўненне краязнаўчых бібліятэк, выдзеліць лектарскае бюро, прасіць Інбелкульт камандыраваць з цэнтру лектароў па навучна-краязнаўчых пытаннях, уцягнуць у працу ЛКСМ з мэтай скарыстаць маладыя, актыўныя сілы дзеля вивучэння краю.

У напрамку канкрэтызацыі даваліся заданні праўленьню лікам 7 і кожнай сэкцыі ня менш як па 7. Заданні былі такога характару, што поўнага выканання за год немагчыма было чакаць нават і пры лепшых умовах. Вось напрыклад спіс заданняў прыродна-геаграфічнай сэкцыі: 1) Пабудаваць у Случку мэтэаролёгічную станцыю і стала весці мэтэаролёгічныя і фэнолёгічныя нагляданні. 2) Злажыць карты раслінных згуртаванняў глеб вадазбораў. 3) Паставіць шырокае пытанне аб заснаванні даследчага ботанічнага надзелу. 4) Збіраць калекцыі розных жывёл, раслін у іх зімовым стане. 5) Склаць дэндrolёгічную калекцыю мясцовых дрэўных парод. 6) Паставіць на сходах сэкцый і публічна шэраг дакладаў аб флэры, фаўне, клімаце і

прыродных асаблівасцях акругі. 7) Вывучыць і пісьмова злажыць шляхі зносінаў з навакольнымі і воднымі.

А тым часам умовы для працы сталі змяняцца к горшаму. У 1927 г. паўстала пытанне аб ліквідацыі Слуцкай акругі, што выклікала адліў са Слуцку актыўных і працаздольных сяброў. З другога боку пераход на раённае становішча пагражаў і змяншэннем матар'яльных сродкаў. Праца прымала меншы, раённы маштаб; усё гэта не давала магчымасці шчыра ўзяцца за працу, вынікам чаго мы маем наступную справадачу 25 верасня 1927 г. аб дзейнасці Слуцкага Акруговага Т-ва краязнаўства за 1926—1927 гг.

Сяброў Т-ва з 100 зменшылася на 50, вышлі, як адзначана вышэй, карысныя для працы асобы. Праўда, што партыйнае ядро павялічылася з 7% на 43%. У папярэднім годзе было 7, у гэтым годзе дайшло да 21, ды яшчэ адзін камсомолец, але парыву таго да працы, як раней, ня было. Па нацыянальнасці сябры падзяляліся наступным чынам: беларусоў — 41, яўрэяў — 9. Па професіі: настаўнікаў — 34, вучняў — 7, інспектароў нарасветы — 2, дактароў — 7, загадчыкаў розных устаноў — 3, дзелаводаў — 3.

Праўда, праўленне працавала старэнна, зрабіўшы за гэты год 35 пасаджэнняў і арганізаваўшы 1 сталую экскурсію на возера Князь.

Сэкцыя зрабіла наступную працу. Музейная: прыняла рад крокаў да замацавання выдаткаў на ўтрыманне музея ў 1927—28 гг. за кошт бюджэту горада, вынікам чаго было асыгнанне па бюджэту 300 р. на памянёную справу. Зроблена аднавярстовая топографічная карта Слуцкага раёну, як прадпасылка да ўсеакавага вывучэння раёну. Набыты тыповыя ўзоры глеб (у моалітах) з ваколіц воз. Князь. Набыты чучалы птушак ад цімавіцкага настаўніка Шахлевіча, апрацаваны матар'ялы, набытыя ў экскурсіі, якія ўзбагацілі музей калекцыямі ботанічнымі, дэндролёгічнымі і геалёгічнымі. Набыты павялічаныя фотоздымкі тыпаў жыхароў Слуцкіны і фотоздымкі Слуцкага поясу. Прыняты вельмі каштоўныя статыстычныя матар'ялы ад ліквідаванага акруговага Статыстычнага Бюро.

Культурна-гістарычная сэкцыя збіралася 4 разы. Былі заслуханы даклады на тэмы: 1) апісанне гор. Слуцку на аснове

плану 1780 г. 2) Слуцкая старасветчына, у прыватнасці Ражэсцьвенская царква. 3) Аб панішчыне на Слуцкіне.

Прыродна-геаграфічная сэкцыя збіралася 4 разы. Заслуханы даклады аб прыродных фарбах, якія ўжываюцца на Слуцкіне, і аб збіранні кузурак. Сабрана калекцыя шасціножак у ліку 82, раслін — 26, па орнітолёгіі 17 чучал і разаслана анкета аб шляхах зносінаў.

Грамадзка-эканамічная сэкцыя збіралася 2 разы, заслухала даклад на тэму: «Дзяды на Слуцкіне».

Агульны сход Т-ва ў ліку 25 асоб, які адбыўся 25 верасня 1927 г., падвёў вынікі працы за мінулы год, рэарганізаваў Слуцкае Акруговае Таварыства ў Слуцкае Раённа-Гарадзкое, адпаведна адміністрацыйнаму прынцыпу краязнаўчага раёнавання БССР і злажыў большыя сшыткі пляна працы на 1927—1928 год. Пры гэтым сход, прыняўшы пад увагу змяншэнне краязнаўчых сіл, ня лічыў патрэбным браць стаўку на вялікую колькасць працы, абмежаваўшыся наступным плянам: а) па арганізацыйных пытаннях: 1) Весці працу па ўцягненні большага ліку сяброў. 2) Даставіць краязнаўчыя бібліятэкі і часопіс «Наш Край» у кожны гурток і весці нагляд за працай апошніх. 3) Імкнуцца да арганізацыі гурткоў пры кожным сельсавеце і школе, якая налічвае ня менш 2 настаўнікаў. 4) Клапаціцца аб пабудове мэтэаролёгічнай станцыі. 5) Прыняць удзел у сустрэчы 10-е гадавіны Кастрычнікавае рэвалюцыі. 6) Сабраць слоўнікавы матар'ял і адаслаць у Інбелкульт. Вытворча праца: а) Па музейнай сэкцыі: 1) Узязь на вучот усю маёмасць па музеі. 2) Імкнуцца да пашырэння будынку пад музей. 3) Даставіць музейныя рэчы з Цімавіч. 4) Прыняць крокі да пашырэння прыродна-геаграфічнай і грамадзка-эканамічнай частак музея. б) Па прыродна-геаграфічнай сэкцыі: 1) Весці сталыя мэтэаролёгічныя і фэналогічныя нагляданні. 2) Злажыць раённыя карты для гурткоў. 3) Прыняць удзел у сельска-гаспадарчай выстаўцы. в) Па культурна-гістарычнай сэкцыі: 1) Склаць карту і апісанне курганоў і помнікаў старасветчыны раёну. 2) Па грамадзка-эканамічнай сэкцыі: 1) вывучыць прадпрыемствы Слуцкіны. 2) Сумесна з культурна-гістарычнай сэкцыяй правесці вывучэнне

сучаснага стану так званых Случкіх выбранцаў з гістарычным аглядам.

Як ні малы гэты плян, але цалкам выканаць яго не ўдалося, галоўным чынам з прычыны пераарганізацыі акругі, а таксама таварыства і малай зацікаўленасці сяброў гэтаю справай.

Зрабіла Т-ва да часу 1 лістапада 1928 г. наступнае: 1) Па ўсіх сельсаветах, сямігодках, хатах-чытальнях таварыства разаслала адносьнікі са статутамі аб неабходнасці заснавання гурткоў і аб іх карысці, з далучэннем прыкладнага пляну працы. Вынікамі было тое, што краязнаўчая сетка пашырылася. К пачатку 1928 г. яна складалася з раённа-гарадскога Т-ва і 2 гурткоў пры сямігодках з агульным лікам 100 сяброў. У сучасны момант акрамя раённа-гарадскога Т-ва ёсць 9 гурткоў, з якіх 8 пры школах гораду і раёну і адзін пры Кастрычнікаўскім сельсавеце, з агульным лікам сяброў 500 чалавек. Адносна пабудовы мэтэаролёгічнай станцыі, праўленне клапацілася шмат, але сытуацыя ў гэтым годзе змянілася, бо зацікаўлены ўстановы знайшлі больш карысным пабудоваць гэткую ў саўгасе Мар'іна, на балотах, дзе вядзецца меліорацыя. Фэнолёгічныя нагляданні вядуцца сістэматычна і ўстаноўлены вадамерны пункт для назірання рэжыму вод. Садоўніцтва вывучаецца шляхам заданняў вучням школ, але вынікі гэтае працы пакуль што слабыя.

У сэнсе апрацоўкі карты помнікаў старасветчыны справа стаіць здавальняюча. Атрымана значная колькасць матар'ялаў і ў канцы году будзе складзена трохвярстовая карта. Павялічылася падпіска на часопіс «Наш Край» з пашырэннем краязнаўчай сеткі. Вядзецца вивучэнне эканомічна і культурнага становішча раёну.

Павялічэнне музея ідзе шпарка. У гэтым годзе набыта значная колькасць матар'ялаў як прыродна-геаграфічнага, так і грамадзка-эканомічнага зместу. У прыватнасці апрацаваны 2 гэрбарыі, — адзін дрэўных парод, якія рэдка сустракаюцца, другі — звычайных мясцовых раслін; апрацавана невялікая дэндролёгічная калекцыя і калекцыя птушых яек. Набыты 11 моделаў рыбацкіх прылад, якія ўжываюцца на Князь-возеры. Паступілі моделі ткацкіх прылад; апрацавана больш за 100 фотоздымкаў, якія здымаюцца вынікамі падарожы на Князь-возера.

У сучасны момант апрацоўваюцца матар'ялы, набытыя ў часе падарожжаў, якіх сёлета адбылося 4, з якіх тры з мэтай вивучэння свайго раёну і адна па сумежных раёнах.

У сэнсе выканання даручэнняў ІБК сабрана некаторая колькасць матар'ялаў аб прыродных фарбах, якія ўжываюцца на Случчыне; сабраны ў нязначным ліку весткі аб фарбаванні яек-пісанак; зложаны сьпіс паселішч Случкага раёну з адзначэннем націскаў, выканана шмат аптальнікаў аб словах: волаты, ваўкі, асілкі.

Апрача пералічанага, у гэтым годзе Случкае Т-ва Краязнаўства прыняла ўдзел у часопісу «Наш Край», надалаўшы матар'ялы, якія і былі надрукаваны.

Т-ва таксама прыняла ўдзел і ў выстаўцы краязнаўчых фотографій і зарысавак, якая была арганізавана ЦБК у Менску, на якой экспанавала 90 фотоздымкаў. Сябрам таварыства ў Мікіцінскім зложаны нарыс гісторыі Случку з часоў дагістарычных і да канца XIX ст., а другім сябрам П.Ажэўскім апрацавана «вяселье на Случчыне». Акрамя пералічанага, адаслана ў ЦБК 150 нумароў фольклёру.

У сучасны момант Таварыства складаецца з 125 сяброў, праўленне — з 9 асоб. З іх членаў і кандыдатаў КПБ — 13 чал., ЛКСМ — 29, беспартыйных — 83 ч., беларусоў — 103, яўрэяў — 19, расійцаў — 2, іншых — 1, настаўнікаў — 33, політасветпрацаўнікоў — 2, аграномаў — 2, дактароў — 1, коопэратараў — 1, статыстыкаў — 1, служачых у іншых установах — 1, студэнтаў падкурсаў і пэдтэхнікуму — 76.

За гэты час адбылося 5 агульных сходаў, на якіх зачитаны два даклады: 1) Аб вытворчасці Случкае фабрыкі паясоў XVIII ст., 2) Аб падарожжы па Случчыне. Апошні сход быў прысвечаны пытаньням, звязаным з 10-гадовым юбілеем краязнаўчага руху на Случчыне і 5-годзьдзем дзейнасці Краязнаўчага Таварыства. Адбылася яшчэ канферэнцыя краязнаўчых гурткоў.

Праўленне працуе, робячы пасяджэнні досыць рэгулярна, амаль штотыднёва, хаця і пры нязначным ліку членаў праўлення.

Да недахопаў трэба аднесці слабую працу сэкцый, а таксама неакуратнае наведванне пасяджэнняў праўлення некаторымі яго членамі.

Да перашкод адносіцца немагчымасць

набыць памяшканьне пад музэй, які ўжо страціў сваё значэньне, набываючы характар складу музэйных рэчаў. Клопаты Праўленьня перад Гарсаветам не даюць ніякіх вынікаў. Збоку асоб, якія стаяць на чале кіруючых органаў, не наглядаецца зацікаўленасьці да спраў краязнаўства.

Зрабіўшы агульны агляд, неабходна спыніцца больш дакладна на асобных момантах з дзейнасьці Таварыства Краязнаўства.

Асьвятленьне ў друку краязнаўчае дзейнасьці на Случчыне

Краязнаўчая дзейнасьць на Случчыне не магла прайсці неадзначанай. Калі дагэтуль няма значных друкаваных прац, якія змаглі б азнаёміць грамаду з дасягненьнямі ў справе дасьледваньня краіны, то гэтага нельга сказаць у адносінах да асьвятленьня ў друку культурнае дзейнасьці організацыі.

Случкая павятовая Камісія Беларусказнаўства досыць шырока карысталася друкам, каб гэтым шляхам знаёміць шырокія колы працоўных з краязнаўчай працай і яе вынікамі.

Матар'ялы аб гэтай дзейнасьці (паставы конфэрэнцыі) былі часткова апублікаваны адным з піонэраў краязнаўчага руху на Случчыне М.Касьпяровічам, у верасьні 1924 г. у № 3—7 «Бюлетэні офіцыйных загадаў і паведамленьняў Віцебскага аддзелу Нарасьветы». Затым кароткі змест дакладаў, якія маюць краязнаўчы характар, друкаваліся ў газэце «Савецкая Беларусь» №№ 116, 150, 151 і інш. за 1923 г. і №№ 105, 197, 198 і інш. за 1924 г., №№ 219 і інш. за 1925 г. Популярызацыя ідэй краязнаўства і працы камісіі рабіліся членамі яе праз пэрыодычны друк. Аб працы камісіі друкавалася ў «Полымі» (Менск 1923 г. № 2 ст. 133), «Савецкай Беларусі» за 1922 г. № 243, 282 і інш. і 1923 г. № 24, 27, 72, 114, 115, 124, 138, 149, 181, 290 і інш. Зыходам у сьвет з 1925 г. спэцыяльнага краязнаўчага часопісу «Наш Край» справа значна паляпшаецца: тут ужо, побач з матар'яламі інфармацыйнага характару, пачынаюць прасочвацца невялічкія арыгінальныя працы мясцовых краязнаўцаў. Гэтак у 1926 г. у № 8—9 (11—12), жнівень — верасень, час. «Наш Край» зьмяшчаецца першы артыкул Зянюка (Грозава) «З кіем па раёну» (кра-

язнаўчая падарож па Грэшчыне), затым у № 12 (15) за сьнежань зьмешчана інфармацыя аб першай Случкай Акруговай Краязнаўчай Конфэрэнцыі і дзейнасьці Таварыства.

1927 г. быў значна бяднейшым, толькі ў № 8—9, жнівень — верасень («Наш Край») была змешчана заметка І.Рушкевіча «Рэшткі старасьветчыны». Здабываньне агню ў в. Даманавічах, Старобінскага раёну. 1928 г. у справе зьмяшчэньня матар'ялаў трэба лічыць самым багатым. Гэтак у № 1 (28) «Наш Край» за студзень месяц надрукаваны невялічкі артыкул У.Мікіцінскага «Случкі раённы краязнаўчы музэй» (кароткае апісаньне). У № 2 (29) за месяц люты У.Мікіцінскі, Р.Пяцэвіч, П.Ажэўскі — «Падарож па Случчыне». № 3 (30) сакавік У.Мікіцінскі, Р.Пяцэвіч, П.Ажэўскі — «Падарож па Случчыне» (канец). У гэтам-жа нумары, М.Касьпяровіч — «3 гісторыі краязнаўства» № 5 (32) май. У.Мікіцінскі — «Аб організацыі групавых падарожжаў з мэтай пазнаньня і вывучэньня краю». № 6—7 (33—34) чэрвень — ліпень. — Інфармацыя аб дзейнасьці Случкага Т-ва Краязнаўства за 5 месяцаў 1928 г.».

Акрамя гэтага за 1925—28 г. было змешчана да 40 корэспондэнцый у газ. «Савецкая Беларусь», «Зьвязда», «Вясковы Будаўнік», у якіх адзначалася як краязнаўчая дзейнасьць на Случчыне, гэтак і кароткія заметкі краязнаўчага характару.

Падарожніцтва ў дзейнасьці Случкага Т-ва Краязнаўства

Падарожніцтва, як спосаб пазнаньня і вывучэньня краю, у дзейнасьці Случкага Таварыства Краязнаўства займае досыць пачэснае месца. Пачаткам гэтае дзейнасьці трэба лічыць 1923 г., калі Случкая Павятовая Камісія Беларусказнаўства наладзіла першую экспэдыцыю па вывучэньні і зарысоўваньні народнага орнаменту. На жаль, нам невядомы ні маршрут, ні іншыя падрабязнасьці экспэдыцыі. Вынікам яе было звыш 200 зарысавак, якія прадстаўляліся на ўсесаюзную сельскагаспадарчую і самагаспадарчую выставу. Зразумела, што гэтая першая падарож насіла вузкаспэцыяльны характар, але тым часам, побач з выкананьнем спэцыяльнага заданьня азнаёміла ўдзельнікаў з жыццём і асаблівасьцямі краіны.

У далейшым, з заснаваннем Акругова-га Т-ва Краязнаўства, падарожніцкая спра-ва прымае іншы характар. Тут яна робіцца тэмай спецыяльнага абгаварвання, у вініках чаго ёй дадаецца характар асобнага віду даследчай працы да ўсеакавага вывучэння краіны. Так абстаяла справа ў 1926 г., калі Таварыствам было высунута пытаньне аб наладжанні вялікае падарожы па Случчыне, ласьне ў самую глухую частку акругі на воз. Князь і яго ваколіцы. Адсутнасьць практыкі, навізна справы выклікала жвавую дзейнасьць у гэтым напрамку. Трэба было вызначыць маршрут, каб захапіць больш цікавыя, мала даследваныя месцы, азнаёміцца з адпаведнай літаратурай, выпрацаваць шэраг пытаньняў, на якія патрэбна было атрымаць адказ на месцы, правілы для ўдзельнікаў, потым паклапаціцца аб сродках. Але з некаторых прычын і адсутнасьці патрэбнай сумы грошай, падарож не адбылася. Праробленая праца зьявілася тым грунтам, на якім у 1927 г. Т-ва здзейсніла намечаную праграму пры дастатковых грашовых сродках. Падарож адбылася пры ўдзеле пяцёх асоб і аднае фурманкі пад прылады і маёмасьць падарожнікаў. Маршрут быў наступны: Слуцк — Журава — Белічы — Млынкі — Чапляі — Бранчыцы — Жабіна — Издрашава — Забродзкія хут. — Кулакі — Стамагілы — Тычыны — Лістападавічы — Старобін — Саковічы — воз. Сьвятое — Мількавічы — Гадзінскія хут. — Махнавічы — Дамановічы — Пісаравічы — Восаў — Князь-Вазерская — Ляхавічы — Пухавічы — Дзякавічы — Пасталы — Буды — Соны — Сальцо — Юркавічы — Шыпілавічы — Обынарарэнь — Вакальнае — Цёсава — Пагост — Быкава — Цараўцы — Журава — Слуцк, — працягам 232 вярсты. Заняла падарож 14 дзён. Было сабрана шмат апісальнага матар'ялу, запісана 150 нумароў фольклёру, зроблена 70 фотоздымкаў-краявідаў, тышаў насельніцтва, паселішчаў, рознай будоўлі і помнікаў старасьветчыны. Замалёвана 10 плянаў, сабраны гэрбарыі расьлін, набыты ўзоры глеб і некаторых выкапняў. Кароткае апісаньне падарожы было зьмешчана ў часопісу «Наш Край» (№ 2—3, люты — сакавік 1928 г.). Трэба сказаць, што падарож была старанна падрыхтавана. Аб ёй гаварылася па радыё з Менску, газета «Савецкая Беларусь» у сваёй рэцэнзіі на № 3 «Наш Край» вельмі цёпла адазвалялася аб зьмешчаных матар'ялах.

Набыты вопыт 1927 г. быў пакладзены ў аснову далейшае дзейнасьці Таварыства ў гэтым напрамку. У праграму на летні час 1928 г. былі ўведзены 4 падарожы, з якіх тры прызначаліся вывучэнню Слуцкага раёну і адна для азнаямленьня і даследваньня часткі тэрыторыі былое Слуцкае акругі.

Намечаныя падарожы адбыліся пешшу на працягу чэрвеня, ліпня і жніўня месяцаў па наступных маршрутах.

Першая падарож (па Слуцкім раёне. Паўночна-ўсходняя частка). Маршрут: Слуцк — Мелешкавічы — Бярозаўка — Папоўцы — Сораг — Міргара — Красная гара — Волашава — Рыжыца — Мелітонава — Вілы — Амговічы — Гутніца — Старэва — Весея — Міхейкі — Слуцк, — працягам 102 в. Патрачана 6 дзён.

Другая падарож (па Слуцкім, Грэскім, Пухавіцкім, Стара-Дароскім раёнах). Маршрут (скарочаны): Слуцк — Васілінкі — Докшыцы — Ушаловічы — Шулякі — Грэск — Маразы — Забелы — Шышчыцы — Замосьце — Вераб'ёва — Вежы — Неспаджанка — Рудзіца — Круглае — Асавец — Шчыткавічы — Леўкі — Дражна — Парэчка — Омельна — Суцін — Жыцін — Крымок — Юравічы — Масеевічы — воз. Скачальскае — Фалічы — Старыя Дарогі — Солан — Горкі — Амговічы — Слуцк, — працягам 267 вёрст. Патрачана 12 дзён.

Трэцяя падарож (па Слуцкім раёне. Паўднёва-ўсходняя частка). Маршрут: Слуцк — Б.-Сьліўскія хут. — Волаты — Саўгас Некрашы — Панічы — Дарасіно — Княжа — Магіла — Урэчка — Слуцк, — працягам 61 вярста. Патрачана 5 дзён.

Чацьвёртая падарож (па Слуцкім раёне. Паўночна-Заходняя частка). Маршрут: Слуцк — Івана Агароднікі — Саўгас Івань — м. Леніна — Шэлавічы — Лапатнічы — Сярэднікі — Старцавічы — Падліпцы — Бязьверхаўічы — Слуцк, — працягам 46 в. Патрачана 3 дні. Такім чынам чатыры падарожы ў 1928 г. занялі часу 26 дзён.

За гэты тэрмін пройдзена пешшу 449 в. і па чыгунцы 18 в., разам 467 в. Апрача вялікага ліку апісальнага матар'ялу, зроблена 351 замалёўка, з якіх: 265 узораў народнага орнаманту, 8 схэматычных плянаў замчышч, гарадзішч, сядзіб, будоўляў; 43 краявіды, 22 малюнкi будоўлі прыватных, культавых, заводаў; 7 агульных відаў вёсак, 6 — адзеньня, с.-г. прылад, вопраткі і

інш. Набыты некаторыя рэчы для музея.

З пералічанага відаць, што за час свайго існавання Слуцкае Т-ва Краязнаўства шляхам падарожжай даследвала 699 вёрст тэрыторыі, сабраўшы шмат каштоўных матар'ялаў аб сваім краі.

Музэябудаўніцтва на Случчыне

Дзейнасць у галіне краязнаўчага музэябудаўніцтва распачалася разам з краязнаўчым рухам на Случчыне. Першы камень у гэтай справе быў пакладзены Слуцкай павятовай камісіяй беларусазнаўства ў 1922 г., якая, ня гледзячы на кароткі час свайго існавання, шмат зрабіла ў гэтым напрамку. Камісіяй былі абгавораны даклады аб арганізацыі і пляну Слуцкага музэю радзімазнаўства, а таксама як арганізаваць школьныя радзімазнаўчыя музэі. Для ажыццяўлення намечанай праграмы была складзена асобная камісія, якая і прыступіла да збірання матар'ялаў. З 1923 г. працяг дзейнасці камісіі ў справах музэябудаўніцтва перайшоў да Павятовага Т-ва Краязнаўства. Гэты перыяд да 1925 г. можна характарызаваць перыодам наакуплення багатых каштоўнасцямі, пераважна гістарычнага і мастацкага характару. Складалася ядро, з якога мелася на ўвазе разгортванне краёвага музэю. Побач з набыццём музэйных экспонатаў, была шырока пастаўлена справа па арганізацыі бібліотэкі пры музэі. Набыты кніжны скарб складаўся па большасці з кніжок гістарычнага зместу і каштоўных старадрукаў. Пад кіраўніцтвам музэйнай падкамісіі быў пакладзены пачатак заснаванню валасных радзімазнаўчых музэяў, з якіх вядомы ў Грозаве і Леніне 1925 г. трэба лічыць паваротным у справе музэябудаўніцтва. Дзякуючы таму, што галоўная частка музэйнага скарбу складалася з рэчаў, якія маюць агульнадзяржаўнае значэнне, музэй быў пазбаўлены гэтых каштоўнасцямі, таксама была забрана лепшая частка бібліотэкі. Такія прадметы, як партрэты князей Слуцкіх Алелькавічаў, рукапісныя евангелье XVI ст., епітрахіль і пасах XVI ст., срэбная рыза XVI ст., малюнк вядомага мастака Катарбінскага, — апынуліся ў Менскім Дзяржаўным музэі, а кніжнае багацце — у Дзяржаўнай Бібліятэцы; засталіся рэчы другараднага і трэцяраднага значэння, якія і паслужылі для пачатку новага музэябудаўніцтва, разам з заснаваннем Акруговага Т-ва Краязнаў-

ства. Спадчына, якая засталася ад Павятовага Т-ва Краязнаўства, складалася з 200 музэйных экспонатаў і бібліотэкі з 560 кніжок. Трынаццатага снежня 1925 г. на другім агульным сходзе Акруговага Т-ва, прысвечаным пытанням арганізацыйнага характару, быў зачытаны даклад на тэму: краязнаўчы музэй, музэйная праца і першыя крокі ў справе яго складання. Думкі, выказаныя дакладчыкам, былі пакладзены ў аснову новага музэябудаўніцтва, па якіх музэй павінен будавацца па прынцыпу 3-х аддзелаў: культурна-гістарычнага, прыродна-геаграфічнага і грамадзка-эканамічнага. Быў узяты напрамак на арганізацыю музэйнай сэкцыі, у абавязак якой уваходзіла: 1) Распрацоўка пытанняў у справе збірання музэйных матар'ялаў. 2) Прыёмка экспонатаў, кніжок, архіўных скарбаў. 3) Апрацоўка і сыстэматыка музэйных матар'ялаў. 4) Складанне каталёгаў, інвентарных апісаў. 5) Выдача кніжок і іншых матар'ялаў для прац сябром Т-ва. 6) Складанне пратоколаў пасяджэнняў і іншых папер, звязаных з музэйнай працай. 7) Збіранне выпісак аб сваім краі з розных выданняў і перыядычнага друку. 8) Наглядаўне за парадкам у часы наведвання і інш.

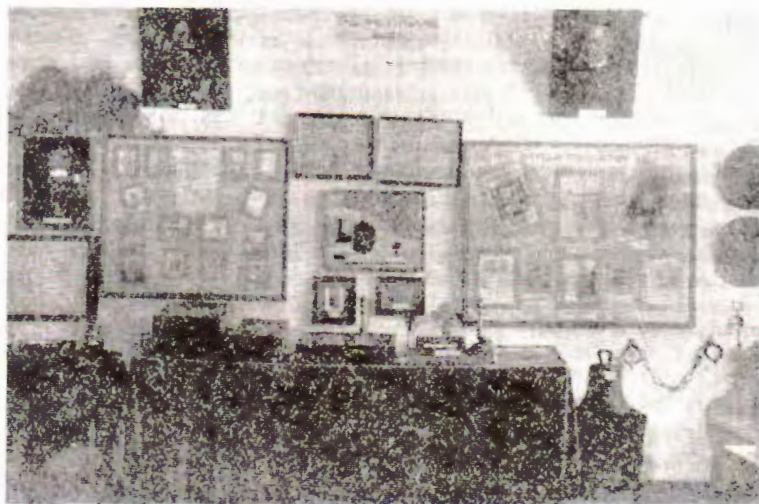
У музэйную сэкцыю запісалася 32 асобы, пераважна моладзі. Праца была распачата энэргічна: набыта памяшканне пад музэй, у якое перавезены рэшткі музэйнага і кніжнага матар'ялаў. У справе збірання экспонатаў быў узяты наступны напрамак: складзена і надрукавана адозва да ўсіх партыйных, савецкіх, грамадзкіх устаноў і грамадзян Слуцкае акругі аб дараванні матар'ялаў, якія маюць музэйны характар; затым па розных установах разасланы адносьнікі з пералічэннем тых рэчаў, якія карысна было б атрымаць дзеля адлюстравання дзейнасці ўстаноў. Вынікі атрымаліся досыць здавальняючыя. Таварыству быў адданы архіў Кальвінскае царквы, у якім захоўвалася больш 400 кніжок, пабольшасці рэлігійнага характару, сярод якіх знайшлося шмат старадрукаў, а таксама некаторая колькасць рукапісаў, якія адносяцца да гісторыі кальвінізму на Случчыне з паловы XVII ст. Паміж кніжнага багацця знаходзілася вядомая Кальвінская біблія, надрукованая ў Берасці 1563 г. Мікалаем Радзівілам Чорным, якая здадзена ў ІБК.

Праца ў музеі праходзіла інтэнсіўна: апрацоўваліся гэрбарыі, прыводзілася ў парадак бібліятэка па карткавай сыстэме, складаліся каталёгі. За гэты час музей павялічыўся на 468 прадметаў і 630 кніжок, так што к 26 кастрычніку, ласьне да дня першай акруговай краязнаўчай канфэрэнцыі, была арганізавана часовая выстаўка апрацаваных і напалову апрацаваных матар'ялаў. Дзейнасьць музейнай сэкцыі была адзначана канфэрэнцыяй. Да гэтых часоў трэба аднесці заснаваньне па акрузе краязнаўчых музеяў у Копылі, Любані, Старых-Дарогах і Старобіне. З 1927 году праца па музеябудаўніцтву ў Слуцку яшчэ больш узмацнілася. Праўленьем Т-ва былі асыгнаваны 100 руб. на абсталяваньне, каб зрабіць яго даступным да агляду шырокіх мас працоўных. На асыгнаваныя грошы былі заказаны вятрыны, скрынкі, шчыты і некаторая мэбля. Такім чынам к 28 сакавіка, да дня акруговага зьезду Саветаў, музей быў адчынены раней для агляду дэлегатаў, а потым і для грамады. З гэтага часу праца музея пачынае ўваходзіць у звычайную калею — ён рэгулярна адчыняецца па два разы на тыдзень для агульнага агляду, праца сэкцыі ня спыняецца, паступленьне экспонатаў пашыраецца. На працягу 1927 г. паступіла 760 розных музейных рэчаў і 144 тамы літаратуры. Дараваны яны былі наступнымі ўстановамі: 1) Слуцкім Акрвыканком — 145 пр.; Слуцкай электрастанцыяй — 14; Акрздравам — 54; Акрземадзелам — 23; Рабоча-партыйным клубам — 28; Аграномічным пунктам

Слуцкага раёну — 11; Саўгасам Старчыцы — 6; Любаньскім раённым таварыствам краязнаўства — 9; разам 298 прадметаў і 16 прыватнымі асобамі 462 прадметы. Затым паступіла 135 прадметаў ад краязнаўчай падарожы па Случчыне, якія за недахопам сродкаў, нейкі час знаходзіліся не апрацаванымі. Музей карыстаўся шырокай папулярнасьцю. За час з 23 сакавіка і да 25 верасьня прайшло 7254 гледачы, сярэднім па 150 асоб у музейны дзень і 12 арганізаваных экскурсій, з агульным лікам 559 чалавек. Канец 1927 г. прынёс нейкі застоў у працы. Ліквідацыя Слуцкай акругі значна адбілася і на справе музеябудаўніцтва; пераход на палажэньне раёну скараціла сродкі Т-ва, дзякуючы чаму прышлося скараціць на адзін дзень агулу музея, але тым часам павялічэньне яго працягваецца. Спачатку 1928 г. паступіла 317 новых экспонатаў і 11 кніжок краязнаўчае літаратуры. К сучаснаму моманту музей налічвае 1766 экспонатаў, якія разьмешчаны па трох аддзелах: 1) Культурна-гістарычным — 654 пр. 2) Прыродна-геаграфічным — 859 пр. 3) Грамадзка-эканамічным — 523 пр.

Бібліятэка складаецца з 1354 кніжок, з якіх 255 па Беларусказнаўству і краязнаўству, 260 старадрукаў і 830 рознага зьместу. Ёсць некаторая колькасьць рукапісаў, якія адносяцца да XVII—XVIII—XIX ст. Негатыўны архіў складаецца з 115 негатываў. Пры музеі ёсць прэсы для сушкі расьлін, компас і інш. прылады. З пэрыодычнага друку выпісваецца «Наш Край» і газета «Савецкая Беларусь».

У адным з залаў Слуцкага музея. Фота з часопіса «Наш край».

1929 г. № 1.
Усевалад Мікіцінскі

ДВАНАЦЦАЦЬ ДЗЁН КРАЯЗНАЎЧАГА ВАНДРАВАНЬНЯ

(Матар'ялы з падарожы па Слуцкім, Грэскім, Пухавіцкім і Стара-Дароскім раёнах)

Ад Слуцку да Грэску

...Ад Васілінкаўскіх хутароў даходзім да Бокшыцкіх пасёлкаў. Відаць, што гаспадары жывуць нішто сабе: будова добрая, некаторыя пазаводзілі невялічкія садочкі, у якіх пануючым дрэвам з'яўляецца вішня. Адсюль зьвярнуўшы ўбок, пайшлі на вёску Ушаловічы, да якой і даходзім збожжавымі палямі. Вёска невялічкая, уся ў дрэвах, гэта значна яе прыхарошвае. Характэрнай асаблівасцю трэба лічыць багацце ўзораў орнаменту, якімі аздаблены вокны і шчыты на хатах. Тут упрышчыню прышлося заўважыць сучасныя мотывы ў аздабленьнях: часта сустракаюцца пяцікутныя зоркі, сярпы, малаткі, усё гэта скампанавана досыць удала.

Шулякі вёска досыць значная, налічвае 105 хаты, з надворнага боку нічым не адзначыцца. Жыхарства жыве бедна з прычыны дрэннае глебы; частка іх аб'яднана ў малочную арцель, якая вырабляе сыры. У Шулякох знаходзіцца сельсавет, школа, прыпынак пошты. Недалёка, на так званым Хрэнаўскім полі, раскідана каля 10 курганоў, у большасці раскопаных, дзе трапляліся знахадкі каменных малаткоў. У адлегласці 1 кілёмэтру дарогу прарэзвае невялічкая рачулка, з чыстай вадой і берагамі парослымі алейнікам. Далей праходзім балотлівай нізінай, хмызнякамі, якія паступова пераходзяць у значны алейнік і бярэзнік. Трохі прайшоўшы, мясцовасць прымае іншы характар, пераходзячы ў больш узвышаную і пяшчаную. Тут мэтрах у 60 ад дарогі раскідана каля 6 вялікіх курганоў, а ля самае дарогі прытуліўся ветраны млын; значна далей, сярод купін дрэў відаць хутары. Не даходзячы кілёмэтры 4—5 да Грэску, мінуўшы вёску Боркі, знаходзяцца былыя торпараспрацоўкі і цагельня, якія ў сучасны момант не працуюць...

Мястэчка Грэск

...Грэск лічыцца адміністрацыйным і культурным цэнтрам Грэскага раёну Менскай акругі. З надворнага боку ён не па-

добен да нашых мястэчак, якія маюць свой спецыфічны твар, гэта хутчэй будзе вялікая вёска. Распаложана мястэчка на значных узгорках, што надае яму характар. Вуліц ёсць 8: Лава, Крывая, Краўцовая, Замагільная, Шышчыцкая, Сыцякоўская, Аселяца і Куток. Пры ўваходзе ў мястэчка стаіць ветраны млын. Прайшоўшы троху далей, вуліцу перасякае безназоўны ручай, ад якога, праз мост, дарога досыць крута падымаецца ўгору. Па левы бок маста, над ручаём узвышаецца аграмадная гара, пад назвай «Замчышка». Тут, у далёкім мінулым, стаяў замак, аб якім сярод жыхарства захаваліся розныя паданні. Прайшоўшы яшчэ троху, да верхавіны ўзгорку, трапляем на вялікую плошчу, дзе пры ўваходзе з правага боку знаходзіцца школа і коопэратыў, а з левага — аптэка і амбулаторыя. Наўкол плошчы размешчаны: Райком комсамолу, інтэрнат для служачых розных устаноў, пара піўных, другі коопэратыў, райміліцыя і пошта; потым ідуць некалькі прыватных крамак дробнага гандлю. Амаль пасярэдзіне плошчы знаходзіцца царква з каменнай брамай, досыць цікавай архітэктуры. Абнесена царковішча парканам з цэглы і абсаджана вялізарнымі ліпамі. Недалёка царквы стаіць каменная капліца, каля якой знаходзіцца мясная крама. Праз нейкі завулак, або двор, трапляем на другую плошчу, дзе ў вялікім будынку змяшчаецца РВК, каля якога ў прыгожым памяшканні знаходзіцца сельсавет і клуб, які мае бібліотэку і радыё. Прыватныя дамы нічым не адрозніваюцца ад звычайных сялянскіх хат, крытыя яны ў большасці саломай. Двары пазавалены розным сьмеццем і толькі сям-там пры дварах ёсць невялічкія сады з пладовымі дрэвамі. Насельніцтва ў Грэску налічваецца каля 2000 чалавек, з якіх сямействаў 15 яўрэяў, якія займаюцца дробным гандлем, саматужніцтвам і земляробствам. Беларускае насельніцтва выключна земляробскае; сеюць жыта, авёс, ячмень, картоплі, але з прычыны дрэннае глебы ўраджай бываюць нязначныя, што прымушае некаторую частку насельніцтва шукаць пабочнага заробку, асноўным з якіх і зьяўляецца здабыванне вапняку і апальвання вапны...

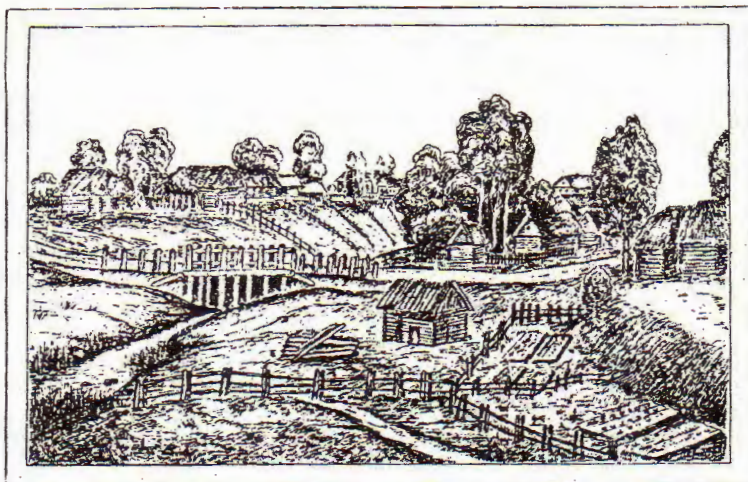
Азнаёміўшыся з мястэчкам, накіраваліся для агляду помнікаў старасьветчыны, выдатнейшым з якіх трэба лічыць замчышка. Трэба адзначыць, што Грэск мае сваю

значную гісторыю. Першыя весткі аб ім сустракаюцца пад 1558 г., з якіх відаць, што ў гэтыя часы ён належаў да Мартына Валатковіча, прычым паміж апошнім і кн. Слуцкім Юр'ем і Сымонам Амелькавічамі вяліся спрэчкі з прычын захопу Амелькавічамі зямлі Валатковіча ў м. Грэску. У 1570 г. прывілеем караля Жыгімонта Аўгуста Грэск атрымоўвае правы мястэчка, і ў ім засноўваюцца штотыднёвыя таргі. У пачатку XVIII ст., ласье ў 1723 г., Грэск зьяўляўся маемасьцю кн. Радзівіла-Гітэра. У часы ўвядзеньня уніі Грэская царква была абярнута ў уніяцкую. Яшчэ ў канцы XIX ст. наўкола Грэску і нават на двары папа было шмат курганоў, якія мясцовае насельніцтва звязвае з часамі мангольскіх нападаў. Трэба адзначыць, што ў Грэску ўсе гістарычныя паданні гавораць аб гэтых часоў, што сьцьвярджаецца некаторымі знаходкамі, пры частковых раскопках на замчышчы. Але перш, чым гаварыць аб іх, спынімся на апісанні гэтага выдатнага помніку. Знаходзіцца замчышча ў адлегласці 150 мэтраў ад мосту і мае па верхняй плошчы ў даўжыню 100 мэтраў і шырыню 85 м. Узвышаецца яно над роўнем вады ў ручаі прыблізна мэтраў на 15, абкружана глыбокім і шырокім ровам, дзе працякае ручай, які, злучаючыся з роўмі, забяспечваў ад подступаў да замку. У сваю чаргу ручай быў звязаны з возерам, ад якога засталіся адзнакі ў выглядзе балотца, пад назвай «Азярышча». Знаходзіцца апошняе ў адлегласці 1 ½ в. ад замчышча. Равы калісьці былі глыбокімі і шырокімі, бо зараз на іх

дне і часткова па схілах распаложаны гароды, палеткі і паасобныя сядзібы. Пасярэдзіне замчышча захавалася ўзвышэнне, на якім, мабыць, стаяў замак. Уся плошча замчышча была абкружана нейкімі акопамі ў выглядзе ламаных ліній, якія ў некаторых мясцох добра захаваліся. Да якіх часоў яны адносяцца, — невядома. Схілы замчышча стромкія, акрамя месца з боку мосту. На паўночным усходзе засталіся рэшткі нейкіх слупоў і камення, як відаць былога мосту, па якім замчышча злучалася з тэрыторыяй. Уся паўночна-ўсходняя частка замчышча парасла вялізарнымі грабамі і вязамі, якія выцягнуліся ланцюгом. Паўночны бок зрыты значнымі ямамі, з якіх насельніцтва брала вапняк. На замчышчы таксама захаваліся акопы часоў імперыялістычнае вайны. Тутэйшыя людзі апавядаюць, што ў даўнія часы на гары стаяў княжыцкі замак, наўкол якога, на нязначнай адлегласці, былі распаложаны слободы замкавых людзей, прызначаных для абароны замку; апошні быў знішчаны ў часы мангольскага нападу. Гэтае паданне сьцьвярджаецца некаторымі фактычнымі матар'яламі, здабытымі пры капаньні вапняку і доследамі мясцовага настаўніка-краязнаўцы Сасноўскага. Апошнім у 1927 г. на паўночна-ўсходняй частцы замчышча была раскопана магіла, на якой ляжаў намагільны камень у форме сэрца. У магіле знайшлі добра захаваны касцяк, галавой на захад. Пры шкільце ляжаў мэталёвы значок, які, паводле меркаванняў мясцовых знаўцаў, адносіцца да вайскова-началь-

Мястэчка Грэск. Агульны від з замчышча. Малюнак з часопіса «Наш край».

ніцкай адзнакі. Чэрап быў старанна дасьледваны доктарам, які прызнаў яго бязумоўна мангольскім. Сярод касцякоў, якіх шмат знаходзілі на замчышчы, трапляліся дзіцячыя і жаночыя. Гадоў 6 таму назад сяляне, капаючы вапняк, трапілі на нейкія падземныя лёхі, вылажаныя цэгламі, пры ўваходзе ў якія былі складзены запасы яе, цэглу насельніцтва пазабірала; дасьледваць лёхі пабаяліся, так яны паступова засыпаліся, і месца гэтае цяжка знайсці. На верхняй плошчы замчышча ў часе раскопвання наткнуліся на нейкую вузкую, круглую трубу, вымураваную цэглай, мабыць студню, у якую апуськалі доўгую жардзіну, але дна не дасталі. Гэтае месца і зараз можна пазнаць па дзвюх упадзінах, якія кожны год патроху асядаюць.

Гісторыю недалёкага мінулага Грэску лепш за ўсіх памятуе селянін Сямён Вітка, ён самы стары чалавек у мястэчку. Паводле слоў, каля Грэску было шмат лесу. Грэск быў тады нязначным мястэчкам у 100 двароў. На ўсё мястэчка было 10 коняй, зямлю апрацоўвалі на валох. Ён казаў, што выпальваньне вапны вядзецца з даўных часоў, яшчэ дзяды яго бацькоў займаліся гэтым. Пры абшарніку за права выпальваньня вапны плацілі падатку 10 р. у год. У Грэскіх лясох вадзілася шмат зьвярыны, лясы-ж служылі прытулкам хлопцам, якія ўцякалі ад набору ў рэкруты, хаваючыся ў іх ад Пакрава да Раства. Царква не захавала ніякай старажытнасьці, пабудавана яна замест згарэўшае ў 1848 г. З боку архітэктурны досыць цікавая...

Калісьці у Грэску было Краязнаўчае Т-ва ў 48 асоб, старшынёй якога быў тав. Сасноўскі, але паступова праца заміралі і, ня глядзячы на гэроічныя меры апошняга, зусім спынілася, існуе цяпер толькі на паперы. Як адзнакі былое дзейнасьці захаваліся пры школе некаторыя музэйныя рэчы і апісальныя матар'ялы. Азнаёміўшыся з мястэчкам і па мажлівасьці дасьледваўшы, зайшлі на разьвітаньне да тав. Сасноўскага, які параіў нам заглянуць у мясціны, цікавыя з краязнаўчага боку. Такім чынам 26 ліпеня а 10 гадзіне раніцы пакінулі Грэск і накіраваліся на Вераб'ёўскія лясы.

Ад Грэску да Вераб'ёўскіх лясоў

Выходзячы з мястэчка, праходзілі каля паравога млына, які не працаваў. Дарога да

вёскі Маразоў ідзе сярод розных пасаваў; лясы да якіх мы так імкнуліся, яшчэ далёка, ледзь адзначаюцца на небасхіле сінняй стужкай. Маразы — вёска маленькая, хат 25, але мае сваю асаблівасьць: хаты ў ёй стаіць па адзін бок вуліцы, а гаспадарчыя — насупраць па другі бок. Дамы ў адносінах да вуліцы распінаваны парознаму, то шчытамі да яе, то бокам. Наступная вёска Забелы ня больш дзвюх вёрст ад Маразоў. Паміж гэтымі вёскамі ў паўднёва-ўсходнім напрамку, каля дарогі раскідана група курганоў да 40 штук. Забелы — нязначнае паселішча, двароў ня больш 25. У вёсцы ёсьць цікавая з архітэктурнага боку царква, багата аздобленая рознымі орнамэнтамі. Час не дазваляе доўга затрымлівацца ў вёсцы, таму рушым далей у вёску Шышчыцы, да якой і даходзім збожжавымі палямі.

Шышчыцы зьяўляюцца адміністрацыйным пунктам Шышчыцкага сельсавету... Вёска мае дзьве вуліцы, адна з якіх распаложана на ўзгорку, а другая праходзіць часткова па нізіне, дзе працякае маленькая рачулка Жалезьніца, якая ўпадае ў Случ. У часе вясновае павадкі, а таксама пасля значных дажджоў, яна выходзіць з берагоў, залівае нізінную частку вуліцы, наносячы шмат страт і клопату. Вёска мае двароў каля 105, будова ня дрэнная, хаця сялянства жыве бедна. Вуліцы гразкія, з прэтэнзіяй на брукаваньне, якое выяўляецца ў тым, што сяляне без усякае сыстэмы кідаюць на іх каменны. Абапал вуліц пракопаны канаўкі, над якімі з розных дручкоў і кавалкаў дошак змайстраваны саматужныя тротуары, небясьпечныя для пешаходаў. Сярод будынкаў кідаецца ў вочы значны лік новых хат, гэта вынікі пажару 1921 году.

Глеба ў сялянства дрэнная — пяшчаная за выключэньнем невялікага кавалку па нізіне ля рэчкі, дзе распаложаны гароды. Сяляне з нецярплівасьцю чакаюць таго часу, калі іх распінуць на пасёлкі, а тым часам вёска ўсё расьце і расьце. Неўрадлівая глеба вымагае шукаць пабочных заробкаў, якімі і зьяўляюцца лесарубства і возка. У вёсцы знаходзіцца наступныя ўстановы: сельсавет, 2-х комплектная школа, спажывецкая крама, пажарная дружина. Пры сельсавеце ёсьць ложка для маючых патрэбу пераначаваць, утрымоўваецца ложка чыста, коўдра і падушкі добрыя...

Адзначаюцца Шышчыцы некаторай старасьветчынай: пры ўваходзе ў вёску,

збоку Забел, на могілках стаіць старая капліца ў выглядзе 2-х скрынак, з якіх адна меншая, стаіць на большай, з нейкай цыбулінкай замест купалу, але, не зважаючы на простую архітэктур, яна захоўвае значныя вартасці ў якасці вобраза «божай маці», прыгожага пісьма і пераноснага вобраза з подпісам 1791 г. Таксама сяляне апавядаюць, што на значнай адлегласці ад ручаю Жалезніцы знаходзяцца рэшткі нейкіх слупоў з жалезнымі ланцугамі і колцамі. Па іх думцы, на гэтым месцы была калісцы прыстань нейкай буйной у мінулым рэчкі.

Развітаўшыся пабратэрску з працаўнікамі сельсавету, пайшлі далей. Праходзячы праз вёску, заўважаем у аздабленні хат орнаменты на сучасныя мотывы, скомпанаваныя з пяцікутных зорак.

У вёску Замосьце ідзем не па дарозе, а па вузкай сьцежцы сярод жытняга мора. Вёска Замосьце, як і Шышчыцы, распаложана на значным узгорку. Мае адну вялікую і тры невялічкія вуліцы. Адна з якіх досыць крута падыхаецца ў гору, на якой стаіць касцёл. Налічвае вёска 124 хаты. Насельніцтва ў пераважнай частцы каталікі, як і ў вакольных засысенках і хутарох. Жыве насельніцтва бедна, глеба пашчаная, неўрадлівая. Падсобным заробкам для жанчын служыць збіранне грыбоў і ягад, па якія яны ходзяць грамадой вёрст за 10—15, у самыя гушчары грэскіх лясоў. Ягады і грыбы яны праменьваюць у бязлесных вёсках на лён. Цікава адзначыць, што камяны тут лепяць з гліны, беляць іх

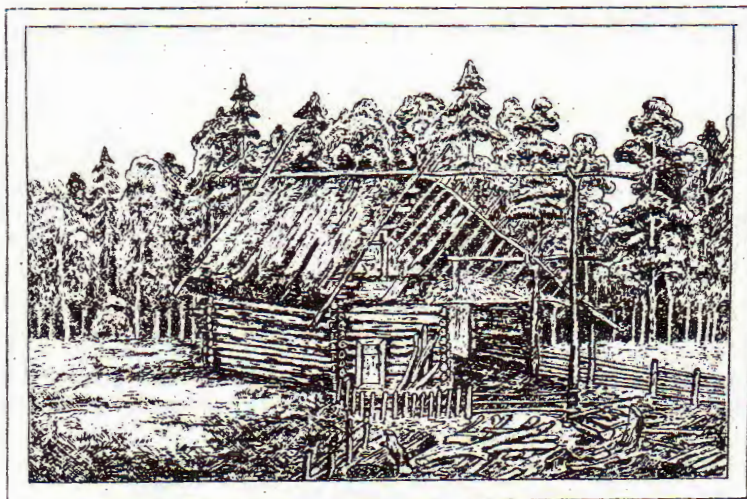
і ўтыкаюць дробнымі каменчыкамі. Як касцёл, так і званіца адзначаюцца прастасцю архітэктур. Абнесены касцёл парканам і абсаджаны дрэвамі, каля якіх прыкметна некалькі курганоў. Ад Замосьця да славытых грэскіх лясоў зусім блізка.

Вераб'ёўская пушча

З Замосьця кіруемся на Вежы, дзе ў гушчыні Вераб'ёўскае пушчы, як мядзьведзь у бярлозе, зарыўся ўсім вядомы гр. Міхась Шклярэўскі, аб якім ходзяць самыя фантастычныя чуткі. Завуць яго дзікім чалавекам; вось туды і ідзем, каб пазнаёміцца з Шклярэўскім...

На другі дзень чужы золак усяпаліся і пайшлі аглядаць Вераб'ёва. Пасёлак невялікі. Раскінуўся сярод лесу. Тут калісцы была лесапілка, спаленая бандытамі ў 1921 г. Працавала яна вельмі жвава. Ад яе і да ст. Рудзенск была пракладзена вузкакалейка для вывазу лесапакетаў, але ў сучасны момант ад яе нічога не засталася, затое атрымалася добрая дарога. Пасёлак складаецца з памяшканняў лясыніцтва і пасобных дамоў, у якіх калісцы змяшчаліся рабочыя заводу. Пасля пажару пільні частка рабочых засталася на месцы, заарэндавала зямлю і дамы ад лясыніцтва. Кантора лясыніцтва, а таксама кватэры служачых змяшчаюцца ў вялікім будынку, абсаджаным наўкол бэзам, тут-жа ёсць пладовы сад. Каля саду і будоўлі праходзяць прысады, абсаджаныя лісьцевіцамі, клёнамі і елкамі. Пасёлкавыя дамкі параскіданы

Хутар Вежы гр. Міхась Шклярэўскага (Грэскі раён). Малюнак з часопіса «Наш край».

сярод лесу нібы дачы, даглядаюцца яны, відаць, ня вельмі добра. У кожным доме жыве па некалькі сямействаў. Насельніцтва займаецца земляробствам, хаця ўмовы для гэтага няспрыяльныя з прычыны глыбокіх пяскоў. Апрача земляробства, людзасць служыць у лясніцтве, альбо так ці іначай звязана з ім, працуючы ў лесе.

Трэба адзначыць, што некаторыя жыхары жывуць нішто сабе: маюць сенажаці, трымаюць жывёлы. Праз Вераб'ёва працякае ручэі Жалезніца. У пасёлку ёсць смалярня, якая вырабляе смалу і неачышчаныя шпігінары.

Лясніцтва займае плошчу ў 53 000 дзесяцін, пераважна лесу, сярод якога галоўнай пародай з'яўляецца хвоя і елка з падмешкай дубу, бярозы і алешніку.

Агледзеўшы Вераб'ёва, на разьвітаньні з гаспадаром пытаем бліжэйшую дарогу на Вежы, што выклікае з боку апошняга сьмех, бо там жыве ўсім вядомы дзік-Шклярэўскі.

Па прыгожай лясной дарожцы пасунуліся ў Вежы; час праходзіць няпрыкметна, але на скрыжаваньні некалькіх дарог прышлось спыніцца і паразважаць куды ісьці. Параіўшыся паміж сабой, абіраем наўгад прасеку, па якой і пайшлі. Праблытаўшыся па карэньнях, валежніку і ямах, нечакана наткнуліся на нейкую сядзібу сярод лесу, абкружаную жардзёвым досыць высокім плотам. Спачатку думалі, што гэта нейкі загон для жывёлы, але хутка пераконваемся, што тут жывуць людзі. Падыходзім бліжэй, становімся на бярвенне, што ляжыць па наш бок, заглядаем у двор. Прысутнасць нашу пачулі сабакі, паднялося выцьцё, з якім яны кінуліся ў дзіркі плоту. На гэты гвалт вышла маладая, прыгожая дзяўчына, якая, супакоіўшы сабак, моўчкі падышла да нас. Вітаемся і пытаем бліжэйшае дарогі на Вежы. Яна здзіўлена глядзіць і адказвае, што гэта і ёсць Вежы. Далей зноў запытаньне: дзе жыве Шклярэўскі? Зноў адказ: тут і жыве! Такім чынам мы неспадзявана трапілі ў самае логава так звананага дзікуна. Просім дазволу ўвайсці ў двор, на што атрымоўваем поўную згоду зусім няпужлівае дзяўчыны. Але трапіць туды не так проста, бо прыбор у фортцы вельмі складанай сістэмы, адным Шклярэўскім вядомай, але нарэшце пры дапамозе маладой гаспадыні ўваходзім у двор. Вось тут ёсць на што

паглядзець! Запраўдны музэй рознай старажытнасці быту, якой месца ў этнографічным музэі. Доўга ня думаючы, прымаем ся за справу, валім свае скруткі і торбы на бярвенне і пачынаем замалёўваць.

Гаспадыня кудысьці пайшла, і мы засталіся адны ў варожым абкружэньні сабак, якія, негасыцінна пазіраючы на нас, бурчэлі.

Раптам пачулі нейкі гоман, адчыніліся вароты і ў двор, як хваля, хлынула стада розных жывёлін: тут было галоў 15 рагатае жывёлы, сьвіньні, авечкі, цяляты і два прыгожыя крутарогія валы. Далей пачынаем агляд «музэю».

Двор, як было заўважана раней, абгароджаны з чатырох бакоў досыць высокім парканам з жэрдак. Трапіўшы ў двор праз фортку, здзіўлена глядзіш, чаго тут толькі няма: бярвенне, дрычкі, сукі, калодкі, жэрдкі, хвораств, гной, карыты; усё гэта параскідана па ўсім двары, — адным словам нейкі гармідар. Хата ад двара аддзяляецца нявысокім плотам без форткі, і, каб трапіць у хату, трэба пералазіць праз плот. Сама хата — маленькі зруб з 2 маленечкімі вакенцамі, знаходзіцца пад адной страхой з хлевам, у якім ёсць толькі адна сьценка, адкуль зроблены выхад у лес. Шчытоў у хаце няма, вецер вольна гуляе пад дахам; няма таксама сёнцаў.

Заглядаем пад дах, — коміну нідзе ня відаць, замест яго над дзіркай у столі стаіць калода, на якую наўскос пакладзена дошка, прызначаная служыць комінам. Дым і іскры, выходзячы з печы праз дзірку, трапляюць у дошку, па якой выходзяць з хаты. Тут-жа, каля хаты па-за плотам стаіць маленькае, як грыбок, гуменца, каля якога градкі гародзіны, студня, палеткі збожжа і бульбы.

У часе агляду зьявіўся і сам гаспадар, які касіў на балоце траву. Глядзім на яго, шукаючы адзнак дзікуна, але пераконваемся, што гэта звычайны чалавек гадоў за 45, сярэдняга росту, досыць плячысты, з загаралым тварам, з блакітнымі вачыма, якія глядзяць з нейкім сумам. Апануты ён у звычайную сялянскую вопратку. Тут мы вітаемся, кажам, што прышлі паглядзець яго цікавую гаспадарку. На ўсе запытаньні гаспадар адказвае ахотна, гавораць, што жыве бедна, але скардзіцца толькі на тое, што зямля яго параскідана кавалкамі на розных мясцох, што перашкаджае гаспадарцы.

Затым гаспадар запрашае ў хату, што нам было і патрэбна. Увайшоўшы, не адразу орыентуецца, вочы разбэгаюцца, усё цікава. Падлога ў хаце земляная, у розных ямінах, хата складаецца з аднаго пакойчыку, значную частку якога займае печка дапатопнага тыпу, комін якой даходзіць толькі да столі, дзе зроблена дзірка, праз якую выходзіць дым.

Не хапіла цэгля! — кажа гаспадар. — Усё няк не збярэўся з грашмыма і часам!

Пад печкай выкапана глыбокая яма, у якую Шклярэўскі хавае бульбу на зіму. Каля печкі на жардзінках збудаваны палаці, пад якімі змайстраваны з негабляваных дошак невялічкія дзверцы ў хлёў да жывёлы. У адным куце стаіць стол і лаўка, на сталі парастаўлена гліняная і драўляная пасуда, сярод якой чачоткавая міска ўласнага вырабу. Уся хата пазастаўлена кадушачкамі і цэбрыкамі з жытам. У другім куце прытуліліся маленькія кросенцы, а на жардзінах пад стольлю вісяць маткі нітак. У трэцім куце змяшчаюцца жоранцы, на якіх гаспадар сам меле для сябе і жывёлы. Вырабляецца мліва такое грубое, што спечаны хлеб рассыпаецца на грудкі, у якіх сустракаюцца неразмолатыя часткі зерняў. У часе гутаркі ўвайшоў у хату хлопчык гадоў 13 — сын Шклярэўскага, якога ён сам выхоўвае. З размовы з Шклярэўскім выяўляецца, што ён прыхільнік натуральнае гаспадаркі, яго прынцып ня купляць таго, што можна зрабіць самому. І запраўды — гэта універсальны чалавек. Ён сам усё вырабляе: аўчыны, з якіх шые кажухі, дубіць скуры, шые боты, тчэ палатно, шые вопратку, вырабляе пасуду, гаспадарчыя прылады і г.д. Купляе ён толькі соль ды сярнічкі, а замест газы ўжывае карчы, якія паліць на прыпечку. Коней Шклярэўскі ня трымае, зямлю апрацоўвае на валох, якія, кажа, больш выносьлівыя і патрабуюць менш дагляду; ездзіць ён таксама на валох. На запытаньне, што прымушае яго вёсць так прымітыўна гаспадарку і жыць жыццём першабытнага чалавека, ён адказвае, што так лепш, бо так жылі нашыя дзяды, а я чалавек стары, так няхай усё будзе пастарому...

Аглядаючы гаспадарку, спыняемся на нейкай невядомай для нас прыладзе, якая складаецца з дзвюх калодак, некалькіх дошак і кліноў. Пытаем аб прызначэнні іх, аказваецца, што гэта алейны завод

Шклярэўскага. Тут ён засыпае насенне паміж дзвюх дошак, заганяе кліны і зажымае так моцна, што выціскае алей.

Гэта што, — кажа гаспадар, — вось у мяне ёсць плужок, якога вы зараз нідзе ня сустрэнеце!

І запраўды, — рэч вельмі цікавая! Зрабіла яе сама прырода, а Шклярэўскі дапасаваў да сваіх патрэб. Плужок гэты ня больш, як дубовы сук, адзін канец якога зацэсаны і, к сораму Шклярэўскага, абабіты жалезам; да другога канца, у якасці ручак, прымацаваны два кіёчкі. Вось і ўся прылада, якая служыць для абгону бульбы.

Але час пакінуць гэты цікавы куток, складаем свае падарожніцкія прылады... Адышлі досыць далёка, а лясны жыхар усё яшчэ махаў рукамі, накіроўваючы нас на адны яму вядомыя сьцежкі праз сухія балотцы і праз канаўкі.

Ідзем пакуль моўчкі, уражаньне засталася вельмі моцнае, выплывае шэраг пытанняў, на якія стараемся даць адказ, каб зразумець, што прымусіла яго, Шклярэўскага, да такога прымітыўна-першабытнага жыцця. Адно мы зразумелі, што гэта ня дзікун, які ходзіць у скурах, як нам казалі, а звычайны чалавек, якога нейкая жыццёвая прыгода прымусіла замкнуцца думкамі, схвацца ад людзей, каб у цяжкай працы, сярод лесу і звыярыны знайсці супакой.

З гутарак з ім, а таксама паводле слоў сялян вакольных вёсак шмат чаго прышлося даведацца аб яго жыцці. Родам Шклярэўскі з вёскі Варкавіч, што ля самага Слуцку, дзе ён меў зямлю і хату. Потым раптам кінуў гаспадарку ў Варкавічах, купіў 17 дзесяцін пяску ў лесе. Пасяліўся ён спачатку ў зямляныя, больш падобнай да нейкай звыярынай бярогі. Гаспадарка спачатку была маленькая, але потым, дзякуючы ўпартай працы, пашырылася. Збудаваў сабе з дапамогай людзей хату, у якой і жыве. Людзі апавядаюць шмат дзіўнага і жудаснага пра яго жыццё. Кажуць, прыкладам, што ён за нязначныя правіннасці жорстка караў сваю жонку: распранаў яе і звязаную голую саджаў на некаторы час у раскапаны мурашнік. Анэгды, гадоў 10 таму назад, жонка ня вытрымаўшы здзеку, уцякла ад яго, пакінуўшы яму малую дзяўчынку і хлопчыка 1 ½ гадоў, а сама са старэйшай дачкой пайшла

жыць у Варкавічы. Шклярэўскі сам гадаваў і даглядаў дзяцей. Цяпер дачка вырасла ў прыгожую і здаровую дзяўчыну, а хлопчык дапамагае ў гаспадарцы. Шклярэўскі сам вучыць сына грамаце, прычым замест

паперы яны крэйдаў на завэндзанаў столі выводзяць літары і лічбы. Людзі кажуць, што ён скончыў гарадзкое вучылішча...

Падрыхтавала Н.В.Матыліцкая.

3 публікацый пра даследаванне Случчыны ў газеце «Савецкая Беларусь»

16 снежня 1928 г.

СЛУЦКАЯ СТАРАСЬВЕТЧЫНА

Мінуўшына досыць багата адзначыла Случкі райён памяткамі сівых часоў, даўнасьць якіх пачынаецца з так званага каменнага веку (неаліту). Да гэтых часоў адносяцца знаходкі каменных сякер, малаткоў, цеслаў, кліноў. Самую значную колькасць помнікаў нам пакінуў курганны пэрыяд. Дагэтуль зарэгістравана па райёну да 400 курганоў. Вёскі — Агароднікі, Падзеры, Цараўцы, Гарадзішча, Княжа-Магіла, Нежараўскія хут., вёска Сорагі, ваколіцы Мір-Гары, Краснае Гары, в. Бяззверхавічы, Лесішча, Бранава, Еўлічы, Бакшыцы, Казловічы і інш. групуюць каля сябе цэльныя курганныя могількі, часамі значныя па ліку пахаваньняў; гэтак каля вёскі Княжа-Магіла знаходзіцца 127 курганоў, а ў ваколіцах Сорагаў — 69. Некаторыя паселішчы атрымалі свае назвы з прысутнасьці таго ці іншага помніку: такімі зьяўляюцца вёскі Курганы, Княжа-Магіла, Гарадзішча. Мясцовае жыхарства шмат апавядае розных паданьняў і лягенд, складзеных наўкол помнікаў; вось прыкладам, курган-вяліка «Княжа-Магіла» (вышыняй 4 мэтры і наўкол 65 мэтраў), па іх думцы, гэта — магіла князя, забітага на вайне, са слоў іншых з рэўнасьці другім князем, тут быццам закопана залатая шапка. Яшчэ зусім нядаўна сяляне насілі ахвяры, драўляныя саблі і стрэльбы, якія вешалі на дрэве.

У мястэчку Леніна (Раманава) з існаваньнем вялікага Замчышча звязана імя князя Рамана, які з дружнай рабіў разбойныя напады на праяжджаўшых купцоў. У палове кілёмэтру ад в. Амговіч знаходзіцца гарадзішча, на якім трапляюцца чарапкі глінянае пасуды самай прымітыўнай апрацоўкі. Далей, каля савгасу Івань, ёсьць калыцавы насып «Замчак», у якім, па паданні, зьмяшчаўся стан Пятра 1-га ў часы вайны са швэдамі. Каменныя крыжы захоўваюцца на могільках вёсак Падзеры, Варка-

вічы і Стэфанаўскіх — каля гораду. Нарэшце, г. Случак, якога гісторыя ў 1116 годзе застае ўжо горадам, зьяўляецца сапраўдным музэем гістарычных помнікаў і вартасьцяў. Аграмаднае замчышча ў самым цэнтры гораду, рэшткі цытадэлі, равоў і земляных крэпасных умацаваньняў кідаюцца ў вочы; але, галоўным чынам, Случак захаваў шмат помнікаў архітэктуры, пераважна ў культовых будовах, з якіх 10 помнікаў узяты дзяржавай пад ахову.

Дзяржаўны музэй у Менску, а таксама Случкі краёвы музэй часткова адлюстроўваюць у сваіх калекцыях культуру старых часоў Случчыны.

У.

25 ліпеня 1929 г.

АРХЕОЛЁГІЧНЫЯ ДОСЬЛЕДЫ НА СЛУЧЧЫНЕ

З 10 па 18 ліпеня ў г. Случку і яго ваколіцах працавала археолёгічная экспэдыцыя БАН.

За гэты тэрмін ўскрыта 27 курганоў, 2 гарадзішчы, абсочана да 300 курганоў і выкрыта стаянка бронзавага веку.

Асаблівую цікавасьць прадстаўляюць досьледы Случкага гарадзішча, з якіх відаць, што апошняе пабудавана на невялікім узгорку пры р. Случы і ўтоку ў яе ручая Бычка.

Тоўшча культурнага слою і розныя знаходкі паказалі, што гарадзішча ўзьнікла на пазьней 6—7 веку.

У першы пэрыяд гістарычнага жыцьця яно, акрамя непасрэднага свайго прызначэньня як умацаваньне, служыла месцам культовых абрадаў.

Знойдзены кавалкі лепнае пасуды, косткі і зубы бобра, быка, лася, дзіка і хатніх жывёлін.

Прыблізна ў X—XI ст. гарадзішча было перабудавана падсыпкай краёў і ўмацавана дубовай сыяной.

У верхнім слоі яскрава выражана культура X—XIII ст.

З прадметаў памянёных часоў цікавы шыферныя прасьліцы Балынскага пахаджэння і рознакаляровыя шкляныя бранзэлеты з Візантыі.

Памянёнае гарадзішча лічылася першапачатковым умацаваньнем г. Слуцку.

Прыблізна к XIII — XIV ст. гарадзішча стала цесным, яго пашырылі, такім чынам узьнік ніжні замак, які захоўвае нязначныя культурныя напластаваньні.

Да падобнага тыпу ў Слуцкім раёне адносяцца гарадзішчы каля вёсак Надзеі і Амговічы.

Усе дасьледаванні курганоў выявілі звычайныя формы пахаваньняў X—XII ст. тыпова Дрыгавіцкія.

Знойдзены гаршкі, жаночыя аздобы, пацеркі сэрдалікавыя, шкляныя, з горнага хрусталу, бронзавыя-філігранавыя, вісочныя кольцы, нажы, пярсцёнкі.

У Нежароўскіх хутарох, у кургане трапілася цікавая знаходка гаршка з 2 вуш-

камі і арнамэнтам у выглядзе абручоў. Гэта першая знаходка такога тыпу пасуды на Беларусі. На тых самых Нежароўскіх хутарох выяўлена пахаваньне з адзнакамі трупаспаленьня, што ўвязваецца з ранейшымі гарадзішчамі Слуцкімі.

Упяршыню на верхавінах Слуцы, каля вёскі Агароднікаў Падзерскіх, выкрыта стаянка чалавека канца часу бронзы і пачатку жалеза, даўнасьцю тысячы 2 з паловай гадоў назад.

Знойдзены фрагменты арнамэнтаванай пасуды, краньёвыя стрэлкі, скрабкі і інш.

За час працы экспэдыцыя трымала цесную сувязь з краязнаўчым таварыствам, з якім падзялілася знаходкамі. Аб выніках раскопак праведзены 2 гутаркі-лекцыі.

Са Слуцку экспэдыцыя накіравалася ўніз па Слуцы да Турава, па маршруту: Івань, Бальшая-Сьліва, пагост і далей.

У.М.

Памяць зямлі

Пісьменнік Ян Скрыган нарадзіўся ў 1905 г. у в. Труханавічы Капыльскага р-на (былы Слуцкі павет), але ўсё жыццё сваёй радзімай лічыў Слуцкіны.

На маёй радзіме ёсць невялікі гарадок Слуцк. Як і кожны горад з паважанай біяграфіяй, ён меў тое месца, якое было асяродкам эканамічнага і гандлёвага жыцця акругі — рыначны пляц на самай сярэдзіне. Гэта была даволі вялікая, выцягнутая паабпал Маскоўска-Варшаўскай шашы, выбрукаваная плошча і звалася ў нас месцам. На адной палавіне яе размяшчаліся будкі гандляроў гузікамі, пернікамі, карункамі ды стужкамі, на другой — стаялі фурманкі з сёл. Тут панавалі тлум, пах конскага поту, ішоў гандаль гуркамі, цыбуляю, садавіною, збожжам, бандарнымі і стальнянымі вырабамі.

Асабліва тлумна і маляўніча было ў кірмашовыя дні, калі цвілі рознымі колерамі дзявочыя даматканьні строі і на цвінтары каля сабора хлопцы як мага больш набок збівалі свае шапкі, каб выпусціць чуб. На дарожцы да сабора сядзелі старцы — сляпыя, бязрукія, бязногія, з лямцаватымі бародамі, з тонкімі шыямі, што выцягваліся з перахопленых жычкаю каўняроў зрэбных кашуль, з паднятымі ў неба невідучымі тварамі.

Часамі разам з імі сядзелі і хлапчукі-павадыры і тонкімі дзіцячымі галасамі цягнулі песні, такія балючыя і беспрасветныя, што ад іх разрываўся сэрца.

У 1923 г. на гэтай плошчы, на той палавіне, дзе стаялі фурманкі, каля самай дарогі работнікам сувязі спатрэбілася выкапаць яму пад тэлеграфны слуп. Два чалавекі ламамі ўзадралі брук, пачалі ўзбіваць цвёрдую, стагоддзямі ўплісканую, конскай жывай набрынялую рудую зямлю. Менш як на метравай глыбіні грабары наткнуліся на дамавіну. Каб не чапаць яе, грабары згрэблі з века зямлю, адступілі трошачкі ўбок і паўз яе пачалі прабівацца далей уніз. І якое ж было дзіва, калі пад гэтай труной паказаліся яшчэ дзве: яны ляжалі наўскасяк пад першай, вытыркаючы набрыклымі земляной вільгаццю дошкамі.

І тады здалася цяжкім грахам трывожыць прах продкаў — грабары засьпалі дол і пачалі ўзрываць брук на новым месцы.

Там жа, у Слуцку, на Падвальной вуліцы, гаспадыня, у якой я стаяў на кватэры, увесну ў кутку свайго саду захацела выкапаць яму, каб схаваць нечыстоты, як гэта было заведзена ў гарадскіх гаспадароў. Рыдлёўка наткнулася на нешта непаткае і зашархацела: пад першым чорным, урадлівым пластом слуцкай зямлі

ляжала вуголле — знак далёкіх, датла вынішчаных пажарам сядзіб. Пасля пачалі пападацца струхлелыя косці, і нарэшце ў кутку гэтага саду быў выкапаны зямлёю забіты ў сваіх пустотах чалавечы чэрап.

Вось гісторыя твая, Беларусь. Па землях тваіх праходзілі з агнём і мячом тэўтонскія рыцары, шведы караля Карла XII, палкі Напалеона; разбуралі і нішчылі цябе свае ж князі ды магнаты, аддаючы твае гарады і сёлы ў пасаг ці прагульваючы ў карты, а пасля адваёўваючы і дзелячы іх зноў між сабою. Не пыталі ў цябе, у народа твайго, з кім жа хоча ён быць, а палілі, спусташалі, знішчалі аж да таго, што ад гарадоў і сёл тваіх не аставалася й знаку. Гэта ж, напэўна, што толькі пасля карэннага вынішчэння, калі ад паселішчаў аставаліся адны папалішчы, можна было на месцы колішніх могілак рабіць базарную плошчу, не баючыся граху перад Богам, а на касцях людзей высаджваць сады. А колькі па землях тваіх прайшло вялікіх і малых войнаў нават на людской памяці ўжо, калі крамсалі і рвалі цела тваё на кавалкі. І кожны прышэлец стараўся скарыць цябе. Колькі ж сыноў тваіх згублена з пахаваннем і без пахавання, невядома кім і калі, колькі сцерлася іх слядоў, колькі іх касцей прыняла і ўкрыла ад гора людскога ты ў зямлі сваёй!..

І я люблю цябе, маці мая. І схіляю галаву перад усімі тваімі папалішчамі. Перад усімі курганамі. Перад магіламі. І тымі старадаўнімі, і ўчарашнімі, што асталіся як памяць найлоцейшага змагання з самай страшнай пачварай — чорнай свастыкай. Гэтыя ахвяры — святныя. Лепшыя людзі твае прынялі смерць, каб жыць нам далей...

...Я памятаю, як паявіліся легіянеры Доўбар-Мусніцкага, у казакінках з англійскага сукна, аблямаваных смушкаю, на сытых, выкармлених конях і з крывымі шаблямі. Памятаю немцаў васемнацатага года: яны прыйшлі ў ціхі, пакінуты чырвонымі войскамі горад на саменькім ранку. Іхнія грузавыя машыны з шэра-зялёнымі салдатамі, што стаялі адзін пры адным за бартамі, прайшлі па галоўнай вуліцы вельмі паволі, дэманструючы сілу; ад шырокіх касак, насунутых на самыя вочы, і ад цесакоў, панадзяваных на вінтоўкі, што наблісквалі цямным металам, рабілася жудасна.

Але найбольш раз'юшана і драпежна трымалі сябе жаўнеры Пілсудскага. Лёгка, з нейкай бессаромнай зухаватасцю, яны маглі рабаваць, катаваць, падпальваць і арудаваць бізуном, гаворачы пры гэтым «проша пана», як бы рабілі паслугу. У легіянерах гэтай арміі былі смаркачы гадоў па чатырнаццаць, насілі не вінтоўкі, а карабіны, пад свой рост, і па сваёй блазнице аднолькава лёгка маглі і пагуляць у цацкі і пальнуць з карабіна. У Слуцк пілсудчыкі прыйшлі не мірна, а зрашэціўшы горад кулямі; доўга на вуліцах ад гэтых куль не загойваліся раны на дрэвах і папрабаванымі дзіркамі свяціліся аканіцы. За легіянерскімі спінамі гойсалі булак-балахоўскія банды ў вялікіх авечых шапках і таксама ў заморскіх зялёных сукнах. Па нядзелях, калі было асабліва людна, на пляцы яны гаварылі крыклівыя прамовы і ў гэты ж час, за сотню крокаў ад прамоўцы, рабавалі крамы.

Памятаю нямую сцяну людзей уздоўж Бабруйскай вуліцы, калі вялі на могілкі расстрэльваць чатырнаццаць слупкіх паўстанцаў. Якая гэта была страшная карціна: вязні ідуць на расстрэл сярод натоўпу, што кідае ім кветкі, і спяваюць «Вы жертвою пали в борьбе роковой». Натоўп маўчыць, і толькі гэтыя кветкі гараць агнём...

...Гэта быў, можна сказаць, ужо край горада, і называўся ён Калоніяй. Крута спусціўшыся з узгорка, шырокая гарадская вуліца нечакана канчалася і разбівалася на завулкі і вулачкі. Пакручаста яны разбягаліся то ўлева, то ўправа, ішлі то ўздоўж, то ўпоперак, так, што цяжка было разабрацца. Аднак да аднаго будынка, нізкага, шырокага і прасторнага, як гамарня, што рассунуў сабе даволі ладнае месца сярод гэтай мітусні, веў драўляны тратуар, насланы на тоўстых лежаках. Ён таксама выкручваўся то ўлева, то ўправа, але ясна паказваў, што будынак гэты стаіць тут як бы выпадкова, што ён — гарадскі. Нават двор яго, таксама шырокі і прасторны, быў аслонены маладымі таполямі і абсаджаны кустамі бэзу.

Гэта была наша гімназія. Лепш кажучы, не наша, бо мы былі ў падсуседзях. Мы, рэалісты, не мелі свайго будынка, ды і наогул мы не ведалі, што мы за школа. То былі часы першых гадоў рэвалюцыі... Пры кожнай новай уладзе школы ператасоўваліся, мяняліся назвы, ператасоўваліся і вучні. Не

ведаю, якія школы на гэты раз былі зліты і як дакладна мы называліся, але займацца нам прыйшлося на Калоніі. Цяпер тут асцялявалася новая навучальная ўстанова — Слуцкая беларуская гімназія...

...І як не дзіва, але скончыўшы школу другой ступені, я падаўся ў сельскагаспадарчы тэхнікум. Чаму? Проста ў Слуцку больш не было куды.

Тэхнікум адкрыўся толькі нядаўна, размяшчаўся на Трайчанах, у былых манастырскіх будынках. Ух, якія ў іх былі тоўстыя сцены і якія змрочныя скляпенні! Бывала, калі ідзеш па каменнай падлозе, не замірае глухі, нейкі халодны і жудасны гул. Там жа мы і жылі ў колішніх келлях, мясіліся чалавекі па чатыры, у жалезных чорных круглых грубках па чарзе варылі кашу; калі яна была на сале — пах разносіўся па ўсіх памяшканнях.

Паўз манахтыр працякала Случ. На яе беразе, пад вербамі я ўпершыню ўбачыў Якуба Коласа.

На цвінтары былі пахаваны знакамітыя духоўныя асобы, тут расло многа язіну, бэзу. Наогул, увесь бераг быў у зеляніне, начамі спявалі салаўі... Калі стала вядома, што з чацвёртага курса сельскагаспадарчы тэхнікум з Слуцка пераязджае ў Красны Бераг, я не паехаў.

* * *

У газету «Вясковы будаўнік» паслаў свае вершы. І неўзабаве атрымаў запрашэнне з'явіцца ў рэдакцыю. Што ж там такое? З'явіўся. На мяне паглядзелі, пагаварылі. Запрасілі на работу.

У маленькім пакойчыку, на другім паверсе дома на Пралетарскай вуліцы, якраз над кіно «Эдысон», я ўпершыню ўбачыў, як робіцца газета.

...Рэдактар Паўлюк Шукайла арганізаваў слупкую філію «Маладняка». Часамі мы рабілі калектывныя чыткі, наладжвалі вечары, і тады збіраліся ўсе маладнякоўцы — Апанас Атава, Язэп Сукала, Іда Чырвань. Паўлюк Шукайла быў чалавек агнявой натуры, добрага, шчырага сэрца, партызанскай зухаватасці і бунтарства. І ў вершах ён прызнаваў толькі бунт і таму адразу пачаў кіраваць нас на футурызм... Шукайла з'ездзіў у Мінск і дамогся, каб выдаць у кніжцы «Маладняка» слупкіх філіяльцаў. Што ў нас ёсць сілы, і не абыхікія, — запрасіў прыехаць і паглядзець. І аднойчы пад восень прыехалі два знакамі-

тыя пісьменнікі... Абодва маладыя, абодва невысокага росту, у чорных паліто. Памятаю, як яны распраналіся ў вузенькім калідорчыку на кватэры ў Шукайлы, доўга прымайстроўваючы шапкі, бо тыя ўсё падалі, не трымаючыся на кароткіх цвіках.

— О, дык у цябе, браце мой, кватэра нішто сабе, — сказаў Кузьма Чорны, увайшоўшы ў пакой. — Жывеш ты, можна сказаць, як слупкі князь... Калі ў цябе такая важнецкая гаспадарка ў доме, браце Паўлюк, то, мабыць, і літаратура ў слупакоў павінна быць нішто сабе, — сказаў ён, як бы падаючы знак, што можна пачынаць гаворку.

І гаворка пачалася адразу са спрэчак. Шукайла вельмі хацеў паказаць, што і ўсе мы, тутэйшыя маладнякоўцы, яго паслядоўнікі, самыя чыстакроўныя футурысты. Сам сябе ён лічыў правадыром новай плыні ў маштабе ўсяго «Маладняка» і цяпер меў выпадак пахваліцца гэтым, што і мы ў Слуцку не лыкам шыты...

Язэп Пушча сядзеў у крэсле каля стала, склаўшы адна на адну свае прыгожыя рукі. Кузьма Чорны — каля задняй сцяны на канапе; ён сядзеў, адкінуўшы галаву назад і раскінуўшы рукі, як бы проста адпачываў. Ён, здаецца, нават не глядзеў, як ходзіць па пакоі Шукайла, чытаючы свае вершы, жэстыкулюючы і то гнеўна падымаючы голас, то спускаючыся да ледзьве чутнага шэпту. Нічога нельга было разабраць на твары ў Чорнага: думаў ён ці папраўдзе адпачываў, падабаецца яму гэта ці не. Поўны спакой у вачах, у чутачку адстаўленай ніжняй губе, у круглаватым падбародку. І ўсё ж такі па нечым другім, невядомым і нераспазнаным, было відаць, што ён слухае.

Пасля не раз я пераконваўся, як хораша ўмеў слухаць Кузьма... Мы, чалавек колькі, запрошаных сюды для паўнаты аўдыторыі, — маладнякоўка Іда Чырвань, дзяўчына з Надрэчнай вуліцы Стася Шпакоўская (што стала Пушчавай жонкаю), — моўчкі сядзелі па кутках і заміралі ад шчасця, што нам давялося пабыць на такой сапраўднай літаратурнай гаворцы.

...Пасля мы ездзілі ў Мінск на першы з'езд «Маладняка». ...Але ўсё гэта нечакана скончылася. Акругу скасавалі, закрылася і газета. Шукайла паехаў у Расоны сакратаром партыі... Філія сама сабою распалася.

Друкуецца паводле кн.: Скрыган Я. Кругі. Мн., 1975. С. 6—7, 51, 70, 76—77, 83—86.

Слуцк 1920-х гадоў

З успамінаў Н.Маліноўскай, жыхаркі Слуцка (запісана ў 1974 г.)

Мне ўжо семдзесят, але я часта ўспамінаю Слуцк 1920-х гадоў, бо з гэтага часу я жыву ў гэтым горадзе. Люблю яго, на маіх вачах ён рос і шырыўся, мужнеў.

Які быў транспарт у Слуцку ў 1920-м? Коні з балаголамі і рамізнікамі. Крыху пазней на вуліцах з'явіўся «фордзік» і яшчэ грузавая машына. Грузавік стаяў у двары школы. І дырэктар прасіў шафёра не прыязджаць на стаянку днём, бо ўсе дзеці выбягалі з класаў на двор глядзець «цуда». У такія дні ўрокі зрываліся.

Першае радыё ў Слуцку было ў памешканні педтэхнікума. Памятаю, як студэнты хадзілі па ўстановах горада і прапаноўвалі платныя білеты на праслухоўванне апошніх навін. І людзі ішлі, слухалі, запісвалі ў сшыткі ўсё пачутае з

навушнікаў і потым расказвалі аб гэтым у калектывах. Я тады працавала ў міліцыі справаводам і сама хадзіла слухаць радыё.

Мне ніколі не забыць адзін момант. Атрымалі ў райвыканкоме часопіс «Огонек». Са старонак на нас глядзелі пяціпавярховыя дамы. Я тады сказала адказнаму работніку райвыканкома:

— Вось бы Слуцку дзесятак такіх дамоў, можна было б засяліць усіх жыхароў. Ён пранізліва паглядзеў на мяне і сказаў:

— Вы пры сваім розуме? Калі пабудаваць некалькі такіх дамоў, то Слуцк пагрузіцца ў балота...

І вось цяпер мне смешна. Дамы стаяць, аўтобусы ходзяць, а горад не правальваецца ў багну.

Якуб Колас і Слуцчына

ПАЭТ І НАСТАЎНІК

Летам 1923 г. Канстанцін Міхайлавіч, адмовіўшыся ад законнага адпачынку, прыняў прапанову Наркамата асветы Беларусі паехаць у Слуцк і прачытаць на палітыка-педагагічных курсах методыку і граматыку роднай мовы. З 4 па 29 ліпеня ён прабыў у Слуцку: да 14 ліпеня чытаў методыку, а з 16 ліпеня — граматыку.

Праца на службкіх настаўніцкіх курсах

захапіла паэта. Курсы былі добра арганізаваны: у гэтым вялікая заслуга загадчыка іх Сяргея Антонавіча Бярозкі.

4 ліпеня Канстанцін Міхайлавіч пачаў чытаць лекцыі. У лісце да сваёй жонкі Марыі Дзмітрыеўны ён дзяліўся незвычайнымі ўражаннямі ад курсаў і расказваў аб сваёй першай лекцыі на іх: «Чытаў я дзве гадзіны: першая гадзіна была адведзена пад граматыку; другая — пад методыку.

Я.Колас (сядзіць другі злева) сярод выкладчыкаў і слухачоў беларускіх настаўніцкіх курсаў у Слуцку. 1921 г.

Методыку я пачаў чытаць з сярэдзіны, з таго месца, дзе гутарка ідзе аб тым, як трэба даваць практычныя лекцыі. Такое чытанне выклікана тым, што курсанты даюць практычныя лекцыі і, каб аднавіць у памяці педагогічныя прынцыпы, прыйшлося з гэтага пачаць. Слухалі надзвычайна ўважліва. Я вельмі рад, што захапіў з сабою методыку. Курсы тут пастаўлены надзвычай грунтоўна. Дысцыпліна самая строгая. Курсантаў 150 чалавек, і ходзяць усе да аднаго. Курсы пачынаюцца роўна ў 10 гадзін. Да 12 гадзін практычныя лекцыі, практыкуюць самі курсанты. Кожны дзень даецца 4 лекцыі. А 12-й гадзіне прыходзяць лектары. Чытаюцца лекцыі па 4 гадзіны. У 6 гадзін ідуць гуртковыя заняткі палітычнага зместу. У сем — канферэнцыі на конт пробных лекцый. Заканчваюцца курсы ў 8 гадзін вечара. Курсанты так заняты, што не маюць часу пайсці ў горад. Я паспеў сёння па граматыцы зрабіць дыктоўку. Сшыткаў 70 ужо прагледзеў. Няграматна напісана ў двух. Чатыры напісалі зусім граматычна. Большасць — здавальняюча, многа — добра. Раней месяца я ніяк не ўпраўлюся... Сёння ў мяне такое самапачуццё, што я не каюся, прыехаўшы сюды».

Слухачы курсаў не былі аднолькавымі па ўзросце і сацыяльным паходжанні, і па сваіх поглядах. Некаторыя з іх адкрыта выступалі супраць беларускасці. І вось аднойчы адзін з такіх слухачоў, даволі ўжо пажылы чалавек, падыходзіць да Якуба

Коласа ды і кажа: «Вось Вы, Канстанцін Міхайлавіч, усё чытаеце і чытаеце нам беларускую мову, гаворыце, каб мы яе вывучалі і любілі, а на ёй не напісалі ніводнага твора, ну... скажам, як «Яўгеній Анегін». Якуб Колас уважліва паглядзеў на яго і сказаў: «Пачакайце!.. Не ўсё адразу... Пройдзе колькі часу, і на нашай мове будуць напісаны выдатныя рэчы!». Потым задумаўся на некалькі хвілін і дадаў: «Не ўсё адразу...»

А назаўтра, 8 ліпеня, на літаратурным вечары Якуб Колас прыступіў да чытання «Новай зямлі». І калі ён пачаў:

«Мой родны кут, як ты мне мілы!

Забыць цябе не маю сілы!» —

слухачы адразу неяк насцярожыліся, а потым усталявалася мёртвая цішыня... Чытанне першага раздзела было закончана. Пачуліся бурныя воплескі. Усе крычалі: «Яшчэ!... Яшчэ!...» Канстанцін Міхайлавіч, уважліва абвеўшы вачыма залу, працягваў, не спяшаючыся:

«Дзень быў святы. Яшчэ ад рання

Блінцы пякліся на сняданне...»

Аб гэтым памятным вечары і сваіх незабыўных уражаннях паэт расказаў у лісце да Марыі Дзмітрыеўны ад 9 ліпеня: «Учора вечарам чытаў першы раз «Новую зямлю». Адзін слухач курсаў, непрыхільнік беларускасці, зазначыў беларусу: «Я не ведаў, што па-беларуску можна так пісаць. Зарэжце мяне, калі я не навучуся беларускай мове».

Дом у в. Новы Двор, у якім жыў Я. Колас пад час выкладання на настаўніцкіх курсах у Слуцку.

Якуб Колас за час прабывання ў Слуцку прачытаў на курсах усю паэму «Новая зямля». Ды не толькі на курсах чытаў ён яе, але і на агульнагарадскіх вечарах. І ўсюды слухачы з вялікай прыхільнасцю ставіліся да яе.

Як успамінае Язэп Лявонавіч Дыла, на курсах быў яшчэ і такі выпадак. У час адной з лекцый па методыцы роднай мовы Канстанцін Міхайлавіч атрымаў запіску, у якой адзін са слухачоў пытаўся ў яго, чаму да гэтага часу няма падручнікаў па методыцы беларускай мовы. Якуб Колас адказаў, што такі падручнік хутка будзе.

І паэт стрымаў сваё слова. Яго «Методыка роднае мовы» выйшла з друку ў 1926 годзе...

М.Базарэвіч.

Шлях Ільіча. 1972. 2 ліст.

З успамінаў Андрэя Якаўлевіча Лешчанкі, былога настаўніка, жыхара Слуцка

У 1934 годзе ў Мінску адбыўся першы Усебеларускі з'езд настаўнікаў-ударнікаў. Я быў удзельнікам гэтага з'езда ў якасці дэлегата ад настаўнікаў былой Старобіншчыны (цяпер Салігорскі раён). У тыя часы я працаваў дырэктарам пачатковай Равецка-Лескай школы.

Нас, дэлегатаў з'езда, прынялі ў Мінску ветліва, гасцінна. На другі дзень усе сабраліся ў памяшканні Беларускага дзяржаўнага тэатра, дзе і адбыўся з'езд.

У склад рабочага прэзідыума ўваходзілі прадстаўнікі ЦК КПБ і Беларускага ўрада, а таксама дэлегаты з'езда. На з'ездзе прысутнічаў народны паэт рэспублікі Якуб Колас. Ён уваходзіў у склад прэзідыума і сядзеў у другім радзе за сталом. Я.Колас не выступаў у спрэчках, але з цікавасцю сачыў за ходам з'езда. У перапынках паміж пасяджэннямі нас знаёмілі з памятнымі мясцінамі сталіцы. Пабывалі мы і ў Доме пісьменнікаў Беларусі. Там нас ветліва і пачціва сустрэлі стваральнікі беларускай савецкай літаратуры.

Сярод пісьменнікаў быў і Якуб Колас. Ён па-сяброўску і па-бацькоўску прывітаўся з намі і ўступіў у цікавую гутарку.

— Рад вас бачыць, мае калегі, настаўнікі. Расказвайце свае навіны, — пачаў Я.Колас.

Пісьменнік расказаў нам, як ён яшчэ да рэвалюцыі пачынаў сваю настаўніцкую дзейнасць на Палессі. Затым пацікавіўся, хто з нас працуе ў гэтым краі.

— Гэта ўжо не тое Палессе, што было калісьці, — з задавальненнем зазначыў паэт, — але нам трэба правесці там вялікую асветніцкую і культурную работу, каб гэты край стаў перадавым у рэспубліцы.

Я.Колас (сядзіць у 2-м радзе ў цэнтры) сярод удзельнікаў мастацкай самадзейнасці. Слуцк. 1923 г.

Я прызнаўся, што настаўнічаю на Старобіншчыне. Колас пацікавіўся, ці ўсе дзеці наведваюць школу, як вучацца, якія ўмовы ў школе для заняткаў, ці хапае падручнікаў.

Былі і яшчэ пытанні да нас. Не забыў пісьменнік запытаць, хто з нас піша вершы або іншыя творы. Я яму прызнаўся, што займаўся крыху імі, калі яшчэ вучыўся ў сямігодцы і педтэхнікуме, а затым стала не да вершаў: работы многа, як школьнай, так і грамадскай.

Якуб Колас станоўча ацаніў такую працу, але рэкамендаваў паглыбляць педагогічныя веды і вывучаць скарбонку нашай мастацкай літаратуры — народныя песні, казкі, прымаўкі, выслоўі і іншыя народныя творы.

З намі, дэлегатамі, гутарылі і іншыя пісьменнікі.

Цёпла развіталіся мы з народным паэтам і запрашалі яго прыехаць ў нашы школы.

З успамінаў Васілія Цімафеевіча Мяцельскага, былога настаўніка Маяцкай сярэдняй школы

1948 год. Канец сакавіка. Мы, сем студэнтаў Мінскага педагогічнага інстытута імя Горкага і нашы выкладчыкі — У.Л.Важнік, У.М.Вярбіла, А.С.Карзон і М.І.Жыркевіч, сабраліся ў Акадэміі навук БССР на першую беларускую дыялекталагічную канферэнцыю.

Калідор другога паверха. Стаім цеснай групкай. З намі Пятро Фёдаравіч Глебка,

Так ствараліся калгасы

Калгас «Белічы». Цэнтр гаспадаркі — в. Белічы. Арганізаваны ў 1929 г. Тады калгас называўся «Чырвоная перамога». Першым яго старшынёй стаў Барыс Іванавіч Бародзіч. У навакольных вёсках узніклі калгасы «Чырвоны праменнік», «Празэктар», «Вольная праца», «Нова-Белічы», «Нова-Млынкі». У 1946 г. аб'ядналіся тры калгасы: «Чырвоная перамога», «Чырвоны праменнік», «Нова-Белічы». Праз год да іх далучыўся калгас «Празэктар», а ў 1950 г. — «Вольная праца» і «Нова-Млынкі». Так арганізаваўся калгас «Белічы».

Калгас «Гігант». У в. Грэск у 1929 г. быў створаны калгас «Перамога». Спачат-

энергічны, вясёлы. Дасціпна жартуе. Ён адчувае, што нам тут не зусім прывычна. Акадэмія!

Потым чуем:

— Канстанцін Міхайлавіч!

— Канстанцін Міхайлавіч!

Усе прыціхлі, падцягнуліся. Мы не адразу ўцямілі, чаму гэтыя словы аказалі такое ўздзеянне на людзей. Аглянуўся я асцярожна — і ўсё стала ясна: ідзе Якуб Колас. Усе павярнуліся да яго. Вось ён ужо побач, працягвае руку!

— Добры дзень! — гаворыць спакойна, але з вялікім цяплом і задавальненнем. Па чарзе абыходзіць усіх, вітаючыся з кожным.

Мы пасмялелі. Запытаў, ці ўсе сабраліся, выказаў падзяку нам за тое, што прыйшлі, заспяшаўся ў канферэнцзалу. Пайшлі і мы: праз колькі хвілін пачатак канферэнцыі...

Яму было тады 66 гадоў. Паэт хварэў. Але і будучы хворым, прадаўжаючы працу над апошняй, трэцяй, кнігай трылогіі «На ростанях», пішучы і іншыя мастацкія творы, выконваючы навуковую работу, праводзячы вялікую грамадскую работу, адказваючы на тысячы пісем, Якуб Колас знаходзіў час і энергію, каб даць штуршок, пачатак важнейшай справе вывучэння жывой роднай мовы, а значыць і нацыянальнай культуры...

...Мы ўважліва слухалі Якуба Коласа. Ён хутка закончыў выступленне і, сказаўшы пра сваё няважнае здароўе, перадаў старшынства К.К.Крапіве, а сам пакінуў залу.

Канферэнцыя працягвалася. Перад намі выступалі вучоныя, выкладчыкі інстытута, студэнты.

ку ў яго ўступіла 11 чалавек. Першым старшынёй быў А.Цішкевіч. У 1930 г. у вёсцы арганізавана арцель па нарыхтоўцы вапны. Затым яны аб'ядналіся. У 1950 г. да яго далучыліся невялікія гаспадаркі: «Прагрэс», «Чырвоны партызан», «Камбайн», імя Чапаева, «Радзіма». Аб'яднаную гаспадарку назвалі калгасам «Гігант».

Калгас імя Карла Маркса. Гэта самы старэйшы калгас у раёне. Ён бярэ свой пачатак з камуны імя Карла Маркса, якая была створана ў 1921 г. у в. Пуцаты. Амаль адначасова ў былым памешчыцкім маёнтку Сухаўчыцы быў створаны саўгас. Першым яго дырэктарам быў Бязручкін. У

1926 г. камуна стала калгасам імя Карла Маркса, а саўгас — калгасам «Пралетарый». Старшынёй выбралі героя грамадзянскай вайны Васіля Захаравіча Каржа. У 1926 г. яны аб'ядналіся ў адзін — калгас імя Карла Маркса. У 1929 г. да калгаса далучыліся сяляне населеных пунктаў Славінск, Заляддзе, Дубкі і частка сялян з в. Кажушкі. У 1929 г. у в. Леніна створаны калгас імя Леніна. Праз год у в. Кажушкі створаны асобны калгас «Чырвоны араты». Першым старшынёй быў Іосіф Вечар. У гэтым жа годзе ў пасёлках Ульянаўка і Маргі быў створаны калгас «Чырвоная Ульянаўка». Старшынёй выбралі К.Канановіча. У 1933 г. гэтыя гаспадаркі аб'ядналіся ў калгас імя Карла Маркса.

Калгас імя Кірава. У пас. Грады ў 1927 г. была створана арцель імя Вілічэўскага, пазней перайменавана ў калгас «Вольная Беларусь». У 1929 г. у в. Казловічы арганізаваўся калгас «Чырвоная ніва». У 1934 г. яны аб'ядналіся ў адзін калгас імя Кірава. Першым старшынёй стаў Фёдар Ільіч Жываглад.

Калгас імя Красіна. У в. Вялікая Слабада ў 1929 г. быў створаны калгас «Чырвоны працаўнік», у суседніх вёсках — калгасы імя Красіна і «Кастрычнік». У 1933 г. калгасы імя Красіна і «Кастрычнік», а пасля і «Чырвоны працаўнік» аб'ядналіся. Першым старшынёй узбудыўнага калгаса быў Антон Папоўскі.

Калгас «Краіна Саветаў». Створаны ў 1930 г. у в. Амговічы. Да яго далучыліся сяляне вёсак Сліўка і Ляхава. Першым старшынёй быў Дзмітрый Тарап. Пазней дробныя калгасы вёсак Амговічы, Ляхава і Сліўка аб'ядналіся ў адзін — «Краіна Саветаў».

Калгас «Маяк». У в. Маяк у 1929 г. была створана сельгасарцель. Спачатку ў яе ўступіла 7 аднаасобных гаспадарак. Пазней у яе аб'ядналіся 50 гаспадарак. У 1930 г. арганізаваны калгасы ў вёсках Дзюдзева, Шулякі, Ветка, Боркі. Пасля аб'яднання новая гаспадарка стала называцца калгас «Маяк».

Калгас «Мір». Арганізаваны ў 1929 г. з сялянскіх гаспадарак вёсак Апаліны, Нівішчы, Навінкі і Пільня. Гэта быў калгас імя Варашылава. Старшынёй выбралі Вячаслава Савіча Тарасевіча. У 1934 г. на палях працаваў адзін трактар. У в. Палікараўка стварылі калгас імя Сталіна. Кіраваць ім даручылі селяніну-бедняку Г.П.Дзямідовічу. У гэтым жа годзе ў вёсках Жылін Брод і Шантароўшчына арганізаваўся калгас «8 Сакавіка», у в. Страхава — «Чырвоны гай». Першымі старшынёй калгасаў выбіраліся Н.А.Карповіч і А.Д.Лешчанка. Пазней гаспадаркі аб'ядналіся ў калгас «Мір».

Калгас «Праўда». Створаны ў 1929 г. у в. Балотчыцы. Спачатку ў калгас імя Чапаева ўступіла 12 сем'яў. Узначаліў калгас

Першы трактар у в. Рабак (злева трактарыст А.П.Няронскі). 1930-я гады.

былы ўдзельнік грамадзянскай вайны Лявон Цімафеевіч Алешка. Пазней калгас быў перайменаваны ў калгас «Праўда». Першымі кіраўнікамі калгаса былі Завістовіч, Амяльковіч, Галавацкі, Дзяменцьеў.

Калгас «Радзіма». У вёсках Ржаўка і Таколішча ў 1930 г. быў створаны калгас «Чырвоная Ніва» (старшыня П.Н.Палазнік), праз год — у вёсках Жылінка і Ніва — калгасы імя Дзяржынскага, «Пралетарская Ніва» (старшыні В.А.Язвінскі, Д.І.Пісарык). Усе гаспадаркі аб'ядналіся ў калгас «Радзіма».

Калгас імя Тэльмана. У 1929 г. у в. Заграддзе сяляне аб'ядналіся ў кааператыў «1 Жніўня». У 1930 г. у в. Рабак арганізаваўся

калгас «Чырвоны бор» (старшыня Сцяпан Арастовіч). У гэтым жа годзе быў створаны калгас у в. Паўстынь (старшыня Васіль Пятровіч Жук), пазней — у вёсках Мерашыно, Кублішча. У 1950 г. гаспадаркі аб'ядналіся ў калгас імя Тэльмана.

Калгас імя Энгельса. «Вольным жыццём» назвалі сяляне в. Падлессе калгас, арганізаваны ў 1930 г. з 9 бядняцкіх гаспадарак. Яго ўзначаліў Рыгор Іванавіч Лемеш. У гэтым жа годзе былі створаны калгасы ў вёсках Шалавічы, Нязязцы, праз два гады — у в. Цяраспаль. Дробныя калгасы аб'ядналіся ў адзін — калгас імя Энгельса.

Фонды Слуцкага краязнаўчага музея.

Развіццё прамысловасці

З успамінаў былога старшыні арцелі «Чырвоны працаўнік» М.Б.Зуіна (запісана ў 1968 г.)

У пачатку 1920-х гадоў у Слуцку акрамя трох млыноў было некалькі майстэрняў, многа саматужнікаў. У той час неабходна было працаўладкаваць інвалідаў імперыялістычнай і грамадзянскай войнаў. Савецкі ўрад з гэтай мэтай стаў арганізоўваць арцелі інвалідаў.

Памятаю, у 1924 г. былі арцелі «Чырвоная зорка», «Чырвоны працаўнік», імя Крупскай і інш. У арцелі аб'ядноўваліся таксама саматужнікі: металісты, бляхары, хлебапёкі, рымары. Я быў старшынёй арцелі «Чырвоны працаўнік», а затым — «Чырвоная зорка». Спачатку працавала тут чалавек па 15—20, крыху пазней — больш за сотню. 80% усіх працуючых былі інвалідамі вайны або працы.

Вытворчыя працэсы выконваліся ўручную. У першыя гады арганізацыі ў Слуцку прамысловых арцелей майстры прыносілі ў цэх свае швейныя машыны, шаўцы прыходзілі на работу са сваімі малаткамі і іншым інструментам. Так было прыблізна да 1927—1928 гг. Затым сталі стварацца арцелі прамысловай кааперацыі — швейныя, бляшчаныя, мэблевыя. У Слуцку з'явіліся арцелі вышывальныя, вярочныя, харчовыя. Выпускарлі за дзень па 200—300 кілаграмаў цукерак, да 500 кілаграмаў хлебабулачных вырабаў.

Працаваў у горадзе сельтэрскі завод, які ў летні перыяд даваў за дзень да 140

сіфонаў газіраванай вады (па 20—40 літраў кожны), да 1500 бутэлек безалкагольных напіткаў.

З 1929 г. арцелі прамкааперацыі сталі развівацца. Арцелі інвалідаў існавалі да Вялікай Айчыннай вайны, а арцелі прамкааперацыі — і пасля вайны, пакуль на іх базе не былі створаны дзяржаўныя прадпрыемствы.

Некалькі слоў хачу сказаць аб гісторыі кансервавага завода. Ад многіх старажылаў чуў, што да рэвалюцыі на гэтым месцы быў маслабойны завод. У гады савецкай улады завод рэарганізавалі ў мармеладную фабрыку. З 1933 г. пачаў працаваць вінаробны завод. Крыху пазней адкрыўся пладовавінзавод, а ў 1953 г. на яго базе створаны кансервавы завод.

З успамінаў ветэрана прамысловасці Я.А.Расамахі (запісана ў 1969 г.)

Наш горад славіўся кавалямі і саматужнымі майстэрнямі. Адна з вуліц Слуцка і цяпер называецца Калясніцкай. Тут пераважна жылі стэльмахі і кавалі. Некаторыя з іх мелі свае невялікія майстэрні па вырабе калёс, кузні.

На тых месцах, дзе цяпер узвышаюцца сучасныя жылыя шматкватэрныя дамы, у першай палавіне дваццатых гадоў стаялі аднапавярховыя драўляныя хаты. У некаторых з іх размяшчаліся майстэрні ці працавалі саматужнікі-адзіночкі. На месцы, дзе цяпер пяціпавярховы дом з магазінам

«Вясна», у 1922 г. быў домік, у якім арганізавалі першы на Случчыне калектыў кавалёў з былых беспрацоўных. Майстэрня бляхароў размяшчалася там, дзе сёння трохпавярховы прыгожы будынак Дома сувязі. Побач тады знаходзілася хлебапечкарня.

У першай палавіне 1920-х гадоў на тэрыторыі, якая з правага берага р. Случ прылягае да вуліцы Карла Лібкнехта, былі ўтвораны рамонтныя майстэрні: аб'ядналіся саматужнікі-металісты. У майстэрнях рамантавалі галоўным чынам сельгасінвентар і рэчы хатняга ўжытку: конныя малатарні, саламарэзкі, веялкі, плугі, швей-

ныя машыны, прымусы, веласіпеды. У першай пяцігодцы майстэрні мелі такарныя і свідравальныя станкі. Затым абсталяванне папоўнілася вагранкай (спецыяльны аграгат для плаўкі металу). Пачала развівацца ліцейная вытворчасць. Да 1937 г. майстэрні называліся сельскагаспадарчымі. У іх працавала прыкладна 40—50 чалавек. Вытворчасць майстэрняў складалася з ліцейнага і механічнага цэхаў. Летам 1938 г. слuckія сельскагаспадарчыя майстэрні былі перамяшчаны на вуліцу Камсамольскую, дзе раней знаходзіўся гарбарны завод.

Ружовыя пялёсткі

— Шышчыцы! — аб'яўляе кандуктар. — Выходзіць хто?

— Выходзім, — адказвае жанчына з маршчыністым тварам. Асцярожна абাপіраючыся на кій, сыходзіць яна з аўтобуса і ідзе праз вуліцу за вёска, дзе на ўзгорку расквінуўся сад калгаса «16 партыз'езд».

Сустрэчныя вітаюцца з жанчынай як з добра знаёмай, хоць і жыве яна ў Слуцку. Калгасніцы заўважаюць: «Пайшла Вадап'яніха свайго праведцаў. Кожны год так...»

Матрэна Іванаўна ідзе да адзінокай магілы, што прытайлася пад галінастымі яблынямі, і кладзе ля гранітнага помніка (калі гэта ўлетку) букетік чырвоных руж ці палявых кветак. І доўга сядзіць у задуменні. Тут пахаваны чырвоны партызан Пятрусь Вадап'ян, забіты 10 студзеня 1930 г. за справу калектывізацыі вёскі групай кулацкіх агентаў.

Вятры і дажджы за трыццаць гадоў сцерлі пазалоту літар на помніку, і яны ледзь-ледзь прыкметныя. Але час не ў сілах сцерці з памяці жыхароў в. Шышчыцы ўспаміны пра Петруся Вадап'яна.

...Ён прыйшоў у хату Матрэны Іванаўны незадоўга да калектывізацыі. Прынёс чамаданчык, а ў ім загорнуты ў чысты ручнік партрэт Леніна ў рамцы і некалькі кніжак. Ды яшчэ меў пару дужых рук, вясёлы нораў.

Не ігралі музыкі на іх вяселлі, госці не крычалі «горка» маладажонам, але Матрэна і Пятрусь Вадап'яны зажылі дружна, душа ў душу. Таго вяселля не было за што спраўляць. Бацька Петруся яшчэ ў 1910 г. пакінуў сям'ю, падаўся за акіян ў заробкі.

З год прысылаў зрэдку «даляры», як гаварылі ў вёсцы, потым і пісьмы перастаў слаць. Прыйшлося маці ісці ў пральню пры Грэскай бальніцы, каб пракарміць трох малых дзяцей. Нявеста Петрусьева таксама была з тых беднякоў, у каго хлеба да каляд не хапае.

Позняй восенню 1929 г. Пятрусь вярнуўся дахаты, калі спявалі ўжо трэція пеўні. Ад парога, не распранаючыся, узрадавана сказаў:

— У калгасе мы ўжо, Матрэна. Запісаўся! Ведаеш, як назвалі? «Колас». Добрая назва, а?

— Назва-то ядрэнная, але ж зярнятак у каласку, мабыць, малавата? — перапытала жонка.

— Дзевяць чалавек уступілі: Уладзімір Корбут, Васіль Пісарык, а Дзяніса Гурыновіча старшыней выбралі. На вясну «Колас» паўнюць будзе, вось пабачыш...

— Ой глядзі, Пятруська, точаць на цябе зубы кулакі. Вельмі ўжо гарачы ты.

— Нічога, нежак справімся.

Ён успомніў гады грамадзянскай вайны, партызанскія сцежкі, якія прайшоў са зброяй у руках. За яго галаву немцы ў 1918 г. абяцалі некалькі тысяч марак. Пятрусь уласнаручна забіў тады з засады каманданта нямецкага гарнізона ў Грэску. Лютаваў гад у навакольных вёсках.

З кожным днём рос і мацнеў «Колас». Як член партыйнай ячэйкі Пятрусь часта ездзіў па вёсках, выступаў на сходах, агітаваў сялян у калгас. Дамоў вяртаўся з падпыхшымі ад бяссонніцы вачыма, але, як заўсёды, вясёлы.

— Эх і жыццё будзе, Матрэна Іванаўна, гадоў праз дзесяць — пятнаццаць. Электрычнасць, радыё — калі ласка. Трэба табе, скажам, у Слуцк — садзіся ў аўтобус і праз паўгадзіны там. Дзеці ў сад пойдуць, у школу.

— Не верыцца, Пятруська, калі гэта і будзе. Мабыць, не дажывём мы да гэтага. Неспакойна ў вёсцы стала. Кулакі зубы паказваюць.

— Дажывём, вось пабачыш.

...Шышчыцкія кулакі рашылі падарваць «Колас» знутры. З дапамогай старшыні сельсавета Віктара Пісарыка, які дзейнічаў у згодзе з кулакамі, у партыяйку прабраўся былы балаховец Іван Вітка.

Аднойчы пасля чарговага сходу Пятрусь выйшаў на вуліцу пакурыць і пачуў у цемры галасы сялян. Яны гучалі гнеўным папрокам.

Дык вось, Пятрок, каго вы пачалі прымаць у ячэйку! Балахоўцаў, кулацкіх сынкоў. Падумаць толькі, Івана Вітку прынялі ў партыяйку! Гэтыя словы, нібы агнём апяклі сэрца камуніста. Праверка пацвердзіла выказванне сялян. Пазней на сходзе пасля прамовы Петруся аб гэтай справе камуністы выказалі свой недавер Вітку. Кулакі затаілі на яго звярыную злосць і чакалі зручнага моманту, каб адпомсціць.

У ноч на 10 студзеня 1930 г. сход ў в. Швяды кончыўся позна. Зноў выступаў перад сялянамі-аднаасобнікамі Пятрусь Вадап'ян. «Колас» папоўніўся яшчэ добрым дзесяткам гаспадарак.

Пасля сходу старшыня сельсавета запрасіў Вадап'яна зайсці павячэраць у хату Паўла Віткі. Дамовіліся потым разам ехаць дамоў у Шышчыцы.

Калі Пятрусь зайшоў у хату, удар сякеры зваліў яго на зямлю... Яшчэ жывога яго кінулі ў калодзеж.

Усю ноч над халоднай магілай камуніста спявала жалобную песню завіруха. Раніцай Петруся дасталі. У левай кішэнні гімнасцёркі і знайшлі акрываўленую картку кандыдата ў члены ВКП(б).

Суд пакараў забойцаў. Івана Вітку расстралялі, яго саўдзельнікаў, у тым ліку І.В.Пісарыка, прыгаварылі да розных тэрмінаў зняволення.

...Ён марыў аб зямлі, на якой будзе шмат садоў. Першыя калгаснікі «Коласа» яшчэ восенню 1929 г. заклалі фруктовы сад на плошчы ў дзесяць гектараў. Садзіў дрэўцы і Пятрусь. Таму і пахавалі яго ў садзе, побач з яблынькамі-двухгодкамі. Прыжыліся дрэўцы, глыбока пусцілі карэньне ў зямлю. А колькі такіх садоў вырасла на Случчыне — і не злічыш!

...Мне давялося быць у гэтым садзе летась, у канцы мая. З палеткаў вецер нёс пах падагрэтай сонцам зямлі, маладой траўкі. У блакітным бяздонні не змаўкаў званок вясны і радасці — жаўранак. Праз поле да вёскі роўнай шарэнгай выстраіліся слупы электралініі. Недалёка быў чутны рокат «ДТ-54». А далей, за садам, серабром адлівала роўная стужка асфальтаванага шасэ Мінск—Слуцк, па якім адна за другой імчалі аўтамашыны.

Вецер зрываў з яблынь ружовыя пялёсткі, і яны паволі апускаліся долу. Пад вечар пялёсткі так густа ўслалі зямлю ля помніка, што здавалася, быццам магіла накрыта ружовым палотнішчам.

М.А.Тычына.

Мінская прайда. 1958. 16 мая.

У год масавага калгаснага руху

З успамінаў Героя Сацыялістычнай Працы В.П.Козела, ветэрана калгаснага будаўніцтва на Случчыне

Рух за калектывізацыю сельскай гаспадаркі, які пачаўся ў 1920-я гады, да 1930 г. перарос у суцэльную калектывізацыю. У калгасы следам за беднякамі і батракамі, пайшоў серадняк. Да канца 1930 г. у раёне ў калгасы ўступіла ўжо 1753 сялянскія гаспадаркі, якія мелі больш за 20% усёй зямельнай плошчы раёна. Калгасы сталі стварацца адзін за адным амаль у кожнай вёсцы. Вядома, гэта былі яшчэ

слабыя і малалікія калектывныя гаспадаркі. Многага ў іх не хапала, але яны смела ўступалі ў новае жыццё.

Перыяд гэты быў цяжкі. Чаго толькі не прадпрымалі кулакі, каб перашкодзіць новаму ладу ў вёсцы. Яны запужвалі тых, хто ўступіў у калгас, з-за вугла стралялі ў актывістаў. У снежні 1929 г. арганізаваўся калгас ў в. Кляпчаны. 18 гаспадарак спачатку ўступілі ў яго. Свой калгас мы

назвалі «Камбайн». Праўда, гэтай машыны мы тады і ў вочы не бачылі, але верылі — будучь камбайны ў калгасе. А пакуль у гаспадарцы было 12 плугоў, 16 барон і 8 рабочых коней. Вось з гэтага мы пачалі.

Усю зіму 1930 г. рыхтаваліся да веснавых работ. Першая калгасная вясна! Зрабілі пробны выезд у поле. Гэта было сапраўднае свята. Граў духавы аркестр, прыехалі прадстаўнікі з раёна. З канца ў

канец праехалі на конях. Я як старшыня ішоў уперадзе, на падводах везлі плугі, бароны. Выехалі ў поле, запрэгли коней у плугі, праверылі збрую і астатні інвентар. Атрымалася добра. Сяўбу ў тую першую калгасную вясну мы правялі паспяхова.

Восенню 1930 г. у калгас уступілі ўсе жыхары в. Кляпчаны. Добрая слава пайшла аб нашай сельскагаспадарчай арцелі.

Жанчына з вёскі Ісерна

КАПАЦЭВІЧ Вольга Цімафееўна, нарадзілася ў в. Ісерна ў сям'і сялян. Грамадскі дзеяч БССР. Змагалася супраць банды Булак-Балаховіча. Удзельніца 1-й Усерасійскай сельскагаспадарчай выстаўкі ў Маскве (1923), дэлегатка міжнароднага кангрэса жанчын-камуністак (1924). Намеснік наркома сацыяльнага забеспячэння БССР (1925), член ЦВК БССР (1924—1925). У Вялікую Айчынную вайну партызанская сувязная. Адна з гераінь беларускага хранікальна-дакументальнага фільма «Арліная крыніца» (1966, рэж. В.Сукманаў, сцэнарыі А.Вялюгіна) і дакументальнага фільма «Наша біяграфія. Год 1923». Памерла ў 1967 г.

Ёй было трыццаць пяць гадоў. Рухавая, працавітая сялянка, маладая і зграбная — за якую работу ні бралася, усё ў яе атрымлівалася. Ці ведаў хто, што ў хуткім часе яе імя стане вядомым не толькі ў Слуцкім павеце, але і ва ўсёй Беларусі і за яе межамі.

1917 год. Кастрычніцкая рэвалюцыя, устаўленне савецкай улады... Менавіта

гэтыя падзеі змянілі лёс жанчыны. Вольга прымала актыўны ўдзел у новым жыцці: сустракалася з сялянамі і словам заклікала іх умацоўваць Саветы, пераходзіць да калектывнага вядзення сельскай гаспадаркі, вяла барацьбу з бандытамі. А калі пачалася грамадзянская вайна, змагалася супраць банды Булак-Балаховіча. Безумоўна, не кожная жанчына магла адважыцца на такое. З павагай адносіліся землякі да Вольгі. У мірны час пачала займацца сельскай гаспадаркай. І вось надышоў 1923 год. Той дзень запамятала яна на ўсё жыццё. Яе пасылаў у Маскву на Усерасійскую выстаўку.

Вольгу Цімафееўну Масква сустрэла гасцінна. У першы дзень з ёй доўга гутарылі Н.К.Крупская і К.Цэткін. На выстаўцы далі выступіць. А затым яе правялі да У.І.Леніна, які цёпла прывітаў жынчыну і пачаў распытваць, адкуль яна, якая сям'я, на каго пакінула дзяцей, як

В.Ц.Капацэвіч (у цэнтры) з аднавяскоўцамі.

жыццё ў вёсцы. Вольга Цімафееўна ўсё расказала. На развітанне ёй падаравалі хустку, чаравікі, спадніцу, бо была яна ў андараку сялянскім ды ў лапцях. Гэтая паездка выклікала ў Вольгі Цімафееўны новы прыліў сіл і энергіі. Неўзабаве яе выбралі членам ЦВК Беларусі. З сакавіка 1924 г. па май 1925 г. з'яўлялася В.Ц.Капацэвіч супрацоўнікам народнага камісарыята БССР па сацыяльным забеспячэнні.

З 1925 г. па 1932 г. Вольга Цімафееўна працавала старшынёй сялянскага камітэта ўзаемадапамогі і адначасова вяла падрыхтоўчую работу па стварэнні калгасаў. Потым яе выбралі старшынёй калгаса. Многа сіл прыклала яна для ўмацавання

гаспадаркі. А колькі было няўдач, цяжкасцей, небяспечных момантаў. Сярод белага дня ворагі спалілі яе хату, не раз з іх боку чуліся пагрозы. Але не змаглі яны звярнуць Вольгу Цімафееўну з выбранага шляху.

Некалькі гадоў перад самай вайной працавала Вольга Цімафееўна загадчыцай птушкафермы. У гады вайны была сувязной партызанскага атрада.

Прайшлі гады, непадалёку ад вёскі шуміць сасновы бор, які калісь, яшчэ ў 1920-я гады, пасадзіла Вольга Цімафееўна з аднавяскоўцамі. Шуміць бор, ускалыхваючы памяць аб мінулым.

В.С.Відлога.

Па жыцці крочылі з песняй

10 красавіка 1921 года адбыўся другі Слуцкі павятовы гарадскі з'езд камсамола. На ім прысутнічаў член бюро ЦК КСМ Беларусі А.М.Крамнеў. У прэзідыуме з'езда камсамола былі выбраны: А.Крамнеў, Вейняровіч — удзельнік грамадзянскай вайны, Пракопчык — з сялянскай моладзі, Павел Штыцко, які загінуў у гады Вялікай Айчыннай вайны.

Камітэт камсамола г. Слуцка і павета, выбраны на з'ездзе, вёў работу па выкананні рашэнняў IV з'езда РКСМ і па ўцягненні моладзі ў камсамол, стварэнні новых камсамольскіх арганізацый. У вёсцы Леніна галоўнымі арганізатарамі камсамола былі І.В.Ярмола, М.Ф.Дарашэвіч і іншыя. У Ленінскую валасную партыйную ячэйку звярнуліся Т.Н.Паляшчук, Г.Хмель, Е.В.Сулкоўская, А.Д.Туравец, П.І.Штыцко з просьбай прыняць іх у члены Камуністычнай партыі. Старшынёй камсамольскай ячэйкі ў в. Леніна быў выбраны М.А.Багдановіч, сакратаром — І.В.Ярмола. Камсамольцы арганізавалі вечары, на якіх ставілі рэвалюцыйныя п'ескі, развучвалі і спявалі новыя песні.

Камсамольцы карысталіся ў сялян-беднякоў і сяраднякоў вялікай павагай за ўсё тых мерапрыемствы, якія праводзілі ў той час. Дастаткова прывесці такі прыклад. У 1925 годзе вясковага хлопца Лемеша выбралі намеснікам старшыні Ленінскага сельсавета.

У 1924 годзе па ленінскім закліку ў камсамол уступіла вялікая група моладзі. Гэта У.Лемеш, які цяпер працуе ў Віцеб-

скім ветэрынарным інстытуце, М.А.Торык — цяпер віцэ-адмірал. Першы быў сакратаром Ленінскай камсамольскай арганізацыі, а затым паехаў па камсамольскай пуцёўцы на вучобу. Сакратаром камсамольскай арганізацыі выбралі М.А.Торыка, а ў 1928 годзе ён стаў сакратаром Слуцкага райкома камсамола. Ленінская камсамольская арганізацыя выхавала такіх камсамольцаў, як А.П.Гладкі — цяпер дацэнт, выкладчык другога Ленінградскага інстытута, А.М.Невяроўскі — цяпер палкоўнік і інш.

Камсамол вёў паход за ліквідацыю непісьменнасці. У вышэйшых навуковых установах адкрыліся рабочыя факультэты. Расла сетка школ ФЭН. У 1920 годзе было рамеснае вучылішча ў Слуцку, якое рыхтавала спецыялістаў для прадпрыемстваў горада. У вучылішчы стварылі камсамольскую ячэйку, сакратаром выбралі т. Прыму.

Разам з партыйнай арганізацыяй камсамол горада і раёна актыўна змагаўся за будаўніцтва новай вёскі. Сельскія камсамольцы стваралі камуны, таварыствы па сумеснай апрацоўцы зямлі, рыхтавалі першыя кадры механізатараў. Уся гэтая работа праводзілася ў напружанай класавай барацьбе.

У снежні 1925 года ў Слуцкім раёне было каля 200 камсамольцаў. У Васілінкаўскай камсамольскай арганізацыі яшчэ ў 1922 годзе налічвалася 7 членаў камсамола. Першым сакратаром ячэйкі быў Пётр Басалыга, які працаваў старшынёй сельсавета. Сярод камсамольцаў былі

Т.Ц. Шахлевич.

А.Яцук, П.Маглыш, У.Шарамет, В.Капарыха, Ф.Бурак, Г.Барцэвіч. Збіраліся яны ў доме Паўла Маглыша. Тут абсталявалі чырвоны куток, развесілі плакаты, лозунгі. Кожны тыдзень абавязкова праводзілі камсамольскія сходкі. На іх запрашалі моладзь. Камсамольцы арганізавалі

Першыя камсамольцы Бокшыцкай ячэйкі: Рудзяк, П.П.Басалыга, К.Д.Бурак, А.М.Яцук.

палітвучобу, чыталі лекцыі і даклады перад канцэртамі мастацкай самадзейнасці. Кожнаму камсамольцу было даручана падрыхтаваць даклад і выступіць з ім. Арганізавалі платныя вечары. Сабраныя сродкі ішлі на абсталяванне клуба. Як пачэплела, камсамольцы зрабілі летні клуб, яны растлумачвалі насельніцтву законы і палітыку Савецкай улады, ЦК камсамола заклікаў камсамольцаў ехаць на новабудоўлі. Са Слуцкага раёна паехалі Пётр Басалыга, Дзям'ян Махлай, Фёдар Бурак і яго жонка Кацярына Бурак.

Вялікую ролю адыграў камсамол у барацьбе за калектывізацыю сельскай гаспадаркі і ліквідацыю кулацтва як класа. Першая калектывная гаспадарка была арганізавана ў вёсцы Пуцята Ленінскага сельсавета на памешчыцкай зямлі. Старшыней калгаса выбралі члена партыі з 1905 года П.С.Кашанскага.

Райком камсамола паслаў у кожную вёску па групе камсамольцаў для арганізацыі калектывных гаспадарак. З вёскі Дзюдзева 4 камсамольцы — М.Ф.Мяцельскі, І.П.Кірчэня, У.Ф.Кірчэня, У.Ф.Мяцельскі паехалі для арганізацыі камуны ў вёску Хранова (цяпер Ветка). 23 лютага 1929 года тут была арганізавана камуна «Чырвоны маяк». Старшыней яе стаў М.Ф.Мяцельскі, які ў 1927 годзе ўступіў у камсамол.

У вёсцы Ізбудзішча быў арганізаваны калгас «КІМ». Туды накіравалі камсамольцаў з усяго раёна. У вёсцы Немча арганізавалі калгас «Батрак», куды ўвайшлі выключна адны беднякі.

Адначасова працягваўся паход за культуру. У 1929/1930 навучальным годзе камсамол накіраваў у вёску для ліквідацыі непісьменнасці 100 тысяч культурмейцаў, а ў наступным годзе — 250 тысяч. У ліку іх у вёску Бокшыцы была паслана Т.Ц.Шахлевич.

Прамысловасць для калектывнай сельскай гаспадаркі дала тэхніку. Трэба было падрыхтаваць кваліфікаваных спецыялістаў. За гэту справу ўзяўся камсамол. У калгасе «Колас» (вёска Бокшыцы) з'явіўся першы трактар. На ім працаваў камсамалец Васіль Капарыха.

Гераічная праца савецкіх людзей дала станоўчыя вынікі. За гады даваенных пяцігодак у горадзе і раёне пабудавалі рад буйных прамысловых прадпрыемстваў:

электрастанцыю, мясакамбінат, торфазавод, масласырзавод, плодавінзавод, сельсгасмайстэрні. Да Вялікай Айчыннай вайны на Случчыне налічвалася 17 прамысловых прадпрыемстваў і 16 прамарцелей. У 1937 годзе прамысловасць горада выпусціла прадукцыі на некалькі мільёнаў рублёў.

Вялікія змены адбываліся ў вёсцы. З году ў год умацоўвалі і развівалі свае гаспадаркі калгасы і МТС. Да вайны ў раёне было 3 МТС і 32 калгасы. Была створана шырокая сетка школ і культурна-асветных устаноў. У Случку працавалі педвучылішча, медыцынская школа, 10

агульнаадукацыйных школ і 3 школы рабочай моладзі. У тым, што непазнавальна мянялася жыццё працоўных Случчыны, вялікая роля камсамольцаў. Яны былі на пераднім краі.

У 1940 годзе раённая камсамольская арганізацыя ўмацавалася арганізацыйна і значна вырасла. Яна налічвала ў сваіх радах 1300 юнакоў і дзяўчат. Сакратаром райкома быў т. Парашчанка.

Камсамольцы працягвалі паход за далейшы ўздым прамысловасці і сельскай гаспадаркі, культуры Случчыны.

Шлях Глыча. 1970. 10 вер.

Гартаю лісткі календара...

...1929 год у Бокшычах быў годам нараджэння новага жыцця. Колішнія панскія землі, раскуплены кулакамі, былі адабраны і аддадзены пад калгас. На агульным сходзе калгасу далі сімвалічнае імя: «Колас». Няхай красуе, няхай наліваецца.

Першым старшынёй калгаса абралі камуніста Мікалая Цімафеевіча Акуловіча. Членамі першага калгаснага праўлення сталі вясковыя актывісты: Сяргей Люкевіч, Сцепаніда Басальга, Кацярына Бурак, Васіль Гук, Таццяна Шахлевіч, Ляксей Семановіч, Сцяпан Шарамет, Афрасыя Шарамет — камуністка, член першага жаночага савета. Цяпер гэта ўсё паважаныя і заслужаныя пенсіянеры. А тады... Тады, на першым часе, калгас толькі і трымаўся на моладзі, на камсамольцах. Камсамольцы першыя пайшлі на фермы, першыя селі на трактар, камсамольцы зажыналі першы калгасны сноп.

Васіль Арсенцьевіч Капарыха многа гадоў ужо настаўнічае у сваёй жа Бокшыц-

кай дзесяцігоддзі. А ў тым 1929 годзе ён быў першым камсамольцам-трактарыстам. Першую калгасную баразну араў на амерыканскім «фардзоне». Жанкі баяліся падступіцца да «нячыстае сілы», што сама арала іх палеткі. А тыя, што адважваліся рукой дакрануцца да яе гарачага лба — радыятара, паспешліва хрысціліся...

Ні на адзін крок не адставала ад Васіля Капарыхі і маладзенькая прыезджая настаўніца Таццяна Шахлевіч. Абое хораша спявалі, абое скакалі ўдала, у абайх быў невычарпальны запас маладой веселасці і энтузіязму — і не дзіва, што вакол іх заўсёды збіралася ўся вясковая моладзь. Не дзіва, што бокшыцкія калгасныя «артысты» неўзабаве сталі вядомыя на ўсю акругу... А пазней, калі Таццяна Цімафееўна і Васіль Арсенцьевіч пажаніліся і абое пачалі ўжо рабіць у школе, захапленне мастацкай самадзейнасцю паступова зрабілася іх другім прызначэннем. Абое яны і да гэтага часу, пагадаваўшы ўжо даўно дзяцей, не

Камсамольская дэлегацыя Случчыны на VIII Усебеларускім з'ездзе ЛКСМБ. 5 лютага 1926 г.

адступаюць ад маладых: на ўсіх абласных і рэспубліканскіх аглядах славяць яны сваю школу, свой калгас і ўсю Случчыну таксама.

Летапіс калгаса імя Дзяржынскага (гэтак цяпер называецца былы «Колас») захавае для гісторыі не адно слаўнае імя.

У Бокшычах і цяпер яшчэ живуць чапаеўцы — некалі ўвесь прызыў з Бокшыч трапіў у Чапаеўскую дывізію. І цяпер любяць успамінаць старыя чапаеўскія арлы свайго легендарнага камандзіра. Успамінаюць, як прыязджаў да іх у дывізію Фрунзе, як загадаў ён выдаць усім чапаеўцам каракулевыя папахі... Адна такая папахачапаеўка вярнулася нават і ў Бокшычы. Пра яе і цяпер яшчэ ходзіць успамінак.

Былі і аўрораўцы з «Дзяржынскага» — Арцём Пятровіч Махлай і Фёдар Паўлавіч Барцэвіч. У штурме Зімняга прымаў удзел Ціхон Іванавіч Салавей...

...Славутая бокшыцкая племянная конная ферма (сам Будзённы некалькі разоў прыязджаў да вайны і ўручаў дзяржынцам

пераходны сцяг) уся да апошняга каня была вывезена ў Германію. Курыную ж ферму немцы ў вайну зжэрлі за некалькі гадзін, толькі пух і пер'е ляцелі па наваколлі.

...У 1953 годзе, калі дробны яшчэ «Колас» аб'яднаўся з «Працаўніком» і «Чырвонымі Васілінкамі», старшынёй калгаса астаўся Антон Іванавіч Козак. Ён прайшоў усю грамадзянскую вайну. Пасля вызвалення Заходняй Беларусі там арганізуюў калгасы. У Вялікую Айчынную вайну ваяваў пад Сталінградам. Цяпер Антон Іванавіч персанальны пенсіянер. Але ён не ў адстаўцы — пад яго клопатам калгасны сад. У гэтым годзе сад урадзіў як ніколі. Як ніколі ўрадзіла і пшаніца, вымахалі льны, непрыступнай сцяной загарадзіла камбайну дарогу кукуруза. І ўсё гэта на тых землях, на тых колішніх палосках, дзе некалі колас за коласам ганяўся...

Друкуецца паводле кн.: Васілевіч А. Мыс добрай надзеі. Мн., 1977. С. 224—226.

Каля вытокаў самадзейнага тэатра

З успамінаў А.Ярашэвіча, жыхара в. Вялікая Сліва

У 1923 г. я навучаўся ў Цараўскай (цяпер Кіраўскай) сямігадовай школе. У вёсцы была хата-чытальня. Загадаў ёй Рыгор Мурашка, які потым стаў вядомым беларускім пісьменнікам. Быў створаны драматычны гурток, які развучваў і ставіў спектаклі. Мы, вучні, таксама хацелі ставіць

спектаклі, і настаўнік беларускай мовы Янка Каўпак развучваў з намі дзіцячую п'еску «Пастушок». Аб усім гэтым я раскажаў у сваёй в. Вялікая Сліва старэйшым таварышам. Яны загарэліся жаданнем абтэатральнай дзейнасці. Я звярнуўся да Мурашкі за п'есай, і ён з задавальненнем

Слушкі драмкалектыў клуба імя Крэйнёса. 1925 г.

даў мне п'есу «Модны шляхцюк» М.Чарота.

Калі я прынёс, то радасці моладзі не было канца. Пачаліся рэпетыцыі. Ролі былі перапісаны.

Пасля доўгай і карпатлівай падрыхтоўкі п'еса была гатова для пастаноўкі. І вось у мясцовай школе з сабраных дошак і іншых матэрыялаў была пабудавана сцэна з суфлёрскай будкай. Спектакаль меў нечаканы поспех. Уваход быў платны, за што сабралі звыш паўтоны збожжа, якое прадалі дзяржаве, за грошы купілі бібліятэчку, грыві і інш.

Росквіту самадзейнае мастацтва ў Вялікай Сліве дасягнула ў 1927 г. і пазней, калі

ў вёсцы з'явіліся студэнты і інтэлігенцыя. У час зімовых і летніх канікул і водпуску прыязджалі студэнты і інтэлігенцыя і разам з вясковай моладдзю рыхтавалі спектаклі, канцэрты. У рэпертуары былі такія п'есы, як «Пінская шляхта», «Лес шуміць», «Мікітаў лапаць», «Чырвоныя кветкі Беларусі» і іншыя, якія ішлі на сцэне прафесіянальных драматычных калектываў таго часу.

У выніку ўсёй гэтай работы вырас актыўная вясковая моладзь. Асабліва трэба вызначыць такіх, як Антон Самусевіч, Яўхім Чыжык, Ганна Тупік, Соня Самусевіч, Аляксандр Курдзюк, Рыгор Лысы і інш.

Сустрэча з С.М.Будзённым

Быў цёплы асенні дзень. Жанчыны з кошыкамі ішлі на палетак. Тут ужо з самага ранку араты падганяў парк коней:

— Но-о, малыя. Пашавельвайцеся хутчэй.

Калгасніцы выбіралі бульбу, якую толькі што выаралі з радкоў. Праз агароды напрасткі імчаліся хлапчукі з расшпіленымі каўнярамі кашуль. Яшчэ здалёк наперабой крычалі:

— Будзённы прыехаў!

— Сямён Міхайлавіч у Бокшыцах!

Жанчыны кінуліся ў вёску. Каля канюшні сабралася многа людзей. Сюды на аўтамашыне прыехаў С.М.Будзённы. Сямён Міхайлавіч прывітаўся, моцна паціскаючы рукі калгаснікам.

— Мы ж толькі з поля, — пачала вінавата адна калгасніца і стала выпіраць аб фартух рукі.

— Нічога, нічога. Трэба ганарыцца працавітымі рукамі, — заўважыў Сямён Міхайлавіч.

Завітаў С.М.Будзённы ў Бокшыцы, каб паглядзець конегадоўчую племянную ферму. Старшыня калгаса даў знак конюху Сяргею Крывалю:

— Выводзь, Яфімавіч, на двор жарабцоў. Пакажы, чым ты тут займаешся.

Сяргей Крываль са сваім напарнікам Васілём Кабцэвічам умомант прывязалі да канявязі 12 жарабцоў. Чыстапародныя коні капытамі грэблі зямлю, дугой трымалі шыі.

Легендарны палкаводзец з задавальненнем браўся за грыву кожнага стаенніка, аглядаў коней.

— Для сельскай гаспадаркі выдатныя коні. А вось для кавалерыі цяжкаватыя. Нам бы рысакоў, — заўважыў Сямён Міхайлавіч.

Доўга размаўляў С.М.Будзённы з конюхам Сяргеем Крывалём, раіў, якія пароды коней заводзіць. Было гэта ў 1933 годзе...

У.М.Цішкевіч.

Г.К.Жукаў у Слуцку

ЖУКАЎ Георгій Канстанцінавіч (1896—1974). Маршал Савецкага Саюза, чатыры разы Герой Савецкага Саюза (1939, 1944, 1945, 1956). Лёс Георгія Канстанцінавіча Жукава ў 1940-я гады быў цесна звязаны з Беларускай ваеннай акругай. У 1926—1931 гг. ён выкладаў ваенна-дапрызыўную падрыхтоўку ў БДУ. З 1930 г. камандзір 2-й кавалерыйскай брыгады 7-й дывізіі (штаб у Мінску), у 1933—1937 гг. камандзір 4-й кавалерыйскай дывізіі імя

К.Варашылава, якая базіравалася ў Слуцку, потым — 3-га кавалерыйскага корпуса (штаб у Мінску). У 1938—1939 гг. нам. камандуючага войскамі Беларускай асобай ваеннай акругі па кавалерыі.

У 1930-я гады Слуцк знаходзіўся ў памежнай зоне і таму не меў вялікага стратэгічнага значэння. З 1932 г. у Слуцк з Ленінградскай ваеннай акругі была перадыслацыравана 4-я кавалерыйская дывізія, якая ўваходзіла ў састаў 3-га кавалерыйскага кор-

пуса Чырвонай Арміі. З 1933 г. па 1937 г. камандзірам дывізіі быў Г.К.Жукаў. Увесь гэты перыяд ён разам з сям'ёй жыў у Слуцку, дзе яго імем названа вуліца і ўстаноўлены помнік.

З успамінаў Г.К.Жукава

... В Слуцк мы папалі в период весенней распутицы. На станции была непролазная грязь, и пока добрались до тачанки, жена не раз оставляла свои галоши в грязи. Сидя у меня на плечах, Эра спросила:

— Почему здесь нет тротуара, как у нас в Сокольниках?

Я ей ответил:

— Здесь тоже будет тротуар и красивая площадь, но только позже...

Мне с семьей пришлось временно приютиться в 8-метровой комнате у начальника химслужбы дивизии В.М.Дворцова, который был так любезен, что сам с семьей остался в одной небольшой комнате, уступив нам эту комнатку. Все мы понимали трудности с жильем, и никто не претендовал на лучшее, пока это «лучшее» мы сами не построили.

Через полчаса я был уже в штабе дивизии, который располагался тут же во дворе. Командира дивизии Г.П.Клеткина в штабе не было: он сообщил, что нездоров и принять меня не может. Я, конечно, понимал его душевное состояние и не на-

стаивал на немедленной встрече.

С положением дел меня подробно ознакомили заместитель командира по политической части Николай Альбертович Юнг и начальник штаба дивизии Александр Иванович Вертоградский. Я был признателен им за то, что они сумели все быстро и обстоятельно изложить. Однако мне предстояло главное: самому досконально разобраться в обстановке непосредственно в частях и подразделениях, определить недостатки, найти их причины и вместе с командирами и политработниками наметить пути их ликвидации...

Благодаря усилиям всего личного состава дивизии в 1935 году было завершено строительство: все части получили хорошие квартиры, учебно-материальную базу. Значительно улучшился и конный состав дивизии.

К этому времени были достигнуты неплохие результаты и во всех видах политической и боевой подготовки. Имелись высокие показатели по дисциплине, службе и общей организованности частей и подразделений.

1935 год ознаменовался для нас большими событиями. Во-первых, на инспекторских смотрах все части дивизии получили высокие оценки, в том числе и по самому трудному виду боевой подготовки конницы — по огневой подготовке. Во-вторых, дивизия была награждена за свои успехи в учебе высшей правительственной наградой — орденом Ленина.

Орденами был награжден большой ряд командиров, младших командиров и красноармейцев. Орденом Ленина был награжден и я. Все это волновало меня до глубины души. Я крепко задумался над тем, что мы должны сделать, чтобы еще выше поднять боевую подготовку и общее состояние дивизии...

Большим событием был приезд в дивизию Семена Михайловича Буденного... Для вручения ордена Ленина дивизия была собрана в конном строю на одном из плацев города. Весь личный состав в приподнятом настроении, на флангах каждой части развевались боевые знамена, под которыми старые бойцы ходили в бой с белогвардейцами и белополяками.

В торжественной тишине после встречного марша и рапорта С.М.Буденный поднялся на трибуну. По его знаку подъезжаю с ассистентами, держа боевое знамя

Помнік Г.К.Жукаву ў Слуцку.